

1/2020

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

τόμος 40

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

1/2020

Τόμος 40
Ιανουάριος - Μάρτιος

Άρθρα

Δ. Ζερδελής

Η προστασία από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019

Ο.Γ. Σπηλιόπουλος

Το νομικό πλαίσιο σφαιρικής ελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ιαπωνίας βάσει της Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης

Β.Κ. Βρεττού

Η έννοια των μελλοντικών γενεών και η αναφορά τους στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στα εθνικά συντάγματα των χωρών της ΕΕ

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2019 – Φεβρουάριος 2020)

- ΕΔΔΑ (Νοέμβριος 2019 – Ιανουάριος 2020)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Καθυστέρηση πληρωμής στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων αρχών και ιδιωτικών επιχειρήσεων
- Έννοια του όρου «δικαστήριο κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και απαίτηση περί ανεξαρτησίας
- Υποχρέωση κράτους μέλους για τη θέσπιση νομοθεσίας περί προηγούμενης εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν και κατά την αδειοδότηση και κατασκευή αιολικού πάρκου
- Έλεγχος διττού αξιολοπίου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ και ασφάλεια δικαίου
- Ομαδική επαναπρόωθηση αλλοδαπών λόγω παράτυπης εισόδου σε εθνική επικράτεια
- Αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης διοικητικής κύρωσης για παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγητής ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
EFSTATHIOS KOUTSOHINAS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMÉRIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ, Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ., Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltortzi@gmail.com) - Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 937

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων, ανατύπων εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων	
από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: V. TZORTZI, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) - Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 937

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

ΕΥ. ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Φ. ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Αργαλιάς Ι. Παναγιώτης, Δ.Ν., Δικηγόρος

Βρεττού Κ. Βασιλική, Δρ. Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Δικηγόρος – Ειδική Επιστήμονας, Γενική Γραμματεία Συντονισμού, Μέλος της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)

Γκουπιδένη Λαμπρινή, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Ζάχου Μαλαματή, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Ζερδελής Δημήτριος, Καθηγητής Εργατικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Καλλίδου Αναστασία, LL.M, Μ.Α., Δικηγόρος

Κρίκα Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Κώστογλου Ευστρατία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Σγουρίδου Αικατερίνη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Σπηλιόπουλος Γ. Οδυσσεάς, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Σταύρου Λευκοθέα, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Τζώρτζη Βιργινία, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΔΠΘ, Γραμματέας ΚΔΕΟΔ

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Χατζικωνσταντίνου Χριστίνα, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Περιεχόμενα 1/2020

ΑΡΘΡΑ

Δ. Ζερδελής

Η προστασία από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019 1

Ο. Γ. Σηλιόπουλος

Το νομικό πλαίσιο σφαιρικής ελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ιαπωνίας βάσει της Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης 21

Β. Κ. Βρεττού

Η έννοια των μελλοντικών γενεών και η αναφορά τους στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στα εθνικά συντάγματα των χωρών της ΕΕ 37

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 45

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 61

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2019 – Φεβρουάριος 2020) 65

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-122/18, Επιτροπή/Ιταλία (Directive lutte contre le retard de paiement), 28.01.2020 (Καθυστέρηση πληρωμής στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων αρχών και ιδιωτικών επιχειρήσεων) – Παρατηρήσεις Λ. Σταύρου 95

ΔΕΕ C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020 (Έννοια του όρου «δικαστήριο κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και απαίτηση περί ανεξαρτησίας) – Παρατηρήσεις Μ. Σαπαρδάνη 102

ΔΕΕ C-261/18, Επιτροπή/Ιρλανδία (Parc éolien de Derrybrien), 12.11.2019 (Υποχρέωση κράτους μέλους για τη θέσπιση νομοθεσίας περί προηγούμενης εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν και κατά την αδειοδότηση και κατασκευή αιολικού πάρκου) – Παρατηρήσεις Π. Αργαλιάς 109

ΔΕΕ C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen – Double incrimination), 03.03.2020 (Έλεγχος διττού αξιολοπίου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ και ασφάλεια δικαίου) – Παρατηρήσεις Ε. Τσιτσιπά 113

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Νοέμβριος 2019 – Ιανουάριος 2020) 119

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγές Νος 8675/15 και 8697/15, Υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας, 13.02.2020 (Ομαδική επαναπροώθηση αλλοδαπών λόγω παράτυπης εισόδου σε εθνική επικράτεια) – Παρατηρήσεις Α. Καλλίδου 133

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΣτΕ (Τμ. Β'), απόφαση αριθμ. 272/2020, 19.02.2020 (Αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης διοικητικής κύρωσης για παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας) – Παρατηρήσεις Μ. Κρίκα 137

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Ημερίδα εργασίας με θέμα «Συνεργασία αμερικανικών και ελληνικών ακαδημαϊκών φορέων» 141

Παρουσίαση μελέτης του ΚΔΕΟΔ με θέμα «Εμπορικά Σήματα και Γεωγραφικές Ενδείξεις κατά το ενωσιακό και διεθνές πλαίσιο – Case Study: Η χρήση του όρου “Μακεδονία”» 141

Συμμετοχή της Γραμματέως του ΚΔΕΟΔ, κας Βιργινίας Τζώρτζη, σε Forum της «Διεθνούς Διαφάνειας Ελλάδος» 142

Συμμετοχή στελεχών του ΚΔΕΟΔ σε επιστημονική συνάντηση με θέμα «Ελληνο-βουλγαρικές συζητήσεις: Το μέλλον της Ευρώπης» 142

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις 143

II. Βιβλία ΚΔΕΟΔ 2019 145

Table of contents 1/2020

ARTICLES

D. Zerdelis

The protection against dismissal after L. 4611/2019 1

O.G. Spiliopoulos

The legal framework for the comprehensive liberalization of trade between the European Union and Japan under the Economic Partnership Agreement 21

B. K. Vrettou

The concept of future generations and their reference under the EU Charter of Fundamental Rights and the national constitutions of EU countries 37

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 45

II. Information Technology e-news 61

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF THE EU

A. Review of Jurisprudence (December 2019 – February 2020) 65

B. Annotations CJEU - GCEU

CJEU C-122/18, Commission/Italy (Directive lutte contre le retard de paiement), 28.01.2020 (*Late payment in commercial transactions between public authorities and private undertakings*) – Annotation L. Stavrou 95

CJEU C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020 (*Definition of “court or tribunal of a Member State” under Article 267 TFEU and the requirement of independence*) – Annotation M. Sapardani 102

CJEU Commission/Ireland (Parc éolien de Derrybrien), 12.11.2019 (*Obligation of a Member State to adopt legislation for a prior environmental impact assessment before and during licensing and construction of a wind farm*) – Annotation P. Argalias 109

CJEU C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen – Double incrimination), 03.03.2020 (*Verification of the double criminality of the act for the execution of a EAW and legal certainty*) – Annotation E. Tsitsipa 113

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	
A. Review of Jurisprudence (November 2019 – January 2020)	119
B. Annotations	
ECHR, Applications Nos 8675/15 and 8697/15, N.D. and N.T. v. Spain, 13.02.2020 (<i>Push-back of foreigners due to irregular entry into national territory</i>) – Annotation A. Kallidou	133
III. NATIONAL COURTS	
Council of State (Section B), Judgment No 272/2020, 19.02.2020 (<i>Retroactive application of the more lenient administrative penalty against tax infringements</i>) – Annotation M. Krika	137

CONFERENCES – RESEARCH

Working conference on "Collaboration of American and Greek academic institutions"	141
Presentation of CIEEL study on "Trademarks and Geographical Indications in the EU and International Framework – Case Study: The use of the term "Macedonia" "	141
Participation of the Secretary of CIEEL, Ms. Virginia Tzortzi, in a "Transparency International Greece" Forum	142
Participation of members of CIEEL personnel in a scientific meeting on "Bulgarian-Greek Talks: The future of Europe"	142

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews	143
II. Books CIEEL 2019	145

Table des matières 1/2020

DOCTRINE

D. Zerdelis

La protection contre le licenciement après la loi 4611/2019 1

O. G. Spiliopoulos

Le cadre juridique de la libéralisation complète des échanges entre l'Union européenne et le Japon selon l'Accord de Partenariat Economique 21

V. K. Vrettou

La notion des générations futures et leur référence dans la Charte des droits fondamentaux de l'UE et dans les constitutions nationales des pays de l'UE 37

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 45

II. @-ctualités d'informatique juridique 61

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (décembre 2019 – février 2020) 65

B. Notes sur la Jurisprudence CJUE – TUE

CJUE C-122/18, Commission / Italie (*Directive lutte contre le retard de paiement*), 28.01.2020 (*Retard de paiement dans les transactions commerciales entre des pouvoirs publics et des entreprises privées*) – Note L. Stavrou 95

CJUE C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020 (*Le « juridiction nationale » au sens de l'article 267 TFUE et l'exigence d'indépendance*) – Note M. Sapardani 102

CJUE C-261/18, Commission / Irlande (Parc éolien de Derrybrien), 12.11.2019 (*L'obligation des États membres d'effectuer une évaluation des incidences sur l'environnement avant et pendant l'autorisation et la construction du parc éolien*) – Note P. Argalias 109

CJUE C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen – Double incrimination), 03.03.2020 (*Contrôle de la double incrimination du fait pour l'exécution d'un mandat d'arrêt européen et sécurité juridique*) – Note E. Tsitsipa 113

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence CEDH (novembre 2019 – janvier 2020) 119

B. Note sur la Jurisprudence CEDH

ECHR, Requêtes Nos 8675/15 et 8697/15, Affaire N.D. et N.T. c. Espagne, 13.02.2020 (*Refoulement de migrants en raison d'une entrée irrégulière sur le territoire national*) – Note A. Kallidou 133

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Conseil d'Etat (Section B), Arrêt No 272/2020, 19.02.2020 (*Le principe de la rétroactivité in mitius des sanctions administratives en cas de violation de la législation fiscale*) – Note M. Krika 137

ÉDUCATION – RECHERCHE

Conférence de travail sur « La collaboration entre les institutions académiques américaines et grecques » 141

Présentation de l'étude du CIEEL sur le thème « Les marques commerciales et les indications géographiques dans le cadre de l'UE et international - Étude de cas: l'utilisation du terme "Macédoine" » 141

Participation de la secrétaire du CIEEL, Mme Virginia Tzortzi, à un forum organisé par « Transparency International Grèce » 142

Participation des membres du CIEEL à une réunion scientifique sur le thème « Les discussions gréco-bulgares: l'avenir de l'Europe » 142

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique 143

II. Livres CIEEL 2019 145

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνΘΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνΘΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνΘΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνΘΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνΘΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧριΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>AcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>CJEU</i>	: Court of Justice of the European Union
<i>CJUE</i>	: Cour de Justice de l'Union Européenne
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - Europäisches Transportrecht
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GCEU</i>	: General Court of the European Union
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHeIIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>TUE</i>	: Tribunal de l'Union Européenne
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, RHeIIDE, 1981, p. 259

Η προστασία από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019

Δημήτριος Ζερδελής*

Ο ν. 4611/2019 (άρθρο 48) έφερε μια σημαντική αλλαγή στο δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της προστασίας του εργαζομένου από την απόλυση. Ανήγαγε την ύπαρξη βάσιμου λόγου σε προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας και, συνεπώς, η καταγγελία της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου από «αναιτιώδης» δικαιοπραξία, εξοπλισμένη με το τεκμήριο νομιμότητας, κατέστη «αιτιώδης», με την έννοια ότι το κύρος εξαρτάται πλέον από την ύπαρξη βάσιμου λόγου, τον οποίο οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει ο εργοδότης. Στην παρούσα μελέτη επισημαίνονται οι επιδράσεις της μεταβολής αυτής γενικότερα στο σύστημα προστασίας από την απόλυση και διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις για τη συγκεκριμενοποίηση του βάσιμου λόγου, στοχεύοντας στη διαμόρφωση κατευθυντηρίων αρχών για την περαιτέρω εξειδίκευση της έννοιας του βάσιμου λόγου. Οι αρχές αυτές δεν προδιαγράφουν, βέβαια, μια εκ των προτέρων δεδομένη λύση ούτε φυσικά εξαντλούν το περιεχόμενο της έννοιας του βάσιμου λόγου, παρέχουν όμως στον δικαστή κριτήρια για να προχωρήσει στη στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών, του συμφέροντος του εργοδότη για λύση της σύμβασης με το συμφέρον του εργαζομένου για διατήρησή της, με στόχο της έκδοσης δίκαιης απόφασης για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Μολονότι η ρύθμιση αυτή καταργήθηκε μετά πάροδο λίγων μηνών με τον ν. 4623/2019 (άρθρο 117) και, συνεπώς, επανήλθαμε στο νομικό καθεστώς πριν από τον ν. 4611/2019, εντούτοις ο βάσιμος λόγος θα συνεχίσει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο κατά τον έλεγχο της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, δεδομένου ότι η χώρα μας έχει κυρώσει τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Χάρτη, τα μέρη αναγνωρίζουν το δικαίωμα όλων των εργαζομένων να μην λύνεται η εργασιακή τους σχέση χωρίς βάσιμο λόγο που να συνδέεται με την ικανότητα ή τη συμπεριφορά τους ή να βασίζεται στις λειτουργικές απαιτήσεις της επιχείρησης, της εγκατάστασης ή της υπηρεσίας. Οι αξιολογήσεις που ενσωματώνει η διάταξη αυτή καθώς και αξιολογήσεις του συνταγματικού νομοθέτη (άρθρα 5 παρ. 1, 22 παρ. 1, 25 παρ. 1) παρέχουν στον δικαστή κριτήρια για την εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος (ΑΚ 281), στην οποία κυρίως στηρίζεται η προστασία από την απόλυση.

καταγγελία σύμβασης εργασίας – σύμβαση εργασίας – καταχρηστική απόλυση – βάσιμος λόγος απόλυση

I. Το σύστημα προστασίας από την απόλυση μέχρι την ψήφιση του ν. 4611/2019

Σε όλες τις χώρες της Ευρώπης υπάρχει προστασία από την απόλυση μέσω της θέσπισης περιορισμών στο δικαίωμα του εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας. Μολονότι υπάρχουν διαφορές ως προς την έκταση και την ένταση της προστασίας, εντούτοις την προστασία αυτή την χαρακτηρίζει η πρόβλεψη τόσο τυπικών όσο και ουσιαστικών περιορισμών της καταγγελίας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των ουσιαστικών περιορισμών είναι ότι υποβάλλουν την καταγγελία σ' έναν έλεγχο ως προς τον εσωτερικό της λόγο και στηρίζονται σε μια αξιολόγηση των συμφερόντων που επιδιώκει να ικανοποιήσει με αυτή ο εργοδότης και στη στάθμισή τους με τα συμφέροντα που συνδέει ο εργαζόμενος με τη διατήρηση της εργασιακής σχέσης. Στόχος των ουσιαστικών περιορισμών είναι να αποτρέψουν την αυθαίρετη ή αδικαιολόγητη απόλυση, την απόλυση, δηλαδή, η οποία, ενώ πλήττει βαρύτατα τον εργαζόμενο στην επαγγελματική του υπόσταση, δεν επιβάλλεται από δικαιολογημένα και αξία προστασίας συμφέροντα του εργοδότη.

Η ιστορία του ελληνικού δικαίου της καταγγελίας ως δικαίου προστασίας από την απόλυση αρχίζει με τον ν. 2112/1920, ο οποίος προέβλεψε την τήρηση προθεσμιών προειδοποίησης και την καταβολή αποζημίωσης. Ο έλληνας νομοθέτης, μέχρι την πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση (άρθρο 48 ν. 4611/2019), δεν είχε συνδέσει την καταγγελία της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου με την ύπαρξη ορισμένων ή ορισμένης βαρύτητας λόγων. Η καταγγελία ήταν, σύμφωνα με μια έκφραση που είχε επικρατήσει στην πράξη, «αναιτιώδης» δικαιοπραξία, με την έννοια ότι η ύπαρξη ενός ιδιαίτερου λόγου δεν αποτελεί προϋπόθεση του κύρους της¹. Επομένως, ο εργοδότης δεν υποχρεούταν να αιτιολογήσει την καταγγελία, επικαλούμενος συγκεκριμένο λόγο που να επηρεάζει αρνητικά την ομαλή λειτουργία της σύμβασης². Ούτε η αναφορά, εκ περισπού, κατά την καταγγελία ορισμένου λόγου την

1. Σύμφωνα με την ΕφΑθ 1591/2014, το αναιτιώδες της καταγγελίας δεν προκύπτει από ρητή νομοθετική πρόβλεψη, αλλά συνάγεται σιωπηρά από το ότι οι ειδικές διατάξεις σχετικά με την καταγγελία των συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου εξαρτούν τη νομιμότητα της καταγγελίας μόνον από τυπικές προϋποθέσεις.

2. Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 512/2012, ΕΕργΔ, 2013, σ. 693· ΑΠ 809/2001, ΕΕΔ, 2002, σ. 1499· ΑΠ 223/1992, ΔΕΝ, 1993, σ. 521.

* Καθηγητής Εργατικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ

καθιστούσε αιτιώδη³. Αυτό δεν σημαίνει, όμως, ότι η καταγγελία μέχρι την ψήφιση του ν. 4611/2019 δεν γνώριζε στην Ελλάδα «ουσιαστικούς» περιορισμούς. Αν εξαιρέσει κανείς τους περιορισμούς βάσει ειδικών νομοθετικών διατάξεων⁴, οι οποίες απαγορεύουν την καταγγελία για συγκεκριμένους λόγους⁵ αφήνοντας κατά λοιπά ελεύθερη την άσκησή της, όρια στην άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας έθεσε η νομολογία με βάση τη γενική ρήτρα της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος. Η νομολογία, με μοχλό τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ και αξιοποιώντας τις δυνατότητες που η γενική ρήτρα της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος παρέχει, δημιούργησε σταδιακά ένα πλέγμα ουσιαστικών περιορισμών, περιορίζοντας έτσι σημαντικά την ελευθερία της καταγγελίας και επιβεβαιώνοντας τη σημαντική συμβολή της στη διάπλαση του εργατικού δικαίου⁶.

1. Η κακόβουλη καταγγελία

Σε μια πρώτη φάση, ο μέσω της ΑΚ 281 περιορισμός στην άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας, είχε ως στόχο την προστασία του εργαζομένου απέναντι σε μία απόλυση που γίνεται εξαιτίας μιας καθόλα νόμιμης συμπεριφοράς του, μη αρεστής στον εργοδότη. Η νόμιμη αυτή συμπεριφορά μπορεί να συνίσταται στην άσκηση δικαιωμάτων που παρέχουν στον εργαζόμενο ο νόμος ή η σύμβαση ή στην άσκηση συνταγματικά κατοχυρωμένων ελευθεριών, όπως είναι η ελευθερία γνώμης, συνειδήσης κ.ά. Ο συγκεκριμένος περιορισμός στην εργοδοτική καταγγελία είναι αναγκαίος προκειμένου να εξασφαλίζεται στον εργαζόμενο η δυνατότητα να αποφασίζει ελεύθερα για την άσκηση δικαιωμάτων (ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου) που αναγνωρίζει η έννομη τάξη. Η αναγνώριση από την εργατική νομοθεσία δικαιωμάτων που στοχεύουν στη βελτίωση της θέσης του εργαζομένου μέσα στην επιχείρηση δεν θα είχε κανένα νόημα, αν η προβολή και η άσκησή τους (δικαστική ή εξώδικη) είχαν ως συνέπεια την απώλεια τη θέσης εργασίας ή άλλα δυσμενή σε βάρος του μέτρα. Ο φόβος για αντίποινα είναι προφανές ότι στις περισσότερες περιπτώσεις θα απέτρεπε τον εργαζόμενο από την άσκηση των δικαιωμάτων του. Έτσι, παρά την τήρηση των τυπικών θετικών προϋποθέσεων κύρους της καταγγελίας (έγγραφος τύπος, καταβολή αποζημίωσης), η καταγγελία είναι άκυρη αν ο εργαζόμενος απολύεται επειδή διεκδίκησε καθυστερούμενους μισθούς, αρνήθηκε να αποδεχθεί τη μονομερή βλαπτική μεταβολή των όρων εργασίας του, κατέθεσε ως μάρτυρας υπέρ συναδέλφου του σε δικαστική διένεξη με τον εργοδότη κ.ά⁷.

Πρόκειται για μια αρνητική ουσιαστική προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας, αφού η κρίση για την ακυρότητα στηρίζεται στον έλεγχο των λόγων που οδήγησαν τον εργοδότη στην απόφασή του, λόγους που οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει ο εργαζόμενος.

Η παρεχόμενη μέσω της ΑΚ 281 προστασία συμπληρώνεται με ειδικές νομοθετικές απαγορεύσεις της καταγγελίας, όπως είναι αυτές που θεσπίζουν απαγορεύσεις διακρίσεων βάσει ορισμένων προσωπικών στοιχείων, τα οποία, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις της έννομης τάξης, δεν επιτρέπεται να αποτελέσουν κριτήριο για τη λήψη αποφάσεων από την πλευρά του εργοδότη (πρόσληψη, προαγωγή, απόλυση κ.ά.). Έτσι, είναι άκυρη η απόλυση όταν έχει ως αιτία το φύλο⁸, τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία ή τον γενετήσιο προσανατολισμό του εργαζομένου. Αρκετοί, βέβαια, ουσιαστικοί περιορισμοί της καταγγελίας που προβλέπονται σε ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις θα προέκυπταν από την ΑΚ 281 καθόσον πρόκειται για τυποποίηση από τον νομοθέτη ορισμένων μορφών καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Για παράδειγμα, το άρθρο 14 παρ. 4 του ν. 1264/1982 ορίζει ότι «είναι άκυρη η καταγγελία της σχέσης εργασίας για νόμιμη συνδικαλιστική δράση». Και πριν όμως από τη θέσπιση της διάταξης αυτής, η νομολογία θεωρούσε ως καταχρηστική την απόλυση που οφείλεται στη νόμιμη συνδικαλιστική δράση του εργαζομένου με οποιαδήποτε μορφή και αν αυτή εκδηλώνεται (πρωτοβουλία για ίδρυση σωματείου, συμμετοχή σε σωματείο κ.ά.).

2. Η αντικειμενικά αδικαιολόγητη καταγγελία

Η προστασία του εργαζόμενου από την απόλυση δεν περιορίσθηκε στη δημιουργία νομολογιακά ή νομοθετικά μιας λίστας λόγων που δεν επιτρέπεται να αποτελέσουν αιτία της καταγγελίας (αρνητική προστασία). Σε μια δεύτερη φάση της νομολογιακής εξέλιξης, ο δικαστικός έλεγχος με βάση την ΑΚ 281 από την έρευνα ταπεινών ελατηρίων του εργοδότη στράφηκε στην αναζήτηση αντικειμενικών λόγων, ικανών να δικαιολογήσουν, με γνώμονα το «καλώς νοούμενο συμφέρον της επιχείρησης», τη λύση της σύμβασης εργασίας (θετική προστασία). Καταχρηστική και, επομένως, άκυρη είναι όχι μόνο η «κακόβουλη» ή «εκδικητική» καταγγελία αλλά και η

3. ΕφΑθ 1591/2014.

4. Άρθρα 14 παρ. 4 ν. 1264/1982, 5 παρ. 1 Π.Δ. 178/2002, 38 παρ. 8 ν. 1892/1990, 14 ν. 3896/2010, ν. 4443/2016.

5. Βλ. γι' αυτούς Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2019, σ. 1319 επ.

6. Για μια αναλυτική παρουσίαση της νομολογιακής εξέλιξης, βλ. Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 953 επ.· Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟ, Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας, εκδ. Σάκκουλα, 2012, σ. 67 επ.· Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2017, σ. 1208 επ.

7. ΑΠ 1872/1987, ΕΕργΔ, 1989, σ. 69· ΑΠ 1117/2005, ΔΕΕ, 2006, σ. 424.

8. ΑΠ 1591/2010, ΕΕργΔ, 2011, σ. 937· ΑΠ 84/2011, ΕΕργΔ, 2011, σ. 947.

«αντικειμενικά αδικαιολόγητη» καταγγελία. Δηλαδή η καταγγελία εκείνη, η οποία χωρίς να είναι κατ' ανάγκη χρωματισμένη από επιλήψιμα κίνητρα του εργοδότη, δεν στοχεύει στην προστασία δικαιολογημένων συμφερόντων του τελευταίου ή, για να χρησιμοποιήσουμε μια διατύπωση που αρκετά συχνά συναντάμε στη νομολογία⁹, «όταν αυτή δεν δικαιολογείται από το καλώς νοούμενο επαγγελματικό συμφέρον του εργοδότη». Σύμφωνα δε με μια παραδοσιακή διάκριση, οι αντικειμενικοί λόγοι, με τη συνδρομή των οποίων το συμφέρον του εργαζομένου στη διατήρηση της σχέσης δικαιολογείται να υποχωρήσει προς προστασία δικαιολογημένων συμφερόντων της επιχείρησης, αναφέρονται είτε στο πρόσωπο ή τη συμπεριφορά του εργαζομένου, όπως είναι η ανικανότητα για εργασία, η πλημμελής εκτέλεση των καθηκόντων και γενικότερα η αντισυμβατική συμπεριφορά, είτε στην οικονομική ή τεχνική κατάσταση της επιχείρησης (οικονομικοτεχνικοί λόγοι).

Για τη δεύτερη, μάλιστα, κατηγορία λόγων η νομολογία προέβη σ' έναν περαιτέρω περιορισμό του δικαιώματος καταγγελίας, ο οποίος δεν έχει να κάνει με τον έλεγχο των κινήτρων του εργοδότη αλλά στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία. Ο εργοδότης οφείλει να προβεί στην επιλογή των προσώπων που θα πληγούν από τις επιχειρηματικές του αποφάσεις που συνιστούν τους οικονομικοτεχνικούς λόγους όχι «κατά το δοκούν», αλλά με βάση ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια και με σκοπό να επιλεγεί προς απόλυση ο εργαζόμενος εκείνος που πλήττεται λιγότερο από την απώλεια της θέσης εργασίας¹⁰. Στα αντικειμενικά αυτά στοιχεία ανήκει και η αρχαιότητα. Με τη λήψη υπόψη της αρχαιότητας προστατεύεται η αποκτηθείσα μέσα από τη μακροχρόνια συνεργασία εμπιστοσύνη του εργαζομένου στη διατήρηση της θέσης εργασίας, ανταμείβεται η συνεισφορά του εργαζομένου στα αποτελέσματα της επιχείρησης και στην προώθηση των σκοπών της και η πίστη που επέδειξε προς αυτή. Η παράβαση της υποχρέωσης σωστής επιλογής καθιστά την καταγγελία καταχρηστική παρά την ύπαρξη οικονομικοτεχνικών λόγων¹¹.

Έτσι, μολοντί ο έλληνας νομοθέτης δεν εξάρτησε το κύρος της καταγγελίας από τη συνδρομή συγκεκριμένων αντικειμενικών λόγων, τους οποίους οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει ο εργοδότης, αλλά περιορίστηκε στο να καθορίσει ορισμένους λόγους για τους οποίους δεν επιτρέπεται η απόλυση, αφήνοντας κατά τα λοιπά ελεύθερη την άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας, νομολογιακά η προστασία του εργαζομένου από την απόλυση, με έρεισμα πάντα τη γενική ρήτρα της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος, πλησίασε σημαντικά

την προστασία που απολαύει ο εργαζόμενος εντός ενός νομοθετικού συστήματος θετικά διατυπωμένων (ουσιαστικών) περιορισμών της καταγγελίας, όπως είναι αυτό που εισάγεται με το άρθρο 48 του ν. 4611/2019.

Τον βασικό λόγο της εξέλιξης αυτής αποτέλεσε η διαπίστωση ότι η σχέση εργασίας αποτελεί για τον εργαζόμενο τη βάση της οικονομικής και κοινωνικής του υπόστασης και, συνεπώς, έχει ένα έντονο και άξιο προστασίας συμφέρον για τη διατήρησή της, το οποίο ο ίδιος δεν είναι σε θέση να προστατεύσει αποτελεσματικά. Με τη σύναψη της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ο εργαζόμενος θέτει στη διάθεση του εργοδότη καθ' όλη τη διάρκεια της σχέσης την εργασιακή του δύναμη, παραιτούμενος από τη δυνατότητα να την αξιοποιήσει επιχειρηματικά προς δικό του όφελος και αδυνατώντας έτσι να φροντίσει ο ίδιος για τον βιοπορισμό του, όπως ένας ανεξάρτητος επαγγελματίας. Η παραίτηση αυτή προς όφελος του εργοδότη αντισταθμίζεται, εκτός των άλλων, και με μια προστασία του συμφέροντός του για συνέχιση της σχέσης, η οποία δεν είναι μόνο κοινωνικά επιθυμητή αλλά και συνταγματικά επιβαλλόμενη¹².

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι με την αναγνώριση ως καταχρηστικής όχι μόνο της κακόβουλης αλλά και της αντικειμενικά αδικαιολόγητης καταγγελίας, μεταβάλλεται και ο σκοπός της παρεχόμενης στον εργαζόμενο προστασίας από την απόλυση. Στις περιπτώσεις της κακόβουλης καταγγελίας, η ελευθερία του εργοδότη να λύσει μονομερώς τη σύμβαση εργασίας περιορίζεται προκειμένου να διασφαλισθεί η δυνατότητα του εργαζομένου να αποφασίζει ελεύθερα για την άσκηση των δικαιωμάτων του, είτε πρόκειται για συμβατικά είτε για νόμιμα δικαιώματα. Στα νόμιμα δε δικαιώματα ανήκουν όχι μόνο αυτά που αναγνωρίζει η εργατική νομοθεσία αλλά κάθε δικαίωμα που απορρέει από την εν γένει έννομη τάξη, συνεπώς και συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα. Εάν ο εργοδότης ήταν ελεύθερος να λαμβάνει σε βάρος του εργαζομένου δυσμενή μέτρα ως αντίδραση στην άσκηση των δικαιωμάτων του, πολύ δε περισσότερο να προβαίνει στη λύση της σύμβασης, είναι προφανές ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο φόβος για τα μέτρα αυτά θα απέτρεπε τον εργαζόμενο από την άσκησή τους. Επομένως, ο περιορισμός που αντλεί η νομολογία από την ΑΚ 281 στην ελευθερία της καταγγελίας από την πλευρά του εργοδότη αποσκοπεί στη διασφάλιση της ελεύθερης βούλησης του εργαζομένου ως προς την άσκηση των δικαιωμάτων του. Η προστασία από την απόλυση δεν αποτελεί τον άμεσο στόχο της προστασίας αυτής, αλλά μια αντανάκλαστική συνέπεια. Έρχεται ως συνοδευτικό μέτρο προς υποστήριξη άλλων στόχων¹³.

9. ΑΠ 913/2006, ΔΕΕ, 2007, σ. 625· ΑΠ 1102/2001, ΕΕργΔ, 2002, σ. 801· ΑΠ 1888/1987, ΕΕργΔ, 48, σ. 277.

10. ΑΠ 573/2007, ΔΕΝ, 2007, σ. 677.

11. ΑΠ 2188/2014, ΔΕΝ, 2015, σ. 493.

12. Για τις συνταγματικές βάσεις της προστασίας από την απόλυση, βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1221 επ.

13. Πρβλ. Α. VON MEDEM, Kündigungsschutz und Allgemeines Gleich-

Αντίθετα, με τη θεώρηση ως καταχρηστικής και της αντικειμενικά αδικαιολόγητης καταγγελίας, η προστασία του συμφέροντος του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας αποτελεί τον άμεσο στόχο της παρεχόμενης προστασίας. Το συμφέρον του εργαζομένου στη διατήρησή της ανάγεται σε προστατευόμενη έννομη θέση και σταθμίζεται με τα αντίθετα συμφέροντα του εργοδότη.

Η νομολογία θεμελιώνει τον παραπάνω περιορισμό στην άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας στην αρχή της καλής πίστης, η οποία και αποτελεί το βασικό κριτήριο για τον έλεγχο της κατάχρησης δικαιώματος. Η καλή πίστη επιβάλλει στον εργοδότη, προς όφελος του οποίου ο εργαζόμενος για αόριστο χρονικό διάστημα έχει δεσμεύσει την εργασιακή του δύναμη, να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα που συνδέει ο εργαζόμενος με τη διατήρηση της θέσης εργασίας και να αποφεύγει την αδικαιολόγητη προσβολή τους. Η καταγγελία χωρίς «δικαιολογημένη αιτία», χωρίς δηλαδή να συντρέχει ένας αντικειμενικός λόγος που να αφορά την οικονομικοτεχνική κατάσταση της επιχείρησης, το πρόσωπο ή τη συμπεριφορά του εργαζομένου και να αντιτίθεται στη συνέχιση της απασχόλησης του τελευταίου, υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη όρια και είναι, επομένως, άκυρη ως καταχρηστική¹⁴. Όπως επισημαίνει ο Άρειος Πάγος σε σειρά παλαιότερων αποφάσεών του¹⁵, «εν τη σταθμίσει δε των τυχόν συγκρουομένων συμφερόντων εργοδότη και εργαζομένου ως προς το θέμα τούτο, δέον να κρίνεται υπέρτερον τα συμφέροντα του εργαζομένου εις την διατήρησιν της εργασίας του, εφόσον εννοείται αυτή συμβιβάζεται προς τας κρατούσας εις την υπηρεσίαν του εργοδότη συνθήκας».

Μερίδα της νομολογίας προσέδωσε, μάλιστα, στη νομολογικά αυτή εξέλιξη και συνταγματική κάλυψη. Όπως επισημαίνουν αποφάσεις δικαστηρίων ουσίας, υιοθετώντας θέσεις της θεωρίας¹⁶, «η στέρηση από τον εργαζόμενο της θέσης εργασίας, η οποία αποτελεί τη βάση της κοινωνικής και οικονομικής του ύπαρξης, χωρίς τη συνδρομή ιδιαίτερων λόγων που να δικαιολογούν επαρκώς την καταγγελία, δεν συμβιβάζεται με θεμελιώδεις συνταγματικές αξιολογήσεις, με τις οποίες το συμφέρον του εργαζομένου στη διατήρηση της εργασιακής σχέσης έχει αναχθεί σε συνταγματικά προστατευόμενη έννομη θέση»¹⁷.

behandlungsgesetz, σ. 109.

14. ΕφΑθ 764/2008, ΕΕργΔ, 2010, σ. 1438. Βλ. και Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1212 επ. με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία.

15. ΑΠ 620/1965, ΕΕργΔ, 1966, σ. 147· ΑΠ 201/1969, ΕΕργΔ, 1969, σ. 777.

16. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Η απόλυση ως ultima ratio, εκδ. Σάκκουλα, 1991, σσ. 123-124· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΕργΔ, 1991, σ. 516.

17. ΕφΑθ 764/2008, ΕΕργΔ, 2010, σ. 1438· ΜονΠΑθ 1881/1996, Αρμ, 1997, σ. 1352· ΜονΠΑθ 2019/2006, ΔΕΝ, 2006, σ. 1562· Μον-

Η μετάβαση σταδιακά από την «ελεύθερη» καταγγελία στην, σύμφωνα και με τις συνταγματικές αξιολογήσεις, «κοινωνικά δεσμευμένη» καταγγελία αποτυπώνει πάντως μια τάση της νομολογίας και όχι τη γενική εικόνα της στο ζήτημα της καταχρηστικής απόλυσης. Ο Άρειος Πάγος, στηριζόμενος στο ότι νομοθετικά η καταγγελία είναι «αναιτιώδης» δικαιοπραξία, αποδοκίμασε τη θέση δικαστηρίων ουσίας να θεωρούν καταχρηστική την καταγγελία για μόνο τον λόγο ότι αυτή στερείται επαρκούς αιτιολόγησης. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει σε αρκετές αποφάσεις του, «η αντικειμενικά αδικαιολόγητη καταγγελία, δηλαδή η καταγγελία η οποία δεν δικαιολογείται από σοβαρούς, συνδεόμενους με το αντικειμενικό συμφέρον της επιχείρησης, λόγους, δεν είναι άνευ άλλου τινός καταχρηστική, διότι στην αντίθετη περίπτωση η καταγγελία από αναιτιώδης θα μετατρέπεται σε αιτιώδη».

Η νομολογία, πάντως, τόσο του Αρείου Πάγου αλλά και αυτή των δικαστηρίων ουσίας παρουσιάζει αντιφάσεις και αξιολογικές αντινομίες, τις οποίες είχαμε την ευκαιρία να επισημάνουμε σε προηγούμενη μελέτη μας¹⁸. Σύμφωνα με πάγια νομολογία, η απόλυση είναι έσχατο μέσο για την ικανοποίηση των εργοδοτικών συμφερόντων και τη θέση αυτή συμμερίζεται και ο Άρειος Πάγος όσον αφορά τις απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους. Η αξιολόγηση της απόλυσης ως έσχατου μέσου, ο έλεγχος «αν η καταγγελία είναι αναπόφευκτη ή θα ήταν δυνατή για τον εργοδότη η επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού της αναδι-
αρθρώσεων των υπηρεσιών της επιχείρησής του με τη λήψη άλλων ηπιότερων μέσων...»¹⁹, είναι δυνατός μόνον αν για το κύρος της καταγγελίας απαιτείται ένας αντικειμενικός λόγος, οπότε και εξετάζεται περαιτέρω αν ο λόγος αυτός μπορεί να αντιμετωπισθεί με ηπιότερα μέσα²⁰. Η θέση ότι η καταγγελία είναι «ελεύθερη» ή «αναιτιώδης», με την έννοια ότι για να επιφέρει λύση της σύμβασης δεν χρειάζεται να συντρέχουν επαρκείς προς τούτο λόγοι, δεν επιτρέπει παράλληλα την εφαρμογή της αρχής της *ultima ratio*, τουλάχιστον με το περιεχόμενο που προσέδωσε σ' αυτή η νομολογία. Η αρχή της *ultima ratio* προϋποθέτει μια σχέση σκοπού-μέσου στο πλαίσιο της οποίας

ΠΧαλκ/κής 149/1998, ΕΕργΔ, 2000, σ. 502.

18. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Η καταχρηστική απόλυση υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας του Αρείου Πάγου, σε: Το "νέο" Εργατικό Δίκαιο, Τιμ. Τομ. Ι. Κουκιάδη, εκδ. Σάκκουλα, 2014, σ. 329 επ. Βλ. και Φ. ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ, ΕΕργΔ, 2011, σ. 899.

19. Βλ. ΑΠ 1837/2008, ΕΕργΔ, 2009, σ. 1403. Βλ. και ΑΠ 902/1998, ΕΕργΔ, 2000, σ. 761· ΑΠ 904/2012, ΕΕργΔ, 2013, σ. 42: «Ειδικότερα, το δικαστήριο, κατόπιν σχετικού ισχυρισμού, εξετάζει αν υπάρχουν άλλα ηπιότερα από την καταγγελία μέτρα εξίσου πρόσφορα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτή σκοπού, δηλαδή αν η καταγγελία είναι όχι μόνο πρόσφορο αλλά και αναγκαίο μέσο για τη διαφύλαξη των συμφερόντων του εργοδότη».

20. Πρβλ. Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 918· Φ. ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ, ό.π., σ. 898.

ελέγχεται αν το μέσο που επιλέχθηκε είναι πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού. Όσο δε πιο συγκεκριμένα προσδιορίζεται ο σκοπός τόσο ακριβέστερα καθορίζονται και τα μέσα εκείνα που είναι κατάλληλα για την επίτευξή του.

Η διαπίστωση αυτή ισχύει φυσικά και όταν η αρχή της *ultima ratio* εφαρμόζεται για τον περιορισμό του δικαιώματος της καταγγελίας. Η εφαρμογή της προϋποθέτει ότι με την καταγγελία επιδιώκεται, πέρα από αυτή καθαυτήν τη λύση της σύμβασης, ένας περαιτέρω συγκεκριμένος σκοπός, και με βάση ακριβώς τον σκοπό αυτό ελέγχεται αν η καταγγελία είναι αναγκαίο μέσο για την πραγμάτωσή του. Εάν ο εργοδότης με μόνο περιορισμό να μην υποκρύπτονται επιλήψιμα κίνητρα (εκδίκηση, εμπάθεια κ.ά.) μπορούσε να καθορίζει ελεύθερα τους σκοπούς που επιδιώκει με την καταγγελία αποκλειστικά με βάση τις προσωπικές του εκτιμήσεις και αξιολογήσεις, αν δηλαδή «για το κύρος της καταγγελίας δεν είναι αναγκαία η επίκληση κάποιας αιτίας ούτε η απόδειξη της βασιμότητας της αιτίας, που τυχόν έχει προβληθεί από τον καταγγέλλοντα»²¹, τότε καθίσταται αυτόματα ανεφάρμοστη η αρχή της *ultima ratio* αφού δεν προσδιορίζεται για ποιον σκοπό η καταγγελία είναι μέσον και μάλιστα έσχατο. Εφαρμόζοντας, επομένως, ο Άρειος Πάγος την αρχή της *ultima ratio*, σε αντίθεση με τη θέση του ότι η απλώς αναίτια καταγγελία δεν είναι καταχρηστική²², αποδέχεται εμμέσως ότι η καταγγελία υπηρετεί έναν αντικειμενικό σκοπό ο οποίος και κρίνεται, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις της έννομης τάξης, άγιος προστασίας. Ο έλεγχος αν η καταγγελία δικαιολογείται από το «καλώς νοούμενο επαγγελματικό συμφέρον του εργοδότη»²³ επιβεβαιώνει τη σύνδεση της καταγγελίας με έναν αντικειμενικά προσδιοριζόμενο σκοπό, γιατί ο έλεγχος αυτός, στον οποίο προβαίνει η νομολογία με βάση την ΑΚ 281, στηρίζεται ακριβώς σε μία διάκριση των συμφερόντων που επιδιώκει να ικανοποιήσει ο εργοδότης με την καταγγελία σε άγια και μη άγια νομικής προστασίας. Θεωρείται δε ότι η απόλυση δεν

δικαιολογείται από το «καλώς νοούμενο επαγγελματικό συμφέρον του εργοδότη», όταν η άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας δεν υπαγορεύεται από λόγους που αφορούν τις ιδιότητες ή τη συμπεριφορά του εργαζομένου (ανικανότητα, παράβαση συμβατικών υποχρεώσεων) ή την οικονομικοτεχνική κατάσταση της επιχείρησης.

Με βάση δε τον συγκεκριμένο λόγο της καταγγελίας καθίσταται δυνατή και η συγκεκριμενοποίηση του σκοπού της καταγγελίας και, συνεπώς, και ο έλεγχος αν για την επίτευξη του σκοπού αυτού υπάρχουν άλλα ηπιότερα από την καταγγελία μέσα. Για παράδειγμα, εάν ο λόγος της καταγγελίας είναι οικονομικοτεχνικός, τότε σκοπός της καταγγελίας, όπως δέχεται και ο Άρειος Πάγος²⁴, είναι η προσαρμογή του μεγέθους του προσωπικού στις πραγματικές ανάγκες της επιχείρησης σε εργατικό δυναμικό, η απαλλαγή του εργοδότη από το «πλεονάζον προσωπικό»²⁵. Ενόψει ακριβώς του σκοπού αυτού μπορεί περαιτέρω να ελεγχθεί αν η καταγγελία είναι πράγματι αναγκαίο μέσο για την ικανοποίησή του, «αν η καταγγελία ήταν αναπόφευκτη ή θα ήταν δυνατή για τον εργοδότη η επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού με τη λήψη άλλων ηπιότερων μέτρων, όπως η απασχόληση του μισθωτού σε άλλη θέση ή η μερική απασχόληση, ακόμη και με τη χρήση της λεγόμενης τροποποιητικής καταγγελίας της σύμβασης εργασίας»²⁶.

Ανεξάρτητα, πάντως, από την παρεχόμενη μέσω της ΑΚ 281 προστασία στο συμφέρον του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας, ακόμη δηλαδή και αν η νομολογία στο σύνολό της υιοθετούσε τη θέση ότι καταχρηστική δεν είναι μόνον η κακόβουλη αλλά και η αντικειμενικά αδικαιολόγητη καταγγελία, η καταγγελία παρέμενε νομοθετικά αναιτιώδης δικαιοπραξία και, συνεπώς, ο εργαζόμενος όφειλε να επικαλεσθεί και να αποδείξει τους λόγους εκείνους που καθιστούσαν καταχρηστική την άσκησή της. Η καταγγελία είχε υπέρ αυτής το τεκμήριο νομιμότητας, το οποίο όφειλε ο εργαζόμενος να ανατρέψει. Όπως επισημαίνει ο Άρειος Πάγος, «η καταγγελία της συμβάσεως εργασίας είναι αναιτιώδης δικαιοπραξία που έχει υπέρ αυτής το τεκμήριο νομιμότητας, το οποίο ανατρέπεται, όταν ο ενδιαφερόμενος διάδικος ισχυρισθεί και αποδείξει ότι η καταγγελία είναι άκυρη για οποιονδήποτε λόγο, προβλεπόμενο από τον νόμο»²⁷.

Ακριβώς το αναιτιώδες της καταγγελίας και το υπέρ αυτής τεκμήριο νομιμότητας καταργεί η νέα ρύθμιση του άρθρου 48 του ν. 4611/2019 με την οποία το ελληνικό δί-

21. ΑΠ 897/2012, ΕΕργΔ, 2013, σ. 360

22. Πραγματικά αναίτια καταγγελία δεν νοείται, αφού δεν νοείται καταγγελία χωρίς κάποιον λόγο. Βλ. Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟ, Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας, ό.π., σ. 82, «φαινομενικά αναίτια καταγγελία». Απλώς ο όρος «αναίτια καταγγελία» που χρησιμοποιείται από τον Άρειο Πάγο δηλώνει ότι το κύρος της καταγγελίας δεν εξαρτάται από την ύπαρξη ορισμένης αιτίας (λόγου), την οποία οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει ο εργοδότης. Βλ. και Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 914, ο οποίος επισημαίνει ότι το αναίτιο της καταγγελίας εξισώνεται με την καταγγελία που οφείλεται σε απλές προσωπικές αξιολογήσεις του εργοδότη και συνακόλουθα είναι αδιάφορο αν είναι σωστές ή όχι, σοβαρές ή μη σοβαρές, αν είναι αληθείς ή ψευδείς, αρκεί να μην υποκρύπτεται μια επιλήψιμη συμπεριφορά.

23. ΑΠ 1888/1987, ΕΕργΔ, 48, σ. 277· ΑΠ 271/1974, ΕΕργΔ, 1974, σ. 1161. Βλ. και Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σ. 339.

24. ΑΠ 902/1988, ΔΕΝ, 1988, σ. 1580· ΑΠ 1837/2008, ΕΕργΔ, 2009, σ. 1403.

25. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2011, σ. 1088.

26. ΑΠ 902/1998, ΔΕΝ, 1998, σ. 1580. Όμοια ΑΠ 1837/2008, ΑΠ 638/2008, ΑΠ 573/2007, ΑΠ 397/2004.

27. ΑΠ 1259/1987, ΕΕργΔ, 1988, σ. 1139.

καιο προσαρμόζεται προς την προβλεπόμενη, τόσο στον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (στο εξής, ΕΚΧ) που κυρώθηκε με τον ν. 4359/2016 όσο και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, προστασία από την απόλυση.

II. Ο περιορισμός της καταγγελίας ως βασική αρχή του συστήματος προστασίας από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019

Το δίκαιο της καταγγελίας χαρακτηρίζεται από τη σύγκρουση αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών της εργασιακής σχέσης που εκφράζουν συνταγματικά προστατευόμενες έννομες θέσεις. Στο συμφέρον του εργοδότη να λύνει μονομερώς τη σύμβαση εργασίας, εκδήλωση της συμβατικής και επαγγελματικής του ελευθερίας, αντιπαρατίθεται το συμφέρον του εργαζομένου για τη διατήρηση της εργασιακής σχέσης, συμφέρον επίσης συνταγματικά προστατευόμενο, καθόσον η διατήρηση της εργασιακής σχέσης είναι προϋπόθεση για την άσκηση της επαγγελματικής ελευθερίας από τα πρόσωπα που έχουν επιλέξει την εξαρτημένη εργασία ως επάγγελμα. Η προστασία από την απόλυση είναι μέρος της συνταγματικά επιβαλλόμενης προστασίας της επαγγελματικής ελευθερίας²⁸. Η υποχρέωση μάλιστα θετικής προστασίας της επαγγελματικής ελευθερίας των μισθωτών με τη λήψη μέτρων προστασίας των συμφερόντων που συνδέουν με τη διατήρηση της θέσης εργασίας ενισχύεται με τη ρητή συνταγματική κατοχύρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους (άρθρο 25 παρ. 1 Σ) και του δικαιώματος της εργασίας (άρθρο 22 παρ. 1 Σ). Ο κοινός νομοθέτης οφείλει, επομένως, να προβεί στη στάθμιση των συγκρουόμενων αυτών συμφερόντων με στόχο την επίτευξη μιας «πρακτικής εναρμόνισης» μεταξύ τους που θα εξασφαλίζει την ισόρροπη προστασία τους. Τη στάθμιση ακριβώς αυτή αποτυπώνει η ρύθμιση του άρθρου 48 του ν. 4611/2019, σύμφωνα με την οποία η καταγγελία της εργασιακής σχέσης θεωρείται έγκυρη μόνον αν οφείλεται σε βάσιμο λόγο κατά την έννοια του άρθρου 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ. Χωρίς την κατοχύρωση κάποιας σταθερότητας στην απασχόληση και τη διασφάλιση ενός αισθήματος οικονομικής ασφάλειας, η υποταγή της προσωπικότητας του εργαζομένου στην εξουσία του εργοδότη γίνεται απόλυτη, πράγμα ασυμβίβαστο με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια που κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα²⁹. Όχι μόνο ο εργαζόμενος αλλά και το κοινωνικό σύνολο έχουν συμφέρον για σταθερές σχέσεις εργασίας

και για προστασία από έναν διαρκή και χωρίς όρια ανταγωνισμό για τις θέσεις εργασίας, το οποίο και οφείλει η έννομη τάξη να προστατεύσει.

Η νέα διάταξη, παρά τον εμβαλωματικό χαρακτήρα της, φέρνει σε σχέση με το προϊσχύον δίκαιο μια σημαντική μεταβολή προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της προστασίας της υπόστασης της εργασιακής σχέσης. Η εξάρτηση του κύρους της καταγγελίας από την ύπαρξη βάσιμου λόγου είναι συστατικό στοιχείο της αναγκαίας εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών της εργασιακής σχέσης. Το συμφέρον του εργαζομένου για διατήρηση της θέσης εργασίας υποχωρεί μόνον όταν συντρέχουν βάσιμοι λόγοι ικανοί να δικαιολογήσουν ένα υπέρτερο συμφέρον του εργοδότη για τη λύση της σχέσης. Η θέση εργασίας αναγνωρίζεται ως αυτοτελές έννομο αγαθό που έχει ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας. Δεν προστατεύεται μόνον αντανακλαστικά, προκειμένου να μπορεί να αποφασίζει ο εργαζόμενος ελεύθερα για την άσκηση δικαιωμάτων που του αναγνωρίζει ο νόμος ή η σύμβαση. Αναγνωρίζεται ένα «δικαίωμα στη θέση εργασίας», με την έννοια μιας σχετικής σταθερότητας στην απασχόληση, το οποίο προστατεύεται ανεξάρτητα από το πόσο επαχθείς είναι οι συνέπειες από την απώλεια της θέσης εργασίας για τον συγκεκριμένο εργαζόμενο. Εάν υπό το καθεστώς του αναιτιώδους της καταγγελίας μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι τον κανόνα αποτελεί η ελευθερία της καταγγελίας και την εξαίρεση ο περιορισμός της – πράγμα πολύ αμφίβολο αν λάβει κανείς υπόψη τους περιορισμούς που είχαν νομολογιακά επιβληθεί με μοχλό την ΑΚ 281 – η σχέση αυτή έχει πλέον αντιστραφεί μετά τον ν. 4611/2019. Ο περιορισμός της καταγγελίας αποτελεί πλέον τη βασική αρχή του συστήματος προστασίας από την απόλυση.

Η μεταβολή αυτή, η εισαγωγή δηλαδή ενός συστήματος θετικά και όχι αρνητικά διατυπωμένων περιορισμών της καταγγελίας, η εξάρτηση του κύρους της καταγγελίας από τη συνδρομή αντικειμενικών λόγων, τους οποίους οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει ο εργοδότης, προφυλάσσει συγχρόνως τον εργαζόμενο από τον κίνδυνο να χάσει τη θέση εργασίας του όχι μόνο λόγω μιας κακοκεφιάς του εργοδότη αλλά και λόγω μιας καθόλα νόμιμης συμπεριφοράς του εργαζομένου μη αρεστής στον εργοδότη, είτε αυτή συνίσταται στην ανάπτυξη νόμιμης συνδικαλιστικής δράσης είτε στην άσκηση δικαιωμάτων που του παρέχουν η σύμβαση ή ο νόμος. Με άλλα λόγια, η θετική προστασία από την απόλυση με τον καθορισμό των λόγων για τους οποίους επιτρέπεται η καταγγελία λειτουργεί συγχρόνως και ως «φίλτρο προστασίας» του εργαζομένου από επιλήψιμα κίνητρα, τα οποία, ως εσωτερικά γεγονότα, δυσχερώς αποδεικνύονται. Η συνέπεια πάντως αυτή δεν αποτελεί τον μοναδικό αλλά ούτε και τον κύριο σκοπό της προστασίας που εξασφαλίζει το άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 3198/1955, όπως αυτό αντικαταστά-

28. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1221 επ.

29. Βλ. Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 954· Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, ΕΕργΔ, 2001, σ. 1028 επ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ό.π., σ. 369· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1221 επ.

θηκε με το άρθρο 48 του ν. 4611/2019. Κύριος σκοπός είναι η προστασία του συμφέροντος του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας αυτού καθ'αυτό, ανεξάρτητα δηλαδή από τη ύπαρξη ή μη επιλήψιμων κινήτρων του εργοδότη.

III. Οι επιδράσεις της εισαγωγής της αιτιώδους καταγγελίας στο σύστημα προστασίας από την απόλυση

Η μεταβολή που επιφέρει η εισαγωγή της αιτιώδους καταγγελίας με το άρθρο 48 του ν. 4611/2019 επηρεάζει σε πολλά ζητήματα το ισχύον δίκαιο της καταγγελίας. Κατ' αρχάς, ο βάσιμος λόγος ανάγεται σε θετική προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας και, συνεπώς, ο εργοδότης είναι εκείνος που οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει τον λόγο που δικαιολογεί την καταγγελία. Από μια αρνητική λίστα λόγων, λόγων δηλαδή που δεν επιτρέπεται να αποτελέσουν αιτία της καταγγελίας και με τη συνδρομή των οποίων έχουμε καταχρηστική άσκηση δικαιώματος, περνάμε σε μια θετική λίστα βάσιμων λόγων καταγγελίας ικανών να θεμελιώσουν ένα υπέρτερο συμφέρον του εργοδότη για τη λύση της σύμβασης εργασίας.

Ρυθμίσεις και πρακτικές που δικαιολογούνταν στο πλαίσιο του συστήματος της αναϊτιώδους καταγγελίας θα πρέπει να προσαρμοσθούν στο νέο σύστημα της αιτιώδους καταγγελίας. Για παράδειγμα, σε περίπτωση καταγγελίας λόγω υποβολής μήνυσης και μεταγενέστερης αθώωσης του εργαζομένου, το κύρος της καταγγελίας δεν θιγόταν, εάν ο εργοδότης έσπευδε εντός εύλογου χρόνου από την κοινοποίηση της αθωωτικής απόφασης ή του βουλεύματος να καταβάλει τη νόμιμη αποζημίωση. Υπό το νέο καθεστώς της αιτιώδους καταγγελίας, η καταβολή της αποζημίωσης δεν διασώζει το κύρος της καταγγελίας, αφού για αυτή απαιτείται βάσιμος λόγος και τέτοιος δεν υπήρξε. Η καταγγελία, βέβαια, θα πρέπει να προσβληθεί εντός της τρίμηνης αποσβεστικής προθεσμίας (άρθρο 6 παρ. 1 ν. 3198/1955), η οποία αρχίζει να τρέχει από τη στιγμή που έλαβε χώρα η καταγγελία και όχι από την κοινοποίηση της αθωωτικής απόφασης. Το κύρος της καταγγελίας διασώζεται μόνον όταν ο εργοδότης έχει σοβαρές υποψίες για τη διάπραξη ποινικού αδικήματος, το οποίο επίσης πρέπει είναι σοβαρό, ώστε εύλογα να κλονίζεται η εμπιστοσύνη του εργοδότη στο πρόσωπο του εργαζομένου, οπότε στην περίπτωση αυτή και εφόσον δεν υπάρχουν ηπιότερα μέτρα, οι υποψίες μπορούν να αποτελέσουν βάσιμο λόγο καταγγελίας. Άλλωστε, αφού, σύμφωνα με τη νομολογία, με τη συνδρομή των παραπάνω προϋποθέσεων οι υποψίες μπορούν να αποτελέσουν σπουδαίο λόγο για την έκτακτη καταγγελία της σύμβασης εργασίας³⁰, αποτελούν και βάσιμο λόγο για την τακτική καταγγελία.

30. ΑΠ 960/2017, ΔΕΝ, 2017, σ. 1409· ΑΠ 112/2004, ΧρίΔ, 2004, σ.

Επίσης, ο προβλεπόμενος στο άρθρο 8 του ν. 2112/1920 περιορισμός στη σύναψη συμβάσεων ορισμένου χρόνου είχε ως στόχο να αποτρέψει την καταστρατήγηση του δικαίου της καταγγελίας ως δικαίου αποζημίωσης. Από τη στιγμή, όμως, που το δίκαιο καταγγελίας και νομοθετικά δεν είναι πλέον μόνο δίκαιο αποζημίωσης αλλά πρωτίστως δίκαιο προστασίας του συμφέροντος του εργαζομένου στη διατήρηση της θέσης εργασίας, η σύναψη σύμβασης ορισμένου χρόνου, μίας ή περισσότερων, χωρίς τη συνδρομή αντικειμενικού λόγου που να δικαιολογεί την ορισμένη διάρκεια και, επομένως, την απώλεια της θέσης εργασίας, έρχεται σε αντίθεση με τις νομοθετικές αξιολογήσεις που ενσωματώνει η εισαγωγή της αιτιώδους καταγγελίας με τη διάταξη του άρθρου 48 του ν. 4611/2019.

Η νέα διάταξη είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει στην πράξη στην αύξηση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, προκειμένου να αποφεύγουν οι εργοδότες όχι μόνο την καταβολή της αποζημίωσης αλλά και τον έλεγχο της ύπαρξης ή όχι βάσιμου λόγου. Τα δικαστήρια, ενόψει της νέας διάταξης, οφείλουν να αντιδράσουν μ' έναν αυστηρότερο έλεγχο των συμβάσεων ορισμένου χρόνου σε ό,τι αφορά την ύπαρξη αντικειμενικού λόγου που να δικαιολογεί την ορισμένη διάρκεια. Εάν, βέβαια, πρόκειται για διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου, θα εφαρμόζεται και το Π.Δ 81/2003, στόχος του οποίου είναι ακριβώς η διασφάλιση της σταθερότητας στην απασχόληση μέσω της αποτροπής της καταχρηστικής προσφυγής στη σύναψη διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου³¹.

Αναβαθμίζεται, λόγω της αρχής της *ultima ratio* ως στοιχείου προσδιοριστικού της έννοιας του βάσιμου λόγου³², ο ρόλος της τροποποιητικής καταγγελίας ως ηπιότερου από την απόλυση μέτρου, αφού στόχος της δεν είναι η λύση της σύμβασης αλλά η συνέχισή της με διαφορετικούς (δυσμενέστερους) όρους εργασίας. Αντίθετα, περιορίζεται η σημασία της επικουρικής καταγγελίας ως τρόπου άρσης της υπερημερίας του εργοδότη. Εάν η προηγούμενη καταγγελία κρίθηκε άκυρη λόγω έλλειψης βάσιμου λόγου, άκυρη για τον ίδιο λόγο θα είναι, κατά κανόνα, και η επικουρική καταγγελία, εκτός αν στο ενδιάμεσο διάστημα προέκυψαν περιστατικά ικανά να αποτελέσουν βάσιμο λόγο. Η επικουρική καταγγελία διατηρεί τη σημασία της μόνο στις περιπτώσεις τυπικών ελαττωμάτων της προηγούμενης καταγγελίας (π.χ. μη καταβολή της νόμιμης αποζημίωσης ή καταβολή ελλιπούς αποζημίωσης) και εφόσον γι' αυτή συντρέχει πράγματι βάσιμος λόγος.

Η νέα ρύθμιση δεν επαναφέρει αυτόματα σε ισχύ τις ρήτρες μονιμότητας, οι οποίες καταργήθηκαν με τον ν.

760.

31. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 543.

32. Βλ. παρακάτω υπό V(4).

4046/2012 και την ΠΥΣ 6/2012. Κοινό χαρακτηριστικό των ρητρών αυτών που προβλέπονταν σε κανονιστικές διατάξεις δεν ήταν μόνον η εξάρτηση του κύρους της καταγγελίας από την ύπαρξη ιδιαίτερα σοβαρών λόγων που απαριθμούνταν περιοριστικά αλλά και η τήρηση ορισμένης διαδικασίας για τη διαπίστωσή τους.

IV. Έναρξη της προστασίας

Οι περισσότερες χώρες της ΕΕ που απαιτούν για το κύρος της καταγγελίας την ύπαρξη βάσιμου λόγου, θέτουν ως προϋπόθεση για την ενεργοποίηση του συγκεκριμένου περιορισμού την πάροδο ορισμένου χρονικού διαστήματος από την κατάρτιση της σύμβασης. Σε ορισμένες δε χώρες, όπως στην Ελλάδα, η πάροδος ορισμένου χρονικού διαστήματος τίθεται ως προϋπόθεση και για την εφαρμογή των τυπικών περιορισμών της καταγγελίας, είτε πρόκειται για την τήρηση προθεσμιών είτε για την καταβολή ορισμένης αποζημίωσης. Ο ελάχιστος αυτός χρόνος αναμονής που πρέπει να συμπληρωθεί για να αρχίσουν να εφαρμόζονται οι περιορισμοί λειτουργεί ως ένα είδος νομοθετικά καθορισμένου χρόνου δοκιμής κατά τον οποίο ο εργοδότης μπορεί να απαλλάσσεται ελεύθερα από τον εργαζόμενο χωρίς τήρηση των διατυπώσεων και δεσμεύσεων που θέτει η εργατική νομοθεσία κάθε χώρας στην άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας.

Με το άρθρο 74 παρ. 2 του ν. 3863/2010, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 17 παρ. 5 του ν. 3899/2010, ο χρόνος αναμονής αυξήθηκε από τους δύο μήνες που ήταν σχεδόν για έναν αιώνα σε δώδεκα μήνες. Από τη διατύπωση της διάταξης προκύπτει ότι η συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου αναμονής συνδέθηκε με την προειδοποίηση και την αποζημίωση. Αντίθετα, η νέα διάταξη που θέτει ως προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας την ύπαρξη βάσιμου λόγου δεν εξαρτά τον περιορισμό αυτό από τη συμπλήρωση ελάχιστου χρόνου απασχόλησης. Ενόψει, βέβαια, της ένταξης του περιορισμού αυτού στον ν. 3198/1955, ο οποίος, πριν από την αντικατάσταση της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3198/1955 από το άρθρο 48 του ν. 4611/2019, ρύθμιζε αποκλειστικά τους τυπικούς περιορισμούς της καταγγελίας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συμπλήρωση δωδεκάμηνης απασχόλησης ισχύει και για την προϋπόθεση του βάσιμου λόγου. Άλλωστε, ο νομοθέτης χαρακτηρίζει τους πρώτους δώδεκα μήνες από τη σύναψη της σύμβασης ως «δοκιμαστική περίοδο», χαρακτηρισμός που υποδηλώνει τη βούληση του νομοθέτη να διατηρεί ο εργοδότης κατά το διάστημα αυτό τη δυνατότητα να καταγγέλλει ελεύθερα τη σύμβαση εργασίας, χωρίς δηλαδή τους περιορισμούς που θέτει η εργατική νομοθεσία. Θα ενείχε, μάλιστα, σοβαρή αντίφαση να εξαρτά ο νομοθέτης την ενεργοποίηση τυπικών περιορισμών της καταγγελίας από τη συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου απασχόλησης και να μην θέτει την προϋπόθεση αυτή για σημαντικά σοβαρότερους περι-

ορισμούς της καταγγελίας, όπως είναι η εξάρτηση του κύρους της καταγγελίας από την ύπαρξη βάσιμου λόγου. Βέβαια, και κατά το διάστημα αυτό, ισχύουν οι περιορισμοί που προβλέπονται σε ειδικές νομοθετικές διατάξεις, όπως είναι η απαγόρευση της καταγγελίας λόγω νόμιμης συνδικαλιστικής δράσης, η ακυρότητα της καταγγελίας που έχει ως κίνητρο απαγορευμένους λόγους διάκρισης (φύλο, φυλετική και εθνοτική καταγωγή, θρησκευτικές πεποιθήσεις κ.ά.) και φυσικά ισχύει και η απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης για λόγους που δεν καλύπτονται από τις ειδικές νομοθετικές απαγορεύσεις.

Εφόσον, πάντως, δεχθούμε ότι, κατά τη βούληση του νομοθέτη, η αυξημένη προστασία από την απόλυση, με την απαίτηση της ύπαρξης βάσιμου λόγου, προϋποθέτει τη συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου απασχόλησης πριν από την έναρξη της προστασίας αυτής, η προστασία μέσω της ΑΚ 281 πριν από τη συμπλήρωση του ελάχιστου χρόνου απασχόλησης θα υπολείπεται, ως προς την έντασή της, της προστασίας που απολαμβάνει ο εργαζόμενος μετά τη συμπλήρωση του συγκεκριμένου χρόνου. Επομένως, δεν θα αποτελεί προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας η ύπαρξη βάσιμου λόγου καταγγελίας, διότι διαφορετικά θα ανατρεπόταν η νομοθετική επιλογή. Εάν πάλι δεχθούμε ότι η προϋπόθεση του βάσιμου λόγου δεν εξαρτάται από τη συμπλήρωση ορισμένου χρόνου απασχόλησης, η νομολογία, για τις απολύσεις που γίνονται μέσα σ' έναν εύλογο χρόνο δοκιμής από την έναρξη της απασχόλησης, εκ των πραγμάτων, θα οδηγηθεί στην αναγνώριση ως λόγων καταγγελίας, λόγων «λιγότερο βάσιμων» απ' αυτούς που θα πρέπει να συντρέχουν μετά την πάροδο του εύλογου αυτού χρόνου.

Πρόβλημα, πάντως, δημιουργείται από την πρόβλεψη νομοθετικά ενός τόσο μεγάλου χρονικού διαστήματος «δοκιμαστικής περιόδου». Προκειμένου ο εργοδότης να γνωρίσει τον εργαζόμενο και να εκτιμήσει τις ικανότητες και τα προσόντα του θα πρέπει να έχει στη διάθεσή του μια περίοδο αναμονής, αυτήν όμως δεν μπορεί ο νομοθέτης να την καθορίζει κατά το δοκούν. Και ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ στο παράρτημά του, που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του Χάρτη, παρέχει μεν στα συμβαλλόμενα για τη σύναψη του Χάρτη μέρη τη δυνατότητα να εξαιρέσουν από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 24 τους εργαζόμενους που βρίσκονται σε δοκιμαστική ή εισαγωγική περίοδο απασχόλησης, με την προϋπόθεση όμως ότι η περίοδος αυτή καθορίζεται εκ των προτέρων και είναι εύλογη. Κατά τη γνώμη μας, το δωδεκάμηνο δεν αποτελεί «εύλογη» περίοδο³³, αν σκεφθεί μάλιστα κανείς ότι σε άλλα κράτη ο νομοθετικά καθορισμένος χρόνος αναμονής δεν υπερβαίνει τους έξι μήνες. Εφόσον, επομένως, δεχθούμε ότι και για την εξάρτηση του κύρους της καταγγελίας από την ύπαρξη βάσιμου λόγου απαιτείται η πάροδος 12 μη-

33. Βλ. και Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 905.

νών από τη σύναψη της σύμβασης, τίθεται ζήτημα συμβατότητας με το άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ.

V. Κατευθυντήριες γραμμές για τον προσδιορισμό της έννοιας του βάσιμου λόγου

Η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 3, όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή της με το άρθρο 48 του ν. 4611/2019, δεν προσδιορίζει εγγύτερα τον βάσιμο λόγο καταγγελίας αλλά απλώς περιορίζεται να παραπέμψει για την έννοιά του στο άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ. Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, ο βάσιμος λόγος συνδέεται με την ικανότητα ή τη συμπεριφορά του εργαζομένου ή βασίζεται στις λειτουργικές απαιτήσεις της επιχείρησης, της εγκατάστασης ή της υπηρεσίας.

Οι αναφερόμενοι στο άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ βάσιμοι λόγοι αντιστοιχούν στους λόγους που, σύμφωνα και με τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, υπό το καθεστώς της αναιτιώδους καταγγελίας, είχαμε σωστή χρήση (όχι κατάχρηση) του δικαιώματος καταγγελίας. Πρόκειται για τους λεγόμενους ατομικούς λόγους, λόγους δηλαδή που συνδέονται με το πρόσωπο ή τη συμπεριφορά του εργαζομένου και τους οικονομικοτεχνικούς λόγους, λόγους δηλαδή που ανάγονται στη σφαίρα δράσης και ευθύνης του εργοδότη. Η παραδοσιακή αυτή διάκριση των λόγων της καταγγελίας σε ατομικούς και οικονομικοτεχνικούς δείχνει μόνο την πηγή προέλευσης των λόγων. Εάν οι λόγοι αυτοί ανάγονται σε βάσιμους λόγους καταγγελίας εξαρτάται από το αν και σε ποιον βαθμό διαταράσσουν την εργασιακή σχέση.

Λόγοι που δεν συνδέονται με την εργασιακή σχέση και δεν επηρεάζουν την απασχόληση στη συγκεκριμένη επιχείρηση ή εκμετάλλευση δεν συνιστούν βάσιμο λόγο κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 3 του ν. 3198/1955. Έτσι, συμφέροντα τρίτων, εκτιμήσεις συναρτώμενες με την πολιτική απασχόλησης και την αγορά εργασίας, καθώς και εκτιμήσεις του εργοδότη κοινωνικοπολιτικού χαρακτήρα (π.χ. απολύσεις προκειμένου να προσληφθούν άνεργοι) δεν μπορούν να αποτελέσουν λόγο απόλυσης, εφόσον οι ανάγκες απασχόλησης παραμένουν αμετάβλητες. Η απεριόριστη δυνατότητα του εργοδότη να αντικαθιστά το προσωπικό που ήδη απασχολεί με άλλους εργαζόμενους που είτε είναι άνεργοι είτε απασχολούνται αλλού θα μείωνε την προστασία από την απόλυση κάτω από το επιβαλλόμενο τόσο από το Σύνταγμα όσο και τον Αναθεωρημένο ΕΚΧ όριο ελάχιστης προστασίας. Στόχος ακριβώς της προστασίας αυτής είναι να αποτρέψει τον χωρίς φραγμούς ανταγωνισμό των εργαζομένων για τις θέσεις εργασίας, ο οποίος εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για την κοινωνική συμβίωση και την κοινωνική συνοχή.

Τόσο ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ όσο και το άρθρο 5 παρ. 3, όπως αυτό ισχύει μετά τον ν. 4611/2019, δεν εξειδικεύ-

ουν περαιτέρω την έννοια του βάσιμου λόγου. Απλώς ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ στο παράρτημά του περιορίζεται να αναφέρει ορισμένους λόγους που δεν αποτελούν, κατά την έννοια του άρθρου 24, βάσιμο λόγο για τη λύση της σχέσης, ο αρνητικός όμως αυτός προσδιορισμός ελάχιστα συμβάλλει στη συγκεκριμενοποίηση του βάσιμου λόγου. Επομένως, το έργο αυτό θα το αναλάβουν τα δικαστήρια εξειδικεύοντας την αόριστη νομική έννοια του βάσιμου λόγου, προκειμένου να καταστεί δυνατή η εφαρμογή της και να επιτελέσει τη ρυθμιστική της λειτουργία. Ο δικαστής καλείται σε κάθε ατομική περίπτωση να εκφέρει μια αξιολογική κρίση για το αν τα περιστατικά που επικαλείται ο καταγγέλλων θεμελιώνουν στη συγκεκριμένη περίπτωση βάσιμο λόγο για τη λύση της σύμβασης. Αμέσως παρακάτω θα διατυπώσουμε ορισμένες σκέψεις προς την κατεύθυνση δημιουργίας ορισμένων κατευθυντήριων γραμμών για τη συγκεκριμενοποίηση (εξειδίκευση) της έννοιας του βάσιμου λόγου, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την ελληνική νομολογία όσο και τη νομολογία των άλλων χωρών της ΕΕ και ιδίως αυτών που είχαν ήδη προ πολλού εξαρτήσει νομοθετικά το κύρος της καταγγελίας από την ύπαρξη βάσιμου λόγου. Άλλωστε και ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ τις ρυθμίσεις αυτές των κρατών της ΕΕ είχε υπόψη του για τη διατύπωση του άρθρου 24. Και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που ερμηνεύει τον βάσιμο λόγο του άρθρου 24, λαμβάνει υπόψη – και οφείλει να λαμβάνει υπόψη – τη νομολογία των χωρών της Ευρώπης, η οποία είχε επεξεργασθεί την έννοια του βάσιμου λόγου πολύ πριν τον «ανακαλύψει» ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ. Και μετά τη νέα ρύθμιση, η νομολογία που είχε διαμορφωθεί στη χώρα μας ως προς τους λόγους με τη συνδρομή των οποίων είχαμε σωστή χρήση (όχι κατάχρηση) του δικαιώματος της καταγγελίας³⁴ διατηρεί τη σημασία της για τον προσδιορισμό των περιστατικών που θα συνιστούν βάσιμο λόγο καταγγελίας μετά τη ρύθμιση του άρθρου 48 του ν. 4611/2019.

1. Απόλυτοι και σχετικοί λόγοι καταγγελίας

Καταρχάς θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι πρόκειται για σχετικούς και όχι για απόλυτους λόγους καταγγελίας. Ως απόλυτοι λόγοι θεωρούνται εκείνοι με τη συνδρομή των οποίων δεν μένει στον δικαστή καμία επιλογή. Με τη συνδρομή τους ο δικαστής οφείλει να αναγνωρίσει ως έγκυρη την καταγγελία χωρίς να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης, εφόσον εννοείται αυτή δεν έχει άλλα ελαττώματα που να επηρεάζουν το κύρος της. Αντίθετα, βασικό στοιχείο των σχετικών λόγων είναι η στάθμιση συμφερόντων των μερών της εργασιακής σχέσης, στην οποία καλείται να προβεί ο δικαστής ενόψει των συνθηκών της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης.

34. Για τους λόγους αυτούς, βλ. αναλυτικά Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 962 επ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1249 επ.

Μέσα από τη στάθμιση αυτή θα προκύψει αν και σε ποιον βαθμό παραβιάζεται η λειτουργία της εργασιακής σχέσης και τελικά η βαρύτητα του λόγου της καταγγελίας. Η βασιμότητα των λόγων της καταγγελίας δεν κρίνεται γενικά και αφηρημένα αλλά πάντοτε ενόψει των ιδιαίτερων συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωση και ύστερα από στάθμιση του συμφέροντος του εργοδότη για λύση της σύμβασης με το συμφέρον του εργαζομένου για τη διατήρησή της.

2. Διατάραξη της εργασιακής σχέσης ως λόγος καταγγελίας

Ο βάσιμος λόγος δεν μπορεί να αναζητηθεί σε στοιχεία που δεν έχουν σχέση με τη σύμβαση εργασίας. Ο λόγος της καταγγελίας, είτε αυτός προέρχεται από τη σφαίρα του εργοδότη είτε από τη σφαίρα του εργαζομένου, για να αποτελέσει λόγο καταγγελίας θα πρέπει να σχετίζεται με τη σύμβαση εργασίας και να παραβιάζει τη λειτουργία της. Συμφέροντα που δεν έχουν σχέση με τη σύμβαση εργασίας δεν μπορούν να στηρίξουν την καταγγελία. Επομένως, συνθήκες που δεν επηρεάζουν την εκπλήρωση των συμβατικών υποχρεώσεων του εργαζομένου δεν μπορούν να αποτελέσουν λόγο καταγγελίας. Η διατάραξη της εργασιακής σχέσης μπορεί να προέρχεται από την παράβαση της κύριας ή των παρεπόμενων υποχρεώσεων του εργαζομένου είτε από επιχειρηματικές αποφάσεις του εργοδότη που επηρεάζουν τη δυνατότητα απασχόλησης του εργαζομένου. Έτσι, δεν αποτελεί βάσιμο λόγο η απόφαση του εργοδότη να απολύσει εργαζομένους, μολοντί δεν έχει εκλείψει η δυνατότητα απασχόλησής τους, προκειμένου να τους αντικαταστήσει με άλλους εργαζομένους, π.χ. αμειβόμενους χαμηλότερα που θα προσλάβει ο ίδιος ή θα τους παραχωρήσει Επιχείρηση Προσωρινής Απασχόλησης. Αντίθετες νομολογιακές θέσεις³⁵, προβληματικές και υπό το καθεστώς της ανατιμωδούς καταγγελίας³⁶, δεν είναι πλέον υποστηρίξιμες.

3. Αρνητική πρόγνωση

Η διατάραξη της εργασιακής σχέσης εξαιτίας λόγων προερχόμενων από τη σφαίρα του εργαζομένου ή του εργοδότη θα πρέπει να επηρεάζει τη λειτουργία της εργασιακής σχέσης ως ανταλλακτικής σχέσης για το μέλλον. Η καταγγελία δεν έχει κυρωτική λειτουργία. Δεν αποτελεί ποινή που επιβάλλεται σε βάρος του εργαζομένου για την προερχόμενη από την πλευρά του διατάραξη της λειτουργίας της σύμβασης εργασίας. Εφόσον η σύμβαση εργασίας είναι διαρκής έννομη σχέση και η καταγγελία της επιφέρει τη λύση της για το μέλλον, οι λόγοι που τη δικαιολογούν θα πρέπει να συναρτώνται και αυτοί με το μέλλον της εργασιακής σχέσης. Είτε πρόκειται για αντι-

συμβατική συμπεριφορά του εργαζομένου είτε για προσωπικές ιδιότητες ή καταστάσεις, τα περιστατικά που οδήγησαν τον εργοδότη στην καταγγελία της σύμβασης εργασίας θα πρέπει να επηρεάζουν δυσμενώς τη λειτουργία της εργασιακής σχέσης για το μέλλον. Αυτό σημαίνει ότι τα περιστατικά που προβάλλονται ως λόγος καταγγελίας πρέπει να θεμελιώνουν μια αρνητική πρόγνωση για την περαιτέρω λειτουργία της σύμβασης εργασίας. Η δυνατότητα απαλλαγής από τη συμβατική δέσμευση παρέχεται στον καταγγέλλοντα εν όψει των κινδύνων που συνεπάγεται γι' αυτόν η εξακολούθησή της και προς αποφυγή μελλοντικών βλαπτικών επιδράσεων, δηλαδή για την προστασία δικαιολογημένων συμφερόντων του και όχι απλώς ως αντίδραση σε παρελθόντα ή ενεστώτα γεγονότα. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι παρελθόντα ή ενεστώτα γεγονότα δεν έχουν καμιά σημασία. Αποτελούν ένδειξη για τον κίνδυνο μελλοντικών βλαπτικών επιδράσεων στην εργασιακή σχέση, τις οποίες και επιδιώκει ο εργοδότης να αποτρέψει με την καταγγελία³⁷.

Η σημασία της αρνητικής πρόγνωσης και η απουσία οποιουδήποτε στοιχείου που να προσδίδει στην καταγγελία κυρωτικό χαρακτήρα φαίνεται καθαρά, όταν ως λόγος καταγγελίας προβάλλεται η ασθένεια του εργαζομένου, εξαιτίας της οποίας προκαλούνται μικρής ή μεγάλης διάρκειας επαναλαμβανόμενες απουσίες από την εργασία. Αναμφίβολα, τη βάση της πρόγνωσης θα αποτελέσουν παρελθόντα ή ενεστώτα γεγονότα, όπως π.χ. οι μέχρι την καταγγελία απουσίες του εργαζομένου από την εργασία του. Η συχνότητα και η διάρκεια των απουσιών αποτελούν σοβαρές ενδείξεις για το πώς θα εξελιχθεί η εργασιακή σχέση στο μέλλον. Όταν όμως κατά τον χρόνο της καταγγελίας διαπιστώνεται ότι ο εργαζόμενος έχει πλήρως αποθεραπευθεί, τότε οι απουσίες του στο παρελθόν, όσο συχνές και μεγάλης διάρκειας και αν ήταν, χάνουν τη σημασία τους, γιατί πλέον δεν υπάρχει κίνδυνος επανάληψής τους στο μέλλον. Επομένως, δεν υπάρχει και ένα δικαιολογημένο συμφέρον του εργοδότη για την καταγγελία της σύμβασης εργασίας.

Σε προηγούμενες εργασίες μας είχαμε την ευκαιρία να αναδείξουμε τη σημασία της αρνητικής πρόγνωσης ως βασικής αρχής του δικαίου της καταγγελίας³⁸. Αποκτά δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι η νομολογία, υπό το καθεστώς της ανατιμωδούς καταγγελίας, αξιοποίησε ήδη την αρχή αυτή, για τον προσδιορισμό των λόγων με τη συνδρομή των οποίων έχουμε σωστή χρήση (όχι κατάχρηση) του δικαιώματος της καταγγελίας. Όπως επισημαίνει ο Άρειος

35. ΑΠ 677/2004, ΕλλΔνη, 2006, σ. 802.

36. Βλ. Ι. ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Εργατικό Δίκαιο, ό.π., σ. 977· Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σσ. 1269, 1272.

37. Πρβλ. U. PREIS, σε: R. Ascheid / U. Preis / I. Schmidt, Kündigungsgesetz, 2007, σ. 160.

38. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ό.π., σσ. 98, 393· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1251 επ.

Πάγος³⁹, «Εξάλλου διάταξη νόμου που να απαγορεύει την καταγγελία από τον εργοδότη της σύμβασης εργασίας του μισθωτού κατά τη διάρκεια της ασθένειας του δεν υπάρχει. Η ασθένεια όμως του εργαζομένου, αυτή καθεαυτή, δεν δικαιολογεί την καταγγελία, είναι όμως κρίσιμες οι δυσμενείς επιδράσεις στην εργασιακή σχέση και γενικότερα στην ομαλή λειτουργία της επιχείρησης που προκαλούνται από την οφειλόμενη σε ασθένεια του εργαζομένου απουσία του ή τη μείωση της ικανότητάς του να παρέχει τη συμφωνημένη εργασία. Έτσι, η ασθένεια του εργαζομένου, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, δικαιολογεί τη καταγγελία της σύμβασης εργασίας, η οποία δεν μπορεί να αποκρουστεί με τον ισχυρισμό ότι γίνεται κατά κατάχρηση δικαιώματος του εργοδότη. Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας του ασθενήσαντος μισθωτού δεν μπορεί να λειτουργήσει ως κύρωση, σε βάρος αυτού, για τις απουσίες που έλαβαν χώρα στο παρελθόν. Όσο σοβαρή και αν είναι η ασθένεια του εργαζομένου και όσο μακροχρόνια η απουσία του από την εργασία του λόγω της ασθένειάς του, δεν είναι ικανές να δικαιολογήσουν τη λύση της σύμβασης εργασίας με καταγγελία του εργοδότη, αν κατά τον χρόνο που αυτή γίνεται, ο εργαζόμενος έχει θεραπευτεί ή αναμένεται σε σύντομο χρόνο η θεραπεία του και η καταγγελία που γίνεται υπό τις περιστάσεις αυτές είναι άκυρη ως αντικείμενη στο άρθρο 281 ΑΚ και ειδικότερα ως υπερβαίνουσα τα όρια που επιβάλλονται από τις αρχές της καλής πίστης. Μόνο αν οι μακρές, λόγω της ασθένειάς του, απουσίες του εργαζομένου θεμελιώνουν, κατ' αντικειμενική κρίση, αρνητική πρόγνωση για την εξέλιξη της υγείας του και πιθανότητα, επομένως, να σημειώσει απουσίες από την επιχείρηση στο μέλλον και να διαταραχθεί η λειτουργία της υφίσταται τότε δικαιολογημένο συμφέρον του εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας».

Τις θέσεις της παραπάνω αρεοπαγίτικης απόφασης υιοθέτησαν πλήρως μεταγενέστερες αποφάσεις δικαστηρίων ουσίας, όπως η ΕφΑθ 764/2008⁴⁰, σύμφωνα με την οποία «εφόσον από την ασθένεια του εργαζομένου δεν προκαλούνται δυσμενείς επιδράσεις στην εργασιακή σχέση και γενικότερα στην ομαλή λειτουργία της επιχείρησης (λόγω απουσίας, μείωσης της ικανότητας προς εργασία κλπ), δεν δικαιολογείται αντικειμενικά η καταγγελία της σύμβασης εργασίας»⁴¹.

Ενώ η έλλειψη κάθε κυρωτικού χαρακτήρα είναι προφανής στην περίπτωση που ως λόγος καταγγελίας προβάλλονται προσωπικές ιδιότητες ή καταστάσεις, δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο, όταν τον λόγο καταγγελίας αποτελεί μια υπαίτια αντισυμβατική συμπεριφορά του εργαζομένου.

Εδώ, από πρώτη ματιά, η καταγγελία φαίνεται να προσλαμβάνει έναν λιγότερο ή περισσότερο κυρωτικό χαρακτήρα, και αρκετοί σπεύδουν να τη χαρακτηρίσουν ως την «εσχάτη των ποινών». Μολονότι δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι η καταγγελία, όταν τον λόγο της αποτελεί μία υπαίτια συμπεριφορά του άλλου μέρους, αντίθετη προς τις συμβατικές υποχρεώσεις του, εκ των πραγμάτων προσλαμβάνει έναν κυρωτικό χαρακτήρα, ορθότερο είναι να δεχθούμε ότι και στην περίπτωση αυτή η κύρια και προέχουσα λειτουργία της καταγγελίας δεν είναι ο κολασμός του αντισυμβαλλομένου αλλά η προστασία και διαφύλαξη νόμιμων συμφερόντων του καταγγέλλοντος. Με την καταγγελία δεν τιμωρείται ο αντισυμβαλλόμενος, αλλά προφυλάσσεται ο καταγγέλλων από μελλοντικές βλαπτικές επιδράσεις στην εργασιακή σχέση. Και εδώ απαιτείται μια αρνητική πρόγνωση. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι εάν υπάρχει κίνδυνος επανάληψης της αντισυμβατικής συμπεριφοράς⁴² ή εάν η αντισυμβατική συμπεριφορά, ανεξάρτητα από το ενδεχόμενο συνέχισης ή επανάληψής της, θα επηρεάζει αρνητικά τη λειτουργία της εργασιακής σχέσης στο μέλλον⁴³. Όπως ορθά επισημαίνεται⁴⁴, σκοπός της καταγγελίας δεν είναι η κύρωση για αντισυμβατική συμπεριφορά του αντισυμβαλλομένου, αλλά η αποφυγή περαιτέρω παραβάσεων των συμβατικών υποχρεώσεών του. Τη βάση, βέβαια, την πρόγνωσης θα αποτελέσει η συμπεριφορά του εργαζομένου που έλαβε χώρα στο παρελθόν. Η αρνητική πρόγνωση είναι δεδομένη, όταν ο εργαζόμενος, παρά τη σχετική προειδοποίηση του εργοδότη, συνεχίζει την παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεών του (π.χ. καθυστερημένη προσέλευση στην εργασία). Επίσης, η αρνητική πρόγνωση είναι δεδομένη, όταν από τη συγκεκριμένη παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεων του εργαζομένου (π.χ. κατάχρηση μιας ιδιαίτερα εμπιστευτικής θέσης), λόγω της βαρύτητάς της και ανεξάρτητα από τον κίνδυνο επανάληψής της στο μέλλον, έχει κλονισθεί ανεπανόρθωτα η απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία της σύμβασης σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Ακριβώς λόγω της απώλειας της εμπιστοσύνης, η διατάραξη της εργασιακής σχέσης θα εξακολουθεί να υπάρχει και στο μέλλον. Θα μπορούσαμε δε να διατυπώσουμε τον κανόνα ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός υπαιτιότητας τόσο περισσότερο θεμελιώνεται μία αρνητική πρόγνωση ως προς την εξέλιξη της εργασιακής σχέσης. Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι μία «εκ προθέσεως» παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεων του εργαζομένου δεν έχει τις ίδιες βλαπτικές

39. ΑΠ 1759/2002, Αρμ, 2004, σ. 391.

40. ΕΕργΔ, 2010, σ. 1438.

41. Οι θέσεις αυτές είναι προφανές ότι δεν συμβιβάζονται με τη γενικότερη θέση της νομολογίας ότι η «αναίτια καταγγελία» δεν είναι καταχρηστική, θέση η οποία, άλλωστε, δεν ακολουθείται με συνέπεια.

42. Βλ. ΑΠ 555/2007, ΔΕΝ, 2007, σ. 956.

43. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ό.π., σ. 100· Π. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Ο σπουδαίος λόγος για την καταγγελία διαρκών συμβάσεων ορισμένου χρόνου, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2010, σ. 60 επ.

44. Γερμανικό Εργατικό Ακυρωτικό, 23.06.2009, 2 AZR 103/08-12.01.2006, NZA 2006, 980.

επιδράσεις στη λειτουργία της σύμβασης και στη σχέση εμπιστοσύνης των μερών με μια παράβαση για την οποία ο εργαζόμενος δεν βαρύνεται με πταίσμα ή έστω οφείλεται σε αμέλειά του.

Η αρχή της αρνητικής πρόγνωσης ισχύει γενικά στο δίκαιο της καταγγελίας, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για τακτική ή έκτακτη καταγγελία. Για την έκτακτη, μάλιστα, καταγγελία η σημασία της προκύπτει ήδη από την έννοια του σπουδαίου λόγου. Σύμφωνα με τη νομολογία, σπουδαίο λόγο αποτελούν ένα ή περισσότερα περιστατικά, τα οποία σύμφωνα με την καλή πίστη, καθιστούν μη ανεκτή την περαιτέρω συνέχιση της σύμβασης εργασίας μέχρι την κανονική της λήξη. Και η έκτακτη καταγγελία, όπως και η τακτική, δεν έχει κυρωτικό χαρακτήρα, ακόμη και αν ο λόγος της συνίσταται σε μια υπαίτια αντισυμβατική συμπεριφορά του άλλου μέρους. Και στην περίπτωση αυτή, σκοπός της δεν είναι η κύρωση για συμβατικές παραβάσεις, αλλά η αποφυγή περαιτέρω προσβολών συμβατικών υποχρεώσεων⁴⁵.

4. Η καταγγελία ως *ultima ratio*

Η αξιολόγηση ενός ή περισσότερων περιστατικών ως βάσιμων λόγων καταγγελίας προϋποθέτει τη στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών της εργασιακής σχέσης και είναι το αποτέλεσμα της στάθμισης αυτής. Η στάθμιση συμφερόντων είναι εγγενές στοιχείο του βάσιμου λόγου καταγγελίας, ανεξάρτητα αν πρόκειται για ατομικούς ή οικονομικοτεχνικούς λόγους. Μέσα από τη στάθμιση αυτή θα προκύψει η βαρύτητα του λόγου καταγγελίας, ώστε να δικαιολογείται να υποχωρήσουν τα συμφέροντα που συνδέει ο εργαζόμενος με τη διατήρηση της σχέσης έναντι των συμφερόντων του εργοδότη για τη λύση της. Κατά τη στάθμιση των συμφερόντων πρέπει να συνεκτιμηθούν όλες οι συνθήκες της κάθε περίπτωσης που είναι ουσιώδεις για τη στάθμιση αυτή, χωρίς βέβαια να μπορεί κανείς να προσδιορίσει εκ των προτέρων έναν κατάλογο ουσιωδών συνθηκών που συνηγορούν υπέρ ή κατά της λύσης της σύμβασης και τις οποίες πρέπει να θέσουμε ως βάση σε κάθε ατομική περίπτωση.

Κριτήριο για μια δίκαιη στάθμιση αποτελεί και η αρχή της αναλογικότητας υπό την ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της *ultima ratio*⁴⁶. Την αρχή αυτή η νομολογία, ήδη υπό το καθεστώς της αναιτιώδους καταγγελίας, την είχε αξιοποιήσει για τον περιορισμό του δικαιώματος της καταγγελίας, εφαρμόζοντάς την ως κριτήριο καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος: «Περαιτέρω, με δεδομένο το ότι η καταγγελία αποβλέπει μεν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του

εργοδότη επιφέρει όμως ιδιαίτερα επαχθείς συνέπειες στον εργαζόμενο που χάνει τη θέση εργασίας, κατάχρηση υφίσταται και όταν με την άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας. Η αρχή αυτή, η οποία αποτελεί εκδήλωση της καλής πίστωσης και απορρέει από τη διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος, έχει την έννοια ότι κατά την ενάσκηση δικαιώματος πρέπει να υπάρχει αναλογία μεταξύ του εκάστοτε χρησιμοποιούμενου μέσου και του αντιστοίχως επιδιωκόμενου σκοπού. Ως εκ τούτου, στη συγκεκριμένη περίπτωση αν διαπιστωθεί ότι υπάρχουν άλλα μέτρα, ηπιότερα από την καταγγελία, αλλά εξίσου πρόσφορα με αυτήν, για την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκεται από τον εργοδότη, η καταγγελία αποβαίνει μη αναγκαία και ελέγχεται ως καταχρηστική»⁴⁷.

Ο εργοδότης οφείλει να ασκεί το δικαίωμα καταγγελίας με κάθε δυνατή φειδώ ως προς τα συμφέροντα του εργαζομένου⁴⁸. Έτσι, η κατάργηση της θέσης εργασίας, ως συνέπεια της απόφασης του εργοδότη να προβεί σε αναδιάρθρωση της επιχείρησης, δεν δικαιολογεί την απόλυση του εργαζομένου που κατέχει τη συγκεκριμένη θέση, όταν, κατά τον χρόνο της απόλυσης, υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας στο ίδιο ή σε άλλα τμήματα της επιχείρησης, στις οποίες μπορεί να απασχοληθεί ο εργαζόμενος. Η μετάθεση προηγείται της απόλυσης. Επίσης, η αδυναμία του εργαζομένου, λόγω ασθένειας, να παρέχει τη συμφωνημένη εργασία δεν δικαιολογεί την απόλυσή του, όταν είναι δυνατή η απασχόλησή του σε άλλου είδους εργασία. Όπως επισημαίνει μια παλαιότερη απόφαση του Αρείου Πάγου⁴⁹, από την καλή πίστη απορρέει η υποχρέωση του εργοδότη «όπως προ πάσης καταγγελίας εξετάσει τη δυνατότητα της τοποθέτησής του μισθωτού εις ανάλογον θέσιν άλλου κλάδου της επιχειρήσεως, παραμένοντος εν λειτουργία, όταν ούτος άγεται εις περιορισμόν των εργασιών του, όστις έχει αμέσους συνεπείας και το παρ' αυτώ απασχολούμενον προσωπικό».

Η ανάγκη εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, ως κριτηρίου ελέγχου της άσκησης ιδιωτικού δικαίου δικαιωμάτων, εμφανίζεται κυρίως στις περιπτώσεις των δικαιωμάτων εκείνων που παρέχουν στον φορέα τους την εξουσία μονομερούς επέμβασης στην έννομη σφαίρα του αντισυμβαλλομένου ή ενός τρίτου προσώπου⁵⁰. Η εξουσία αυτή, ανεξάρτητα αν πραγματώνεται με υλικές (π.χ. περιπτώσεις αυτοδύναμης προστασίας δικαιωμάτων, άρθρα 283, 284, 285 ΑΚ) ή νομικές πράξεις, συνεπάγεται και τον κίνδυνο «δυσανάλογων» επεμβάσεων, επεμβάσεων που βαίνουν πέρα από όσο απαιτείται για

45. ΑΠ 311/2010, ΑΠ 488/2006, ΑΠ 335/2009.

46. Για την εφαρμογή της αρχής αυτής στο δίκαιο της καταγγελίας, βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Η απόλυση ως *ultima ratio*, ό.π., σ. 139 επ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1216 επ. με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία και θεωρία.

47. ΑΠ 897/2012, ΕΕργΔ, 2013, σ. 360. Βλ. και ΑΠ 904/2012, ΕΕργΔ, 2013, σ. 42· Κ. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟ, ό.π., σ. 69 επ.

48. ΑΠ 1854/2008, ΕΕργΔ, 2009, σ. 1035.

49. ΑΠ 336/1975, ΕΕργΔ, 1975, σ. 1244.

50. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Η απόλυση ως *ultima ratio*, ό.π., σ. 209· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Αναλογικότητα και Απεργία, εκδ. Σάκκουλα, 2013, σ. 42 επ.

την προστασία των συμφερόντων του προσώπου που είναι φορέας της εξουσίας αυτής. Δεν είναι τυχαίο ότι τα διαπλαστικά δικαιώματα αποτελούν ένα σημαντικό πεδίο εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας στο ιδιωτικό δίκαιο⁵¹. Εκείνο το στοιχείο που χαρακτηρίζει τα διαπλαστικά δικαιώματα είναι ακριβώς η εξουσία του φορέα τους να επεμβαίνει μονομερώς στην έννομη σφαίρα ενός άλλου προσώπου. Το στοιχείο αυτό χαρακτηρίζει ιδιαίτερα έντονα τα διαπλαστικά δικαιώματα που συνδέονται με μια συμβατική σχέση (μη αυτοτελή) και η άσκηση τους επιφέρει την κατάργησή τους (*rechtsvernichtende Gestaltungsrechte*). Στην κατηγορία αυτή δικαιωμάτων ανήκει και η καταγγελία. Βέβαια, μόνο το στοιχείο αυτό δεν αρκεί για την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας και, μάλιστα, με το περιεχόμενο που προσδίδει σ' αυτή η νομολογία. Εκτός από τον χαρακτήρα της καταγγελίας ως διαπλαστικού δικαιώματος, για την εφαρμογή της και την ένταση του δικαστικού ελέγχου με βάση την αρχή αυτή, δύο ακόμη παράγοντες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία: α) η βαρύτητα των συμφερόντων που θίγονται από την επέμβαση στην έννομη σφαίρα του αντισυμβαλλομένου και β) η αδυναμία αποτελεσματικής τους προστασίας από τον ίδιο⁵². Το συμφέρον του εργαζομένου στη διατήρηση της εργασιακής σχέσης ανάγεται σε προστατευόμενη έννομη θέση και η καταγγελία ως επέμβαση στη θέση αυτή δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την ικανοποίηση των επιδιωκόμενων με αυτή συμφερόντων. Όταν τα δικαιολογημένα συμφέροντα του εργοδότη μπορούν να ικανοποιηθούν με ηπιότερα από την απόλυση μέτρα, όταν, δηλαδή, παρά την ύπαρξη αντικειμενικών λόγων, που έχουν σχέση με το πρόσωπο, τη συμπεριφορά του εργαζομένου ή την οικονομικοτεχνική κατάσταση της επιχείρησης, η καταγγελία μπορεί να αποτραπεί, τότε πρέπει, στο πλαίσιο της επιβαλλόμενης στάθμισης των συγκρουόμενων συμφερόντων των μερών, να δοθεί το προβάδισμα στο συμφέρον του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας. Το συμφέρον αυτό, η προστασία του οποίου επιβάλλεται από το Σύνταγμα, δεν πρέπει να υποχωρεί περισσότερο από όσο είναι αναγκαίο για την προστασία των συμφερόντων του εργοδότη.

Η αρχή της *ultima ratio*, υπό το καθεστώς της αιτιώδους καταγγελίας που εισάγεται με τη ρύθμιση του άρθρου 48 του ν. 4611/2019, δεν λειτουργεί πλέον ως κριτήριο ελέγχου της τυχόν καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της καταγγελίας αλλά ως κριτήριο συγκεκριμενοποίησης

51. Ibid, Η απόλυση ως *ultima ratio*, σ. 207 επ.

52. Ibid, σ. 218. Η εργασιακή σχέση αποτελεί για τον εργαζόμενο – και όχι για τον εργοδότη – τη βάση της κοινωνικής και οικονομικής του υπόστασης, γεγονός που εξηγεί γιατί ο έλεγχος της καταγγελίας με βάση την αρχή της αναλογικότητας στη σύμβαση εργασίας αποκτά σημασία, κυρίως όταν το δικαίωμα αυτό ασκεί ο εργοδότης. Πρβλ. Π. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, ό.π., σ. 92.

του βάσιμου λόγου ως θετικής προϋπόθεσης του κύρους της. Αυτό δεν έχει σημασία μόνο στο βάρος απόδειξης. Η νομοθετική μεταβολή θα οδηγήσει και σ' έναν αυστηρότερο έλεγχο της καταγγελίας από τη σκοπιά της δυνατότητας αποφυγής της καταγγελίας με τη λήψη ηπιότερων μέτρων. Είναι, πάντως, πολύ πιθανό η νομολογία να συνεχίσει να εφαρμόζει την αρχή της *ultima ratio* ως κριτήριο καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της καταγγελίας και όχι ως στοιχείο προσδιορισμού του βάσιμου λόγου. Εφόσον την αρχή αυτή την χρησιμοποιεί – εσφαλμένα – όχι για να κρίνει αν συντρέχει σπουδαίος λόγος για την έκτακτη καταγγελία της σύμβασης εργασίας (ΑΚ 672), η οποία από τη φύση και τη λειτουργία της συνιστά «εξαιρετικό δικαίωμα», αλλά για τη διαπίστωση τυχόν καταχρηστικής άσκησης της, μολοντί η ύπαρξη ηπιότερων μέτρων εξίσου πρόσφορων με την καταγγελία αναιρεί την έννοια του σπουδαίου λόγου⁵³, πολύ περισσότερο την ίδια στάση θα τηρήσει και κατά τον έλεγχο της τακτικής καταγγελίας. Εάν, πάντως, επικρατήσει η άποψη ότι η αρχή της *ultima ratio* θα αξιοποιείται όχι για τη διαπίστωση του βάσιμου λόγου της καταγγελίας αλλά για τον έλεγχο τυχόν καταχρηστικής άσκησης της, τότε η νέα ρύθμιση δεν επιφέρει μια σημαντική μεταβολή σε σχέση με την προστασία από την απόλυση υπό το καθεστώς της ανατιώδους καταγγελίας.

5. Η αρχή της *ultima ratio* στις απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους

Ήδη υπό το καθεστώς της ανατιώδους καταγγελίας είχε διαμορφωθεί μια πάγια νομολογία σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της *ultima ratio* στις απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους. Σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο, «ειδικώς επί απολύσεων που οφείλονται σε οικονομικοτεχνικούς λόγους, σκοπός των οποίων είναι η προσαρμογή του προσωπικού στις ανάγκες της επιχείρησης και η αναδιοργάνωση των υπηρεσιών της με τη μείωση του προσωπικού για καλλίτερη απόδοσή της, η απόφαση (επιλογή) του εργοδότη να ανταπεξέλθει με τον τρόπο αυτό στον πιο πάνω σκοπό δεν ελέγχεται από τα δικαστήρια από πλευράς σκοπιμότητας ή αναγκαιότητας. Η στάθμιση αυτή ανήκει στον εργοδότη που έχει υπ' όψη του όλα τα στοιχεία της επιχείρησής του και της αγοράς. Η καταγγελία όμως της εργασιακής σχέσεως παραμένει το έσχατο μέσο αντιμετώπισης των προβλημάτων της επιχείρησης και τα δικαστήρια με ευρεία χρήση του ελέγχου της καταχρηστικής ασκήσεως του σχετικού δικαιώματος του εργοδότη, μπορούν να ελέγξουν αν η καταγγελία ήταν αναπόφευκτη ή θα ήταν δυνατή για τον εργοδότη η επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού (στα πλαίσια της ανέλεγκτης αποφάσεώς του για αναδιάρθρωση των υπηρεσιών της επιχείρησης) με τη λήψη άλλων ηπιότερων μέτρων, όπως η απασχόληση του μισθωτού σε

53. Βλ. αναλυτικά Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σσ. 1481, 1498.

άλλη θέση ή η μερική απασχόληση ακόμη και με τη χρήση της λεγόμενης τροποποιητικής καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας»⁵⁴.

Την προστασία αυτή είναι αυτονόητο ότι θα συνεχίσει να παρέχει η νομολογία και υπό το νέο νομοθετικό καθεστώς, στόχος του οποίου είναι η ενίσχυση της προστασίας του συμφέροντος του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας. Όπως δε ήδη αναφέραμε, ο έλεγχος της δυνατότητας αποφυγής της απόλυσης με τη λήψη ηπιότερων μέτρων πρέπει να είναι στοιχείο της έννοιας του βásiμου λόγου. Διαφορετικά, ουσιώδης μεταβολή σε σχέση με το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς της ανατιώδους καταγγελίας δεν θα υπάρξει.

Η αρχή της *ultima ratio* εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το είδος του βásiμου λόγου, αν πρόκειται δηλαδή για ατομικούς ή οικονομικοτεχνικούς λόγους. Η εφαρμογή όμως της αρχής της *ultima ratio* στις απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους θέτει ορισμένα ζητήματα τα οποία θα πρέπει να διευκρινισθούν.

Στις απολύσεις για οικονομικοτεχνικούς λόγους ο δικαστικός έλεγχος γίνεται σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο ελέγχεται αν πράγματι συντρέχουν οικονομικοί, τεχνικοί ή οργανωτικοί λόγοι και η επίδραση των λόγων αυτών στις θέσεις εργασίας, αν δηλαδή, εξαιτίας τους, εκλείπει πλέον η ανάγκη απασχόλησης ενός ή περισσοτέρων εργαζομένων. Στο δεύτερο στάδιο ακολουθεί ο έλεγχος της ορθής επιλογής του ή των εργαζομένων που θα απολυθούν. Το πρώτο στάδιο αφορά το αν πρέπει να γίνουν απολύσεις, ενώ το δεύτερο το ποιος θα απολυθεί.

Η εφαρμογή της αρχής της *ultima ratio* λαμβάνει χώρα στο πρώτο στάδιο, κατά τον έλεγχο δηλαδή αν συντρέχουν βásiμοι οικονομικοτεχνικοί λόγοι που να δικαιολογούν την καταγγελία της σύμβασης εργασίας. Οι οικονομικοτεχνικοί δε λόγοι προκύπτουν από συγκεκριμένες επιχειρηματικές αποφάσεις του εργοδότη, η λήψη των οποίων έχει ως συνέπεια τη δημιουργία πλεονάζοντος προσωπικού. Βέβαια, και εξωγενείς παράγοντες, όπως είναι η πτώση των πωλήσεων ή του τζίρου, η μείωση των παραγγελιών, η έλλειψη πρώτων υλών, έχουν επιπτώσεις στην απασχόληση. Και στην περίπτωση όμως συνδρομής τέτοιων παραγόντων παρεμβάλλεται μια επιχειρηματική απόφαση με την οποία ο εργοδότης αντιδρά στην αντιμετώπιση των εξωγενών παραγόντων. Οι εξωγενείς παράγοντες αποτελούν την αφορμή για να λάβει ο εργοδότης συγκεκριμένες επιχειρηματικές αποφάσεις. Οι θέσεις εργασίας δεν εκλείπουν «αφ' εαυτών». Η κατάργησή τους είναι πάντοτε συνέπεια εφαρμογής συγκεκριμένων επιχειρηματικών αποφάσεων του εργοδότη⁵⁵.

Οι επιχειρηματικές αποφάσεις δεν συνδέονται κατ' ανάγκη με μια κακή οικονομική κατάσταση της επιχείρησης. Και επιχειρηματικές αποφάσεις που λαμβάνει μια κερδοφόρα επιχείρηση για να διατηρήσει ή να βελτιώσει έτι περαιτέρω την ανταγωνιστικότητά της μπορούν να θεμελιώσουν βásiμο λόγο απόλυσης. Και στην περίπτωση όμως αυτή θα ελεγχθεί αν η υλοποίηση των επιχειρηματικών αυτών αποφάσεων καθιστά αναγκαία τη λύση της σύμβασης εργασίας.

Ο έλεγχος αυτός λαμβάνει χώρα κατά τρόπο που δεν οδηγεί σ' έναν ανεπίτρεπτο έλεγχο της σκοπιμότητας και αναγκαιότητας των επιχειρηματικών αποφάσεων του εργοδότη. Επομένως, δεν συμφωνούμε με την άποψη ότι η εφαρμογή της αρχής της *ultima ratio* οδηγεί σ' έναν συνταγματικά ανεπίτρεπτο έλεγχο των επιχειρηματικών επιλογών του εργοδότη. Θα πρέπει, ως προς την έκταση του δικαστικού ελέγχου, να διακρίνουμε τις επιχειρηματικές αποφάσεις από την καταγγελία της σύμβασης εργασίας. Ενώ ο δικαστικός έλεγχος των επιχειρηματικών αποφάσεων είναι περιορισμένος και, πάντως, δεν επεκτείνεται σε έλεγχο σκοπιμότητας των αποφάσεων αυτών, η καταγγελία ως συνέπεια των επιχειρηματικών αποφάσεων υπόκειται σε ευρύτερο δικαστικό έλεγχο. Στη διάκριση αυτή προβαίνει η νομολογία, όπως προκύπτει από το σκεπτικό της απόφασης που αναφέραμε παραπάνω.

Αναμφίβολα, ο δικαστής δεν μπορεί να υποδείξει στον εργοδότη μια «καλύτερη» ή «ορθότερη» επιχειρηματική πολιτική, για την οποία, άλλωστε, αν αυτή αποδειχθεί εσφαλμένη, δεν φέρει ευθύνη. Η επιχειρηματική στρατηγική εκφεύγει του δικαστικού ελέγχου. Επομένως, ο δικαστής οφείλει να μην ελέγξει τη σκοπιμότητα των επιχειρηματικών αποφάσεων του εργοδότη, είτε αυτές αφορούν την αναδιάρθρωση τμήματος της επιχείρησης, την ανανέωση του τεχνολογικού εξοπλισμού, τον περιορισμό της παραγωγής, την ανάθεση δραστηριοτήτων της επιχείρησης σε τρίτη επιχείρηση ή τη διακοπή λειτουργίας ορισμένου τμήματος. Οφείλει, όμως, σε επίπεδο υλοποίησης της απόφασης αυτής να ελέγξει αν πράγματι η υλοποίηση της επιχειρηματικής απόφασης καθιστά αναγκαία την απόλυση, ή εάν, αντίθετα, είναι δυνατή η συνέχιση της απασχόλησης του εργαζομένου σε μια άλλη κενή θέση εργασίας, με τους ίδιους ή διαφορετικούς όρους εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, το δικαστήριο λαμβάνει ως δεδομένη τη συγκεκριμένη επιχειρηματική απόφαση του εργοδότη, εξετάζει όμως, με βάση ακριβώς την απόφαση αυτή, αν υπάρχουν άλλα ηπιότερα μέτρα και εξίσου πρόσφορα με την καταγγελία μέσα για την υλοποίησή της, με άλλα λόγια, αν οι επιχειρησιακές ανάγκες, όπως αυτές διαμορφώνονται κατά τον χρόνο της καταγγελίας, καθιστούν αναπότρεπτη την απόλυση, οπότε και υποχωρεί το συμφέρον του εργαζομένου στη διατήρηση της θέσης εργασίας απέναντι στα αντίθετα συμφέροντα του εργοδότη. Η κατάργηση της θέσης εργασίας, ως συνέπεια

54. ΑΠ 902/1998, ΔΕΝ, 1998, σ. 1580.

55. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1265.

συγκεκριμένων οργανωτικών μέτρων του εργοδότη, δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι εκλείπει πλέον η δυνατότητα απασχόλησης του εργαζομένου που κατείχε τη συγκεκριμένη θέση. Όταν ο εργοδότης, παρά την κατάργηση ορισμένων θέσεων εργασίας, έχει ανάγκες σε εργατικό δυναμικό στο ίδιο ή σε άλλα τμήματα της επιχείρησης, τότε, με βάση τον σκοπό που επιδιώκει με την καταγγελία, την προσαρμογή του προσωπικού στις πραγματικές ανάγκες της επιχείρησης σε εργατικό δυναμικό, η λύση της σύμβασης δεν δικαιολογείται, εφόσον ο εργαζόμενος μπορεί να απασχοληθεί σε άλλες, κενές θέσεις, με τους ίδιους ή διαφορετικούς όρους εργασίας. Σε περίπτωση δε που η απασχόληση είναι δυνατή με διαφορετικούς (δυσμενέστερους) όρους εργασίας, ο εργοδότης είναι εκείνος που οφείλει να αναλάβει την πρωτοβουλία τροποποίησης των όρων εργασίας και να προτείνει στον εργαζόμενο τη συνέχιση της απασχόλησης με τους νέους όρους. Αν δεν ανταποκριθεί στο βάρος του αυτό, αναλαμβάνει και τον κίνδυνο η καταγγελία της σύμβασης να κριθεί άκυρη λόγω ακριβώς παράβασης της αρχής της *ultima ratio*.

Η εφαρμογή της αρχής αυτής θα αναβαθμίσει στην πράξη την τροποποιητική καταγγελία, ως ηπιότερο από την κοινή καταγγελία μέτρο, αφού κύριος σκοπός της είναι η τροποποίηση της σύμβασης και όχι η λύση της. Εφόσον είναι αντικειμενικά δυνατή η συνέχιση της απασχόλησης με διαφορετικούς όρους εργασίας, η τροποποιητική καταγγελία προηγείται της απόλυσης.

VI. Η καταχρηστική απόλυση στο πλαίσιο του νέου συστήματος προστασίας από την απόλυση

Τη νέα ρύθμιση, η οποία για το κύρος της καταγγελίας απαιτεί την ύπαρξη βάσιμου λόγου, θα μπορούσαμε να την αντιμετωπίσουμε ως συγκεκριμενοποίηση από τον νομοθέτη των επιταγών της καλής πίστης. Όπως είχαμε ήδη υποστηρίξει υπό το καθεστώς της ανατιμωδούς καταγγελίας, η καταγγελία της σύμβασης εργασίας χωρίς να συντρέχουν γι' αυτή επαρκείς λόγοι υπερβαίνει προφανώς τα όρια της καλής πίστης, η οποία επιβάλλει στον εργοδότη την υποχρέωση να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα που συνδέει ο εργαζόμενος με τη διατήρησή της και να αποφεύγει την αδικαιολόγητη προσβολή τους⁵⁶. Μάλιστα, όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με ορισμένη μερίδα της θεωρίας αλλά και της νομολογίας, ο περιορισμός αυτός στην άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας είναι και συνταγματικά επιβαλλόμενος.

Συγκεκριμενοποιώντας, βέβαια, ο νομοθέτης τις επιταγές της καλής πίστης ως προς την προστασία του συμφέροντος του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας,

56. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Το δικαίω της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ό.π., σ. 334 επ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1212 επ.

έχει την ευχέρεια, εντός ενός συνταγματικά επιτρεπτού πλαισίου, να εξαρτήσει, π.χ. την προστασία αυτή, από τη συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου απασχόλησης ή να αποκλείσει από το πεδίο εφαρμογής εργαζομένους που απασχολούνται σε πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Θα ήταν πάντως λανθασμένη η άποψη ότι η νέα ρύθμιση απορροφά το σύνολο της παρεχόμενης, με βάση την ΑΚ 281, νομολογιακής προστασίας, ώστε πλέον η επίκληση της διάταξης αυτής να καθίσταται περιττή. Η νέα ρύθμιση συγκεκριμενοποιεί τις επιταγές της καλής πίστης μόνο ως προς την προστασία του συμφέροντος του εργαζομένου να διατηρήσει τη θέση εργασίας και, μάλιστα, όχι κατά τρόπο πλήρη αφού δεν περιέχει ρύθμιση για το ζήτημα της επιλογής του απολυτέου στις απολύσεις για λόγους οικονομικοτεχνικούς, για την τροποποιητική καταγγελία, για τα χρονικά όρια άσκησης του δικαιώματος της καταγγελίας και για άλλα ζητήματα. Και μετά τη νέα εμβληματική ρύθμιση δεν μπορεί να γίνει λόγος για ένα νομοθετικά ολοκληρωμένο και πλήρες σύστημα προστασίας από την απόλυση. Έτσι, η ΑΚ 281 θα εξακολουθήσει και μετά τη νέα ρύθμιση να παρέχει τη βάση στην οποία θα στηρίζεται ένα σημαντικό μέρος της παρεχόμενης προστασίας από την απόλυση, όπως θα εξακολουθήσει και η συμβολή του δικαστή στη διάπλαση του δικαίου της καταγγελίας να είναι καθοριστική.

Και πριν, βέβαια, από τη συμπλήρωση του ελάχιστου χρόνου απασχόλησης, θα βρίσκεται εφαρμογή η ΑΚ 281, όπως και ειδικές νομοθετικές απαγορεύσεις της καταγγελίας για συγκεκριμένους λόγους, με στόχο όμως την προστασία του εργαζομένου από κίνητρα που αποδοκιμάζει η έννομη τάξη και όχι την προστασία που εξασφαλίζει η προϋπόθεση του βάσιμου λόγου.

VII. Αντικειμενικοί λόγοι και κίνητρα καταγγελίας

Ο όρος «λόγος καταγγελίας» είναι δισημάντος. Με τον όρο αυτό εννοούμε, κατ' αρχάς, το κίνητρο του καταγγέλλοντος, δηλαδή ένα καθαρά υποκειμενικό γεγονός, στοιχείο του εσωτερικού κόσμου του καταγγέλλοντος. Ο όρος όμως αυτός έχει στη νομική επιστήμη και άλλη έννοια περισσότερο τεχνική. Σημαίνει γεγονότα του εξωτερικού κόσμου, περιστατικά, τα οποία αντικειμενικά εκτιμώμενα, είναι ικανά να δικαιολογήσουν τη μονομερή λύση της σύμβασης. Οι αντικειμενικοί αυτοί λόγοι δεν συμπίπτουν κατ' ανάγκη με τα πραγματικά κίνητρα που ώθησαν τον καταγγέλλοντα στην απόφασή του να λύσει τη σύμβαση. Στο άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 3198/1955 με τον όρο «βάσιμος λόγος», όπως και στην ΑΚ 672 με τον όρο «σπουδαίος λόγος», νοούνται καθαρά αντικειμενικοί λόγοι.

Συχνά ο εργοδότης στην απόφασή του να λύσει τη σύμβαση ωθείται από περισσότερα κίνητρα. Τα πραγματικά κίνητρα του καταγγέλλοντος είναι κατά βάση αδιάφορα

και, επομένως, δεν χρειάζεται να αποδειχθεί αν οι αντικειμενικοί λόγοι αποτέλεσαν και την πραγματική αιτία, το «κινήσαν αίτιον» της καταγγελίας. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι να συντρέχουν ένα ή περισσότερα περιστατικά, τα οποία, αντικειμενικά εκτιμώμενα, θεμελιώνουν ένα υπέρτερο συμφέρον του εργοδότη για τη λύση της σύμβασης εργασίας. Επειδή ακριβώς ο λόγος της καταγγελίας είναι αντικειμενικός, ο καταγγέλλων μπορεί να επικαλεσθεί και περιστατικά που υπήρχαν κατά τον χρόνο της καταγγελίας, αυτός όμως τα αγνοούσε⁵⁷.

Τίθεται, πάντως, το ερώτημα πώς θα αξιολογήσουμε μια καταγγελία για την οποία συντρέχει αντικειμενικά βάσιμος λόγος για τη μονομερή λύση της σύμβασης (π.χ. επανειλημμένες καθυστερήσεις στην ανάληψη εργασίας), ο εργοδότης όμως προβαίνει στην καταγγελία κινούμενος συγχρόνως από επιλήψιμα κίνητρα, όπως τον σεξουαλικό προσανατολισμό του εργαζομένου, τις πολιτικές του πεποιθήσεις κ.ά. Συχνά, άλλωστε, την απόφαση του εργοδότη να λύσει τη σύμβαση εργασίας συγκαθορίζουν περισσότερα του ενός κίνητρα, από τα οποία ορισμένα μόνο είναι επιλήψιμα και αποδοκιμάζονται από την έννομη τάξη. Π.χ. δύο εργαζόμενοι, ο ένας Έλληνας και ο άλλος Αλβανός, διαπράττουν, από κοινού ενεργώντας, το ίδιο παράπτωμα, ο εργοδότης όμως απολύει μόνο τον Αλβανό, λόγω της εθνικότητας του καταγωγής, μολονότι και οι δύο εργαζόμενοι έχουν την ίδια απόδοση και τα ίδια χρόνια υπηρεσίας⁵⁸. Επίσης, πώς θα αξιολογήσουμε την καταγγελία, όταν το κινήσαν αίτιο αποτέλεσε αποκλειστικά ένας λόγος που αποδοκιμάζει η έννομη τάξη και τον ανάγει σε απαγορευμένο λόγο απόλυσης, παράλληλα όμως συντρέχει ένας αντικειμενικός λόγος για τη λύση της, τον οποίο ο εργοδότης δεν τον γνώριζε και τον πληροφορείται μετά την καταγγελία και τον προβάλλει για να στηρίξει το κύρος της. Το πρόβλημα εμφανίζεται σε όλες τις έννομες τάξεις και για την επίλυσή του έχουν διατυπωθεί διάφορες αντικρουόμενες απόψεις⁵⁹.

Κατά τη γνώμη μας, στις περιπτώσεις αυτές η καταγγελία δεν είναι μεν άκυρη κατά το άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 3198/1955, όπως αυτό ισχύει μετά τον ν. 4611/2019, εφόσον αντικειμενικά συντρέχει βάσιμος λόγος, είναι όμως

άκυρη λόγω παράβασης της απαγόρευσης διακρίσεων για τους λόγους που απαριθμεί ο ν. 4443/2016 είτε λόγω καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος. Η συνδρομή αντικειμενικού λόγου δεν αποκλείει οποιοδήποτε περαιτέρω δικαστικό έλεγχο, είτε αυτός στηρίζεται στην ΑΚ 281 είτε στις διατάξεις για την απαγόρευση διακρίσεων⁶⁰. Το γεγονός ότι κατά τον έλεγχο της συνδρομής βάσιμου λόγου τα κίνητρα του καταγγέλλοντος είναι κατ' αρχήν αδιάφορα, δεν αποκλείει τον δικαστικό έλεγχο τυχόν επιλήψιμων κινήτρων, όταν αυτά έπαιξαν ρόλο στην απόφαση του εργοδότη να λύσει τη σύμβαση εργασίας. Άλλωστε, υπό το ισχύον μέχρι την ψήφιση του ν. 4611/2019 καθεστώ, η καταγγελία που είχε ως αιτία ένα επιλήψιμο κίνητρο ήταν για τον λόγο αυτό άκυρη, χωρίς να ενδιαφέρει η τυχόν ύπαρξη αντικειμενικού λόγου, αφού αυτός δεν ήταν προϋπόθεση του κύρους της καταγγελίας. Δεν είναι, επομένως, δυνατόν υπό το ισχύον σήμερα νομοθετικό καθεστώς, στόχος του οποίου είναι η ενίσχυση της προστασίας του εργαζομένου έναντι της απόλυσης, να γίνει δεκτή άποψη που συνεπάγεται τη μείωση της προστασίας αυτής σε σχέση με το προγενέστερο δίκαιο. Όταν, μάλιστα, κίνητρο της καταγγελίας αποτέλεσε ένας λόγος που συνιστά κατά την ενωσιακή και εθνική νομοθεσία απαγορευμένο λόγο διάκρισης (φύλο, εθνοτική ή φυλετική καταγωγή, θρησκευτικές πεποιθήσεις, σεξουαλικός προσανατολισμός κ.ά.) τότε η ακυρότητα της καταγγελίας και συνακόλουθα η καταβολή μισθών υπερμερείας εξασφαλίζει την απαιτούμενη από το ενωσιακό δίκαιο αποτελεσματική μεταφορά των σχετικών Οδηγιών στο εσωτερικό δίκαιο, με την πρόβλεψη κυρώσεων αποτελεσματικών, ανάλογων και αποτρεπτικών.

Για την ακυρότητα της απόλυσης θα πρέπει πάντως το επιλήψιμο κίνητρο να έχει συγκαθορίσει την απόφαση του εργοδότη για τη λύση της σύμβασης, με την έννοια ότι, αν δεν εμφιλοχωρούσαν τα κίνητρα που αποδοκιμάζει η έννομη τάξη, ο εργοδότης δεν θα προέβαινε στην καταγγελία⁶¹. Εάν, για παράδειγμα, ο εργοδότης τηρεί έναν κανόνα σύμφωνα με τον οποίο, μετά έναν αριθμό επανειλημμένων, παρά τις σχετικές προειδοποιήσεις, παραβιάσεων της υποχρέωσης για τήρηση του ωραρίου καταγγέλλει τη σύμβαση εργασίας, το κύρος της δεν θίγεται από το ότι προσδίδει ικανοποίηση και ευχαρίστηση στον εργοδότη το γεγονός ότι η καταγγελία αφορά ομοφυλόφιλο ή πρόσωπα διαφορετικής φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων⁶².

57. Αυτό ήδη γίνεται δεκτό ως προς τα περιστατικά που συνιστούν σπουδαίο λόγο για την έκτακτη καταγγελία της σύμβασης εργασίας. Βλ. ΑΠ 960/2017, ΔΕΝ, 2017, σ. 1409· ΑΠ 112/2004, ΧρΔ, 2004, σ. 760. Βλ. και Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1473.

58. Για την παράβαση στην περίπτωση αυτή και της αρχής της ίσης μεταχείρισης, την εφαρμογή της οποίας αποκλείει η κρατούσα άποψη, βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Το δίκαιο της καταγγελίας της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, ό.π., σ. 151.

59. Βλ. για το γερμανικό δίκαιο A. VON MEDEM, ό.π., σ. 580 επ. και για το αμερικανικό δίκαιο B.T. LINDEMANN / P. GROSSMAN, Employment Discrimination Law, Bd I, σ. 40 επ. ("mixed-motive cases").

60. Πρβλ. Ibid, A. VON MEDEM, σ. 591 επ. με περαιτέρω παραπομπές.

61. Αυτό δέχεται η νομολογία και στην περίπτωση που κίνητρο της καταγγελίας είναι η νόμιμη συνδικαλιστική δράση του εργαζομένου. Βλ. ΑΠ 2183/2014, ΕΕργΔ, 2015, σ. 1043· ΑΠ 703/2010, ΔΕΝ, 2010, σ. 1413.

62. Βλ. G.F. VON HOYNINGEN-HUENE / R. LINCK, Kündigungsschutzgesetz, 2013, σ. 139.

VIII. Τακτική και έκτακτη καταγγελία – Διάκριση του βάσιμου από τον σπουδαίο λόγο

Από την ανάπτυξη που προηγήθηκε προέκυψε ότι τόσο για τη συγκεκριμενοποίηση του βάσιμου λόγου κατά την έννοια της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3198/1955, όπως αυτή ισχύει μετά τον ν. 4611/2019, όσο και του σπουδαίου λόγου κατά την έννοια του άρθρου 672 ΑΚ εφαρμόζονται η ίδια μέθοδος και οι ίδιες αρχές, όπως η αρχή της αρνητικής πρόγνωσης, η αρχή της αναλογικότητας κ.ά. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι οι δύο έννοιες ταυτίζονται. Ο βάσιμος λόγος είναι προϋπόθεση του κύρους της τακτικής καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ενώ ο σπουδαίος λόγος είναι προϋπόθεση του κύρους της έκτακτης καταγγελίας. Ενώ η τακτική καταγγελία είναι ο φυσιολογικός τρόπος λύσης μιας σύμβασης η διάρκεια της οποίας δεν έχει καθορισθεί εκ των προτέρων, η έκτακτη καταγγελία είναι ανώμαλος τρόπος λύσης μιας διαρκούς σύμβασης. Αποτελεί «εξαιρετικό δικαίωμα», γιατί διασπά την αρχή *acta sunt servanda*. Το δικαίωμα έκτακτης καταγγελίας στο πλαίσιο των διαρκών έννομων σχέσεων έχει την ίδια λειτουργία με το δικαίωμα της διάταξης του άρθρου 388 ΑΚ και ασκείται με τις ίδιες προϋποθέσεις. Πρόκειται κατ' ουσία για μια νομοθετικά προβλεπόμενη περίπτωση ανατροπής του δικαιοπρακτικού θεμελίου στις διαρκείς έννομες σχέσεις⁶³. Και οι δύο διατάξεις αποτελούν εκδήλωση των επιταγών της καλής πίστης. Η καλή πίστη δεν απαιτεί τη με κάθε τμήμα και θυσία τήρηση των συμφωνηθέντων, αλλά θέτει ορισμένα όρια αντοχής, η υπέρβαση των οποίων δικαιολογεί την παρέκκλιση από την αρχή της τήρησης των συμφωνηθέντων. Την υπέρβαση ακριβώς του ορίου θυσίας που μπορεί να αξιωθεί από τον καταγγέλλοντα εκφράζει ο σπουδαίος λόγος. Σπουδαίο λόγο αποτελούν περιστατικά που καθιστούν τόσο επαχθή τη συνέχιση της σύμβασης ώστε να μην μπορεί να αξιωθεί από τον καταγγέλλοντα η συνέχισή της μέχρι την κανονική της λήξη, είτε αυτή είναι η πάροδος της ορισμένης διάρκειάς της είτε η τήρηση της προθεσμίας για την τακτική καταγγελία της σύμβασης αορίστου χρόνου. Ο σπουδαίος λόγος επιβάλλει την άμεση λύση της σύμβασης, δηλαδή χωρίς τήρηση των προθεσμιών ή άλλων διατυπώσεων που προβλέπονται για την τακτική καταγγελία. Ακριβώς λόγω της διαφορετικής λειτουργίας που επιτελούν η τακτική και η έκτακτη καταγγελία, τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να αποκλείσουν το δικαίωμα τακτικής καταγγελίας, όχι όμως και το δικαίωμα έκτακτης καταγγελίας, γιατί η διάταξη που το αναγνωρίζει (ΑΚ 672) είναι κανόνας αναγκαστικού δικαίου. Γίνεται, μάλιστα, δεκτό ότι ούτε περιορισμοί του δικαιώματος έκτακτης καταγγελίας είναι επιτρεπτοί, εφόσον αυτοί δυσχεραίνουν υπέρμετρα την άσκηση του δικαιώματος και οδηγούν

63. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1139 με περαιτέρω παραπομπές.

κατ' ουσία στον αποκλεισμό του⁶⁴. Μια διαρκής σχέση και μάλιστα με έντονο προσωπικό χαρακτήρα, όπως είναι η εργασιακή σχέση, πρέπει πάντα να διαθέτει μια «βαλβίδα ασφαλείας», ώστε να αποτρέπονται αφόρητες δεσμεύσεις.

Όταν για το κύρος της τακτικής καταγγελίας της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου δεν απαιτείται η ύπαρξη ορισμένου λόγου, αλλά αρκεί η τήρηση ορισμένων τυπικών προϋποθέσεων, όπως είναι η τήρηση ορισμένης προθεσμίας, η διάκριση μεταξύ τακτικής και έκτακτης καταγγελίας είναι σαφής, καθόσον για την πρώτη δεν απαιτείται ορισμένος αντικειμενικός λόγος, ενώ για τη δεύτερη θα πρέπει να συντρέχει λόγος και μάλιστα σπουδαίος κατά την έννοια της ΑΚ 672. Αντίθετα, η διάκριση καθίσταται δυσχερής, όταν ο νομοθέτης εξαρτά και το κύρος της τακτικής καταγγελίας από την ύπαρξη ορισμένου λόγου, όπως συμβαίνει στον χώρο του εργατικού δικαίου⁶⁵. Και στην περίπτωση όμως αυτή, η διαφορά μεταξύ των δύο ειδών καταγγελίας παραμένει και εντοπίζεται όχι στο είδος των λόγων που τις στηρίζουν αλλά στη βαρύτητα και στην ένταση της διατάραξης που προκαλούν στη λειτουργία της εργασιακής σχέσης⁶⁶. Η διατάραξη θα πρέπει να είναι τόσο σοβαρή ώστε όχι μόνον να μην επαρκεί η λήψη ηπιότερων μέτρων αλλά και να επιβάλλεται η άμεση λύση της σύμβασης και, συνεπώς, η απαλλαγή από τις διατυπώσεις της τακτικής καταγγελίας, όπως είναι η τήρηση προθεσμίας. Ότι αποτελεί σπουδαίο λόγο για την πρόωρη λύση της σύμβασης αποτελεί και βάσιμο λόγο για την τακτική καταγγελία της σύμβασης εργασίας. Δεν ισχύει όμως και το αντίστροφο. Επομένως, περιστατικά

64. ΑΠ 1969/1988, ΕλλΔνη, 1989, σ. 573· ΑΠ 692/2001, ΕΕργΔ, 2001, σ. 788.

65. Υπό το καθεστώς της αναιτιώδους καταγγελίας, παρατηρήθηκε (Ι. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ, Αφιέρωμα στον Αλ. Λιτζερόπουλο, σ. 439) ότι «πραγματικά, ανάμεσα στη δικαιολογημένη αιτία, που αξιώνεται για τη σωστή χρήση (τη μη κατάχρηση) του εργοδοτικού δικαιώματος για καταγγελία της αορίστου χρόνου εργασιακής σύμβασης, και στον σπουδαίο λόγο, που απαιτείται για την καταγγελία των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, η διαφορά είναι δυσδιάκριτη, η απόσταση πάρα πολύ μικρή και τείνει να καλυφθεί. Με άλλες λέξεις, οι λόγοι που γίνονται δεκτοί ως αιτίες για την καταγγελία των συμβάσεων αορίστου χρόνου, θα μπορούσαν κατά κανόνα ν' αποτελέσουν και σπουδαίο λόγο για την καταγγελία των συμβάσεων ορισμένου χρόνου».

66. Πρβλ. J. VON STAUDINGER / U. PREIS, 2012, para. 626 BGB Nr. 82 επ.· G.F. VON HOYNINGEN-HUENE / R. LINCK / R. KRAUSE, Kündigungsschutzgesetz, 2013, σ. 121. Η ύπαρξη σπουδαίου λόγου και όχι η μη τήρηση προθεσμίας αποτελεί το αναγκαίο εννοιολογικό γνώρισμα της έκτακτης καταγγελίας, την ειδοποιό διαφορά της από την τακτική καταγγελία. Και η τακτική καταγγελία μπορεί να ασκηθεί χωρίς τήρηση προθεσμίας, χωρίς να μετατρέπεται για τον λόγο αυτό σε έκτακτη (απρόθεσμη τακτική καταγγελία). Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1141.

που συνιστούν βάσιμο λόγο δεν αποτελούν αυτόματα και σπουδαίο λόγο για την έκτακτη καταγγελία της σύμβασης. Για παράδειγμα, ενώ οικονομικοτεχνικοί λόγοι, λόγοι δηλαδή που εμπíπτουν στη σφαίρα δράσης και κινδύνου του εργοδότη αποτελούν στην πράξη συνήθη (βάσιμο) λόγο για την τακτική καταγγελία της σύμβασης εργασίας από την πλευρά του εργοδότη, αυτοί μόνο κατ'εξαίρεση μπορούν να θεμελιώσουν δικαίωμα έκτακτης καταγγελίας.

ΙΧ. Γνωστοποίηση των λόγων καταγγελίας

Για το κύρος της καταγγελίας δεν απαιτείται ο εργοδότης να γνωστοποιήσει στον εργαζόμενο τον λόγο της καταγγελίας. Αρκεί αυτός να υφίσταται πριν από την καταγγελία της σύμβασης εργασίας. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της έκτακτης καταγγελίας⁶⁷. Άλλωστε, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, ο εργοδότης έχει τη δυνατότητα στη δίκη για το κύρος της καταγγελίας να επικαλεσθεί και λόγους που δεν τους γνώριζε κατά τη στιγμή της καταγγελίας⁶⁸. Δεν αποκλείεται, βέβαια, η σύμβαση ή ο νόμος να επιβάλλουν στον εργοδότη υποχρέωση γνωστοποίησης στον εργαζόμενο του λόγου της καταγγελίας και σε περίπτωση παράβασης της υποχρέωσης αυτής να προβλέψουν την ακυρότητα της καταγγελίας.

Κατά τη γνώμη μας και χωρίς ειδική πρόβλεψη στη σύμβαση ή στο νόμο θα πρέπει νομολογιακά, με έρεισμα την καλή πίστη, να αναγνωρισθεί υποχρέωση πληροφόρησης του εργαζομένου για τους λόγους της καταγγελίας⁶⁹. Η υποχρέωση αυτή δεν γεννάται αυτόματα, αλλά μόνον εφόσον ο εργαζόμενος το ζητήσει. Η εκπλήρωσή της επιτρέπει στον εργαζόμενο όχι μόνο να εκτιμήσει, με βάση τον αναφερθέντα από τον εργοδότη λόγο, τις προοπτικές έκβασης του δικαστικού αγώνα, αλλά και να μην αιφνιδιάζεται για τα περιστατικά που συνιστούν τον βάσιμο λόγο, διευκολύνοντας έτσι και την αποδεικτική του προσπάθεια για την αμφισβήτησή του στο πλαίσιο της δίκης για το κύρος της καταγγελίας. Η παράβαση της υποχρέωσης αυτής δεν θίγει το κύρος της καταγγελίας, δημιουργεί όμως υποχρέωση αποζημίωσης.

Χ. Το βάρος απόδειξης στις διαφορές για το κύρος της καταγγελίας

Η αποτελεσματικότητα των ουσιαστικών περιορισμών της εργοδοτικής καταγγελίας και, επομένως, της προστασίας της θέσης εργασίας που μέσω αυτών εξασφαλίζεται, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατανομή του

βάρους απόδειξης. Το ζήτημα κατανομής του βάρους απόδειξης έχει και συνταγματική διάσταση. Εφόσον το Σύνταγμα επιβάλλει μια ελάχιστη προστασία της θέσης εργασίας, μια προστασία από αυθαίρετες και αδικαιολόγητες απολύσεις, η προστασία αυτή δεν θα πρέπει να ματαιώνεται σε δικονομικό επίπεδο λόγω των δυσχερειών που αντιμετωπίζει ο εργαζόμενος στην απόδειξη των λόγων που θεμελιώνουν την ακυρότητα της απόλυσης. Το Σύνταγμα απαιτεί η προστασία του εργαζομένου από την απόλυση να είναι αποτελεσματική και η θέση αυτή ασφαλώς και επηρεάζει τη ρύθμιση δικονομικών ζητημάτων, όπως είναι το ζήτημα κατανομής του βάρους απόδειξης⁷⁰. Η κατανομή του βάρους απόδειξης δεν θα πρέπει να γίνεται κατά τρόπο που να ακυρώνει στην πράξη τη μέσω των γενικών ρητρών ή ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων παρεχόμενη προστασία σε συνταγματικά προστατευόμενες έννομες θέσεις και έννομα συμφέροντα. Αναγκαίες, επομένως, και συνταγματικά επιβαλλόμενες είναι ορισμένες αποδεικτικές διευκολύνσεις, όπως είχαμε υποστηρίξει υπό το καθεστώς της αναιτιώδους καταγγελίας⁷¹.

Ορισμένες αποδεικτικές διευκολύνσεις προβλέπουν οι εθνικές διατάξεις για την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου ή λόγω ενός από τα στοιχεία που απαριθμεί ο ν. 4443/2016, ανταποκρινόμενες στις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου για την παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι των διακρίσεων. Όταν τον λόγο της καταγγελίας αποτέλεσαν προσωπικά στοιχεία, ως προς τα οποία υπάρχει ρητή απαγόρευση διακρίσεων, ο ίδιος ο νόμος που θεσπίζει την απαγόρευση διακρίσεων θεσπίζει και ορισμένες αποδεικτικές ελαφρύνσεις με σκοπό ακριβώς την εξασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Οι αποδεικτικές αυτές διευκολύνσεις συνίστανται σ' έναν συνδυασμό μείωσης του μέτρου της απόδειξης και αντιστροφής του βάρους της απόδειξης. Ο εργαζόμενος αρκεί να προσκομίσει στοιχεία από τα οποία να πιθανολογείται η σε βάρος του άμεση ή έμμεση διάκριση, οπότε το βάρος απόδειξης αντιστρέφεται και οφείλει πλέον ο εργοδότης να αποδείξει, φέροντας και τον κίνδυνο του *non liquet*, ότι την αιτία της απόλυσής του αποτέλεσαν άλλοι λόγοι (π.χ. αντισυμβατική συμπεριφορά, οικονομικοτεχνικοί λόγοι), ξένοι προς οποιαδήποτε απαγορευμένη διάκριση, ή ότι συντρέχουν αντικειμενικοί λόγοι που δικαιολογούν τη διάκριση, ώστε αυτή να καθίσταται, κατ'εξαίρεση, επιτρεπτή.

Σύμφωνα με τον βασικό κανόνα κατανομής του βάρους απόδειξης (άρθρο 338 Ι ΚΠολΔ), κάθε διάδικος οφείλει να αποδείξει τις προϋποθέσεις του ευνοϊκού γι' αυτόν κανό-

67. ΑΠ 960/2017, ΔΕΝ, 2017, σ. 1409.

68. Αυτό γίνεται δεκτό για την έκτακτη καταγγελία ισχύει όμως και για την τακτική.

69. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, Εργατικό Δίκαιο, 2019, ό.π., σ. 1248.

70. Βλ. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗ, ΕΕργΔ, 2001, σ. 1037. Πρβλ. Η. ΟΕΤΚΕΡ, ΑrbuR, 1997, σ. 53.

71. Πρβλ. ΒVerfG 27.01.1998, NZA 1998, 470· BAG 21.02.2001, RdA 2002, 102.

να δικαίου. Επομένως, υπό το καθεστώς της αναιτιώδους καταγγελίας, ο εργαζόμενος βαρυνόταν με την απόδειξη των περιστατικών που θεμελιώναν την καταχρηστικότητα και, γενικότερα, την ακυρότητα της καταγγελίας. Αυτό θα ισχύει και υπό το νέο καθεστώς της αιτιώδους καταγγελίας, στις περιπτώσεις που η ακυρότητα θεμελιώνεται στην ΑΚ 281. Ο μεν εργοδότης οφείλει να αποδείξει ότι έλαβε χώρα καταγγελία της σύμβασης εργασίας για βάσιμο λόγο, εκτός αν αυτός δεν αμφισβητείται, ο δε εργαζόμενος, ο οποίος και προσβάλλει το κύρος της, τους λόγους ακυρότητας της καταγγελίας, π.χ. λόγω εσφαλμένης επιλογής του απολυτέου.

Με τη νέα ρύθμιση, το κύρος της καταγγελίας εξαρτάται από την ύπαρξη βάσιμου λόγου και, συνεπώς, υπό το καθεστώς της αιτιώδους καταγγελίας, ο εργοδότης φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξής του. Αυτό το ορίζει ρητά το άρθρο 5 παρ. 3 μετά την αντικατάστασή του από το άρθρο 48 του ν. 4611/2019. Ο βάσιμος λόγος είναι θετικός αναγκαίος όρος του κύρους της καταγγελίας, ωφελεί μόνο τον εργοδότη και η προβολή του ή μη απόδειξή του οδηγεί σε παραδοχή της αγωγής με την οποία ο εργαζόμενος επιδιώκει την αναγνώριση της ακυρότητας της καταγγελίας⁷². Έτσι, αν βάσιμος λόγος είναι η αντισυμβατική συμπεριφορά του εργαζομένου, ο εργοδότης φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξης τόσο της συμπεριφοράς αυτής όσο και των συνθηκών που αποκλείουν την κατ'εξάιρεση δικαιολόγηση της συμπεριφοράς αυτής ή αποκλείουν την παραίτηση από το δικαίωμα της καταγγελίας ή την παροχή συγγνώμης, εφόσον υπήρξε σχετικός ισχυρισμός από την πλευρά του εργαζομένου. Εννοείται ότι ο εργοδότης δεν ανταποκρίνεται στο βάρος επίκλησης και απόδειξης του βάσιμου λόγου με την αναφορά, κατά τρόπο γενικό και αόριστο, οικονομικοτεχνικών λόγων (π.χ. μείωση του τζίρου, πτώση των πωλήσεων, αναδιάρθρωση υπηρεσιών κ.ά.) ή λόγων που συνδέονται με το πρόσωπο του εργαζομένου (π.χ. ανικανότητα, μείω-

ση της απόδοσης, επανειλημμένες καθυστερήσεις στην ανάληψη εργασίας). Επιβάλλεται η αναφορά συγκεκριμένων στοιχείων που θα θεμελιώνουν επαρκώς τον βάσιμο λόγο.

Ο εργοδότης φέρει επίσης το βάρος απόδειξης ότι δεν είναι δυνατή η συνέχιση της απασχόλησης με τη λήψη ηπιότερων μέτρων, όπως είναι παραμονή του εργαζομένου στην ίδια θέση εργασίας με διαφορετικούς όμως όρους εργασίας ή η μετάθεση σε άλλη θέση εργασίας με τους ίδιους ή διαφορετικούς όρους εργασίας, καθόσον πρόκειται για περιστατικά που θεμελιώνουν τον βάσιμο λόγο. Η έκταση, βέβαια, του βάρους επίκλησης και απόδειξης των περιστατικών αυτών εξαρτάται από τους ισχυρισμούς του εργαζομένου, από τη στάση του απέναντι στους ισχυρισμούς του εργοδότη. Ο εργοδότης δεν είναι υποχρεωμένος προκαταβολικά, χωρίς συγκεκριμένο ισχυρισμό του εργαζομένου, να αναφέρει όλα τα δυνατά ηπιότερα μέτρα, όπως είναι οι τυχόν κενές θέσεις εργασίας που υπάρχουν στην επιχείρηση, και να ισχυρισθεί και να αποδείξει γιατί η συνέχιση της απασχόλησης του εργαζομένου με τη λήψη των ηπιότερων αυτών μέτρων δεν είναι δυνατή. Θα πρέπει να έχει προηγηθεί ισχυρισμός του εργαζομένου ότι υπήρχε δυνατότητα απασχόλησης σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας, οπότε εναπόκειται στον εργοδότη να αποδείξει ότι η συνέχιση της απασχόλησης στις υποδειχθείσες από τον εργαζόμενο θέσεις εργασίας δεν είναι δυνατή. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που είναι δυνατή η συνέχιση της απασχόλησης με διαφορετικούς όρους εργασίας. Ο εργαζόμενος θα πρέπει να αναφέρει την τροποποίηση των όρων εργασίας που κατά την άποψή του θα καθιστούσε δυνατή τη συνέχιση της απασχόλησής του, ώστε να ενεργοποιηθεί το βάρος του εργοδότη να αποδείξει το απρόσφορο του συγκεκριμένου μέτρου.

72. Πρβλ. ΑΠ 139/2019.

Το νομικό πλαίσιο σφαιρικής ελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ιαπωνίας βάσει της Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης

Οδυσσέας Γ. Σπηλιόπουλος*

Η σύναψη της Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης (ΣΟΕΣ) μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ιαπωνίας σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής στις διμερείς οικονομικές σχέσεις. Σε αντίθεση με το παρελθόν, το ρυθμιστικό αντικείμενο της νέας αυτής συμφωνίας καλύπτει σφαιρικά όλες τις πτυχές των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο μερών. Κύριος σκοπός των ρυθμίσεών της είναι η προώθηση της ελευθέρωσης του διμερούς εμπορίου τόσο στον τομέα των εμπορευμάτων όσο και στον τομέα των υπηρεσιών. Οι επιχειρήσεις των κρατών μελών της ΕΕ αναμένεται ότι θα αποκομίσουν όφελος κυρίως από την άρση των μη δασμολογικών εμποδίων, από τη βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά των δημοσίων συμβάσεων και από την προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας.

Ευρωπαϊκή Ένωση – Ιαπωνία – ελευθέρωση εμπορίου – Συμφωνία Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης

1. Εισαγωγή

Η Ιαπωνία αποτελεί έναν από τους μείζοντες εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΕΕ) στο πλαίσιο του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος. Σε οικονομικό επίπεδο, είναι η τρίτη κατά σειρά μεγέθους οικονομία εκτός της ΕΕ ως προς το ΑΕΠ και ο έβδομος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ΕΕ. Έχει πληθυσμό άνω των 127 εκ. κατοίκων με πολύ μεγάλη αγοραστική δύναμη. Αποτελεί σημαντικότερη αγορά για τους εξαγωγείς της ΕΕ, τους παρόχους υπηρεσιών και τους επενδυτές. Εντούτοις, πρέπει να επισημανθεί ότι δεν ήταν πάντα ευχερές να διεισδύσουν στην αγορά αυτή τα προϊόντα, οι υπηρεσίες και οι επιχειρήσεις των κρατών μελών της. Μέχρι και τις αρχές του 2019 οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο δυνάμεων δεν διέπονταν από μια σφαιρική διμερή συμφωνία. Ως μέλη του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (στο εξής: ΠΟΕ) εφαρμόζουν τους κανόνες των εμπορικών συμφωνιών που έχουν συναφθεί στο πλαίσιο του ή υπό την αιγίδα του. Οι εμπορικές σχέσεις τους διαταράσσονται από διαφορές για τη διευθέτηση των οποίων προσφεύγουν στις διαδικασίες επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ. Το 2007 η ΕΕ εκτόνωσε στρατηγική για την ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων με τους πιο σημαντικούς εταίρους της με σκοπό την ελευθέρωση των συναλλαγών σε διεθνή κλίμακα. Η Ιαπωνία συμπεριλαμβάνεται μεταξύ αυτών. Η διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη μιας Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών (στο: ΣΕΣ) ξεκίνησε το 2012 και ολοκληρώθηκε το 2018 με την υπογραφή τελικά μιας Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης (στο εξής: ΣΟΕΣ).

2. Το νομικό πλαίσιο των οικονομικών σχέσεων προ-ΣΟΕΣ

Οι διμερείς οικονομικές σχέσεις χαρακτηρίζονταν παραδοσιακά από δυσμενή για την ΕΕ ανισορροπία που απο-

δίδεται στο γεγονός ότι η πρόσβαση στην ιαπωνική αγορά ήταν δυσχερής λόγω των εφαρμοζόμενων από την Ιαπωνία περιοριστικών πρακτικών, κυρίως στον τομέα των μη δασμολογικών εμποδίων¹. Η ασυμμετρία αυτή δεν αφορούσε μόνο τον τομέα του εμπορίου αλλά και αυτόν των επενδύσεων².

Εξαιτίας της αντίδρασης της ΕΕ στην προστατευτική πολιτική της Ιαπωνίας, ανέκυψαν εμπορικές διαφορές³ σε διάφορους τομείς (λ.χ. ηλεκτρονική, αλκοολούχων ποτών) η διευθέτηση των οποίων επιδιώχθηκε στο πλαίσιο των διαδικασιών επίλυσης διαφορών της GATT και (από 1-1-1995) του ΠΟΕ⁴. Τόσο η ΕΕ (και τα κράτη μέλη της) όσο και η Ιαπωνία αποτελούν μέλη του ΠΟΕ και συμβαλλόμενα μέρη στις εμπορικές συμφωνίες που έχουν συναφθεί υπό την αιγίδα του. Συνεπώς, και οι δύο δυνάμεις

1. Σχετικά με την ανισορροπία των οικονομικών σχέσεων ΕΕ-Ιαπωνίας βλ. Β. ΠΑΝΑΓΟΥ / Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, Το πλαίσιο των εμπορικών σχέσεων μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ιαπωνίας. Νομικά και θεσμικά ζητήματα, Επιστημονική Επετηρίδα Εφαρμοσμένης Έρευνας, 2004, σσ. 141-157, 143-145. Επίσης βλ. J. JAUSSAUD, L'Europe dans le Monde, Cahiers Français, No 257, 1992.

2. Βλ. Β. ΠΑΝΑΓΟΥ / Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, ό.π., σσ. 143-144' G. BEAUD, Pour une politique européenne et française face au Japon, 1991, σσ. 119-122' P. GAUCHON / D. HAMON / A. MAURAS, La Triade dans la nouvelle économie mondiale, Presses Universitaires de France, 1992' J.-L. MUCCHIELLI / P. SAUCIER, Alliances stratégiques: Modeles et nouveaux comportements de cooperation. Une application aux stratégies de firmes japonaises, στο Mondialisation et regionalization un défis pour l'Europe, Economica, 1993, σσ. 523-546.

3. Βλ. C. DE PRADO, Towards a substantial EU-Japan Partnership, EFAR, 2017, σσ. 435-454.

4. Βλ. Β. ΠΑΝΑΓΟΥ / Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, ό.π., σσ. 146-152' E. CANAL-FORGUES, L'Institution de la conciliation dans le cadre du GATT, E. Bryulant, Bruxelles, 1993' Π. ΣΤΑΓΚΟ, Τα panel της GATT. Ένας ιδιόμορφος θεσμός επίλυσης διεθνών διαφορών, Η νομική και πολιτική βαρύτητα της συμμετοχής της ΕΟΚ, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1991.

* Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

έχουν αποδεχθεί τις θεμελιώδεις αρχές του πολυμερούς εμπορικού συστήματος ως βάση διεξαγωγής του παγκόσμιου εμπορίου τόσο στον τομέα των αγαθών όσο και των υπηρεσιών. Ωστόσο, οι μεταξύ τους συναλλαγές δεν ρυθμίζονταν όλη αυτή την περίοδο από μια συνολική διμερή συμφωνία που θα κάλυπτε σφαιρικά όλες τις πτυχές τους.

Αντίθετα, έχουν συναφθεί τομεακές συμφωνίες που αφορούσαν συγκεκριμένα ζητήματα των μεταξύ τους εμπορικών σχέσεων και, ειδικότερα, το πεδίο της τελωνειακής συνεργασίας και το πεδίο της συνεργασίας για τον ανταγωνισμό.

Με σκοπό να προωθηθεί η διεθνής συνεργασία στους τομείς που συνδέονται με την εφαρμογή και επιβολή της τελωνειακής νομοθεσίας, ως βασικού μέσου για την ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών, η ΕΕ συνήψε το 2008 με την Ιαπωνία συμφωνία για την τελωνειακή συνεργασία και την αμοιβαία διοικητική συνδρομή σε τελωνειακά ζητήματα⁵. Με τη συμφωνία αυτή τα συμβαλλόμενα μέρη επιδιώκουν να αναπτύξουν την τελωνειακή συνεργασία προκειμένου να επιτευχθεί, με αμοιβαίο όφελος, ο κεντρικός στόχος της αρμονικής ανάπτυξης των εμπορικών δεσμών τους. Ειδικότερα, έχουν ως στόχο με την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των αρμοδίων τελωνειακών αρχών τους να καταστήσουν πιο αποτελεσματική τη δράση κατά των πράξεων εκείνων που παραβιάζουν την τελωνειακή νομοθεσία ζημιώνοντας τα οικονομικού, εμπορικού και φορολογικού χαρακτήρα συμφέροντα των μερών. Η συμφωνία περιέχει δύο σκέλη: (α) το ένα σκέλος αφορά στην τελωνειακή συνεργασία που περιλαμβάνει όλα τα θέματα που συνδέονται με την εφαρμογή της τελωνειακής νομοθεσίας και, συγκεκριμένα, την ανταλλαγή πληροφοριών και ειδικών γνώσεων σχετικά με μέτρα που απαιτούνται για τη βελτίωση των τελωνειακών και τεχνικών διαδικασιών, τον συντονισμό μεταξύ των τελωνειακών αρχών των μερών, την παροχή μεταξύ τους τεχνικής βοήθειας στον τελωνειακό τομέα, (β) το δεύτερο σκέλος αφορά στη διοικητική συνδρομή σε τελωνειακά ζητήματα και, συγκεκριμένα, στην παροχή από τα συμβαλλόμενα μέρη, μέσω των τελωνειακών αρχών τους, αμοιβαίας συνδρομής έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ορθή εφαρμογή της τελωνειακής νομοθεσίας κυρίως μέσω της πρόληψης, της διερεύνησης και της καταπολέμησης των παραβιάσεων αυτής⁶.

Με σκοπό την αποτελεσματική επιβολή της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού κάθε συμβαλλόμενου μέρους με την

προώθηση της συνεργασίας και του συντονισμού μεταξύ των αρμοδίων για τον ανταγωνισμό αρχών των συμβαλλόμενων μερών, η ΕΕ έχει συνάψει με την Ιαπωνία συμφωνία σχετικά με τη συνεργασία για την αντιμετώπιση των αντι-ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων⁷.

3. Η πορεία των διαπραγματεύσεων προς τη σύναψη της ΣΟΕΣ

Στις 29 Νοεμβρίου 2012, το Συμβούλιο εξουσιοδότησε την Επιτροπή να αρχίσει διαπραγματεύσεις για τη σύναψη ΣΕΣ με την Ιαπωνία. Η συμφωνία ελευθέρων συναλλαγών με την Ιαπωνία μετονομάστηκε σε «Συμφωνία οικονομικής εταιρικής σχέσης» (ΣΟΕΣ) κατά τη στιγμή της σύναψης της καταρχήν συμφωνίας στις 6 Ιουλίου 2017⁸. Από την έναρξη των διαπραγματεύσεων και μετέπειτα, η υπό διαπραγμάτευση συμφωνία εξελίχθηκε αποκτώντας τέτοιο βάθος και τέτοια έκταση, υπερβαίνοντας τα στενά όρια των παραδοσιακών εμπορικών αποκλειστικά ζητημάτων, ώστε πλέον κρίθηκε και, βάσιμα, ότι ο όρος «Συμφωνία Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης» ανταποκρίνεται με μεγαλύτερη ακρίβεια στο περιεχόμενο και τη ρυθμιστική της εμβέλεια.

Η Επιτροπή διεξήγαγε τις διαπραγματεύσεις με βάση τις εκδοθείσες από το Συμβούλιο διαπραγματευτικές οδηγίες, οι οποίες καθόρισαν τον κεντρικό, γενικό στόχο της υπό διαπραγμάτευση συμφωνίας και οριοθέτησαν τους τομείς στους οποίους τα συμβαλλόμενα μέρη θα έπρεπε να αναλάβουν δεσμεύσεις καθώς και τους ειδικούς επιμέ-

5. Η Συμφωνία αυτή εγκρίθηκε, εξ' ονόματος της ΕΕ, με την Απόφαση 2008/202/ΕΚ του Συμβουλίου της 28.01.2008, ΕΕ 2008 L 62. Η σύναψη θεμελιώθηκε νομικά στο άρθρο 133 ΣυνθΕΚ.

6. Βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, Οι Διεθνείς Συμφωνίες της ΕΕ και οι εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της, εκδ. Σάκκουλα, 2013, σσ. 133-135 και 369-373.

7. Η συμφωνία εγκρίθηκε, εξ' ονόματος της ΕΕ, με την Απόφαση 2003/520/ΕΚ του Συμβουλίου της 16.06.2003, ΕΕ L 183, 22.07.2003. Η έκδοση της απόφασης αυτής θεμελιώθηκε νομικά στα άρθρα 83 και 308 ΣυνθΕΚ. Η προσφυγή στο άρθρο 308 ΣυνθΕΚ ήταν αναγκαία, δεδομένου ότι στο κείμενο των συμφωνιών περιλαμβάνονταν συγχωνεύσεις και εξαγορές που ενέπιπταν στις διατάξεις του κοινοτικού Κανονισμού για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων, ο οποίος θεμελιωνόταν στο άρθρο 308 ΣυνθΕΚ. Βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, *ό.π.*, 2013, σσ. 183-185 και 467-475.

8. Παράλληλα με τη διαπραγμάτευση της ΣΟΕΣ διεξάγονταν διαπραγματεύσεις εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης της συμφωνίας στρατηγικής εταιρικής σχέσης (ΣΣΕΣ) μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της, αφενός, και της Ιαπωνίας, αφετέρου. Η ΣΣΕΣ, σε συνδυασμό με τη ΣΟΕΣ, εντάσσονται στο ίδιο διαπραγματευτικό πλαίσιο. Αντικείμενο της ΣΣΕΣ είναι η παροχή του νομικού πλαισίου για την περαιτέρω ανάπτυξη της ήδη μακροχρόνιας και ισχυρής εταιρικής σχέσης μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών της και της Ιαπωνίας σε διάφορους τομείς όπως, μεταξύ άλλων, ο πολιτικός διάλογος, η ενέργεια, οι μεταφορές, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η εκπαίδευση, η επιστήμη και η τεχνολογία, η δικαιοσύνη, το άσυλο και η μετανάστευση. Η ΣΣΕΣ προβλέπει τη δυνατότητα αναστολής της εφαρμογής της σε περίπτωση παραβίασης ουσιωδών στοιχείων της, όπως λ.χ. της ρήτρας για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ρους στόχους που θα έπρεπε να επιδιώξουν σε καθέναν από αυτούς τους τομείς⁹.

Σκοπός ήταν η σύναψη μιας φιλόδοξης, σφαιρικής και ισορροπημένης συμφωνίας που θα προέβλεπε την προοδευτική, ουσιώδη και αμοιβαία ελευθέρωση των συναλλαγών στον τομέα των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών καθώς και των επενδύσεων μεταξύ των συμβαλλομένων μερών και θα περιείχε διατάξεις σχετικά με τα συνδεδεμένα με το διμερές εμπόριο ζητήματα. Οι κανόνες της θα έπρεπε να είναι συμβατοί με το νομικό πλαίσιο του ΠΟΕ.

Όσον αφορά το εμπόριο αγαθών, η Επιτροπή είχε λάβει την εντολή να προωθήσει, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, την κατάργηση των δασμών, των επιβαρύνσεων με ισοδύναμο αποτέλεσμα και άλλων φραγμών στις εισαγωγές εμπορευμάτων προερχομένων από το άλλο μέρος. Ειδικό μεταβατικό καθεστώς θα έπρεπε να προβλεφθεί για ορισμένα ευαίσθητα προϊόντα μεταξύ των οποίων και τα αυτοκίνητα. Σχετικά με τις εξαγωγές, στόχος ήταν να συμπεριληφθεί στη μελλοντική συμφωνία η απαγόρευση όλων των δασμών ή άλλων μέτρων που παράγουν ισοδύναμο με δασμούς αποτέλεσμα. Επιπλέον, θα έπρεπε να επιδιωχθεί η θέσπιση της απαγόρευσης των ποσοτικών περιορισμών στις εμπορευματικές συναλλαγές μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Βασικό στοιχείο της βελτίωσης της πρόσβασης των προϊόντων της ΕΕ στην ιαπωνική αγορά θα ήταν η συνολική και αποτελεσματική κατάργηση των μη δασμολογικών εμποδίων ειδικά σε τομείς ιδιαίτερης σημασίας για την ΕΕ, όπως τα μηχανοκίνητα οχήματα, τα ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά προϊόντα, ιατροτεχνολογικά προϊόντα, ο εξοπλισμός μεταφορών, τα χημικά, φαρμακευτικά προϊόντα και γεωργικά προϊόντα διατροφής. Στο πλαίσιο αυτό θα έπρεπε να προβλέπεται κατά τρόπο σαφή και αυστηρό ότι θα υλοποιούνται παράλληλα η κατάργηση των εισαγωγικών δασμών από την πλευρά της ΕΕ και η κατάργηση των μη δασμολογικών περιοριστικών μέτρων από την πλευρά της Ιαπωνίας. Αυτό θα σημαίνει ότι προϋπόθεση για να εξαλείψει η ΕΕ τους παραπάνω δασμούς θα πρέπει να είναι να έχει προηγουμένως επιβεβαιωθεί ότι έχουν εξαλειφθεί ουσιαστικά τα μη δασμολογικά μέτρα.

Στον τομέα των τεχνικών κανονισμών και προτύπων, ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να θεσπισθούν όχι μόνο γενικές αρχές που απλά θα θεμελιώνονταν στους κανόνες της Συμφωνίας του ΠΟΕ για τα Τεχνικά Εμπόδια στο Εμπόριο (ΤΕΕ) αλλά και νέες, επιπρόσθετες διατάξεις που θα τους

συμπλήρωναν προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση στην αγορά των μερών. Τον στόχο αυτό θα υπηρετούσε η ανάληψη δέσμευσης για εφαρμογή στις μεταξύ τους συναλλαγές των γενικών αρχών της πολυμερούς συμφωνίας του ΠΟΕ για τα Υγειονομικά και Φυτοϋγειονομικά Μέτρα (ΥΦΜ).

Κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθούν στην αντζέντα των διαπραγματεύσεων τα παραπάνω θέματα δεδομένου ότι η διείσδυση των ευρωπαϊκών προϊόντων στην ιαπωνική αγορά δυσχεραίνεται διαχρονικά από εμπόδια και περιορισμούς πάσης φύσεως. Ενδεικτικά αναφέρονται η επιβολή από τις ιαπωνικές αρχές σε ορισμένα προϊόντα υψηλών δασμών, η δαπανηρή συμμόρφωση προς αποκλίνοντες από τα διεθνή πρότυπα ιαπωνικούς κανονισμούς, η εισαγωγή τεχνικών εμποδίων στο εμπόριο. Ειδικά στον τομέα των αυτοκινήτων, η εφαρμογή από την Ιαπωνία διαφορετικών προτύπων για αυτά και τα εξαρτήματά τους, συνεπάγεται για τις επιχειρήσεις των κρατών μελών της ΕΕ μεγαλύτερο κόστος προκειμένου να κατασκευάσουν ένα αυτοκίνητο με προορισμό την ιαπωνική αγορά σε σχέση με το κόστος για την κατασκευή αυτοκινήτων πωλούμενων στην αγορά της ΕΕ. Η ιαπωνική αγορά είναι, για την ΕΕ, μόλις η έβδομη μεγαλύτερη εξαγωγική αγορά, παρά το γεγονός ότι οι εξαγωγές προϊόντων προς την Ιαπωνία υπερβαίνουν τα 58 δισ. ευρώ ενώ οι εξαγωγές υπηρεσιών φτάνουν τα 28 δισ. ευρώ¹⁰.

Ακόμα μεγαλύτερη σημασία, ειδικά για τις επιχειρήσεις της ΕΕ, είχε η ανάληψη δεσμεύσεων για μια προοδευτική, συνολική και αμοιβαία ελευθέρωση τόσο των συναλλαγών στον τομέα των υπηρεσιών όσο και της εγκατάστασης στο έδαφος του άλλου μέρους με σκοπό την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας. Στόχος των ρυθμίσεων για την εγκατάσταση ήταν η βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά της Ιαπωνίας των επενδυτών των κρατών μελών της ΕΕ. Βασικούς πυλώνες καθεστώτος πραγματικής και ουσιαστικής ελευθέρωσης πρέπει να αποτελούν η ρήτρα της εθνικής μεταχείρισης και η ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους. Συγκεκριμένοι τομείς θα επιδιωκόταν να εξαιρεθούν από το εν λόγω καθεστώς. Στον τομέα των επενδύσεων, η ελευθέρωση της εγκατάστασης των επενδυτών πρέπει να συνοδεύεται από τη θέσπιση ενός δεσμευτικού πλαισίου (μεταγενέστερης από την αρχική είσοδο) προστασίας των επενδυτών και των επενδύσεών τους. Βασικό στοιχείο του πλαισίου αυτού είναι η καθιέρωση συγκεκριμένων προτύπων μεταχείρισης των επενδυτών από τις αρχές του μέρους υποδοχής και η δημιουργία ενός μηχανισμού επιβολής με στόχο την επίλυση των διαφορών μεταξύ του επενδυτή και του κράτους υποδοχής. Το κεφάλαιο σχετικά με την προστασία των επενδύσεων θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο τις

9. Council of the European Union, 14 September 2017, 15864/12 ADD1 REV2 RESTREINT UE/EU RESTRICTED dated: 29 November 2012, Directives for the negotiation of a Free Trade Agreement with Japan, διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/23934/st15864-ad01re02dc01en12.pdf> (προσπελάστηκε 02.04.2019).

10. Βλ. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/july/tradoc_155684.pdf (προσπελάστηκε 20.07.2019).

άμεσες επενδύσεις αλλά και τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου καθώς και πτυχές ιδιοκτησίας και απαλλοτρίωσης, γεγονός που θα καθιστούσε τη μελλοντική συμφωνία μικτή με την έννοια ότι θα έπρεπε να συναφθεί και από την ΕΕ και από τα κράτη μέλη της.

Η αγορά των δημοσίων συμβάσεων αποτελεί ένα άλλο κρίσιμο πεδίο ανάπτυξης δραστηριοτήτων των ενωσιακών επιχειρήσεων. Η σημασία της αναδεικνύεται από το γεγονός ότι, σε δυνάμεις όπως η ΕΕ και η Ιαπωνία, η παροχή υπηρεσιών (κυρίως κατασκευαστικών) και προμήθεια αγαθών προς το κράτος αντιστοιχεί σε περισσότερο από 15% του συνόλου της οικονομίας. Εντούτοις, το επίπεδο πρόσβασης στην αγορά αυτή στις σχέσεις μεταξύ των δύο μερών χαρακτηρίζεται από ασυμμετρία με την έννοια ότι, ενώ, θεωρητικά, και τα δύο έχουν αναλάβει δεσμεύσεις δυνάμει της συμφωνίας του ΠΟΕ για τις δημόσιες συμβάσεις, στην πράξη, η ΕΕ έχει παραχωρήσει μεγαλύτερη πρόσβαση σε σχέση με την Ιαπωνία. Το μερίδιο των δημοσίων συμβάσεων στην Ιαπωνία που ανατίθεται σε επιχειρήσεις άλλων κρατών περιορίζεται σε ένα ποσοστό 3,5%. Η πρόσβαση στην ιαπωνική αγορά περιορίζεται κυρίως από την εκ μέρους της χώρας αυτής συστατική ερμηνεία των δεσμεύσεών της. Η Ιαπωνία εφαρμόζει ρυθμίσεις που δυσχεραίνουν τη συμμετοχή των ενωσιακών επιχειρήσεων σε δημόσιους διαγωνισμούς ή τις αποθαρρύνουν ή ακόμα και τις αποκλείουν από τις σχετικές διαδικασίες. Σε αυτές συμπεριλαμβάνεται η «ρήτρα ασφάλειας λειτουργίας» που έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των αλλοδαπών επιχειρήσεων από την υποβολή προσφοράς στον τομέα των σιδηροδρομικών μεταφορών. Περιοριστικά αποτελέσματα, δεδομένου ότι αποθαρρύνει τους νέους προμηθευτές, έχει και η διάταξη της ιαπωνικής νομοθεσίας που θέτει ως προϋπόθεση προκειμένου να ανατεθεί σε μια επιχείρηση μια δημόσια σύμβαση να αποδεικνύει αυτή ότι έχει ήδη, κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα, ασκήσει στην ιαπωνική αγορά δραστηριότητες και έχει εμπειρία συνεργασίας με τοπικούς εταίρους.

Στόχος των διαπραγματεύσεων ήταν η βελτίωση της αμοιβαίας πρόσβασης στην αγορά των δημοσίων συμβάσεων μέσω κυρίως της απαγόρευσης αθέμιτων διακρίσεων από το ένα μέρος σε βάρος των προμηθευτών-προσφερόντων του άλλου. Το άνοιγμα αυτό ήταν αναγκαίο να καλύπτει τις εν λόγω συμβάσεις σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης έτσι ώστε να παρέχεται στις ενωσιακές επιχειρήσεις η δυνατότητα συμμετοχής σε διαγωνισμούς, όχι μόνο στο επίπεδο της κεντρικής διοίκησης αλλά και της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης. Ιδίως για την ΕΕ, οι διαπραγματεύσεις θα έπρεπε να οδηγήσουν στην πλήρη υπαγωγή των δημοσίων συμβάσεων στους τομείς των σιδηροδρόμων, των αστικών σιδηροδρόμων και των αστικών μεταφορών σε κανόνες βασιζόμενους στις αρχές της διαφάνειας και της μη διάκρισης.

Στο ρυθμιστικό αντικείμενο της συμφωνίας θα έπρεπε να υπαχθούν και ζητήματα σχετικά με το εμπόριο και τον ανταγωνισμό. Ειδικότερα, η Επιτροπή θα επεδίωκε να συμπεριληφθούν στη συμφωνία διατάξεις για τον ανταγωνισμό και τις κρατικές ενισχύσεις, καθώς και κανόνες για την αποτελεσματική επιβολή της εφαρμογής των εν λόγω διατάξεων.

Σύμφωνα με τις διαπραγματευτικές οδηγίες, επιδιώχθηκε να θεσπιστούν κανόνες που θα διασφάλιζαν αποτελεσματική προστασία και επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας και θα συμπλήρωναν τις διατάξεις της Συμφωνίας TRIPs. Για την ΕΕ ήταν αναγκαίο η μελλοντική συμφωνία να περιέχει κανόνες σχετικά με την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων της ΕΕ για σειρά αγροτικών προϊόντων (κυρίως οίνους, αλκοολούχα ποτά και είδη διατροφής).

Από το πεδίο των διαπραγματεύσεων δεν εξαιρέθηκαν η κίνηση κεφαλαίων και οι τρέχουσες πληρωμές μεταξύ των μερών. Βασικός στόχος η πλήρης ελευθέρωσή τους με ταυτόχρονη πρόβλεψη διατάξεων εξαιρέσεως κατά το πρότυπο των κανόνων της ΣυνθΛΕΕ σχετικά με την κίνηση κεφαλαίων.

Η ΣΟΕΣ μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ιαπωνίας υπογράφηκε στις 17 Ιουλίου 2018¹¹, εγκρίθηκε από το Συμβούλιο¹² και άρχισε να ισχύει την 1-2-2019. Αξίζει να υπογραμμισθεί ότι η ΣΟΕΣ καλύπτει θέματα που, στο σύνολό τους, εμπίπτουν στο πεδίο της αποκλειστικής αρμοδιότητας της ΕΕ¹³. Τελικά, η ΣΟΕΣ δεν περιλαμβάνει πρότυπα προστασίας των επενδύσεων ούτε μηχανισμό διευθέτησης των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των επενδυτών και των κρατών, δεδομένου ότι οι διαπραγματεύσεις σχετικά με τα συγκεκριμένα ζητήματα, δεν κατέστη δυνατό να ολοκληρωθούν κατά την περάτωση των διαπραγματεύσεων για τη ΣΟΕΣ. Η σταθερή δέσμευση αμφοτέρων των πλευρών είναι να ολοκληρωθούν οι διαπραγματεύσεις για την προστασία των επενδύσεων το συντομότερο δυνατό, με βάση την κοινή προσήλωσή

11. Απόφαση 2018/966 του Συμβουλίου της 6ης Ιουνίου 2018, για την υπογραφή εξ' ονόματος της ΕΕ, της συμφωνίας οικονομικής εταιρικής σχέσης μεταξύ της ΕΕ και της Ιαπωνίας, ΕΕ 2018 L 174.

12. Απόφαση 2018/1907 του Συμβουλίου της 20ής Δεκεμβρίου 2018 για τη σύναψη της συμφωνίας οικονομικής εταιρικής σχέσης μεταξύ της ΕΕ και της Ιαπωνίας, ΕΕ 2018 L 330.

13. Υπό το φως της Γνωμοδότησης 2/15 σχετικά με τη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών με τη Σιγκαπούρη (βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, Η φύση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ για τη σύναψη διεθνών σφαιρικών οικονομικών συμφωνιών υπό το φως της Γνωμοδότησης 2/15 του Δικαστηρίου σχετικά με τη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών με τη Σιγκαπούρη, ΕΕΕυρΔ, 2018, σ. 1), κρίθηκε ότι όλα τα θέματα που καλύπτονται από τη ΣΟΕΣ εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 91, του άρθρου 100 παρ. 2 και του άρθρου 207 ΣυνθΛΕΕ και συνεπώς για όλα αρμόδια είναι η ΕΕ.

τους σε ένα σταθερό και ασφαλές επενδυτικό περιβάλλον στην Ένωση και στην Ιαπωνία. Επομένως, η προστασία των επενδύσεων, όταν επιτευχθεί συμφωνία επ' αυτής, θα αποτελέσει αντικείμενο χωριστής, αυτόνομης διμερούς επενδυτικής συμφωνίας.

4. Στόχοι και ρυθμιστική εμβέλεια της ΣΟΕΣ

Ήδη από το προοίμιο προκύπτει με σαφήνεια ότι για τα συμβαλλόμενα μέρη είναι σημαντική η ενίσχυση των οικονομικών σχέσεων τους και η προώθηση του εμπορίου και των επενδύσεων μεταξύ τους. Η διαδικασία προς την επίτευξη των παραπάνω στόχων πρέπει να συνδυάζει την περιβαλλοντική, κοινωνική και επιχειρηματική διάσταση με την έννοια ότι θα λαμβάνονται υπόψη η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και των δικαιωμάτων των εργαζομένων καθώς και η προώθηση των συμφερόντων του επιχειρηματικού κόσμου και των δύο μερών. Η συμπληρωματικότητα που χαρακτηρίζει τις οικονομίες τους πρέπει να συμβάλλει στην περαιτέρω προώθηση της ανάπτυξης του εμπορίου και των επενδύσεων μεταξύ των μερών, αξιοποιώντας τα αντίστοιχα οικονομικά πλεονεκτήματά τους μέσω διμερών εμπορικών και επενδυτικών δραστηριοτήτων.

Είναι κρίσιμο να εγκαθιδρυθεί ένα σαφές και ασφαλές νομικό πλαίσιο για τις συναλλαγές και τις επενδύσεις μεταξύ τους, έτσι ώστε να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών των μερών και να διαμορφωθεί προβλέψιμο εμπορικό περιβάλλον για περαιτέρω επέκταση των παραπάνω δραστηριοτήτων. Διακηρύσσεται η αποφασιστικότητα των συμβαλλομένων μερών να καταργήσουν τα εμπόδια στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και στις διεθνείς επενδύσεις και να μην επιβάλλουν νέα, προκειμένου να επιτευχθεί, με τη σύναψη της ΣΟΕΣ, η αρμονική ανάπτυξή τους.

Οι κεντρικοί στόχοι της ΣΟΕΣ συνίστανται στην ελευθέρωση και διευκόλυνση του εμπορίου και των επενδύσεων καθώς και στην προώθηση στενότερων οικονομικών δεσμών μεταξύ των μερών¹⁴. Το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της περιλαμβάνει, από τη μια πλευρά, όσον αφορά την ΕΕ, τα εδάφη στα οποία εφαρμόζονται και οι Συνθήκες της και, από την άλλη πλευρά, την επικράτεια της Ιαπωνίας.

Όσον αφορά το ρυθμιστικό πεδίο της, καλύπτει σφαιρικά όλες τις πτυχές των οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των παραπάνω μερών. Συγκεκριμένα, αυτά αναλαμβάνουν δεσμεύσεις:

(α) για τις συναλλαγές στον τομέα των εμπορευμάτων (εμπόριο αγαθών)¹⁵ και αναλυτικά για την πρόσβαση

στην αγορά και την παραχώρηση εθνικής μεταχείρισης¹⁶, για τους κανόνες καταγωγής¹⁷, τη διευκόλυνση του εμπορίου και τα τελωνειακά ζητήματα¹⁸, τα υγειονομικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα¹⁹, τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο²⁰ και τα μέτρα εμπορικής άμυνας²¹,

(β) για την αμοιβαία και προοδευτική ελευθέρωση των επενδύσεων (εγκατάσταση)²², της διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών²³, την είσοδο και προσωρινή παραμονή στο έδαφος των μερών φυσικών προσώπων για την άσκηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων²⁴, για τις εθνικές ρυθμίσεις που επηρεάζουν την εγκατάσταση, τη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών και την παροχή υπηρεσιών μέσω παρουσίας φυσικών προσώπων του ενός μέρους στο έδαφος του άλλου²⁵ καθώς και την ενίσχυση της συνεργασίας στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου²⁶. Επισημαίνεται ότι οι δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν τα μέρη στα ως άνω πεδία, υπερβαίνουν σημαντικά τις υποχρεώσεις τους στο πλαίσιο του ΠΟΕ.

(γ) για την ελευθέρωση των πληρωμών και των κινήσεων κεφαλαίων²⁷,

(δ) για το άνοιγμα της αγοράς των δημοσίων συμβάσεων²⁸,

(ε) για την προστασία του υγιούς και ελεύθερου ανταγωνισμού²⁹ καθώς και τη χορήγηση επιδοτήσεων,

(στ) για τη διαμόρφωση ενός νομικού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας³⁰.

Είναι σημαντικό να επισημανθούν δύο κρίσιμες παράμετροι:

16. Ibid, Κεφάλαιο 2, Τμήμα Β.

17. Ibid, Κεφάλαιο 3.

18. Ibid, Κεφάλαιο 4.

19. Ibid, Κεφάλαιο 6.

20. Ibid, Κεφάλαιο 7.

21. Ibid, Κεφάλαιο 5.

22. Ibid, Κεφάλαιο 8, Τμήμα Β.

23. Ibid, Κεφάλαιο 8, Τμήμα Γ.

24. Ibid, Κεφάλαιο 8, Τμήμα Δ.

25. Ibid, Κεφάλαιο 8, Τμήμα Ε.

26. Ibid, Κεφάλαιο 8, Τμήμα Δ. Όσον αφορά το ηλεκτρονικό εμπόριο, οι διατάξεις του Κεφαλαίου 8 είναι οι πιο φιλόδοξες διατάξεις που είχαν ποτέ συμπεριληφθεί σε οικονομικού χαρακτήρα συμφωνία της ΕΕ, καλύπτοντας όλες τις ηλεκτρονικές εμπορικές συναλλαγές.

27. Ibid, Κεφάλαιο 9.

28. Ibid, Κεφάλαιο 10.

29. Ibid, Κεφάλαιο 11.

30. Ibid, Κεφάλαιο 14.

14. Άρθρο 1.1 της ΣΟΕΣ.

15. Κεφάλαια 2-7 ΣΟΕΣ.

(α) Η ΣΟΕΣ υπερβαίνει τις δεσμεύσεις που απορρέουν από τις συμφωνίες του ΠΟΕ σε πολλούς τομείς, όπως οι υπηρεσίες, οι δημόσιες συμβάσεις, τα μη δασμολογικά εμπόδια, η προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένων των γεωγραφικών ενδείξεων (ΓΕ). Σε όλους αυτούς τους τομείς η Ιαπωνία ανέλαβε νέες δεσμεύσεις που προχωρούν πολύ πιο πέρα από όσα ήταν πρόθυμη να δεχθεί μέχρι σήμερα.

(β) Η ΣΟΕΣ ικανοποιεί τα κριτήρια του σχετικού με τις περιφερειακές οικονομικές συμφωνίες άρθρου XXIV της GATT όσον αφορά τα αγαθά (εξάλειψη δασμών και άλλων περιοριστικών ρυθμίσεων για το εμπόριο, ουσιαστικά για όλες τις συναλλαγές μεταξύ των μερών), καθώς και του άρθρου V της GATS που προβλέπει ανάλογο κριτήριο όσον αφορά τις υπηρεσίες.

5. Το καθεστώς πρόσβασης στην αγορά

5.1. Η ελευθέρωση του εμπορίου των αγαθών

Όσον αφορά την ελευθέρωση του εμπορίου των αγαθών, τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικά για την ΕΕ δεδομένου ότι διευκολύνονται οι εξαγωγές προς την Ιαπωνία μέσω της άρσης τόσο των δασμολογικών εμποδίων και των ποσοτικών περιορισμών όσο και των μη δασμολογικών εμποδίων.

5.1.1. Η άρση των δασμολογικών εμποδίων και των ποσοτικών περιορισμών

Η ΣΟΕΣ θέτει ως στόχο τη διευκόλυνση των συναλλαγών και την προοδευτική ελευθέρωσή τους μεταξύ των μερών³¹ και, για την υλοποίησή του, προβλέπει:

(α) την ανάληψη από κάθε συμβαλλόμενο μέρος της δέσμευσης να μειώσει ή να καταργήσει τους δασμούς³² που εφαρμόζονται στα προϊόντα που προέρχονται από το άλλο. Η δέσμευση αυτή θα υλοποιηθεί σύμφωνα με χρονοδιάγραμμα που καθορίζεται από το παράρτημα 2-A. Όταν ένα μέρος μειώνει τον συντελεστή του δασμού που εφαρμόζει στο μάλλον ευνοούμενο κράτος, ο συντελεστής αυτός εφαρμόζεται σε ένα αγαθό καταγωγής του άλλου μέρους εάν και για όσο διάστημα είναι χαμηλότερος από τον συντελεστή που υπολογίζεται για τα ίδια εμπορεύματα σύμφωνα με το προαναφερθέν παράρτημα³³. Σε περίπτωση παραχώρησης από ένα μέρος (λ.χ. ΕΕ) μεγαλύτερης ή ταχύτερης μείωσης των δασμών, υψηλότερης ποσοστώσεως ή άλλης ευνοϊκότερης μεταχείρισης από εκείνη που προβλέπεται στη ΣΟΕΣ, σε τρίτη

χώρα βάσει διεθνούς συμφωνίας για τα εμπορεύματα³⁴, η οποία τροποποιεί την ισορροπία της αγοράς αυτών των προϊόντων στην ΕΕ ή στην Ιαπωνία, τα μέρη υποχρεούνται να επανεξετάσουν τη δασμολογική μεταχείριση των εμπορευμάτων, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το άλλο μέρος (λ.χ. Ιαπωνία) θα επωφελείται της ίδιας τουλάχιστον προτίμησης³⁵.

(β) την υποχρέωση κάθε μέρους να μην θεσπίζει ούτε να διατηρεί δασμούς, τέλη ή άλλες επιβαρύνσεις οποιασδήποτε φύσεως επιβαλλόμενους σε εμπορεύματα που εξάγονται από το εν λόγω μέρος προς το άλλο συμβαλλόμενο μέρος ή άλλους εσωτερικούς φόρους ή επιβαρύνσεις για εμπορεύματα που εξάγονται στο άλλο μέρος και υπερβαίνουν εκείνες που θα επιβάλλονταν σε παρόμοια εμπορεύματα προοριζόμενα για εγχώρια κατανάλωση³⁶,

(γ) την απαγόρευση επιβολής ή διατήρησης από ένα μέρος της πλήρους απαγόρευσης ή ποσοτικών περιορισμών στις εισαγωγές αγαθών από το άλλο μέρος ή στις εξαγωγές προς το τελωνειακό έδαφος του άλλου, εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο XI της ΓΣΔΕ του 1994³⁷,

(δ) τη θέσπιση ρήτρας standstill δυνάμει της οποίας ένα μέρος δεσμεύεται να μην αυξήσει τους δασμούς για εμπορεύματα που προέρχονται από το άλλο πέραν του συντελεστή που εφαρμόζεται σύμφωνα με το προαναφερθέν παράρτημα 2-A.

Δυνάμει των προβλέψεων αυτών, κατά την έναρξη ισχύος της ΣΟΕΣ, το 91% των προϊόντων που προέρχονται από την ΕΕ εισάγεται στην Ιαπωνία ελεύθερα ενώ, στο τέλος της περιόδου σταδιακής κατάρτησης των εμποδίων, το 99% των εισαγωγών της από την ΕΕ θα ελευθερωθούν³⁸. Ειδικότερα, διασφαλίζεται πλήρης ελεύθερη εισαγωγή στην ιαπωνική αγορά, κατά την έναρξη ισχύος της ΣΟΕΣ, των οίνων και των αφρωδών οίνων, άλλων σημαντικών γεωργικών προϊόντων διατροφής³⁹ κατά τη διάρκεια με-

31. Άρθρο 2.1 ΣΟΕΣ.

32. Η έννοια των δασμών στο πλαίσιο εφαρμογής των διατάξεων της ΣΟΕΣ οριοθετείται από το άρθρο 2.4 ΣΟΕΣ.

33. Άρθρο 2.8 παρ. 2 ΣΟΕΣ.

34. Πρόκειται για τα εμπορεύματα τα οποία αφορά η διάταξη του άρθρου 2.8 παρ. 3 ΣΟΕΣ.

35. Η επανεξέταση πρέπει να ξεκινήσει εντός τριών μηνών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της ως άνω συμφωνίας που έχει συναφθεί μεταξύ της ΕΕ και αυτής της τρίτης χώρας ή μεταξύ της Ιαπωνίας και της εν λόγω τρίτης χώρας και να ολοκληρωθεί εντός έξι μηνών από την ως άνω ημερομηνία.

36. Άρθρο 2.12 ΣΟΕΣ.

37. Άρθρο 2.15 ΣΟΕΣ. Για τον σκοπό αυτό, το άρθρο XI της ΓΣΔΕ του 1994 ενσωματώνεται στη ΣΟΕΣ αποτελώντας μέρος της.

38. Το υπόλοιπο 1% των εισαγωγών θα ελευθερωθούν εν μέρει μέσω ποσοτώσεων και μειώσεων δασμών (στον τομέα της γεωργίας). Όσον αφορά τις δασμολογικές κλάσεις, η Ιαπωνία δεσμεύεται να ελευθερώσει πλήρως το 86% των δασμολογικών κλάσεων κατά την έναρξη ισχύος της ΣΟΕΣ, και έως το 97% μετά από 15 έτη.

39. Σκληρά ώριμα τυριά, ζυμαρικά, σοκολάτα, προϊόντα ζαχαρο-

ταβατικής περιόδου, η προοδευτική ελευθέρωση στον τομέα του χοίρειου κρέατος, η ουσιαστική βελτίωση των όρων πρόσβασης στην αγορά για τις εξαγωγές βοείου κρέατος της ΕΕ και όλα τα άλλα τυριά, ενώ ελευθερώνονται όλες οι ευρωπαϊκές βιομηχανικές εξαγωγές (όπως υποδήματα και δερμάτινα είδη).

Όπως κάθε εμπορική συμφωνία της ΕΕ, έτσι και η ΣΟΕΣ προβλέπει διατάξεις που παρέχουν τη δυνατότητα στα συμβαλλόμενα μέρη να θεσπίζουν μέτρα που εισάγουν περιορισμούς στις συναλλαγές, για λόγους που συνδέονται με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων τους και εφόσον συντρέχουν συγκεκριμένες περιστάσεις και προϋποθέσεις⁴⁰. Στα μέτρα αυτά συμπεριλαμβάνονται μέτρα αντιντάμπινγκ, αντισταθμιστικά μέτρα και μέτρα διασφάλισης⁴¹.

5.1.2. Η άρση των μη δασμολογικών εμποδίων

Ο όρος μη δασμολογικά εμπόδια περιλαμβάνει, στο πλαίσιο εφαρμογής της ΣΟΕΣ, όλα τα εμπόδια, εκτός των δασμολογικής φύσεως εμποδίων και των ποσοτικού χαρακτήρα περιορισμών, που παρακωλύουν τις εξαγωγές προϊόντων από το έδαφος ενός μέρους προς το έδαφος άλλου μέρους. Πιο συγκεκριμένα, καλύπτονται από τον όρο αυτό τα κανονιστικά και τεχνικά εμπόδια και, πιο αναλυτικά, οι κανονιστικές ρυθμίσεις που θεσπίζουν οι αρχές και διέπουν τα εμπορεύματα, η εφαρμογή περίπλοκων τεχνικών προτύπων, η επιβολή διαδικασιών για την έγκριση των εισαγόμενων προϊόντων, η διενέργεια ελέγχων με αντικείμενο να διασφαλιστεί η συμμόρφωση των εισαγόμενων προϊόντων προς τα εθνικά πρότυπα και κανονισμούς.

Είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί ότι, στην περίπτωση των μη δασμολογικών εμποδίων, το περιοριστικό τους αποτέλεσμα δεν παράγεται από το μέτρο αυτό καθαυτό, με το οποίο ένα κράτος μπορεί άλλωστε να επιδιώκει την επίτευξη θεμιτών στόχων⁴², αλλά κυρίως από το γεγονός ότι τα μέτρα αυτά επιβάλλουν πρότυπα, κανονισμούς και απαιτήσεις που αποκλίνουν ή είναι ασύμβατα με τα πρότυπα και τους κανονισμούς που εφαρμόζονται από το κράτος εξαγωγής. Λόγω των αποκλίσεων και της ασυμβατότητας αυτής, οι επιχειρήσεις υποχρεούνται να συμμορφωθούν με τις ρυθμίσεις που ισχύουν στο κράτος εισαγωγής, γεγονός που συνεπάγεται δαπάνες για αυτές. Η κατάσταση είναι δυνατό να επιδεινωθεί λόγω της αβεβαιότητας που επιτείνει η εκ μέρους των αρχών του κρά-

πλαστικής.

40. Σχετικά με τις προϋποθέσεις λήψης περιοριστικών μέτρων και τη διαδικασία θέσπισής τους, βλ. γενικότερα Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, *ό.π.*, 2013, σσ. 328-359.

41. Βλ. Κεφάλαιο 5 ΣΟΕΣ, άρθρα 5.1 έως 5.14.

42. Προστασία της υγείας ή της ασφάλειας των προσώπων, προστασία του περιβάλλοντος.

τους εισαγωγής, ερμηνεία των κανονισμών με τρόπο μη προβλέψιμο.

Όσον αφορά συγκεκριμένα τις εμπορικές συναλλαγές ΕΕ-Ιαπωνίας, από τους διαφορετικούς ιαπωνικούς κανονισμούς και τεχνικά πρότυπα πλήττονται κυρίως η αυτοκινητοβιομηχανία, η βιομηχανία τροφίμων, η φαρμακοβιομηχανία και η βιομηχανία ιατροτεχνολογικών προϊόντων. Για την αντιμετώπιση αυτής της δυσμενούς κατάστασης, που έχει ως αποτέλεσμα να καθίστανται πιο δυσχερείς οι εισαγωγές από την ΕΕ στους συγκεκριμένους κρίσιμους κλάδους, η ΕΕ επεδίωξε, στο πλαίσιο της συμφωνίας, να δεχτεί η Ιαπωνία να υιοθετήσει περισσότερα διεθνή πρότυπα, παρόμοια με αυτά που χρησιμοποιεί και η ΕΕ. Επίσης, πρότεινε τη σύσταση κοινής επιτροπής ρυθμιστικής συνεργασίας, αντικείμενο της οποίας θα ήταν να διασφαλίσει ότι οι εφαρμοζόμενες κανονιστικές ρυθμίσεις θα είναι αποτελεσματικότερες, απλούστερες και λιγότερο δαπανηρές για τις επιχειρήσεις.

Η Ιαπωνία αναλαμβάνει τη δέσμευση να άρει τα τεχνικά και ρυθμιστικά εμπόδια στις εμπορευματικές συναλλαγές, όπως η επανάληψη των δοκιμών, κυρίως προωθώντας τη χρήση τεχνικών και κανονιστικών προτύπων που εφαρμόζει η ΕΕ στους τομείς των μηχανοκίνητων οχημάτων, των ηλεκτρονικών ειδών, των φαρμακευτικών και των ιατροτεχνολογικών προϊόντων, καθώς και στις πράσινες τεχνολογίες⁴³.

Στον τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας, επισημαίνεται ότι η ΕΕ εφαρμόζει για τα αυτοκίνητα και τα εξαρτήματά αυτοκινήτων, καθώς και για άλλα οχήματα, τα διεθνή πρότυπα που καθορίζει η Οικονομική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη (UN-ECE). Η Ιαπωνία συμφώνησε να ευθυγραμμίσει τα πρότυπά της ολοκληρωτικά με τα ως άνω διεθνή πρότυπα. Η πρόβλεψη της υποχρέωσης εναρμόνισης από την πλευρά της Ιαπωνίας των προτύπων της στον τομέα των αυτοκινήτων με τα ίδια διεθνή πρότυπα που χρησιμοποιεί η ΕΕ θα καταστήσει πιο ευχερή την πώληση από τις ενωσιακές αυτοκινητοβιομηχανίες των οχημάτων τους στην ιαπωνική αγορά. Για να διασφαλιστεί η τήρηση των ως άνω ιαπωνικών

43. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 7.3 παρ. 2 της ΣΟΕΣ, μεγάλο μέρος των διατάξεων της Συμφωνίας για τα Τεχνικά Εμπόδια στο Εμπόριο (ΤΕΕ) του ΠΟΕ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ΣΟΕΣ. Στόχος της Συμφωνίας ΤΕΕ είναι η διαμόρφωση νομικού πλαισίου που θα αποτρέπει να δημιουργούνται από τους τεχνικούς κανονισμούς, τα πρότυπα και τις διαδικασίες διαπίστωσης της συμμόρφωσης των εισαγόμενων προϊόντων προς τα εγχώρια, εμπόδια στο διεθνές εμπόριο αγαθών, βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, *ό.π.*, 2013, σσ. 139-140· Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, Το δίκαιο του Παγκοσμίου οργανισμού Εμπορίου, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σσ. 98-108· Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σσ. 259-260· Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σσ. 73-74.

δεσμεύσεων, έπρεπε να θεσπιστούν αξιόπιστες διαδικασίες. Σύμφωνα με περιεχόμενη σε ειδικό παράρτημα για τα μηχανοκίνητα οχήματα ρήτρα διασφάλισης, παρέχεται στην ΕΕ η δυνατότητα εκ νέου επιβολής δασμών σε περίπτωση που η Ιαπωνία παύσει να εφαρμόζει τους κανονισμούς UN-ECE ή επαναφέρει τα καταργηθέντα μη δασμολογικά μέτρα (ή επιβάλλει νέα).

Όσον αφορά τη φαρμακοβιομηχανία, η Ιαπωνία συμφώνησε να αναφέρεται στο Διεθνές Συμβούλιο για την εναρμόνιση τεχνικών απαιτήσεων για την καταχώριση φαρμακευτικών προϊόντων για ανθρώπινη χρήση (ICH) ως το διεθνές όργανο καθορισμού προτύπων και να εφαρμόζει τις κατευθυντήριες γραμμές του ως βάση της νομοθεσίας της. Στον τομέα των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, ικανοποιήθηκε το ενωσιακό αίτημα να μεταρρυθμίσει η Ιαπωνία το σύστημά της σχετικά με τις ετικέτες με τις οδηγίες για τη φροντίδα των υφασμάτων και να το εναρμονίσει με το πρότυπο ISO που χρησιμοποιεί ο ενωσιακός κλάδος παραγωγής της ΕΕ. Αλλά και σε άλλους κλάδους παραγωγής, η Ιαπωνία δεσμεύτηκε να υιοθετήσει τα διεθνή πρότυπα που εφαρμόζει και η ΕΕ.

Για να διασφαλιστεί ότι θα είναι δυνατή η διαχείριση ζητημάτων που μπορούν να ανακύψουν στο μέλλον από την ύπαρξη τυχόν ρυθμιστικών αποκλίσεων, η ΣΟΕΣ προβλέπει διατάξεις για τη ρυθμιστική συνεργασία μεταξύ των μερών στο πλαίσιο μιας Κοινής Επιτροπής, η οποία θα απαρτίζεται από εκπροσώπους κυβερνήσεων και ρυθμιστικών αρχών και των δύο μερών.

Το συνολικό αποτέλεσμα θα είναι η αύξηση των ενωσιακών εξαγωγών των γεωργικών προϊόντων διατροφής, των ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών, των φαρμακευτικών προϊόντων, των ιατροτεχνολογικών προϊόντων, των μηχανοκίνητων οχημάτων, του εξοπλισμού μεταφορών, των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων και ειδών ένδυσης, των δασικών προϊόντων⁴⁴.

5.2. Το πλαίσιο ελευθέρωσης των επενδύσεων

Η ΣΟΕΣ περιέχει διατάξεις για την κατοχύρωση της ελευθερίας εγκατάστασης στο έδαφος ενός μέρους φορέων επιχειρηματικής (ανεξάρτητης) δραστηριότητας του άλλου με σκοπό την άσκηση εκεί της εν λόγω δραστηριότητας.

Η εγκατάσταση συνίσταται στη δημιουργία ή απόκτηση ενός νομικού προσώπου, ιδίως μέσω συμμετοχής στο κεφάλαιο ή δημιουργίας υποκαταστήματος ή γραφείου αντιπροσώπευσης, στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή την Ιαπωνία, αντίστοιχα, με σκοπό τη δημιουργία ή διατήρηση μακροχρόνιων οικονομικών δεσμών. Υποκείμενο του

δικαιώματος εγκατάστασης, σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι κάθε επιχειρηματίας ενός μέρους, δηλαδή κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο του ενός μέρους που επιθυμεί να δημιουργήσει ή να αποκτήσει ή δημιουργεί ή αποκτά ή έχει δημιουργήσει ή αποκτήσει επιχείρηση στο έδαφος του άλλου επιδιώκοντας τον παραπάνω σκοπό. Ο όρος «επιχείρηση» καλύπτει τα νομικά πρόσωπα, τα υποκαταστήματα και τα γραφεία αντιπροσώπευσης.

Στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων με αντικείμενο την ελευθέρωση των επενδύσεων εμπίπτει κάθε μέτρο που πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Πρώτον, το μέτρο αυτό πρέπει να λαμβάνεται από ένα συμβαλλόμενο μέρος. Ειδικότερα, οι ως άνω διατάξεις εφαρμόζονται στα μέτρα που θεσπίζουν όχι μόνο οι αρχές της κεντρικής διοίκησης των μερών αλλά και οι περιφερειακές ή τοπικές κυβερνήσεις ή αρχές καθώς και μη κυβερνητικοί οργανισμοί στο πλαίσιο άσκησης των εξουσιών που τους έχουν αναθέσει κεντρικές, περιφερειακές ή τοπικές αρχές.

Δεύτερον, το λαμβανόμενο, σύμφωνα με τα παραπάνω, μέτρο πρέπει να ρυθμίζει την εγκατάσταση ή τη λειτουργία-εκμετάλλευση οικονομικών δραστηριοτήτων από:

- (α) τους επιχειρηματίες του άλλου μέρους,
- (β) τις καλυπτόμενες επιχειρήσεις, δηλαδή εκείνες που έχουν δημιουργηθεί ή αποκτηθεί στο έδαφος ενός συμβαλλόμενου μέρους, άμεσα ή έμμεσα, από επιχειρηματία του άλλου μέρους, οι οποίες υφίστανται κατά την ημερομηνία θέσης σε ισχύ της ΣΟΕΣ ή εγκαθίστανται μεταγενέστερα σύμφωνα με το εφαρμοζόμενο δίκαιο,
- (γ) για τους σκοπούς της απαγόρευσης των απαιτήσεων συμμόρφωσης (του άρθρου 8.11), από οποιαδήποτε επιχείρηση βρίσκεται στο έδαφος του μέρους που υιοθετεί ή διατηρεί το μέτρο.

Ο όρος εκμετάλλευση συμπεριλαμβάνει τη διαχείριση, τη συντήρηση, τη χρήση, την εκμετάλλευση και πώληση ή άλλη μορφή μεταβίβασης μιας επιχείρησης, ενώ στην έννοια της οικονομικής δραστηριότητας εμπίπτει κάθε υπηρεσία ή δραστηριότητα βιομηχανικού, εμπορικού ή επαγγελματικού χαρακτήρα καθώς και οι δραστηριότητες των βιοτεχνών, με εξαίρεση τις υπηρεσίες που παρέχονται ή τις δραστηριότητες που ασκούνται κατά την άσκηση κυβερνητικής εξουσίας.

Τα μέρη, για να διευκολύνουν την πρόσβαση των επιχειρήσεων του ενός στην αγορά του άλλου, αναλαμβάνουν δεσμεύσεις αντίστοιχες με αυτές που απορρέουν από τη Γενική Συμφωνία για τις Συναλλαγές στον τομέα των Υπηρεσιών (GATS) καθώς και εκείνες που περιέχονται στη Συνολική Οικονομική και Εμπορική Συμφωνία ΕΕ-Καναδά και στη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών ΕΕ-Σιγκαπούρης. Συγκεκριμένα, απαγορεύεται η διατήρηση ή η υιοθέτηση από ένα μέρος, όσον αφορά την πρόσβαση

44. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αύξηση των εξαγωγών μεταποιημένων τροφίμων της ΕΕ προς την ιαπωνική αγορά είναι δυνατό να αγγίξει το 180%. Μια αύξηση αυτής της τάξης «μεταφράζεται» σε πρόσθετες πωλήσεις αξίας 10 δισ. ευρώ.

στην αγορά μέσω εγκατάστασης ή εκμετάλλευσης από επιχειρηματία ή επιχείρηση του άλλου μέρους, μέτρων που επιβάλλουν περιορισμούς ή θέτουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις⁴⁵.

Ειδικότερα, δεν είναι δυνατό να επιβληθούν περιορισμοί όσον αφορά τον αριθμό των επιχειρήσεων του άλλου μέρους που μπορούν να ασκήσουν το παραπάνω δικαίωμα. Η απαγόρευση αυτή αφορά τους περιορισμούς που λαμβάνουν μια από τις περιοριστικά αναφερόμενες μορφές, όπως αποκλειστικά δικαιώματα, μονοπώλια, αριθμητικές ποσοστώσεις, απαίτηση για εξέταση των οικονομικών αναγκών. Έτσι, η Ιαπωνία λ.χ. δεν μπορεί να περιορίσει τον αριθμό των ενωσιακών επιχειρήσεων στις οποίες θα επιτραπεί να εγκατασταθούν στο έδαφός της θεσπίζοντας καθεστώς μονοπωλίου σε συγκεκριμένους κλάδους ή εξαρτώντας το σε πόσες ενωσιακές επιχειρήσεις θα παραχωρηθεί πρόσβαση στην αγορά της από το αν υφίστανται οικονομικές ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν.

Επίσης, δεν επιτρέπεται η επιβολή περιορισμού σχετικά (α) με τη συνολική αξία των συναλλαγών ή στοιχείων του ενεργητικού, υπό μορφή αριθμητικών ποσοστώσεων ή της απαίτησης για εξέταση οικονομικών αναγκών, (β) με τον συνολικό αριθμό των εργασιών ή τη συνολική παραγόμενη ποσότητα, εκφραζόμενη σε συγκεκριμένες αριθμητικές μονάδες, υπό μορφή ποσοστώσεων ή απαίτησης για εξέταση οικονομικών αναγκών. Απαγορεύονται μέτρα που επιβάλλουν περιορισμούς όσον αφορά τη συμμετοχή ξένου κεφαλαίου σε επιχειρήσεις που λειτουργούν στο έδαφος του μέρους υποδοχής. Στο πλαίσιο της απαγόρευσης αυτής δεν μπορεί ένα μέρος να καθορίσει ένα ανώτατο όριο ποσοστού μετοχών που επιτρέπεται να κατέχουν αλλοδαποί, ούτε να επιβάλλει περιορισμό στη συνολική αξία ξένων επενδύσεων που είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν.

Δεν μπορεί ένα μέρος να επιβάλλει περιορισμούς όσον αφορά τον συνολικό αριθμό των φυσικών προσώπων που μπορούν να απασχολούνται σε συγκεκριμένο τομέα ή τα οποία μια επιχείρηση μπορεί να απασχολήσει και τα οποία είναι απαραίτητα για τη διεξαγωγή μιας οικονομικής δραστηριότητας και ασχολούνται άμεσα με αυτή, υπό μορφή αριθμητικών ποσοστώσεων ή της απαίτησης για εξέταση των οικονομικών αναγκών. Τέλος, η απαγόρευση αφορά και τη λήψη μέτρων που περιορίζουν ή προβλέπουν συγκεκριμένους τύπους νομικών προσώπων ή κοινοπραξιών μέσω των οποίων ένας επιχειρηματίας του άλλου μέρους μπορεί να ασκήσει οικονομική δραστηριότητα.

Για τους σκοπούς της ελευθέρωσης των επενδύσεων επίσης προβλέπεται ρητά η υποχρέωση των μερών να επιτρέπουν, όσον αφορά τον λογαριασμό κεφαλαίου και

τον χρηματοπιστωτικό λογαριασμό του ισοζυγίου πληρωμών, την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων⁴⁶. Ωστόσο, κάθε μέρος μπορεί να εφαρμόζει τις νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις του που αφορούν την πτώχευση, αφερεγγυότητα ή προστασία των δικαιωμάτων των πιστωτών, την έκδοση ή διαπραγμάτευση κινητών αξιών, τη χρηματοοικονομική πληροφόρηση ή τη λογιστική παρακολούθηση κινήσεων κεφαλαίων ή πληρωμών, εφόσον είναι σκόπιμο, για να βοηθήσουν τις αρχές επιβολής του νόμου ή τις αρχές χρηματοπιστωτικής ρύθμισης, τα εγκλήματα ή τις παραπλανητικές ή δόλιες πρακτικές. Οι προαναφερθείσες νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις δεν επιτρέπεται όμως να εφαρμόζονται αθέμιτα, αυθαίρετα ή με τρόπο που εισάγει διακρίσεις ούτε 'αποτελούν με άλλον τρόπο συγκαλυμμένο περιορισμό στις κινήσεις κεφαλαίων ή πληρωμές.

Επίσης, η ΣΟΕΣ παρέχει τη δυνατότητα λήψης μέτρων διασφάλισης προσωρινής διάρκειας, εφόσον όμως συντρέχουν συγκεκριμένες, καθορισμένες περιστάσεις και προϋποθέσεις⁴⁷.

Καταρχάς, σε εξαιρετικές περιπτώσεις σοβαρών δυσχερειών ή απειλής μεγάλων δυσχερειών για τη λειτουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της ΕΕ, αυτή μπορεί να θεσπίσει ή να διατηρήσει μέτρα διασφάλισης όσον αφορά τις κινήσεις κεφαλαίων ή τις πληρωμές για περίοδο που δεν υπερβαίνει τους έξι μήνες.

Εξάλλου, ένα συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να θεσπίσει ή να διατηρήσει περιοριστικά μέτρα όσον αφορά τις κινήσεις κεφαλαίων ή τις πληρωμές όταν συντρέχει μια από τις εξής περιπτώσεις:

(α) περίπτωση σοβαρών δυσχερειών ή απειλών σοβαρών δυσχερειών σχετικών με το ισοζύγιο πληρωμών ή την εξωτερική οικονομική κατάστασή του,

(β) εάν, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οι κινήσεις κεφαλαίων ή οι πληρωμές προκαλούν ή απειλούν να προκαλέσουν σοβαρές μακροοικονομικές δυσκολίες συνδεδεμένες με τις νομισματικές και συναλλαγματικές πολιτικές.

Σε κάθε περίπτωση, τα προαναφερθέντα μέτρα είναι αναγκαία να πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια. Αναλυτικά πρέπει να είναι σύμφωνα με το καταστατικό του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, να μην υπερβαίνουν τα αναγκαία για την αποκατάσταση των ως άνω καταστάσεων όρια, να είναι προσωρινά και να καταργούνται σταδιακά στο μέτρο που η ως άνω προβληματική κατάσταση βελτιώνεται, να μην προκαλούν περιττή ζημία στα εμπορικά και οικονομικά συμφέροντα του άλλου μέρους και να μην εισάγουν διακρίσεις σε σχέση με τρίτες χώρες που βρίσκονται σε παρόμοιες καταστάσεις.

45. Βλ. άρθρο 8.7 ΣΟΕΣ.

46. Ibid, άρθρο 9.2.

47. Ibid, άρθρο 9.4.

5.3. Η διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών

Στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων σχετικά με τη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών⁴⁸ εμπίπτει κάθε μέτρο που λαμβάνει ένα μέρος και έχει επίπτωση στην ως άνω παροχή εκ μέρους φορέων παροχής υπηρεσιών του άλλου. Αντικείμενο ρύθμισης των μέτρων αυτών είναι, ενδεικτικά, α) η παραγωγή, η διανομή, η εμπορία, η πώληση ή η παράδοση μιας υπηρεσίας, β) η αγορά, η χρήση ή η πληρωμή μιας υπηρεσίας και γ) η πρόσβαση και προσφυγή, με την ευκαιρία της παροχής μιας υπηρεσίας, σε υπηρεσίες που προσφέρονται στο ευρύ κοινό.

Σχετικά με το καθεστώς πρόσβασης στην αγορά⁴⁹, προβλέπεται η απαγόρευση υιοθέτησης ή διατήρησης από ένα μέρος μέτρων που εισάγουν περιορισμούς οι οποίοι αφορούν τον αριθμό των παρόχων υπηρεσιών είτε με τη μορφή αριθμητικών ποσοστώσεων, μονοπωλίων, αποκλειστικών παρόχων, είτε με τη μορφή της απαίτησης να εξετάζονται οι οικονομικές ανάγκες. Η απαγόρευση αυτή αφορά επίσης την επιβολή περιορισμών όσον αφορά (α) τη συνολική αξία των συναλλαγών ή στοιχείων του ενεργητικού που σχετίζονται με τις υπηρεσίες, υπό μορφή αριθμητικών ποσοστώσεων ή της απαίτησης για εξέταση των οικονομικών αναγκών ή (β) τον συνολικό αριθμό των συναλλαγών στον τομέα των υπηρεσιών ή τη συνολική ποσότητα των παραγόμενων υπηρεσιών που εκφράζονται σε καθορισμένες αριθμητικές ποσότητες υπό μορφή ποσοστώσεων ή της απαίτησης για εξέταση των οικονομικών αναγκών. Δεν επιτρέπεται να θεσπισθούν ή να διατηρηθούν μέτρα που προβλέπουν συγκεκριμένους τύπους νομικών προσώπων ή κοινοπραξιών μέσω των οποίων ένας πάροχος μπορεί να παρέχει μια υπηρεσία.

Οι παραπάνω ρυθμίσεις αναμένεται να διευκολύνουν την παροχή από τις ενωσιακές επιχειρήσεις υπηρεσιών στην Ιαπωνία, ιδίως στους τομείς των υπηρεσιών προς επιχειρήσεις, των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών (κυρίως ασφαλίσεων), τηλεπικοινωνιών, μεταφορών, ταχυδρομικών υπηρεσιών και υπηρεσιών ταχυμεταφορών.

Στον τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών (postal and courier services), η συμφωνία περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με τις υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας, τις διαδικασίες στα σύνορα, τις άδειες εκμετάλλευσης και την ανεξαρτησία των ρυθμιστικών αρχών, ενώ επιχειρεί να διασφαλίσει ισότιμους όρους ανταγωνισμού μεταξύ των ενωσιακών παρόχων ταχυδρομικών υπηρεσιών και υπηρεσιών ταχυμεταφορών και των Ιαπώνων ανταγωνιστών τους⁵⁰.

Στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, προβλέπονται διατάξεις που εστιάζουν στη θέσπιση ισότιμων όρων αντα-

γωνισμού για τους παρόχους τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και σε θέματα, όπως οι υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας, η φορητότητα αριθμού, η περιαγωγή μέσω κινητού τηλεφώνου και η εμπιστευτικότητα των επικοινωνιών⁵¹.

Όσον αφορά τις διεθνείς θαλάσσιες μεταφορές, επιβάλλονται στα μέρη υποχρεώσεις για διασφάλιση ανοικτής και άνευ διακρίσεων πρόσβασης στις διεθνείς θαλάσσιες υπηρεσίες (μεταφορές και συναφείς υπηρεσίες), καθώς και σε λιμένες και λιμενικές υπηρεσίες⁵².

Σχετικά με τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, η συμφωνία περιέχει συγκεκριμένους ορισμούς, εξαιρέσεις και κανόνες για νέες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, αυτορυθμιζόμενους οργανισμούς, συστήματα πληρωμών και συμψηφισμού και διαφάνεια, καθώς και κανόνες σχετικά με τις ασφαλιστικές υπηρεσίες που παρέχονται από τους ταχυδρομικούς φορείς. Πολλές από αυτές τις ρυθμίσεις βασίζονται σε κανόνες που θεσπίστηκαν στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, αντιμετωπίζοντας παράλληλα τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου τομέα υπηρεσιών⁵³.

Όσον αφορά την είσοδο και προσωρινή διαμονή του προσωπικού επιχειρήσεων, η συμφωνία περιλαμβάνει τις πλέον προηγμένες διατάξεις σχετικά με την κυκλοφορία φυσικών προσώπων για επιχειρηματικούς σκοπούς (τέταρτος τρόπος παροχής υπηρεσιών σύμφωνα με την GATS), που έχει διαπραγματευτεί μέχρι στιγμής η ΕΕ. Οι διατάξεις αυτές καλύπτουν όλες τις παραδοσιακές κατηγορίες προσωπικού, όπως οι ενδοεπιχειρησιακοί μετατιθέμενοι, οι επιχειρηματικοί επισκέπτες για επενδυτικούς σκοπούς, ανεξάρτητοι επαγγελματίες, καθώς και νεότερες κατηγορίες, όπως οι βραχυπρόθεσμοι επιχειρηματικοί επισκέπτες και οι επενδυτές⁵⁴.

5.4. Η βελτίωση της πρόσβασης των ενωσιακών επιχειρήσεων στην ιαπωνική αγορά δημοσίων συμβάσεων

Εισαγωγικά πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, η ΕΕ και η Ιαπωνία, έχουν δύο από τις μεγαλύτερες αγορές δημοσίων συμβάσεων σε παγκόσμια κλίμακα. Σε μια ανεπτυγμένη οικονομία, όπως αυτή της ΕΕ ή της Ιαπωνίας, η προμήθεια αγαθών και υπηρεσιών προς το κράτος αντιστοιχεί σε περισσότερο από 15% του συνόλου της οικονομίας.

Στο καθεστώς πρόσβασης των επιχειρήσεων του ενός μέρους στην αγορά δημοσίων συμβάσεων του άλλου είναι αφιερωμένες οι διατάξεις του κεφαλαίου 10 της

48. Βλ. Τμήμα Γ, άρθρα 8.14 έως 8.19.

49. Άρθρο 8.15 ΣΟΕΣ.

50. Ibid, άρθρα 8.36 έως 8.40.

51. Ibid, άρθρα 8.41 έως 857.

52. Ibid, άρθρα 8.68 έως 8.69.

53. Ibid, άρθρα 8.58 έως 8.67.

54. Ibid, άρθρα 8.20 έως 8.28.

ΣΟΕΣ, καθώς και το προσαρτημένο σε αυτή Παράρτημα 10 που περιλαμβάνει μέρος 1 και μέρος 2.

Καταρχάς, στο εν λόγω κεφάλαιο ενσωματώνεται η Συμφωνία για τις Δημόσιες Συμβάσεις (ΣΔΣ)⁵⁵ αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος του. Οι κανόνες και οι διαδικασίες που προβλέπονται από τις καθοριζόμενες στο Παράρτημα 10 μέρος 1 διατάξεις της ΣΔΣ εφαρμόζονται κατ' αναλογία στις δημόσιες συμβάσεις που καλύπτονται από το Παράρτημα 10 μέρος 2. Κάθε μέρος εφαρμόζει τα άρθρα 10.4 έως 10.12 της ΣΟΕΣ τόσο στις δημόσιες συμβάσεις που καλύπτονται από τα παραρτήματα του προσαρτήματος Ι της ΣΔΣ όσο και στις δημόσιες συμβάσεις που καλύπτονται από το παράρτημα 10 μέρος 2.

Συμπληρωματικά προς τους κανόνες της ΣΔΣ, η ΣΟΕΣ θεσπίζει διατάξεις σχετικά με τις προϋποθέσεις συμμετοχής σε διαγωνιστική διαδικασία, την αξιολόγηση των προμηθευτών, τις τεχνικές προδιαγραφές, τη μεταχείριση των υποβληθεισών προσφορών και την ανάθεση των συμβάσεων, τις εσωτερικές διαδικασίες ελέγχου, τα μέσα προσφυγής που έχουν στη διάθεσή τους οι συμμετέχουσες σε διαγωνιστική διαδικασία επιχειρήσεις που έχουν υποβάλει προσφορές εάν εκτιμούν ότι έχουν υποστεί άδικη μεταχείριση.

Μια αναθέτουσα αρχή ενός μέρους δεν αποκλείει τον προμηθευτή που είναι εγκατεστημένος στο άλλο μέρος να συμμετέχει σε διαδικασία υποβολής προσφορών βάσει νομικής απαίτησης σύμφωνα με την οποία ο προμηθευτής πρέπει να είναι: (α) ένα φυσικό πρόσωπο ή (β) ένα νομικό πρόσωπο. Ενώ η αναθέτουσα αρχή ενός συμβαλλόμενου μέρους μπορεί, κατά τον καθορισμό των όρων συμμετοχής, να απαιτήσει σχετική προηγούμενη εμπειρία, όταν είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση των απαιτήσεων της σύμβασης, ωστόσο, δεν είναι δυνατό να τεθεί ως προϋπόθεση ότι αυτή η προηγούμενη εμπειρία πρέπει να έχει αποκτηθεί στο έδαφος του εν λόγω μέρους.

Σχετικά με την αξιολόγηση των προμηθευτών, εάν ένα συμβαλλόμενο μέρος διατηρεί σύστημα καταχώρισης προμηθευτή βάσει του οποίου οι ενδιαφερόμενοι προμηθευτές καλούνται να καταχωρίσουν και να παράσχουν ορισμένες πληροφορίες, οι προμηθευτές αυτοί μπορούν να ζητήσουν την καταχώρισή τους οποτεδήποτε. Η αναθέτουσα αρχή θα πρέπει να ενημερώνει τους προμηθευτές αυτούς σε εύλογα σύντομο χρονικό διάστημα σχετικά με την καταχώρισή τους.

Σε περίπτωση που, σύμφωνα με τις παρ. 4 και 5 του άρθρου ΙΧ της ΣΔΣ, μια αναθέτουσα αρχή περιορίζει τον

αριθμό των προμηθευτών για μια συγκεκριμένη προμήθεια, ο αριθμός των προμηθευτών που επιτρέπεται να υποβάλουν προσφορά πρέπει να είναι επαρκής ώστε να εξασφαλίζεται ο ανταγωνισμός, χωρίς να επηρεάζεται η λειτουργική αποτελεσματικότητα του συστήματος προμηθειών.

Εάν μια προμηθεύτρια οντότητα εφαρμόζει τεχνικές προδιαγραφές φιλικές προς το περιβάλλον, όπως καθορίζονται για τις περιβαλλοντικές ετικέτες ή όπως ορίζεται από τους ισχύοντες στο ένα ή στο άλλο μέρος σχετικούς νόμους και κανονισμούς, κάθε συμβαλλόμενο μέρος εξασφαλίζει ότι οι εν λόγω προδιαγραφές είναι (α) κατάλληλες για τον καθορισμό των χαρακτηριστικών των προϊόντων ή των υπηρεσιών που αποτελούν αντικείμενο της σύμβασης, (β) θεμελιώνονται σε αντικειμενικά επαληθεύσιμα και αμερόληπτα κριτήρια και (γ) είναι προσβάσιμες σε όλους τους ενδιαφερόμενους προμηθευτές.

Κάθε συμβαλλόμενο μέρος, συμπεριλαμβανομένων των αναθετουσών αρχών του, μπορεί να απαιτήσει από τους ενδιαφερόμενους προμηθευτές να υποβάλουν έκθεση δοκιμής εκδοθείσα από φορέα διαπίστωσης της συμμόρφωσης ή πιστοποιητικό που έχει εκδοθεί από τον εν λόγω φορέα ως μέσο απόδειξης της συμμόρφωσης προς τις απαιτήσεις ή τα κριτήρια που ορίζονται στις τεχνικές προδιαγραφές, τα κριτήρια αξιολόγησης ή άλλους όρους ή προϋποθέσεις. Όταν απαιτείται η υποβολή έκθεσης δοκιμών ή πιστοποιητικού που εκδίδεται από φορέα αξιολόγησης της συμμόρφωσης, κάθε συμβαλλόμενο μέρος καθώς και οι αναθέτουσες αρχές του υποχρεούνται να αποδέχονται τα αποτελέσματα των διαδικασιών διαπίστωσης της συμμόρφωσης που διενεργούνται από τους οργανισμούς αξιολόγησης πιστότητας του άλλου μέρους, σύμφωνα με τη Συμφωνία αμοιβαίας αναγνώρισης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ιαπωνίας, η οποία υπεγράφη στις Βρυξέλλες στις 4 Απριλίου 2001. Επίσης, οφείλουν να λαμβάνουν δεόντως υπόψη οποιαδήποτε μελλοντική επέκταση του πεδίου εφαρμογής της προαναφερθείσας συμφωνίας ή οποιαδήποτε άλλη συμφωνία που θα συναφθεί μεταξύ των μερών με σκοπό την αμοιβαία αναγνώριση των διαδικασιών αξιολόγησης της συμμόρφωσης.

Όταν μια αμερόληπτη διοικητική αρχή ορίζεται από ένα συμβαλλόμενο μέρος δυνάμει του άρθρου ΧVIII παρ. 4 της ΣΔΣ, το εν λόγω συμβαλλόμενο μέρος μεριμνά ώστε τα μέλη της ορισθείσας αρχής (α) να είναι ανεξάρτητα, αμερόληπτα και απαλλαγμένα από εξωτερική επιρροή κατά τη διάρκεια της θητείας και (β) να μην απολύονται παρά τη θέλησή τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, εκτός εάν η απόλυσή τους απαιτείται από τις διατάξεις που διέπουν την ορισθείσα αρχή.

Το σύνολο των ως άνω διατάξεων που υπερβαίνουν τη Συμφωνία του ΠΟΕ για τις Δημόσιες Συμβάσεις διαμορφώνει ένα νομικό πλαίσιο που διασφαλίζει αμερόληπτες

55. Συμβαλλόμενα μέρη στη ΣΔΣ δεν όλα τα κράτη μέλη του ΠΟΕ αλλά ένας περιορισμένος αριθμός αυτών, μεταξύ των οποίων και η ΕΕ και η Ιαπωνία. Σχετικά με την πλειομερή αυτή Συμφωνία, βλ. Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟ, *ό.π.*, 2013, σσ. 480-487· Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, *ό.π.*, 2006, σσ. 119-124· Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, *ό.π.*, 2009, σσ. 341-344.

και δίκαιες αξιολογήσεις σχετικά με τις τεχνικές ικανότητες και την εμπειρία των ενωσιακών επιχειρήσεων που υποβάλλουν προσφορές για δημόσιες συμβάσεις στην Ιαπωνία και καθιστά ευκολότερη την πρόσβαση στις πληροφορίες σχετικά με τους δημόσιους διαγωνισμούς.

Το αποτέλεσμα είναι η βελτίωση των όρων πρόσβασης των ενωσιακών επιχειρήσεων στην ιαπωνική αγορά δημοσίων συμβάσεων, τόσο στο επίπεδο της κεντρικής κυβέρνησης όσο και σε αυτά της περιφερειακής και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Όσον αφορά τις συμβάσεις για τις οποίες προκηρύσσονται διαγωνισμοί από την κεντρική κυβέρνηση, διασφαλίζεται μεγαλύτερη πρόσβαση στην ιαπωνική αγορά σιδηροδρομικού εξοπλισμού και υποδομών. Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η άρση από την πλευρά της Ιαπωνίας της ρήτρας ασφάλειας λειτουργίας η οποία, παρά το γεγονός ότι, ως προβαλλόμενο σκοπό είχε την ασφάλεια των σιδηροδρομικών μεταφορών στην Ιαπωνία που πλήττεται από φυσικές καταστροφές, εντούτοις, στην πράξη λειτουργούσε ως μηχανισμός αποκλεισμού αλλοδαπών προμηθευτών από την υποβολή προσφορών για συμβάσεις παροχής αμαξοστοιχιών και άλλου σιδηροδρομικού εξοπλισμού. Επίσης, η Ιαπωνία ανέλαβε τη δέσμευση να παραχωρήσει βελτιωμένη πρόσβαση στις ενωσιακές επιχειρήσεις στους διαγωνισμούς που προκηρύσσονται από νοσοκομεία και ακαδημαϊκά ιδρύματα (87 οντότητες) καθώς και από φορείς διανομής ηλεκτρικής ενέργειας (29 οντότητες).

Σε επίπεδο περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, η Ιαπωνία παραχωρεί άνευ διακρίσεων πρόσβαση για προμηθευτές της ΕΕ στις αγορές δημοσίων συμβάσεων 48 πόλεων με πληθυσμό περίπου 300.000 κατοίκων. Συνολικά αντιστοιχούν σε περίπου 15% του ιαπωνικού πληθυσμού⁵⁶.

Από την πλευρά της η ΕΕ ανέλαβε τη δέσμευση για μερικό άνοιγμα της αγοράς εξοπλισμού μέσω μαζικής μεταφοράς σε μικρές και μεγάλες πόλεις, όπως αμαξοστοιχίες και σηματοδότηση για συστήματα μετρό και εγκαταστάσεις για χερσαίους σιδηροδρόμους.

6. Το καθεστώς μεταχείρισης

Το καθεστώς για τη διευκόλυνση της πρόσβασης (είσοδου) στην αγορά συμπληρώνεται από κανόνες μεταχείρισης (μετά την είσοδο) των προϊόντων, υπηρεσιών ή επιχειρήσεων του ενός μέρους στο έδαφος του άλλου.

Στον τομέα των εμπορευμάτων προβλέπεται η υποχρέωση του ενός μέρους να παραχωρεί στα προϊόντα που προέρχονται από το άλλο μέρος την εθνική μεταχείριση⁵⁷, δηλαδή μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με τη μεταχείριση που εφαρμόζει στα δικά του παρόμοια προϊόντα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου III της GATT 1994 που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ΣΟΕΣ.

Στον τομέα της μεταχείρισης των επενδύσεων, κάθε μέλος αναλαμβάνει τη δέσμευση παραχώρησης στους επιχειρηματίες και τις επιχειρήσεις του άλλου μέρους:

• πρώτον, μεταχείρισης όχι λιγότερο ευνοϊκής από εκείνη που παραχωρεί σε παρόμοιες περιστάσεις στους δικούς του επιχειρηματίες και στις επιχειρήσεις τους, όσον αφορά τόσο την εγκατάσταση όσο και τη λειτουργία τους στο έδαφός του, δυνάμει της αρχής της εθνικής μεταχείρισης⁵⁸,

• δεύτερον, μεταχείρισης όχι λιγότερο ευνοϊκής από εκείνη που παραχωρεί σε παρόμοιες περιστάσεις στους επιχειρηματίες τρίτης χώρας και στις επιχειρήσεις τους, όσον αφορά τόσο την εγκατάσταση όσο και τη λειτουργία τους στο έδαφός του, δυνάμει της αρχής της μεταχείρισης του μάλλον ευνοούμενου κράτους⁵⁹. Ως εκ τούτου, καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλει να επεκτείνει στις επιχειρήσεις του άλλου μέρους οποιοδήποτε πλεονέκτημα απορρέει από συμφωνία που έχει συνάψει με οποιαδήποτε τρίτη χώρα όσον αφορά την εγκατάσταση στο έδαφός του και τη λειτουργία επιχείρησης αυτής της τρίτης χώρας⁶⁰.

Στον τομέα της διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών, η προβλεπόμενη αρχή της εθνικής μεταχείρισης επιβάλλει σε κάθε μέρος να παραχωρεί στις υπηρεσίες και τους φορείς παροχής τους του άλλου μέρους μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με αυτή που παραχωρεί στις δικές του παρόμοιες υπηρεσίες και παρόμοιους φορείς. Η συμμόρφωση με τον συγκεκριμένο κανόνα διασφαλίζεται με την παραχώρηση από ένα μέρος στις υπηρεσίες και τους παρόχους τους του άλλου μέρους, είτε μιας μεταχείρισης τυπικά ίδιας με τη μεταχείριση που επιφυλάσσει στις δικές του παρόμοιες υπηρεσίες και τους δικούς του παρόμοιους παρόχους είτε μιας μεταχείρισης τυπικά διαφορετικής. Τυπικά ίδια ή τυπικά διαφορετική μεταχείριση θεωρείται ότι είναι λιγότερο ευνοϊκή, εάν τροποποιεί τους όρους ανταγωνισμού υπέρ των υπηρεσιών ή φορέων παροχής ορισμένων υπηρεσιών του ενός μέρους σε σύγκριση με παρόμοιες υπηρεσίες ή παρόμοιους παρόχους υπηρεσιών του άλλου μέρους. Δεν επιβάλλεται στα συμβαλλόμενα μέρη η υποχρέωση να αντισταθμίσουν

56. Βλ. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/july/tradoc_155719.pdf. (προσπελάστηκε 30.07.2019).

57. Άρθρο 2.7 ΣΟΕΣ.

58. Ibid, άρθρα 8.8 παρ. 1 και 2.

59. Ibid, άρθρα 8.9 παρ. 1 και 2.

60. Κατ' εξαίρεση η υποχρέωση αυτή δεν καλύπτει το πλεονέκτημα μεταχείρισης που προκύπτει από διεθνή συμφωνία για την αποφυγή της διπλής φορολογίας ή άλλη διεθνή συμφωνία ή ρύθμιση που αφορά αποκλειστικά ή κυρίως τη φορολογία, βλ. άρθρο 8.9 παρ. 3.

τα εγγενή ανταγωνιστικά μειονεκτήματα που απορρέουν από τον αλλοδαπό χαρακτήρα των σχετικών υπηρεσιών ή φορέων παροχής υπηρεσιών.

Η αρχή της εθνικής μεταχείρισης συμπληρώνεται από την αρχή της μεταχείρισης του μάλλον ευνοούμενου κράτους, η οποία υποχρεώνει κάθε συμβαλλόμενο μέρος να παρέχει στις υπηρεσίες και τους φορείς παροχής υπηρεσιών του άλλου μέρους μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που παρέχεται σε παρόμοιες υπηρεσίες και παρεμφερείς φορείς παροχής υπηρεσιών τρίτης χώρας.

7. Το νομικό πλαίσιο προστασίας του δίκαιου και ελεύθερου ανταγωνισμού και το καθεστώς χορήγησης επιδοτήσεων

Σχετικά με την πολιτική προστασίας του ανταγωνισμού, η συμφωνία θέτει ορισμένες βασικές αρχές. Η ΕΕ και η Ιαπωνία αναγνωρίζουν ότι είναι σημαντικό να διασφαλίζεται ο δίκαιος και ελεύθερος ανταγωνισμός στις εμπορικές και επενδυτικές σχέσεις τους. Κάθε πρακτική που περιορίζει ή αλλοιώνει τον ελεύθερο ανταγωνισμό, κάθε πρακτική που αντιβαίνει στον ανταγωνισμό μπορεί να διαταράξει την ομαλή λειτουργία των αγορών και να υπονομεύσει τα οφέλη της ελευθέρωσης του εμπορίου και των επενδύσεων.

Η ΣΟΕΣ οριοθετεί τον κύκλο των αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών που πρέπει να καταπολεμηθεί κάθε μέρος διατηρώντας τον νόμο περί ανταγωνισμού που εφαρμόζεται σε όλες τις εταιρείες σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Για την Ευρωπαϊκή Ένωση οι αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές συμπεριλαμβάνουν (α) τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και εναρμονισμένες πρακτικές, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, (β) την κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις και (γ) τις συγχωνεύσεις ή συγκεντρώσεις μεταξύ επιχειρήσεων που θα εμπόδιζαν σημαντικά τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό. Για την Ιαπωνία στην έννοια της αντι-ανταγωνιστικής πρακτικής εμπίπτουν (α) τα ιδιωτικά μονοπώλια, (β) ο αδικαιολόγητος περιορισμός του εμπορίου, (γ) οι αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και (δ) συγχωνεύσεις ή εξαγορές που περιορίζουν σημαντικά τον ανταγωνισμό σε έναν συγκεκριμένο επιχειρηματικό τομέα. Η αντιμετώπιση των παραπάνω πρακτικών είναι αναγκαία για την επίτευξη των στόχων της ΣΟΕΣ στο πεδίο της αρμονικής ανάπτυξης των διμερών οικονομικών σχέσεων. Για τον σκοπό αυτό, απονέμεται σε κάθε μέρος η αρμοδιότητα λήψης, σύμφωνα με τις νομοθετικές και κανονιστικές του διατάξεις, των μέτρων που κρίνει κατάλληλα κατά των πρακτικών που αντιβαίνουν στον ανταγωνισμό. Κάθε μέρος διατηρεί τον νόμο περί ανταγωνισμού τον οποίο και εφαρμόζει σε όλες τις εταιρείες σε όλους τους τομείς της

οικονομίας, τηρώντας την αρχή της μη διάκρισης για όλες τις εταιρείες, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους και το καθεστώς ιδιοκτησίας.

Για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική επιβολή του νόμου περί ανταγωνισμού κάθε μέρους, τα μέρη δεσμεύονται να προωθήσουν τη συνεργασία και τον συντονισμό μεταξύ των αρχών ανταγωνισμού όσον αφορά τις εξελίξεις και την εφαρμογή της πολιτικής ανταγωνισμού, στο πλαίσιο της διμερούς συμφωνίας για τη συνεργασία σε θέματα αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών, η οποία υπεγράφη στις Βρυξέλλες στις 10 Ιουλίου 2003.

Στον τομέα των επιδοτήσεων, η ΣΟΕΣ παρέχει, κατ' αρχήν, τη δυνατότητα στα συμβαλλόμενα μέρη να τις χορηγούν, θέτοντας ωστόσο προϋποθέσεις και επιβάλλοντας απαγορεύσεις. Για να επιτρέπεται η χορήγηση μιας επιδότησης πρέπει να είναι αναγκαία για να επιτευχθούν στόχοι δημόσιας πολιτικής. Κάθε συμβαλλόμενο μέρος εξασφαλίζει ότι οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν τις επιχορηγήσεις μόνο για τον συγκεκριμένο σκοπό για τον οποίο χορηγήθηκαν. Όσον αφορά την απαγόρευση των επιδοτήσεων, η συμφωνία καθιερώνει ένα βασικό κριτήριο, αυτό των επιπτώσεων στις διμερείς οικονομικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι η χορήγηση ορισμένων επιδοτήσεων είναι ενδεχόμενο να διαταράξει την ομαλή λειτουργία των αγορών και να υπονομεύσει τα οφέλη της ελευθέρωσης του εμπορίου και των επενδύσεων, η ΣΟΕΣ απαγορεύει σε ένα συμβαλλόμενο μέρος να χορηγεί επιδοτήσεις σε περίπτωση που πιστεύει ότι έχουν ή θα μπορούσαν να έχουν ουσιώδη αρνητική επίπτωση στο εμπόριο ή τις επενδύσεις στις διμερείς σχέσεις.

Η ΣΟΕΣ απαγορεύει ρητά δύο κατηγορίες επιδοτήσεων ενός μέρους που έχουν ή θα μπορούσαν να έχουν ουσιώδη αρνητική επίδραση στο εμπόριο ή τις επενδύσεις μεταξύ των μερών. Η πρώτη περιλαμβάνει τις νομικές ή άλλες ρυθμίσεις βάσει των οποίων μια κυβέρνηση ή δημόσιος οργανισμός αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εγγυηθούν τα χρέη ή τις χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις μιας επιχείρησης, χωρίς κανένα όριο όσον αφορά το ποσό και τη διάρκεια μιας τέτοιας εγγύησης. Στη δεύτερη κατηγορία εμπίπτουν οι επιδοτήσεις που προορίζονται για την αναδιάρθρωση προβληματικής επιχείρησης ή επιχείρησης σε πτώχευση χωρίς αυτή να έχει καταρτίσει αξιόπιστο σχέδιο αναδιάρθρωσης. Ένα τέτοιο σχέδιο αναδιάρθρωσης πρέπει να καταρτίζεται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος μετά την παροχή προσωρινής βοήθειας ρευστότητας στην εν λόγω επιχείρηση και να βασίζεται σε ρεαλιστικές υποθέσεις για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας της επιχείρησης. Η ίδια η εταιρεία ή οι ιδιοκτήτες της συμβάλλουν σημαντικά στο κόστος της αναδιάρθρωσης με κεφάλαια ή περιουσιακά στοιχεία.

Αξίζει να σημειωθεί, όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων του σχετικού με τις επιδοτήσεις κεφαλαίου της ΣΟΕΣ, ότι εξαιρούνται του πεδίου αυτού εκείνες που παρέχονται στις επιχειρήσεις στις οποίες έχει ανατεθεί

από την κυβέρνηση η παροχή υπηρεσιών στο ευρύ κοινό για την επίτευξη στόχων δημόσιας πολιτικής, εκείνες που χορηγούνται για την αποκατάσταση ζημιών που προκλήθηκαν από φυσικές καταστροφές ή άλλα έκτακτα γεγονότα καθώς και οι επιδοτήσεις στον τομέα των οπτικοακουστικών υπηρεσιών⁶¹. Οι διατάξεις της ΣΟΕΣ δεν θίγουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών, που απορρέουν από τις πολυμερείς συμφωνίες του ΠΟΕ⁶². Σε καθένα επιβάλλεται η υποχρέωση κοινοποίησης (κάθε δύο χρόνια από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της συμφωνίας) στο άλλο μέρος συγκεκριμένων στοιχείων σχετικών με τις επιδοτήσεις, όπως η νομική βάση, η μορφή, το ποσό ή ο προϋπολογισμός και, ενδεχομένως, το όνομα του δικαιούχου οποιασδήποτε ειδικής επιδότησης χορηγείται ή διατηρείται από το πρώτο ως άνω μέρος.

Η ΣΟΕΣ θεσπίζει πλαίσιο διαβουλεύσεων μεταξύ των μερών. Σε περίπτωση που ένα μέρος θεωρεί ότι μια επιδότηση του άλλου μέρους έχει ή θα μπορούσε να έχει σημαντική αρνητική επίπτωση στα εμπορικά και επενδυτικά του συμφέροντα, μπορεί να υποβάλει γραπτή αίτηση για διαβούλευση. Για να διεξαχθούν διαβουλεύσεις με αντικείμενο την εξεύρεση λύσης, πρέπει το αίτημα να περιλαμβάνει ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η επιδότηση έχει ή θα μπορούσε να έχει τις προαναφερθείσες επιπτώσεις στο εμπόριο ή τις επενδύσεις μεταξύ των μερών. Εάν οι διεξαχθείσες διαβουλεύσεις δεν έχουν συμβάλει στην άρση των ανησυχιών του μέρους που είχε υποβάλει την αίτηση, σχετικά με τις πραγματικές ή δυνητικές επιπτώσεις μιας επιδότησης, το μέρος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση αποδίδει ιδιαίτερη προσοχή στις ανησυχίες του πρώτου ως άνω μέρους και επιβάλλεται η εξέταση οποιασδήποτε λύσης είναι εφικτής και αποδεκτής από το πρώτο μέρος.

8. Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας

Τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν τη δέσμευση για τη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας. Πιο συγκεκριμένα, η ΣΟΕΣ επιβάλλει σε κάθε μέρος την υποχρέωση να προστατεύει στην επικράτειά του τα ιδιωτικά δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας των οποίων οι δικαιούχοι προέρχονται από το άλλο μέρος. Η δομή του σχετικού κεφαλαίου της ΣΟΕΣ περιλαμβάνει τέσσερα τμήματα: το πρώτο

προβλέπει ορισμένες γενικές αρχές⁶³, το δεύτερο ειδικές διατάξεις που παρέχουν βελτιωμένη προστασία των επιμέρους δικαιωμάτων⁶⁴, το τρίτο κανόνες σχετικά με την επιβολή του σέβασμού τους⁶⁵ και το τέταρτο ρυθμίσεις θεσμικού χαρακτήρα⁶⁶.

Πιο αναλυτικά, θεσπίζονται ορισμένες γενικές αρχές που πρέπει να διέπουν την πολιτική των μερών στον συγκεκριμένο τομέα. Με σκοπό τη διευκόλυνση της παραγωγής και της εμπορίας καινοτόμων και δημιουργικών προϊόντων μεταξύ των μερών, τα μέρη δεσμεύονται για την παροχή επαρκούς, αποτελεσματικής και χωρίς διακρίσεις προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας και την εφαρμογή μέτρων που επιβάλλουν τον σεβασμό των παραπάνω δικαιωμάτων σε περίπτωση παραβίασής τους, συμπεριλαμβανομένης της περίπτωσης πράξεων παραποίησης/απομίμησης ή πειρατείας. Η συμφωνία, αν και δεν επιβάλλει στα συμβαλλόμενα μέρη την υποχρέωση να θεσπίζουν στο εσωτερικό τους δικαίο προστασία ή επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας ευρύτερη από αυτή που η ίδια προβλέπει, εντούτοις τους παρέχει τη δυνατότητα θέσπισης τέτοιων εθνικών διατάξεων, υπό την προϋπόθεση ότι η προβλεπόμενη από αυτές προστασία ή εφαρμογή δεν παραβιάζει τις διατάξεις της.

Οι σχετικές με την προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας διατάξεις της ΣΟΕΣ συμπληρώνουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των δύο μερών που απορρέουν από άλλες διεθνείς συμφωνίες στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη. Ειδικότερα, τα μέρη επιβεβαιώνουν τη δέσμευσή τους για τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν, μεταξύ άλλων, από α) τη συμφωνία TRIPS⁶⁷, β) τη σύμβαση των Παρισίων⁶⁸.

Προκειμένου να διασφαλιστεί, όσον αφορά την προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας, καθεστώς ίσης μεταχείρισης, η ΣΟΕΣ επιβάλλει σε κάθε μέρος την υποχρέωση να παρέχει (α) δυνάμει της αρχής της εθνικής μεταχείρισης, για όλες τις διεπόμενες από τις διατάξεις της κατηγορίες διανοητικής ιδιοκτησίας, στους υπηκόους του άλλου

63. Βλ. άρθρα 14.1 έως 14.7 ΣΟΕΣ.

64. Ibid, άρθρα 14.8 έως 14.39.

65. Ibid, άρθρα 14.40 έως 14.51.

66. Ibid, άρθρα 14.52 έως 14.55.

67. Βλ. Α. ΜΠΡΕΔΗΜΑ / Α. ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗ, ό.π., 2018, σσ. 216-232' Π. ΓΚΛΑΒΙΝΗ, ό.π., 2009, σσ. 337-339' Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Χ. ΓΚΟΡΤΣΟ, ό.π., 2006, σσ. 143-152' Θ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ, Η συμφωνία του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου («TRIPS»). Συνοπτική ανάλυση υπό το φως του κοινοτικού δικαίου, σε: Α. Φατούρο / Κ. Στεφάνου, Οι Συμφωνίες του Γύρου της Ουρουγουάης για το διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995, σσ. 391-426.

68. Αναλυτικά βλ. άρθρο 14.3 ΣΟΕΣ.

61. Όσον αφορά τις επιδοτήσεις που σχετίζονται με την παροχή υπηρεσιών, οι διατάξεις του κεφαλαίου αυτού εφαρμόζονται στους ακόλουθους τομείς: υπηρεσίες μηχανικού και αρχιτεκτονικής, τραπεζικές υπηρεσίες, κατασκευαστικές υπηρεσίες, ενεργειακές υπηρεσίες, περιβαλλοντικές υπηρεσίες, υπηρεσίες express mail, ασφαλιστικές υπηρεσίες, τηλεπικοινωνίες και υπηρεσίες μεταφορών.

62. Συμφωνία για τις Επιδοτήσεις και τα Αντισταθμιστικά Μέτρα, GATT 1994 άρθρο XVI και GATS άρθρο XV.

μέρους μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από αυτή που χορηγεί στους δικούς του υπηκόους και (β) δυνάμει της αρχής της μεταχείρισης του μάλλον ευνοούμενου κράτους, αμέσως και άνευ όρων στους υπηκόους του άλλου μέρους μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που παρέχει στους υπηκόους τρίτης χώρας.

Εκτός των γενικών αρχών, η ΣΟΕΣ θεσπίζει ειδικές διατάξεις για την προστασία των επιμέρους δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας και, συγκεκριμένα, για τα δικαιώματα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα⁶⁹, για τα εμπορικά σήματα⁷⁰, για τις γεωγραφικές ενδείξεις⁷¹, για τα βιομηχανικά σχέδια⁷², για τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας⁷³, τα εμπορικά μυστικά⁷⁴, νέες ποικιλίες φυτών⁷⁵.

Ιδιαίτερη σημαντική για τα ενωσιακά συμφέροντα είναι η διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των γεωγραφικών ενδείξεων, δηλαδή εκείνων των ενδείξεων που, ως γνωστόν, επισημαίνουν ότι ένα προϊόν προέρχεται από το έδαφος ενός μέρους ή από συγκεκριμένη περιοχή της επικράτειάς του ή ακόμα και από συγκεκριμένο τόπο σ' ένα μέρος, εφόσον η γεωγραφική προέλευση ενός προϊόντος έχει μεγάλη σημασία για την ποιότητα, τη φήμη και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του. Αξίζει να αναφερθεί ότι σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος επιβάλλεται η υποχρέωση να καθιερώνει ή να διατηρεί σύστημα καταχώρισης και προστασίας των γεωγραφικών ενδείξεων στην επικράτειά του. Θεσπίζεται το ελάχιστο υποχρεωτικό περιεχόμενο του εν λόγω συστήματος. Συγκεκριμένα, πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία: (α) επίσημο μέσο διάθεσης στο κοινό του καταλόγου των καταχωρισμένων γεωγραφικών ενδείξεων, (β) διοικητική διαδικασία με την οποία επιβεβαιώνεται ότι μια γεωγραφική ένδειξη που καταχωρείται προσδιορίζει ένα αγαθό ως καταγόμενο από την επικράτεια ενός μέρους ή από περιοχή ή τοποθεσία στην επικράτεια του εν λόγω μέρους, όπου μια δεδομένη ποιότητα, φήμη ή άλλο χαρακτηριστικό του αγαθού οφείλεται ουσιαστικά στη γεωγραφική του προέλευση, (γ) διαδικασία ανακοπής που επιτρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα έννομα συμφέροντα τρίτων και (δ) διαδικασία για την ακύρωση της προστασίας μιας γεωγραφικής ένδειξης, λαμβανομένων υπόψη των εννόμων συμφερόντων τρί-

69. Πρόκειται για τα δικαιώματα των συγγραφέων, των εκτελεστών, των παραγωγών φωνογραφημάτων, των οργανισμών ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών, τη χρήση φωνογραφημάτων. Βλ. αναλυτικά άρθρα 14.8 έως 14.17.

70. Ibid, άρθρα 14.18 έως 14.21.

71. Ibid, άρθρα 14.22 έως 14.30.

72. Ibid, άρθρο 14.31.

73. Ibid, άρθρα 14.33 έως 14.35.

74. Ibid, άρθρο 14.36.

75. Ibid, άρθρο 14.38.

των και των χρηστών των εν λόγω καταχωρισμένων γεωγραφικών ενδείξεων.

Αφού ολοκληρωθεί η διαδικασία ανακοπής και εξέτασης των γεωγραφικών ενδείξεων της ΕΕ που απαριθμούνται στο παράρτημα 14-B⁷⁶, η Ιαπωνία αναγνωρίζει ότι οι ενδείξεις αυτές είναι γεωγραφικές ενδείξεις κατά την έννοια του άρθρου 22 παρ. 1 της Συμφωνίας TRIPS και ότι έχουν καταχωρηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του προαναφερθέντος συστήματος και δεσμεύεται να τις προστατεύει σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 14.22 έως 14.30 της ΣΟΕΣ. Η προβλεπόμενη από τις παραπάνω διατάξεις προστασία καλύπτει περισσότερα από 200 είδη διατροφής, οίνους και αλκοολούχα ποτά που φέρουν γεωγραφική ένδειξη της ΕΕ⁷⁷.

Όσον αφορά την επιβολή (enforcement) των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, κάθε μέρος επιβεβαιώνει τις δεσμεύσεις του βάσει της συμφωνίας TRIPS, και ιδίως του μέρους III της εν λόγω συμφωνίας, και επιπλέον προβλέπει συμπληρωματικά μέτρα, διαδικασίες και διορθωτικά μέσα που είναι αναγκαία για την εξασφάλιση της προαναφερθείσας επιβολής⁷⁸. Τα ως άνω μέτρα και διαδικασίες πρέπει να πληρούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: να είναι θεμιτά και δίκαια, να μην είναι άνευ λόγου περίπλοκα και δαπανηρά, να μην συνεπάγονται παράλογες προθεσμίες ή αδικαιολόγητες καθυστερήσεις, να είναι αποτελεσματικά, αναλογικά και αποτρεπτικά και να εφαρμόζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται η δημιουργία εμποδίων στο νόμιμο εμπόριο και να παρέχονται εγγυήσεις κατά της κατάχρησής τους.

9. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η ΣΟΕΣ αναμένεται να συμβάλλει στην απλούστευση των διαδικασιών που συνδέονται με το εμπόριο και στη μείωση του κόστους των εξαγωγών με αποτέλεσμα να διευρυνθούν οι δυνατότητες περισσότερων επιχειρήσεων να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους στις δύο αγορές. Ιδιαίτερα σημαντικό για τις ενωσιακές επιχειρήσεις είναι ότι (α) θα μειωθεί η επιβάρυνση που συνεπάγονται οι τεχνικοί κανόνες, οι απαιτήσεις συμμόρφωσης, οι τελωνειακές διαδικασίες, (β) θα ενισχυθεί η προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των γεωγραφικών ενδείξεων και (γ) θα βελτιωθεί η πρόσβαση στην αγορά των δημοσίων συμβάσεων.

76. Συγκεκριμένα, στο τμήμα Α του μέρους 1 και στο τμήμα Α του μέρους 2 του παραρτήματος αυτού.

77. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής προϊόντα: Roquefort, Feta, Aceto Balsamico di Modena, Prosecco, Jambon d'Ardenne, Tiroler Speck, Polska Wódka, Queso Manchego, Lübecker Marzipan and Irish Whiskey.

78. Βλ. άρθρα 14.42 έως 14.51.

Στα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα συμπεριλαμβάνονται η μακροπρόθεσμη αύξηση του ΑΕΠ για την ΕΕ, η οποία υπολογίζεται στο + 0,76%, η αύξηση των ετήσιων εξαγωγών της ΕΕ προς την Ιαπωνία που προβλέπεται ότι θα υπερβαίνει το 13% ή επιπλέον 13 δισ. ευρώ, η προβλεπόμενη ετήσια αύξηση των εξαγωγών επεξεργασμένων τροφίμων στην ΕΕ που υπερβαίνει το 51% ή λίγο πάνω από 1 δισ. ευρώ, η προβλεπόμενη ετήσια αύξηση κατά 6,9% των εξαγωγών χημικών προς την Ιαπωνία (επιπλέον 1,6 δισ. ευρώ) καθώς και η ετήσια αύξηση κατά 220% των εξαγωγών κλωστοϋφαντουργικών προς την Ιαπωνία (επιπλέον 5,2 δισ. ευρώ)⁷⁹.

Με τη ΣΟΕΣ που χαρακτηρίζεται ως «μια από τις εκτενέστερες και πιο ολοκληρωμένες οικονομικές συμφωνίες που

είτε η ΕΕ είτε η Ιαπωνία έχουν συνάψει μέχρι σήμερα»⁸⁰, δημιουργείται μια τεράστια οικονομική ζώνη⁸¹ στην οποία διασφαλίζεται ότι θα έχουν πολύ περισσότερες ευκαιρίες, στον τομέα του εμπορίου, οι επιχειρήσεις των δύο ως άνω συμβαλλομένων μερών. Η σφαιρική αυτή συμφωνία θα αποτελέσει τη βάση επί της οποίας θα θεμελιωθεί η ανάπτυξη της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ της Ιαπωνίας και της ΕΕ και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών τους.

---

80. Βλ. Κοινή Δήλωση του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Πρωθυπουργού της Ιαπωνίας, https://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-17-5182_el.htm (προσπελάστηκε 20.07.2019).

81. Πράγματι, αποτέλεσμα της ΣΟΕΣ θα είναι η δημιουργία μιας ζώνης με 635 εκ. πολίτες, η οποία αντιπροσωπεύει σχεδόν το 30% του παγκόσμιου ΑΕΠ.

---

79. Βλ. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/july/tradoc_155723.pdf (προσπελάστηκε 20.07.2019).

Η έννοια των μελλοντικών γενεών και η αναφορά τους στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στα εθνικά συντάγματα των χωρών της ΕΕ

Βασιλική Κ. Βρετού*

Η Συνθήκη της Λισαβόνας – εκτός άλλων πολιτικών – ορίζει και μεριμνά για την προώθηση και εμπέδωση της περιβαλλοντικής πολιτικής, μέσα από συγκεκριμένα άρθρα της και γενικές αρχές. Ωστόσο, η περιβαλλοντική προστασία προωθείται και μέσα από τις διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, οι οποίες αναφέρουν και ορίζουν ειδικά την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών. Στο παρόν άρθρο θα γίνει μία σύντομη αναφορά στις ενέργειες που έγιναν τα τελευταία χρόνια προκειμένου να υιοθετηθεί και θεσπισθεί ένα δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον στον Ευρωπαϊκό χώρο. Επιπλέον, ανιχνεύεται ο ρόλος του Χάρτη στην προώθηση της πρότασης για ένα δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, δικαίωμα τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενεές. Η έρευνα συνεχίζει με την παρουσίαση διατάξεων εθνικών συνταγμάτων κρατών μελών της ΕΕ που κάνουν ειδικές αναφορές στις μελλοντικές γενεές και πώς η αναφορά σε αυτές συνδυάζεται σχεδόν πάντα με μία σύνδεση με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Το παρόν άρθρο ολοκληρώνεται με διατύπωση αξιολογικών παρατηρήσεων, που μπορεί να χρησιμεύσουν τόσο σε πρακτικό όσο και σε θεωρητικό επίπεδο.

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – βιώσιμη ανάπτυξη – Σύνταγμα – δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον – μελλοντικές γενεές – διαγενεακή ισότητα

I. Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η περιβαλλοντική προστασία και οι μελλοντικές γενεές

Η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι η νέα συνθήκη που τροποποίησε τις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής, ΕΕ). Υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 στη σύνοδο κορυφής της Λισαβόνας, στην οποία συμμετείχαν οι πολιτικοί αρχηγοί και οι Υπουργοί Εξωτερικών των κρατών μελών της ΕΕ.

Για την περιβαλλοντική προστασία ορίζουν πιο ουσιαστικά τα άρθρα 11 και 191 έως 193 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής, ΣΛΕΕ)¹. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι «οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη» (άρθρο 11). Στα δε άρθρα 191 έως 193, που ανήκουν στον Τίτλο XX «Περιβάλλον», καθορίζεται η πολιτική της Ένωσης στον περιβαλλοντικό τομέα. Ειδικότερα, στην παρ. 1 τονίζεται ότι ένας από τους στόχους της ΕΕ είναι η «... προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος». Επίσης, σημαντική είναι η ερμηνεία και εφαρμογή των γενικών περιβαλλοντικών αρχών: οι αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, αρχή της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος,

κατά προτεραιότητα στην πηγή, και η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» (άρθρο 191 παρ. 2 ΣΛΕΕ).

Η ΕΕ είναι αρμόδια να ενεργεί σε όλους τους τομείς της περιβαλλοντικής πολιτικής, όπως είναι η ρύπανση του αέρα και των υδάτων, η διαχείριση των αποβλήτων και η κλιματική αλλαγή (άρθρο 192 παρ. 2 ΣΛΕΕ), ενώ προβλέπεται τα κράτη μέλη «... να θεσπίζουν μέτρα ενισχυμένης προστασίας» (άρθρο 193 ΣΛΕΕ).

Επίσης, οι ανωτέρω διατάξεις θα πρέπει να διαβάζονται και να εφαρμόζονται συμπληρωματικά και με το άρθρο 37 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που και αυτό έγινε νομικά ισχυρό και υποχρεωτικό τον Δεκέμβριο 2009. Το άρθρο 37 ορίζει ότι «το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης».

Στο πλαίσιο ανάληψης πρωτοβουλιών για την προώθηση στρατηγικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη, η ΕΕ επανειλημμένως έχει δεσμευτεί εγγράφως ότι θα διαφυλάττει και θα προστατεύει την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών, προκειμένου να καλύπτονται μεν οι ανάγκες των τωρινών γενεών, χωρίς όμως «... να διακυβεύεται η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύπτουν τις δικές τους ανάγκες»².

Επιπλέον των ανωτέρω, τον Μάρτιο 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε νομοθετική πρόταση με τίτλο «Βελτιώνοντας τη διάχυση των ωφελιών από τα Ευρωπαϊκά μέτρα υπέρ του περιβάλλοντος: χτίζοντας την εμπιστο-

* Δρ. Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Δικηγόρος-Ειδική Επιστήμονας στη Γενική Γραμματεία Συντονισμού, Μέλος της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)

1. ΣΛΕΕ, 2007: http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0007.01/DOC_19.

2. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=62OZ1zQ8pC-g%3D&tabid=549>.

σύνη μέσα από την καλύτερη γνώση και ανταπόκριση³». Μέσα από την πρόταση αυτή καλούνται τα κράτη μέλη της ΕΕ να εφαρμόζουν αποτελεσματικότερα την περιβαλλοντική νομοθεσία. Επίσης, περιλαμβάνεται Σύσταση που αφορά τους εθνικούς Ombudsmen. Σύμφωνα με την ενδιαφέρουσα αυτή πρόταση, οι εθνικοί Ombudsmen θα μπορούσαν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, κυρίως στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, που αφορούν ειδικότερα ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον⁴.

Μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι, αν και δεν αναφέρονται ρητά οι μελλοντικές γενεές στα ανωτέρω κείμενα, η ΕΕ έχει πρωτοστατήσει στην προώθηση και εμπέδωση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, τόσο σε θεωρητικό πλαίσιο όσο και σε πρακτικό. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι, εφόσον η προώθηση και ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί βασικό στόχο της ΕΕ, σε ίδιο επίπεδο θα πρέπει να βρίσκεται και η προάσπιση των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών, μέσω της ενίσχυσης της αρχής της διαγενεακής ισότητας.

Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί και η συνεχόμενη προσπάθεια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης να προωθήσει την υιοθέτηση και θέσπιση ενός δικαιώματος σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον. Ένα δικαίωμα που αφορά εξ αντικειμένου τόσο τις τωρινές όσο και τις μελλοντικές γενεές. Οι προσπάθειές της επικεντρώνονταν στο να ενταχθεί η αναγνώριση ενός δικαιώματος για ένα καθαρό περιβάλλον στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως και ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα – που σχετίζονται και επηρεάζονται από τον βαθμό προστασίας του περιβάλλοντος – θα πρέπει να προστατεύονται αποτελεσματικότερα. Ειδικότερα, το έτος 1999⁵ και το έτος 2003 είχαν υιοθετηθεί Συστάσεις (Recommendation 1431,

Recommendation 1614) στις οποίες αναγνωριζόταν η ιδιαίτερη σημασία ενός υγιούς, βιώσιμου και καθαρού περιβάλλοντος. Ωστόσο, δεν υπήρξε κάποια περαιτέρω ενέργεια προς την κατεύθυνση αυτή, κρίνοντας ότι η υπάρχουσα νομολογία του Δικαστηρίου καλύπτει εν μέρει τα περιβαλλοντικά ζητήματα και ότι δεν υπάρχει λόγος να αναγνωριστούν νέα ανθρώπινα δικαιώματα στη δεδομένη χρονική στιγμή.

Η νεότερη Σύσταση 1885 του έτους 2010 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (Parliamentary Assembly of the Council of Europe)⁶ – η οποία υιοθετήθηκε σχεδόν ομόφωνα – εισήχθη με μεγάλη προσοχή, λόγω των προηγούμενων απορριψεων. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση είχε προτείνει τον Σεπτέμβριο 2009 προς την Επιτροπή των Υπουργών «να συντάξει/καταρτίσει ένα πρόσθετο πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στο οποίο να αναγνωρίζεται το δικαίωμα σε ένα υγιές και βιώσιμο περιβάλλον»⁷. Με τον τρόπο αυτό, θα μπορούσε να θεσπισθεί και αναγνωριστεί – σε Ευρωπαϊκό επίπεδο – το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον, χωρίς ιδιαίτερες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Επιπλέον, εκτός της αναγνώρισης ενός θεμελιώδους δικαιώματος για το περιβάλλον, υπήρχε επιπλέον η πρόταση για δημιουργία μίας γενικότερης υποχρέωσης της Πολιτείας για την περιβαλλοντική προστασία. Για την προώθηση της ανωτέρω Σύστασης, ο Εκτελεστικός Διευθυντής του UNEP, Mr. Achim Steiner, έστειλε επιστολή στην Ms Calmy-Rey (Επικεφαλής του Τμήματος των Εξωτερικών Υποθέσεων της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης), με την οποία την καλούσε να συμβάλλει στην αποδοχή και αναγνώριση του δικαιώματος στο περιβάλλον⁸.

3. Improving the delivery through better knowledge and responsiveness, διαθέσιμο στο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0095&from=EN>.

4. Πρόσφατα στο Φόρουμ των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων 2018 (Fundamental Rights Forum), που διοργανώθηκε από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), συζητήθηκε ειδικά το θέμα με τίτλο «Μέσα και μέθοδοι προστασία του περιβάλλοντος μέσω των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προωθώντας τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών». Βλ. https://www.fundamental-rightsforum.eu/sites/default/files/frf-2018-os-harvest-protecting-the-environment_en.pdf.

5. Χαρακτηριστικά αναφερόταν στα σημ. 6 και 7 της Σύστασης ότι: «6. ... η Συνέλευση σημειώνει την απουσία ενός γενικού Ευρωπαϊκού νομικού εργαλείου για την βιώσιμη ανάπτυξη, με το οποίο θα μπορούσε να δημιουργηθούν περισσότερο συγκεκριμένες υποχρεώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβάνοντας και την εφαρμογή της προφύλαξης και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. 7. Η Συνέλευση αναγνωρίζει την ανάγκη βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των ήδη υπαρχόντων διεθνών δικαστηρίων που ασχολούνται με τα περιβαλλοντικά θέματα ...».

6. Recommendation 1885, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, διαθέσιμο στο: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17777&lang=en>.

7. Ανάλογες προσπάθειες στο να ενταχθεί η αναγνώριση ενός δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Environment and Human Rights) είχαν αναληφθεί πάλι από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση το έτος 1999 (Recommendation 1431) και το έτος 2003 (Recommendation 1614), χωρίς όμως επιτυχία.

8. «Είναι ευρέως αποδεκτό ότι ένα υγιές και καθαρό περιβάλλον αποτελεί βασική προϋπόθεση για την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπλέον, ανυψώνει όλο το φάσμα της βιωσιμότητας, της προστασίας και των περιβαλλοντικών θεμάτων ανάμεσα στις περισσότερες θεμελιώδεις αξίες μίας κοινωνίας, σε ένα επίπεδο ισάξιο με τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα. Για τον λόγο αυτό, έχω την πεποίθηση ότι η Επιτροπή των Υπουργών θα αποφασίσει και να εισάγει το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον στα υπόλοιπα δικαιώματα που έχουν θεσπισθεί και προστατεύει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», βλ. United Nations Environment Programme, DRC/ROE/OUT 2010, 14.05.2010, διαθέσιμο στο: <http://righttoenvironment.com/ip/uploads/UNEP%20Steiner%20calls%20for%20RightToEnvironment%20in%20ECHR%20www.sufyr.org.pdf>.

Ωστόσο, παρά τη δυναμική στήριξη της πρότασης τόσο από τον Achim Steiner όσο και από διάφορες γνωστές περιβαλλοντικές ΜΚΟ, η Επιτροπή των Υπουργών θεωρούμε ότι απέρριψε χωρίς ιδιαίτερη αιτιολογία ή ισχυρό νομικό επιχείρημα⁹ τη Σύσταση 1885 στις 16 Ιουνίου 2010, χάνοντας μία μοναδική ευκαιρία να αναγνωριστεί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Αυτή η εξέλιξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί θετική προσέγγιση για την περιβαλλοντική προστασία των τωρινών και μελλοντικών πολιτών της ΕΕ¹⁰.

II. Ο ρόλος του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007)

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹¹ είναι το πρώτο βασικό κοινοτικό νομικό κείμενο το οποίο αναφέρεται ρητά στις μελλοντικές γενεές. Το έτος 2009 έγινε νομικά ισχυρό και υποχρεωτικό. Στο Προοίμιό του δηλώνεται ρητά ότι τα δικαιώματα που εξασφαλίζονται στον Χάρτη συνεπάγονται υποχρεώσεις και προς τις μελλοντικές γενεές: «*Η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών συνεπάγεται ευθύνες και καθήκοντα έναντι τόσο των τρίτων όσο και της ανθρώπινης κοινότητας και των μελλοντικών γενεών*». Επίσης, στο άρθρο 37 ορίζεται η προστασία του περιβάλλοντος και αναφέρεται ότι «*Το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης*».

Συμπληρωματικά, μπορούμε να αναφερθούμε και στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (European Social Charter), ο οποίος δεν διαθέτει σχετική ρητή πρόβλεψη για το περιβάλλον ως ανθρώπινο δικαίωμα. Ωστόσο, υπάρχει πρόβλεψη για την προστασία της υγείας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, και συμπληρώνεται από τα άρθρα 2 και 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹². Συνεπώς, αν και δεν

υπάρχει ρητή πρόβλεψη για ένα ξεχωριστό δικαίωμα στο περιβάλλον, η ερμηνεία του δικαιώματος στην υγεία προσφέρει ένα συγκεκριμένο επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας μέσω του Κοινωνικού Χάρτη, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί περαιτέρω από τα κράτη μέλη¹³ και να εμπλουτίσει την ερμηνεία και των λοιπών διατάξεων. Η δε περιβαλλοντική προστασία θεωρήθηκε ότι υπήρξε περισσότερο αποτελεσματική και πλήρης από την αντίστοιχη που προσφέρει η Σύμβαση¹⁴.

Επιπλέον, θεωρούμε ότι και από κάποια άρθρα της Συνθήκης της Λισαβόνας μπορούμε να αντλήσουμε αναφορά στις μελλοντικές γενεές, συνδεδεμένα κυρίως με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και σε συνδυασμό με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 3 παρ. 3 περ. β' ορίζει ότι «*Η Ένωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού*». Επίσης, στο άρθρο 21 παρ. 2 ορίζεται ότι «*Η Ένωση καθορίζει και εφαρμόζει κοινές πολιτικές και δράσεις και εργάζεται για την επίτευξη υψηλού βαθμού συνεργασίας σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων, με στόχο:... στ. τη συμβολή στην ανάπτυξη διεθνών μέτρων για τη διαφύλαξη και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και την αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων, με στόχο τη διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης*».

Λαμβάνοντας, επίσης, υπόψη το γεγονός ότι η ΕΕ πρωτοστάτησε και συνεχίζει να ηγείται σε όλες τις σημαντικές περιβαλλοντικές πολιτικές και πρωτοβουλίες, είναι φανερό ότι η γενικότερη τάση προώθησης και εφαρμογής της βιώσιμης ανάπτυξης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και στην εθνική εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών και ισχυροποιεί την όποια αναφορά στις μελλοντικές γενεές. Ως παράδειγμα αναφέρουμε ότι τουλάχιστον οκτώ εθνικά συντάγματα αναφέρονται ρητά στις μελλοντικές γενεές (Βέλγιο, Τσέχικη Δημοκρατία, Εσθονία, Γαλλία, Γερμανία, Λουξεμβούργο, Πολωνία, Σουηδία) και άλλα πέντε συντάγματα (Φινλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία, Σλοβακία,

9. «*Εχουμε κάνει πολλά για το περιβάλλον μέσω των συνθηκών. Τίποτα περισσότερο δεν απαιτείται*». Βλ. σχετική παραπομπή σε J. VAN DE VENIS, A human right to a clean and healthy environment in Europe. Dream or reality?, elni Review, 2011, σ. 33.

10. Παρ' όλα αυτά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έδωσε κάποια περαιτέρω ώθηση στην αναγνώριση ενός ανθρώπινου δικαιώματος στο περιβάλλον, όπως στην Υπόθεση *Bacila κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 19234/04), απόφαση της 30ής Μαρτίου 2010.

11. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016/C 202/02), διαθέσιμο στο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:12016P/TXT>.

12. Σε αντιστοιχία με την ΕΣΔΑ, η οποία κατοχυρώνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης κατοχυρώνει τα κοινωνικά δικαιώματα. Επιπλέον, ο Χάρτης αναγνωρίζει ότι η ρύπανση μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο σταδιακά, αλλά πάντως

εντός εύλογου χρόνου.

13. Βλ. M. TRILSCH, European Committee of Social Rights: The right to a healthy environment, *International Journal of Constitutional Law*, 2009, σσ. 529-238. Η M. Trilsch αναφέρει ότι «*Θα μπορούσε αυτή η αποδοχή/ενσωμάτωση του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον να 'βρει τον δρόμο της' μέσα από την ερμηνεία των εθνικών συνταγματικών δικαιωμάτων...*».

14. Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, *Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ) κατά Ελλάδας*, Καταγγελία No. 30/2005, 2006. Εν συντομία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα (European Committee of Social Rights) αναγνώρισε ρητά ένα «*δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον*», όπως αυτό εμπεριέχεται στο δικαίωμα στην υγεία (Χάρτης) αλλά και στο δικαίωμα στη ζωή (Σύμβαση).

Σλοβενία) αναφέρονται έμμεσα στις μελλοντικές γενεές, μέσω της έννοιας της «κοινής κληρονομιάς» (“common heritage”). Πιο συγκεκριμένη αναφορά θα γίνει κατωτέρω.

Στο σημείο αυτό θεωρείται αξιο αναφοράς ότι το έτος 2008, μία ομάδα Ευρωβουλευτών συνέταξε μία «Έγγραφη Διακήρυξη» για την ανάγκη δημιουργίας ενός αντιπρόσωπου για τις Μελλοντικές Γενεές στην ΕΕ. Η πρόταση αυτή διατυπώθηκε με τρεις εναλλακτικές λύσεις: είτε να εμπλακεί το υπάρχον γραφείο του Ευρωπαϊκού Διαμεσολαβητή είτε να δημιουργηθεί ένας νέος Επίτροπος (“Commissioner”) είτε, τέλος, να ενταχθεί στις υποχρεώσεις του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (“European Fundamental Rights Agency”). Μαζί με τις τρεις αυτές διαφορετικές προτάσεις, καλούσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ξεκινήσει μία εκστρατεία ώστε οι κοινοτικοί θεσμοί και τα αντίστοιχα όργανα να περιλάβουν στους στόχους τους και σε όλες τις δράσεις τους τη μέριμνα για τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών. Ωστόσο, δεν ευοδώθηκε η συλλογή ικανού αριθμού υπογραφών και, συνεπώς, δεν προχώρησε η φιλόδοξη αυτή και καινοτόμος πρόταση. Θετικό στοιχείο μπορεί να θεωρηθεί η συζήτηση που άνοιξε, κυρίως μέσω της διατύπωσης πρότασης, της καταγραφής και της προσπάθειας περαιτέρω διάχυσης της πρότασης αυτής.

III. Τα συνταγματικά κείμενα και η αναφορά τους στις μελλοντικές γενεές

Μέχρι και σήμερα αρκετοί θεωρητικοί που ασχολούνται με το υπό συζήτηση θέμα έχουν εμπλακεί και με την προσπάθεια ανεύρεσης και στη συνέχεια καταγραφής των συνταγματικών κειμένων που αναφέρονται και προβλέπουν την προστασία των μελλοντικών γενεών¹⁵, με διατυπώσεις διαφορετικές και ποικίλες, που είναι άξιες περαιτέρω αξιολόγησης και εκτίμησης. Επίσης, ανιχνεύεται μία συνεχώς αυξανόμενη αποδοχή των ηθικών ευθυνών μας έναντι των απογόνων μας, η οποία καταγράφεται και αναβαθμίζεται θεσμικά, καθώς εντάσσεται στα συνταγματικά κείμενα ή σχέδια νέων συνταγματικών διατάξεων των τελευταίων δεκαετιών¹⁶.

15. Από τους πρώτους που έχουν ασχοληθεί με τη συλλογή και καταγραφή των σχετικών πληροφοριών ήταν οι E. BROWN-WEISS, In *Fairness to Future Generations*, 1989· J. TREMMEL, *Establishment of Intergenerational Justice in National Constitutions*, σε: J. Tremmel (ed.), *Handbook of Intergenerational Justice*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2006· P. HAEBERLE, *A Constitutional Law for Future Generations-the ‘Other’ Form of the Social Contract: The Generational Contract*, σε: *Handbook of Intergenerational Justice*, 2006.

16. Κάποιες από τις χώρες που έχουν εισάγει αντίστοιχη ρύθμιση την τελευταία δεκαετία είναι, μεταξύ άλλων, η Γερμανία, η Γαλλία,

Οι συνταγματικές διατάξεις που ήδη υπάρχουν και προβλέπουν για τις μελλοντικές γενεές χωρίζονται κυρίως σε τρεις βασικές κατηγορίες: 1) γενικές διατάξεις που προβλέπουν – χωρίς κάποια άλλη ιδιαίτερη ρύθμιση – την προστασία των μελλοντικών γενεών, 2) διατάξεις που προβλέπουν την προστασία των μελλοντικών γενεών στο πεδίο της οικολογίας και του περιβάλλοντος και 3) διατάξεις που προβλέπουν προστασία στο πεδίο της οικονομίας.

Αν προσεγγίσουμε εγγύτερα τις διάφορες συνταγματικές διατάξεις των κρατών, υπάρχουν αυτές που αναφέρονται σε βασικά δικαιώματα των πολιτών και άλλες που αφορούν υποχρεώσεις-στόχους των κρατών. Σύμφωνα με αρκετούς αναλυτές, η πρώτη προσέγγιση βασίζεται στην υπόθεση ότι οι συνθήκες για ένα καλό επίπεδο ζωής πρέπει να εξασφαλιστούν για την τωρινή γενεά. Εάν αυτό εξασφαλιστεί, τότε θα ωφεληθούν και οι μελλοντικές γενεές. Αυτή είναι η θεωρία της αρμονίας (“harmony thesis”)¹⁷. Υπό το πρίσμα της θεωρίας αυτής, θα πρέπει να εξασφαλιστεί η αναγνώριση ενός ατομικού θεμελιώδους δικαιώματος στην περιβαλλοντική προστασία, προκειμένου να μπορέσει να κατοχυρωθεί ένα αντίστοιχο δικαίωμα για τους τωρινούς πολίτες. Κατά κανόνα, δεν υπάρχει ρητή και σαφής διάταξη που να αναφέρεται στις μελλοντικές γενεές, αλλά κατοχυρώνεται το δικαίωμα σε ένα ισορροπημένο και υγιές περιβάλλον σε κάθε κάτοικο μιας συγκεκριμένης χώρας.

Ουσιαστικά, αυτό που μπορεί να καταγραφεί ως κανόνας είναι η πεποίθηση του ό,τι αποτελεί καλό και κάνει καλό στις τωρινές γενεές, θα ωφεληθεί και τις μελλοντικές γενεές. Παρόμοιας φύσης συνταγματικές διατάξεις υπάρχουν ενδεικτικά στα Συντάγματα της Φινλανδίας, της Ουγγαρίας και της Πορτογαλίας.

Η δεύτερη προσέγγιση βασίζεται στην υπόθεση ότι υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενεών, που αφορούν πολλά καιρίρια περιβαλλοντικά θέματα, όπως αυτό την πυρηνικής ενέργειας. Αυτή η θεωρία ονομάζεται θεωρία του ανταγωνισμού (“competition thesis”). Ουσιαστικά, το βιοτικό επίπεδο της τωρινής γενεάς βελτιώνεται εις βάρος των μελλοντικών γενεών. Υπό αυτήν την έννοια, μία ρητή συνταγματική διάταξη που θα αναγνωρίζει και θα προστατεύει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών θα ήταν πιο αποτελεσματική και δίκαιη. Αντίστοιχες τέτοιες διατάξεις υπάρχουν ενδεικτικά στα Συντάγματα της Γερμανίας, της Τσεχίας, της Γαλλίας, τη Δανίας, της Ισπανίας και της Σουηδίας. Επιπλέον, έχει ενδιαφέρον ότι το άρθρο 2 του

αρκετές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η Αργεντινή και η Βραζιλία. Βλ. J. TREMMEL, ό.π., σσ. 192-197.

17. Βλ. σχετική αναφορά και κατηγοριοποίηση στον J. TREMMEL, *A Theory of Intergenerational Justice*, Dissertation in Department of Philosophy, University of Dusseldorf, 14.05.2008, σ. 63.

Γαλλικού Χάρτη για το Περιβάλλον – που υιοθετήθηκε το έτος 2005 – ορίζει χαρακτηριστικά ότι, όχι μόνο «κάθε άτομο έχει καθήκον να συμμετέχει στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος», αλλά επίσης ότι «οι δημόσιοι οργανισμοί και οι ιδιωτικοί φορείς πρέπει, σε όλες τους τις δράσεις, να συμμορφώνονται με τις ίδιες απαιτήσεις».

Επιπλέον, κοινό γνώρισμα της διατύπωσης των συγκριμένων συνταγματικών διατάξεων είναι ότι χαρακτηρίζονται από μία πιθανόν ηθελημένη ασάφεια και γενικότητα. Συνήθως, δεν υπάρχει αναφορά του είδους «δικαιώματα των μελλοντικών γενεών», αλλά περισσότερο γίνεται λόγος για «υποχρεώσεις προς τους απογόνους» (“obligations towards posterity”). Η αμηχανία με την οποία αντιμετωπίζεται το θέμα των ζητημάτων που αφορούν τις μελλοντικές γενεές μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει, λόγω του ότι μέχρι και σήμερα δεν υπήρχε η συνήθεια ή μία παγιωμένη τακτική να αναφερόμαστε και να νοιαζόμαστε για μία χρονικά απομακρυσμένη συλλογικότητα, όπως αυτή των μελλοντικών γενεών. Ως τάση, πάντως, καταγράφεται η πιθανή αύξηση ρητής αναφοράς στα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών¹⁸, τα οποία δικαιώματα δεν αντιμετωπίζονται με την κλασική έννοια ως «παρόντα δικαιώματα» (“present legal rights”).

IV. Συνταγματικές διατάξεις των κρατών μελών της ΕΕ και όχι μόνο, με ειδικές αναφορές στις μελλοντικές γενεές

Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν καταγραφεί σε εμπεριστατωμένη μελέτη του έτους 2011¹⁹, έχουν εντοπισθεί εθνικά συνταγματικά κείμενα στα οποία έχει ρητά αναφερθεί ένα δικαίωμα στο περιβάλλον, υποχρέωση για προστασία του περιβάλλοντος, ενώ σε κάποια γίνεται ρητή μνεία και αναγνώριση δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων για περιβαλλοντική προστασία προς όφελος των μελλοντικών γενεών. Γενικά, ένα μεγάλο πλήθος χωρών – περίπου 140 χώρες – έχουν εγγυηθεί κάποια μορφή συνταγματικά κατοχυρωμένων περιβαλλοντικών δικαιωμάτων.

Όσον αφορά τα συντάγματα που αναγνωρίζουν δικαιώματα

ή υποχρεώσεις για την περιβαλλοντική προστασία προς τις μελλοντικές γενεές, κρίνουμε ότι χρήζουν ιδιαίτερης και εκτενέστερης αναφοράς, προκειμένου να κατανοηθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές από χώρα σε χώρα, με βάση την ορολογία/φρασεολογία που έχει επιλεγεί κάθε φορά. Ωστόσο, για λόγους οικονομίας και αντικειμένου, θα επικεντρωθούμε κυρίως σε συνταγματικές διατάξεις κρατών μελών της ΕΕ ή κρατών που βρίσκονται στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο εν γένει. Η αναφορά δεν θα είναι εξαντλητική, παρά κυρίως ενδεικτική και με κύριο γνώμονα να εξαχθούν κάποια βασικά συμπεράσματα.

Ειδικότερα:

1. Το Σύνταγμα της Αλβανίας ορίζει στο Δεύτερο Μέρος, Κεφάλαιο V, άρθρο 59 (1) ότι: «Το κράτος, μέσα στο πλαίσιο των συνταγματικών του εξουσιών και με τα μέσα που διαθέτει, έχει ως στόχο να συμπληρώσει την ιδιωτική πρωτοβουλία και την ευθύνη (responsibility) με ... δ) ένα υγιές και οικολογικά κατάλληλα περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενεές»²⁰.

2. Το Σύνταγμα του Βελγίου ορίζει: «Άρθρο 7. Κατά την άσκηση των σχετικών αρμοδιοτήτων, το Ομοσπονδιακό Κράτος, οι Κοινότητες και οι Περιφέρειες επιδιώκουν την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης στις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές πτυχές, λαμβάνοντας υπόψη την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών».

3. Το Σύνταγμα της Γαλλίας, όταν αναθεωρήθηκε το έτος 2005, περιέλαβε ειδικό Κεφάλαιο για το Περιβάλλον (“Environment Charter”). Στο Προοίμιο του «Χάρτη για το Περιβάλλον» τονίζεται χαρακτηριστικά ότι: «Ο Λαός της Γαλλίας έχοντας θεωρήσει ότι οι φυσικοί πόροι και η φυσική τάξη/ισορροπία έχουν επηρεάσει την εμφάνιση του ανθρώπινου είδους (mankind). Το μέλλον και η ίδια η ύπαρξη του ανθρώπινου είδους είναι αναπόσπαστα δεμένο με το φυσικό περιβάλλον. Το περιβάλλον είναι η κοινή κληρονομιά όλων των ανθρώπινων όντων. Προκειμένου να εξασφαλισθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, οι επιλογές έχουν σχεδιαστεί με τέτοιον τρόπο ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες της τωρινής γενεάς χωρίς να διακυβεύουν την ικανότητα των μελλοντικών γενεών... Όλοι οι πολίτες της Γαλλίας έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα ισορροπημένο περιβάλλον, ευνοϊκό για την ανθρώπινη υγεία»²¹.

4. Το Σύνταγμα της Γερμανίας απαιτεί να ενεργεί το Κράτος με τρόπο που να διαφυλάττονται τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών. Ειδικότερα, στο άρθρο 20α (Προστασία των φυσικών θεμελίων της ζωής και των ζώων)

18. Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τη συζήτηση σχετικά με την αναθεώρηση του άρθρου 20α του Γερμανικού Συντάγματος, όπου το έτος 2000 η Ομοσπονδιακή Υπουργός Δικαιοσύνης, Herta Däubler-Gmelin, πρότεινε την κάτωθι προσθήκη: «Προκειμένου το κράτος να αναλάβει τις ευθύνες του έναντι των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών, θα πρέπει να προστατεύει τα ζώα και τη φυσική βάση της ζωής, μέσα στο συνταγματικό πλαίσιο ...». Βλ. σχετική αναφορά στον J. TREM-MEL, A Theory of Intergenerational Justice, ό.π., σ. 64.

19. Βλ. OHCHR study, Human Rights and Environment, Stakeholder in put by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, Annex II, σ. 25, διαθέσιμο στο: http://www.njcm.nl/site/english/english_comments.

20. Σύνταγμα της Αλβανίας, όπως αυτό τροποποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2007, διαθέσιμο στο: <http://www.osce.org/albania/41888?download=true>.

21. Σύνταγμα της Γαλλίας, όπως αυτό ισχύει με τις τελευταίες τροποποιήσεις, διαθέσιμο στο: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.pdf?lang=en.

ορίζεται: «Έχοντας υπόψη ακόμα τις υποχρεώσεις ως προς τις μελλοντικές γενεές, το Κράτος θα πρέπει να προστατεύει τα φυσικά θεμέλια της ζωής και των ζώων, μέσω νομοθεσίας και, σύμφωνα με το νόμο και την δικαιοσύνη, με ενέργειες τις εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας και όλα μέσα στο πλαίσιο της συνταγματικής τάξης»²².

5. Το Σύνταγμα της Γεωργίας ορίζει στο Κεφάλαιο II, άρθρο 37 ότι: «(3) Καθένας θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα υγιές περιβάλλον και να απολαμβάνει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Καθένας θα πρέπει να είναι υποχρεωμένος να φροντίζει για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. (4) Με σκοπό να εξασφαλισθεί ένα ασφαλές περιβάλλον, σύμφωνα με τα οικολογικά και οικονομικά συμφέροντα της κοινωνίας, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τα συμφέροντα των σημερινών και των μελλοντικών γενεών το κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει την προστασία του περιβάλλοντος και την ορθολογική χρήση των φυσικών πηγών και τη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας»²³.

6. Το Σύνταγμα της Ελβετίας ορίζει στο Προοίμιο: «Οι Ελβετοί και τα Καντόνια (...) αποφασισμένοι να ζήσουν μαζί με αμοιβαία εκτίμηση και σεβασμό για τη διαφορετικότητά τους, έχοντας συνείδηση για τα κοινά τους επιτεύγματα και την ευθύνη τους έναντι των μελλοντικών γενεών, και με τη γνώση ότι μόνο αυτοί που χρησιμοποιούν την ελευθερία τους παραμένουν ελεύθεροι, και ότι η δύναμη των ατόμων μετρίεται με την ευζωία των πιο αδύναμων μελών...»²⁴.

7. Το Σύνταγμα της Νορβηγίας ορίζει στο Τμήμα Ε', άρθρο 110β' ότι: «Κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε ένα περιβάλλον το οποίο να είναι ευνοϊκό για την υγεία καθώς και σε ένα φυσικό περιβάλλον του οποίου η παραγωγικότητα και η ποικιλότητα διατηρείται. Οι φυσικές πηγές θα πρέπει να διαχειρίζονται στη βάση μίας ολοκληρωμένης μακροχρόνιας εκτίμησης, σύμφωνα με την οποία θα προστατεύονται και για τις μελλοντικές γενεές»²⁵.

8. Το Προοίμιο του Συντάγματος της Ουγγαρίας προβλέπει ότι: «... Έχουμε ευθύνη για τους απογόνους μας και για το λόγο αυτό οφείλουμε να προστατεύουμε τις βιοτικές συνθήκες των μελλοντικών γενεών, κάνοντας λογική χρήση των υλικών, πνευματικών και φυσικών πηγών». Στο άρθρο Π (1) αναφέρεται ότι: «Οι Φυσικές πηγές, (...) η βιοποικιλότητα, (...) και τα πολιτιστικά στοιχεία, αποτελούν την κοινή κλη-

ρονομιά του έθνους, και είναι υποχρέωση του Κράτους και καθενός να τα προστατεύει και να τα διατηρεί για τις μελλοντικές γενεές». Το άρθρο 30 αναφέρεται στον Επίτροπο για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα και τις αρμοδιότητές του: «Οι αρμοδιότητες πρέπει να φροντίζουν για τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών...». Επιπλέον, στο άρθρο 38 (1) αναφέρεται ότι: «Η περιορισία του Κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης οφείλουν να είναι εθνικά αποκτήματα. Η διαχείριση και η προστασία των εθνικών αποκτημάτων θα πρέπει να στοχεύουν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, των κοινών αναγκών και να διατηρούν τους φυσικούς πόρους, όπως και να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών»²⁶.

9. Το Σύνταγμα της Πολωνίας ορίζει στο Προοίμιο: «... στοχεύοντας στην ανάπτυξη και τη στερέωση της δημοκρατίας, του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου, αναγνωρίζοντας την ευθύνη ενώπιον του Θεού, για τις προηγούμενες, τις τωρινές και τις επόμενες γενεές»²⁷. Επίσης, στο Κεφάλαιο II, το άρθρο 74 ορίζει ότι: «(1) Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να επιδιώκουν πολιτικές που να εξασφαλίζουν την οικολογική ασφάλεια των τωρινών και μελλοντικών γενεών. Η προστασία του περιβάλλοντος είναι υποχρέωση των δημόσιων αρχών»²⁸.

10. Το Σύνταγμα της Πορτογαλίας στο άρθρο 9 ορίζει ότι: «Θεμελιώδης υποχρέωση του κράτους είναι: e. Η προστασία και η αύξηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του πορτογαλικού λαού, υπεράσπιση της φύσης και του περιβάλλοντος, διατήρηση φυσικών πόρων και εξασφάλιση κατάλληλου χωροταξικού σχεδιασμού». Επίσης, το άρθρο 52 αναφέρεται στο δικαίωμα αναφοράς και στο δικαίωμα της «λαϊκής δράσης» ("right to popular action"): «3.a. Προώθηση της πρόληψης, (...) της δικαστικής δίωξης των αδικημάτων κατά της δημόσιας υγείας, των δικαιωμάτων των καταναλωτών, της ποιότητας ζωής στη διατήρηση του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς». Στο άρθρο 66 (1) ορίζεται ότι: «Ο καθένας πρέπει να έχει δικαίωμα σε ένα υγιές και οικολογικά ισορροπημένο ανθρώπινο περιβάλλον και το καθήκον να το υπερασπιστεί (...) d. Προώθηση της ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την ικανότητά τους να ανανεώνονται και να διατηρούν την οικολογική σταθερότητα, με σεβασμό στην αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών»²⁹.

22. Σύνταγμα της Γερμανίας (2012), διαθέσιμο στο: https://www.bundes-tag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf.

23. Σύνταγμα της Γεωργίας, όπως αυτό τροποποιήθηκε το έτος 2011, διαθέσιμο στο: www.legislationline.org/download/action/download/id/4235/file/Georgia_Const_am2012_ENG.pdf.

24. Σύνταγμα της Ελβετίας (τελευταία αναθεώρηση το 2015), διαθέσιμο στο: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/201506140000/101.pdf>.

25. Σύνταγμα της Νορβηγίας (1992), διαθέσιμο στο: <http://www.constitution.org/cons/norway/dok-bn.html>.

26. Σύνταγμα της Ουγγαρίας, διαθέσιμο στο: http://www.kormany.hu/download/a/68/11000/The_Fundamental_Law_of_Hungary_01072016.pdf.

27. Σύνταγμα της Ουκρανίας (2004), διαθέσιμο στο: http://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/constitution_14.pdf.

28. Σύνταγμα της Πολωνίας (1997), διαθέσιμο στο: <http://www.constitution.org/cons/poland/konse.htm>.

29. Σύνταγμα της Πορτογαλίας, διαθέσιμο στο: <https://dre.pt/constitution-of-the-portuguese-republic>.

11. Το Σύνταγμα της Σουηδίας ορίζει στο Κεφάλαιο 1 (Βασικές αρχές για τη μορφή της Κυβέρνησης), άρθρο 2 παρ. 4 ότι: «Οι δημόσιοι θεσμοί θα προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη, που οδηγεί σε ένα ποιοτικό περιβάλλον για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενεές»³⁰.

12. Το Σύνταγμα της Φινλανδίας ορίζει: «Τμήμα 20 (Ενότητα 20-Ευθύνη για το περιβάλλον): (1) Η Φύση και η βιοποικιλότητα, το περιβάλλον και η εθνική (φυσική) κληρονομιά είναι ευθύνη του καθένα ("responsibility of everyone"). Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να προσπαθούν να εξασφαλίσουν για τον καθένα το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον καθώς (και να εξασφαλίσουν) για τον καθένα τη δυνατότητα επηρεασμού των αποφάσεων που αφορούν το δικό τους περιβάλλον»³¹.

Επιπλέον των κυρίως εθνικών συνταγματικών κειμένων, υπάρχουν – όπως ήδη αναφέρθηκε – και εθνικοί Χάρτες Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών, που προβλέπουν για τις μελλοντικές γενεές και οι διατάξεις τους φαίνεται ότι έχουν συνταγματική ισχύ. Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών της Τσέχικης Δημοκρατίας³², όπου στο προοίμιο του αναφέρει: «Η Ομοσπονδιακή Συνέλευση (...) υπενθυμίζοντας την κοινή ευθύνη προς τις μελλοντικές γενεές για την τύχη όλης της ζωής πάνω στη Γη ...». Επίσης, ήδη αναφέρθηκε ο Γαλλικός Χάρτης για το Περιβάλλον³³.

V. Αξιολογικές παρατηρήσεις

Από την αναφορά στη Συνθήκη της Λισαβόνας και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αλλά και την ενδεικτική παράθεση εθνικών συνταγματικών διατάξεων που

προβλέπουν για τα συμφέροντα και δικαιώματα των μελλοντικών γενεών, θα ήταν χρήσιμο να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις:

- Τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο όσο και σε άλλες χώρες ή και άλλες ηπείρους, ένας ικανός αριθμός εθνικών συνταγμάτων αναγνωρίζουν πλέον το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Οι συνταγματικές αυτές διατάξεις, παρόλο που ισχύουν μόνο σε εθνικό επίπεδο, υποδηλώνουν ότι το συγκεκριμένο θέμα είναι ένα θέμα με προοδευτικά αυξανόμενο ενδιαφέρον για όλη την κοινωνία.

- Οι μελλοντικές γενεές, συνήθως αναφέρονται σε συνέχεια και κατ' αντιδιαστολή προς τον αντίστοιχο όρο «τωρινές γενεές». Επιθυμούν, επίσης, να αναπαράγουν τον συγκεκριμένο όρο, αναβαθμίζοντάς τον και εισάγοντάς τον είτε μέσω της ένταξής τους στο προοίμιο των συνταγμάτων είτε μέσα στο περιεχόμενο των ίδιων των συνταγματικών διατάξεων. Με τον τρόπο αυτό, θεωρούμε ότι οι εκάστοτε συντακτικοί νομοθέτες επιθυμούν συνειδητά τη θεσμική αναβάθμιση και εν μέρει κατοχύρωση του όρου και της έννοιας «μελλοντική γενεά», ως υπαρκτής οντότητας, άξια προστασίας και κατοχύρωσης. Ως οντότητας, δηλαδή, που έχει συμφέροντα και δικαιώματα, όπως και η οντότητα των τωρινών γενεών.

- Η αναφορά στις μελλοντικές γενεές γίνεται σε κεφάλαια ή διατάξεις που είναι αφιερωμένες στην προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Συνεπώς, όπως φαίνεται από τις διατυπώσεις των συνταγμάτων διαφόρων χωρών, η αναγνώριση των συμφερόντων και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών ξεκινά από την αναγνώριση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων ή συμφερόντων τους. Υπό την ανωτέρω έννοια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα περιβαλλοντικά δικαιώματα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως τα πρωταρχικά, βασικά ανθρώπινα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στις μελλοντικές γενεές, καθώς το περιβάλλον συνδέεται άρρηκτα με τη ζωή, την υγεία και την εν γένει ποιότητα ζωής που μπορεί κάποιος να απολαμβάνει διαχρονικά.

- Η αναφορά στις μελλοντικές γενεές και στην προάσπιση των όποιων συμφερόντων τους εμφανίζεται είτε ως αποκλειστική αρμοδιότητα και ευθύνη/καθήκον του Κράτους και των κρατικών/δημόσιων οργάνων είτε ως από κοινού ευθύνη του Κράτους και των πολιτών.

- Η εμφάνιση του όρου «μελλοντικές γενεές» είναι σχεδόν πανομοιότυπη σε όλες τις συνταγματικές διατάξεις. Εντοπίζονται μικρές διαφοροποιήσεις στη διατύπωση, όπως «για τις γενεές που πρόκειται να έρθουν» ("for the generations to come"), «αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών», «για όφελος του μελλοντικού κόσμου». Ωστόσο, εννοιολογικά δεν υπάρχει κάποια σημαντική διαφοροποίηση, καθώς ουσιαστικά όλες οι διατυπώσεις αναφέρονται στην ίδια κατηγορία: αυτή των μελλοντικών γενεών. Αυτό που αναδεικνύεται από τις προαναφερόμενες παρόμοιες

30. Σύνταγμα της Σουηδίας (2012), διαθέσιμο στο: <http://www.wipo.int/wipolex/> http://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/constitution_14.pdf <http://www.finlex.fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>.

31. Σύνταγμα της Φινλανδίας (όπως αυτό αναθεωρήθηκε το έτος 2011), διαθέσιμο στο: <http://www.finlex.fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>.

32. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών της Τσέχικης Δημοκρατίας (τελευταία τροποποίηση 1998), διαθέσιμο στο: <http://www.usoud.cz/en/charter-of-fundamental-rights-and-freedom>.

33. Βλ. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/charter-for-the-environment.103658.html>. Σύμφωνα με την ιστορική απόφαση της Συνταγματικής Επιτροπής (Constitutional Council) το έτος 2008, έχει αποτυπωθεί με σαφήνεια ότι «όλες οι διατάξεις του Χάρτη έχουν πλήρη συνταγματική ισχύ» (Απόφαση 2008-564 DCof, June 19th 2008). Βλ. επίσης σχετική παρουσίαση Power Point της E. GAILLARD, διαθέσιμο στο: http://jno.hu/hu/alk110214/6_Emilie_Gaillard.pdf. Στη συνέχεια, ακολούθησε η σημαντική απόφαση του Conseil d'Etat (CE Oct. 3rd 2008, no 297931), με την οποία επιβεβαιώθηκε ότι «όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που αναφέρονται στον Χάρτη είναι παρόμοια με αυτά που υπάρχουν στο Προοίμιο του Συντάγματος και έχουν συνταγματική ισχύ».

φράσεις είναι η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης και το χτίσιμο μίας «νέας» συνειδητότητας, η οποία θα περιλαμβάνει την αίσθηση ευθύνης του ατόμου-πολίτη « (...) απέναντι στους συμπολίτες του και στις επερχόμενες μελλοντικές γενεές, νιώθει δηλαδή ευθύνη απέναντι στην 'κοινή μοίρα' που περιλαμβάνει αδιαχώριστα φυσικό περιβάλλον και ανθρώπινη εξέλιξη»³⁴.

Καταληκτικά, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι το θεωρητικό έργο της E. Brown-Weiss μαζί με την Έκθεση Brundtland αποτέλεσαν την επίσημη, συνεκτική και ουσιώδη έναρξη ανάδειξης της οντότητας των μελλοντικών γενεών σε ηθικό, πολιτικό και νομικό επίπεδο, τόσο στο επίπεδο της ΕΕ όσο και διεθνώς. Η μελέτη του ανωτέρω έργου μπορεί να λειτουργήσει ενισχυτικά στην πιο ουσιαστική και

εμπεριστατωμένη ερμηνεία και εφαρμογή της έννοιας των μελλοντικών γενεών. Κλείνουμε το παρόν άρθρο με μία χαρακτηριστική πρόταση της Brown-Weiss: «Η θεωρία της διαγενεακής ισότητας δηλώνει ότι εμείς, το ανθρωπινό είδος, κατέχουμε το φυσικό περιβάλλον του πλανήτη από κοινού με τα υπόλοιπα είδη, με τους άλλους ανθρώπους και με τις παρελθούσες, τις τωρινές και τις μέλλουσες γενεές. Ως μέλη της τωρινής γενεάς, είμαστε τόσο εμπιστευματοδόχοι (trustees), υπεύθυνοι για την ευρωστία και ακεραιότητα του πλανήτη μας, όσο και ωφελούμενοι κληρονόμοι (beneficiaries), με το δικαίωμα να χρησιμοποιούμε και να ωφελούμαστε από αυτόν, για λογαριασμό μας»³⁵.

---

35. E. BROWN-WEISS, In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity, United Nations University & Transnational Publishers, New York, 1989.

---

34. Βλ. Π. ΜΑΝΤΖΟΥΦΑΣ, Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 303.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Μαλαματή Ζάχου, Έλλη Τσιτσιπά

I. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

► Brexit – Μελλοντική εταιρική σχέση ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου (25.02.2020)

αποχώρηση – επικύρωση συμφωνίας – Συμβούλιο – μεταβατική περίοδος – μελλοντική εταιρική σχέση ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – άρθρο 218 ΣΛΕΕ

Κατόπιν της επικύρωσης της συμφωνίας αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση και από τα δύο μέρη, το Ηνωμένο Βασίλειο αποχώρησε τα μεσάνυχτα της 1ης Φεβρουαρίου 2020 από την Ένωση. Η συμφωνία αποχώρησης προβλέπει μεταβατική περίοδο μέχρι την 31η Δεκεμβρίου 2020, κατά την οποία το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθεί να είναι μέλος της Κοινής Αγοράς και της Τελωνειακής Ένωσης.

Στις 25 Φεβρουαρίου 2020, το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων ενέκρινε την έναρξη των διαπραγματεύσεων για τη μελλοντική εταιρική σχέση της Ένωσης με το Ηνωμένο Βασίλειο. Με την απόφασή του το Συμβούλιο ενέκρινε επίσης τις οδηγίες διαπραγμάτευσης, οι οποίες βασίζονται σε σχέδιο σύστασης υποβληθέν από την Επιτροπή στις 3 Φεβρουαρίου 2020. Το σχέδιο σύστασης βασίστηκε στις κατευθυντήριες γραμμές και τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αλλά και την πολιτική διακήρυξη μεταξύ της Ένωσης και του Ηνωμένου Βασιλείου που συμφωνήθηκε τον Οκτώβριο του 2019. Οι οδηγίες αυτές καλύπτουν όλους τους τομείς διαπραγμάτευσης των δύο μερών, όπως για παράδειγμα το εμπόριο και την οικονομική συνεργασία, τη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις, την εξωτερική πολιτική, τη διακυβέρνηση και τη συνεργασία στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας.

Οι επίσημες διαπραγματεύσεις αναμένεται να ξεκινήσουν αρχές Μαρτίου, ενώ στόχος είναι να επιτευχθούν όσο το δυνατόν περισσότερα εντός της μεταβατικής περιόδου. Επιπλέον, στόχος των διαπραγματεύσεων είναι η σύναψη μιας φιλόδοξης και συνολικής εταιρικής σχέσης, η οποία θα τεθεί σε ισχύ πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου και θα περιλαμβάνει γενικές ρυθμίσεις για τις θεμελιώδεις αρχές, τις βασικές αξίες και τη διακυβέρνηση, οικονομικές ρυθμίσεις και ρυθμίσεις στον τομέα της ασφάλειας. Η νέα εταιρική σχέση της Ένωσης με το Ηνωμένο Βασίλειο θα έχει τη μορφή συμφωνίας σύνδεσης και θα πρέπει να εγκριθεί ομόφωνα από το Συμβούλιο και να λάβει την συναίνεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ανάλογα με την πορεία των διαπραγματεύσεων και το τελικό περιεχόμενο της συμφωνίας ενδέχεται να χρειαστεί επικύρωση και από τα εθνικά κοινοβούλια.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ενότητα των κρατών μελών της Ένωσης κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, η Επιτροπή θα βρίσκεται σε συνεχή συντονισμό με το Συμβούλιο και τα προπαρασκευαστικά όργανα αυτού, ενώ θα ενημερώνει συνεχώς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τον ύπατο εκπρόσωπο της Ένωσης για θέματα σχετικά με την εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφάλειας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_326/el/qanda_20_326

II. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

► Δημοσίευση έκθεσης από την ΕΕ σχετικά με την προστασία και την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας σε τρίτες χώρες (09.01.2020)

δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας – ευρωπαϊκές επιχειρήσεις – τρίτες χώρες – εμπορικές συμφωνίες

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε την τελευταία έκθεσή της σχετικά με την προστασία και την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας σε τρίτες χώρες. Μολονότι υπήρξαν εξελίξεις από τη δημοσίευση της προηγούμενης έκθεσης και μετά, εξακολουθούν να υφίστανται ανησυχίες και τομείς στους οποίους πρέπει να αναληφθεί δράση και να επιτευχθεί βελτίωση. Οι παραβιάσεις δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας σε παγκόσμιο επίπεδο κοστίζουν στις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις δισ. ευρώ σε διφυγόντα έσοδα και θέτουν χιλιάδες θέσεις εργασίας σε κίνδυνο. Η σημερινή έκθεση εντοπίζει τρεις ομάδες χωρών στις οποίες η ΕΕ θα εστιάσει τη δράση της.

Οι γεωγραφικές και θεματικές προτεραιότητες της ενωσιακής δράσης για την προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας βασίζονται στο μέγεθος της οικονομικής ζημίας που υφίστανται οι επιχειρήσεις της ΕΕ. Η έκθεση θα συμβάλει στην περαιτέρω εστίαση και στόχευση των προσπαθειών μας. Ο επικαιροποιημένος κατάλογος των χωρών προτεραιότητας που περιλαμβάνεται στην έκθεση εξακολουθεί να διακρίνει μεταξύ τριών κατηγοριών, οι οποίες αντανακλούν την κλίμακα και τη διάρκεια των προβλημάτων: 1) Κίνα· 2) Ινδία, Ινδονησία, Ρωσία, Τουρκία, Ουκρανία· 3) Αργεντινή, Βραζιλία, Ισημερινός, Μαλαισία, Νιγηρία, Σαουδική Αραβία και Ταϊλάνδη.

Η επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας αποτελεί βασικό στοιχείο όλων των εμπορικών συμφωνιών της ΕΕ. Επιπλέον, η Επιτροπή συμμετέχει σε διαλόγους, ομάδες εργασίας και τεχνικά προγράμματα με σημαντικές χώρες και περιοχές, όπως η Κίνα, η Λατινική Αμερική, η Νοτιοανατολική Ασία και η Αφρική.

Η Επιτροπή συμβάλλει επίσης ενεργά στις εργασίες για την προστασία και την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας που διεξάγονται σε πολυμερές επίπεδο, όπως στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας (ΠΟΔΙ) και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ).

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_12

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Υποβολή Ανακοίνωσης από την Επιτροπή σχετικά με την οικοδόμηση μιας ισχυρής κοινωνικής Ευρώπης (14.01.2020)

κοινωνική Ευρώπη – ευημερία – δικαιοσύνη – βιώσιμο μέλλον – συνθήκες εργασίας – κοινωνική προστασία – αναπτυξιακή στρατηγική

Η Επιτροπή υπέβαλε Ανακοίνωση σχετικά με την οικοδόμηση μιας ισχυρής κοινωνικής Ευρώπης για δίκαιη μετάβαση. Στην Ανακοίνωσή της εξηγεί πώς η κοινωνική πολιτική θα συμβάλει στην αντιμετώπιση των προκλήσεων και στην αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζονται στη σημερινή εποχή, προτείνει την ανάληψη δράσης στο επίπεδο της ΕΕ κατά τους προσεχείς μήνες και ζητεί ανατροφοδότηση ως προς τη λήψη πρόσθετων μέτρων σε όλα τα επίπεδα στον τομέα της απασχόλησης και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η Επιτροπή κήρυξε την έναρξη του πρώτου σταδίου της διαβούλευσης με τους κοινωνικούς εταίρους – τις επιχειρήσεις και τις συνδικαλιστικές ενώσεις – σχετικά με το θέμα των δίκαιων κατώτατων μισθών για τους εργαζομένους στην ΕΕ.

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση, η Ευρώπη αποτελεί ένα μοναδικό μέρος στο οποίο η ευημερία, η δικαιοσύνη και ένα βιώσιμο μέλλον αποτελούν εξίσου σημαντικούς στόχους. Στην Ευρώπη διαθέτουμε ορισμένα από τα υψηλότερα πρότυπα διαβίωσης, τις καλύτερες συνθήκες εργασίας και την πιο αποτελεσματική κοινωνική προστασία στον κόσμο. Ωστόσο, είμαστε αντιμέτωποι με μια σειρά από προκλήσεις, όπως η μετάβαση σε μια κλιματικά ουδέτερη οικονομία, η ψηφιοποίηση και οι δημογραφικές αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές συνεπάγονται νέες προκλήσεις, αλλά και ευκαιρίες. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, η νέα μας αναπτυξιακή στρατηγική, πρέπει να διασφαλίσει ότι η Ευρώπη παραμένει παγκοσμίως η εστία των πλέον προηγμένων συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και ότι αποτελεί δυναμικό κόμβο καινοτομίας και ανταγωνιστικής επιχειρηματικότητας.

Οι πράξεις που δημοσιεύτηκαν με την Ανακοίνωση εδράζονται στον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως διακηρύχθηκε από τα θεσμικά όργανα και τους ηγέτες της ΕΕ τον Νοέμβριο του 2017. Η Επιτροπή

κάλεσε όλες τις χώρες, τις περιφέρειες και τους εταίρους της ΕΕ να παρουσιάσουν τις απόψεις τους σχετικά με την πορεία προς τα εμπρός, καθώς και τα σχέδιά τους για την επίτευξη των στόχων του πυλώνα. Οι εισηγήσεις τους θα τροφοδοτήσουν την προετοιμασία του σχεδίου δράσης του 2021, το οποίο θα συνθέσει όλες τις εισηγήσεις και θα υποβληθεί προς έγκριση στο ανώτερο πολιτικό επίπεδο.

Από την πλευρά της, η Επιτροπή παρουσίασε τις προγραμματισμένες πρωτοβουλίες που αναμένεται να συμβάλουν ήδη στην εφαρμογή του πυλώνα της ΕΕ. Στις κύριες δράσεις για το 2020 περιλαμβάνονται: α) δίκαιοι κατώτατοι μισθοί για τους εργαζομένους στην ΕΕ, β) μια ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων και δεσμευτικά μέτρα για την διαφάνεια των αποδοχών, γ) η επικαιροποίηση του θεματολογίου δεξιοτήτων για την Ευρώπη, δ) η επικαιροποίηση της Εγγύησης για τη Νεολαία, ε) η διοργάνωση συνόδου για την εργασία σε πλατφόρμες, στ) μια πράσινη βίβλος για τη γήρανση, ζ) μια στρατηγική για τα άτομα με αναπηρία, η) μια δημογραφική έκθεση, θ) ένα ευρωπαϊκό σύστημα ανασφάλισης ανεργίας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_18

IV. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

► Έγκριση από την Επιτροπή της κοινής εργαλειοθήκης μέτρων μετριασμού των κινδύνων για την ασφάλεια που σχετίζονται με την ανάπτυξη των δικτύων 5G (29.01.2020)

δίκτυα κινητής τηλεφωνίας – 5G – δίκτυα πέμπτης γενιάς – επικοινωνίες – επικινδυνότητα – εργαλειοθήκη

Η Επιτροπή ενέκρινε την κοινή εργαλειοθήκη μέτρων μετριασμού που συμφωνήθηκε από τα κράτη μέλη της ΕΕ για την αντιμετώπιση των κινδύνων για την ασφάλεια που σχετίζονται με την ανάπτυξη των δικτύων 5G, της πέμπτης γενιάς δικτύων κινητών επικοινωνιών. Προηγήθηκε η έκκληση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για μια συντονισμένη προσέγγιση όσον αφορά την ασφάλεια του 5G και η επακόλουθη σύσταση της Επιτροπής του Μαρτίου 2019. Έκτοτε, τα κράτη μέλη προσδιόρισαν τους κινδύνους και τα τρωτά σημεία σε εθνικό επίπεδο και δημοσίευσαν κοινή αξιολόγηση επικινδυνότητας της ΕΕ. Μέσω της εργαλειοθήκης, τα κράτη μέλη δεσμεύονται να κάνουν μαζί τα επόμενα βήματα βάσει αντικειμενικής αξιολόγησης των προσδιορισθέντων κινδύνων και αναλογικών μέτρων μετριασμού. Με την Ανακοίνωσή της, η Επιτροπή δρομολογεί σχετικές δράσεις στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της και ζητεί να εφαρμοστούν κάποια βασικά μέτρα έως τις 30 Απριλίου 2020.

Μολονότι οι παράγοντες της αγοράς φέρουν σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για την ασφαλή ανάπτυξη του 5G και

τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για την εθνική ασφάλεια, η ασφάλεια των δικτύων 5G αποτελεί ζήτημα στρατηγικής σημασίας για ολόκληρη την ενιαία αγορά και για την τεχνολογική κυριαρχία της ΕΕ. Ο στενός συντονισμός κατά την εφαρμογή της εργαλειοθήκης είναι απαραίτητος για να εξασφαλιστεί ότι οι επιχειρήσεις και οι πολίτες της ΕΕ θα μπορούν να αξιοποιήσουν πλήρως όλα τα οφέλη της νέας τεχνολογίας με ασφαλή τρόπο.

Το 5G θα διαδραματίσει καίριο ρόλο στη μελλοντική ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας. Θα αποτελέσει μείζονα παράγοντα διευκόλυνσης των μελλοντικών ψηφιακών υπηρεσιών σε βασικούς τομείς της ζωής των πολιτών και σημαντική βάση για τον ψηφιακό και τον πράσινο μετασχηματισμό. Το 5G, με έσοδα που εκτιμάται ότι θα ανέρχονται σε 225 δισ. ευρώ το 2025 παγκοσμίως, αποτελεί βασικό πλεονέκτημα για την ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης στην παγκόσμια αγορά και η κυβερνοασφάλεια στον τομέα αυτό είναι καίριας σημασίας για τη διασφάλιση της στρατηγικής αυτονομίας της Ένωσης. Αφορά δισεκατομμύρια συνδεδεμένα αντικείμενα και συστήματα, μεταξύ άλλων σε κρίσιμους τομείς όπως η ενέργεια, οι μεταφορές, οι τραπεζικές συναλλαγές και η υγεία, καθώς και συστήματα βιομηχανικού ελέγχου που μεταφέρουν ευαίσθητες πληροφορίες και υποστηρίζουν συστήματα ασφαλών λειτουργιών.

Ταυτόχρονα, τα δίκτυα 5G προσφέρουν περισσότερα δυναμικά σημεία εισόδου για τους επιτιθέμενους λόγω της πιο αποκεντρωμένης αρχιτεκτονικής τους, της έξυπνης υπολογιστικής ισχύος στις παρυφές του δικτύου, της ανάγκης για περισσότερες κεραιές και της αυξημένης εξάρτησής τους από λογισμικό. Οι απειλές για την κυβερνοασφάλεια αυξάνονται και γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες. Δεδομένου ότι πολλές κρίσιμες υπηρεσίες θα εξαρτώνται από το 5G, η εγγύηση της ασφάλειας των δικτύων είναι ύψιστης στρατηγικής σημασίας για ολόκληρη την ΕΕ.

Όσον αφορά τα συμπεράσματα της εργαλειοθήκης της ΕΕ, τα κράτη μέλη ενέκριναν την εργαλειοθήκη μέσω της ομάδας συνεργασίας NIS. Η εργαλειοθήκη καλύπτει όλους τους κινδύνους που προσδιορίστηκαν στη συντονισμένη αξιολόγηση της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των κινδύνων που σχετίζονται με μη τεχνικούς παράγοντες, όπως ο κίνδυνος παρεμβολής από κρατικούς παράγοντες εκτός ΕΕ ή παράγοντες που υποστηρίζονται από κράτη εκτός ΕΕ μέσω της αλυσίδας εφοδιασμού 5G. Με βάση την έκθεση αξιολόγησης επικινδυνότητας της ΕΕ του περασμένου Οκτωβρίου, η εργαλειοθήκη περιλαμβάνει στρατηγικά και τεχνικά μέτρα και αντίστοιχες δράσεις για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς τους. Τα εν λόγω μέτρα και οι δράσεις έχουν διαμορφωθεί βάσει αντικειμενικών παραγόντων.

Στα συμπεράσματα της εργαλειοθήκης, τα κράτη μέλη συμφώνησαν να ενισχύσουν τις απαιτήσεις στον τομέα

της ασφάλειας, να αξιολογούν τα προφίλ κινδύνου των προμηθευτών, να εφαρμόζουν σχετικούς περιορισμούς για τους προμηθευτές που θεωρούνται υψηλού κινδύνου, συμπεριλαμβανομένων των αναγκαίων αποκλεισμών για βασικά πάγια στοιχεία που θεωρούνται ζωτικής σημασίας και ευαίσθητα (όπως οι λειτουργίες του κεντρικού δικτύου), καθώς και να αναπτύξουν στρατηγικές για να εξασφαλίσουν τη διαφοροποίηση των πωλητών.

Παρότι η απόφαση για τη λήψη ειδικών μέτρων ασφάλειας παραμένει αρμοδιότητα των κρατών μελών, το συλλογικό έργο που επιτελέστηκε για την εργαλειοθήκη αποδεικνύει την ακλόνητη αποφασιστικότητά τους να αντιμετωπίσουν από κοινού τις προκλήσεις ασφάλειας των δικτύων 5G. Αυτό είναι απαραίτητο για μια επιτυχημένη και αξιόπιστη ενωσιακή προσέγγιση όσον αφορά την ασφάλεια του 5G, καθώς και για να διατηρηθεί ο ανοικτός χαρακτήρας της εσωτερικής αγοράς υπό την προϋπόθεση της τήρησης των βασισμένων στον κίνδυνο απαιτήσεων της ΕΕ για την ασφάλεια.

Η Επιτροπή θα υποστηρίξει την εφαρμογή μιας ενωσιακής προσέγγισης όσον αφορά την κυβερνοασφάλεια των δικτύων 5G και θα αναλάβει δράση, όπως ζητήθηκε από τα κράτη μέλη, χρησιμοποιώντας, ανάλογα με την περίπτωση, όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της για να εγγυηθεί την ασφάλεια των υποδομών και της αλυσίδας εφοδιασμού 5G.

Η Επιτροπή κάλεσε τα κράτη μέλη να αναλάβουν δράση για την εφαρμογή της δέσμης μέτρων που περιλαμβάνονται στα συμπεράσματα της εργαλειοθήκης έως τις 30 Απριλίου 2020 και να συντάξουν κοινή έκθεση σχετικά με την εφαρμογή τους σε κάθε κράτος μέλος έως τις 30 Ιουνίου 2020. Μαζί με τον Οργανισμό της ΕΕ για την κυβερνοασφάλεια, η Επιτροπή θα εξακολουθήσει να παρέχει την πλήρη στήριξή της, μεταξύ άλλων δρομολογώντας σχετικές δράσεις στους τομείς που εμπíπτουν στην αρμοδιότητά της. Η ομάδα συνεργασίας NIS θα εξακολουθήσει να εργάζεται για να υποστηρίξει την εφαρμογή της εργαλειοθήκης.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_123

► Η Επιτροπή παρουσίασε στρατηγικές για τα δεδομένα και την τεχνητή νοημοσύνη (13.02.2020)

Ψηφιακός μετασχηματισμός – ψηφιακές τεχνολογίες αιχμής – κυβερνοασφάλεια – συστήματα τεχνητής νοημοσύνης

Η Επιτροπή αποκάλυψε τη στρατηγική της που θα καταστήσει τον ψηφιακό μετασχηματισμό επωφελή για όλους. Η στρατηγική, προτεραιότητα της οποίας είναι ο άνθρωπος, ανοίγει νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις και ενισχύει την ανάπτυξη μιας αξιόπιστης τεχνολογίας υπέρ μιας ανοικτής και δημοκρατικής κοινωνίας και μιας δυ-

ναμικής και βιώσιμης οικονομίας. Η ψηφιακή τεχνολογία θα συμβάλει, επίσης, στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και στην επίτευξη της πράσινης μετάβασης. Οι προτάσεις για τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς δεδομένων και για τη διασφάλιση της ανθρωποκεντρικής ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης που παρουσιάζονται σήμερα είναι τα πρώτα βήματα για την επίτευξη των στόχων αυτών.

Οι εφαρμογές που βασίζονται σε δεδομένα θα είναι προς όφελος των πολιτών και των επιχειρήσεων με πολλούς τρόπους. Μπορούν να βελτιώσουν την υγεία και την περίθαλψη, να δημιουργήσουν καθαρή κινητικότητα, ευφυή συστήματα μεταφορών, νέα προϊόντα και υπηρεσίες, να αναπτύξουν διασυνοριακές δημόσιες υπηρεσίες που να εξοικονομούν πόρους και να βελτιώσουν την ενεργειακή απόδοση. Κατά την επόμενη πενταετία, η Επιτροπή θα επικεντρωθεί σε τρεις βασικούς στόχους στον ψηφιακό τομέα: τεχνολογία στην υπηρεσία του ανθρώπου, δίκαιη και ανταγωνιστική οικονομία και ανοικτή, δημοκρατική και βιώσιμη κοινωνία.

Η Ευρώπη θα αξιοποιήσει τη μακρά ιστορία της στον τομέα της τεχνολογίας, της έρευνας, της καινοτομίας και της επινοητικότητας, καθώς και της ισχυρής προστασίας των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών αξιών. Οι νέοι κανόνες θα επιτρέψουν στην Ευρώπη να αναπτύξει ψηφιακές τεχνολογίες αιχμής και θα ενισχύσει τις ικανότητές της στον τομέα της κυβερνοασφάλειας. Οι ισχύοντες κανόνες θα πρέπει να επανεξεταστούν και, εάν χρειαστεί, να προσαρμοστούν. Η Ευρώπη θα συνεχίσει να διατηρεί την ανοικτή, δημοκρατική και βιώσιμη κοινωνία της, η δε ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να στηρίξει αυτές τις αρχές. Η Ευρώπη θα χαράξει και θα ακολουθήσει δική της πορεία ώστε να γίνει μια παγκοσμίως ανταγωνιστική, βασισμένη σε αξίες και χωρίς αποκλεισμούς ψηφιακή οικονομία και κοινωνία, συνεχίζοντας παράλληλα να συνεργάζεται στενά με τους διεθνείς εταίρους της.

Στη Λευκή Βίβλο που παρουσίασε η Επιτροπή, προτείνεται ένα πλαίσιο για την αξιόπιστη τεχνητή νοημοσύνη, με βάση την αριστεία και την εμπιστοσύνη. Σε συνεργασία με τον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, στόχος είναι η κινητοποίηση πόρων σε ολόκληρη την αξιακή αλυσίδα και η δημιουργία των κατάλληλων κινήτρων για την επιτάχυνση της ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης, μεταξύ άλλων και από μικρότερες και μεσαίες επιχειρήσεις. Εδώ περιλαμβάνεται η συνεργασία με τα κράτη μέλη και την ερευνητική κοινότητα, καθώς και η προσέλκυση και διατήρηση ταλέντων στην ΕΕ. Δεδομένου ότι τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης μπορούν να είναι πολύπλοκα και να ενέχουν σημαντικούς κινδύνους, είναι ουσιαστικής σημασίας η οικοδόμηση εμπιστοσύνης. Ένα πλαίσιο πρέπει να καλύπτει τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου, χωρίς να επιβαρύνει υπερβολικά όσα συστήματα ενέχουν μικρότερους κινδύνους. Εξακολου-

θούν να ισχύουν αυστηροί κανόνες της ΕΕ για την προστασία των καταναλωτών, την αντιμετώπιση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικότητας.

Για τις περιπτώσεις υψηλού κινδύνου, όπως η υγεία, η αστυνόμευση ή οι μεταφορές, τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης πρέπει να είναι διαφανή, ανιχνεύσιμα και να εγγυώνται την εποπτεία από τον άνθρωπο. Οι αρχές θα πρέπει να είναι σε θέση να δοκιμάζουν και να πιστοποιούν αλγορίθμους, καθώς και να ελέγχουν τα καλλυντικά, τα αυτοκίνητα ή τα παιχνίδια. Χρειάζονται αντικειμενικά στοιχεία για την εκπαίδευση των συστημάτων υψηλού κινδύνου ώστε να διασφαλίζεται ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως είναι η ιδιωτικότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων. Ενώ σήμερα η χρήση της αναγνώρισης προσώπου για την εξ αποστάσεως αναγνώριση βιομετρικών στοιχείων γενικώς απαγορεύεται και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε σπάνιες, δεόντως αιτιολογημένες και αναλογικές περιπτώσεις, υπό την επιφύλαξη διασφαλίσεων και βάσει του ενωσιακού ή του εθνικού δικαίου, η Επιτροπή επιθυμεί να δρομολογήσει έναν εκτεταμένο διάλογο, ο οποίος θα μπορούσε να δικαιολογήσει εξαιρέσεις στο μέλλον, εφόσον χρειαστεί.

Όσον αφορά τις εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης χαμηλότερου κινδύνου, η Επιτροπή προτείνει ένα εθελοντικό σύστημα επισήμανσης. Όλες οι εφαρμογές και οι αλγόριθμοι τεχνητής νοημοσύνης είναι ευπρόσδεκτοι στην ευρωπαϊκή αγορά, εφόσον συμμορφώνονται με τους κανόνες της ΕΕ.

Η Λευκή Βίβλος για την τεχνητή νοημοσύνη έχει πλέον τεθεί σε δημόσια διαβούλευση έως τις 31 Μαΐου 2020. Η Επιτροπή συγκεντρώνει επίσης παρατηρήσεις σχετικά με τη στρατηγική της για τα δεδομένα. Με βάση τα στοιχεία που θα συγκεντρωθούν, η Επιτροπή θα λάβει περαιτέρω μέτρα για να στηρίξει την οικονομία των δεδομένων και την ανάπτυξη της αξιόπιστης τεχνητής νοημοσύνης.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_273

V. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► **Συμφωνία της ΕΕ και 16 μελών του ΠΟΕ να αναπτύξουν από κοινού μεταβατική ρύθμιση για την υπαγωγή της δευτεροβάθμιας εκδίκασης των διαφορών τους σε διαιτησία (24.01.2020)**

■ *εμπορικές διαφορές – διαιτησία – συμφωνία – ΠΟΕ*

Στις 24 Ιανουαρίου 2020, στο Νταβός της Ελβετίας, η ΕΕ και οι υπουργοί 16 μελών του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) συμφώνησαν να αναπτύξουν μια πολυμερή μεταβατική ρύθμιση για την υπαγωγή της δευτεροβάθμιας εκδίκασης των διαφορών τους σε διαιτησία, η οποία θα επιτρέψει στα συμμετέχοντα μέλη του ΠΟΕ

να διατηρήσουν ένα λειτουργικό και αποτελούμενο από δύο βαθμούς δικαιοδοσίας σύστημα επίλυσης, στο πλαίσιο του ΠΟΕ, των μεταξύ τους διαφορών. Η πρωτοβουλία αυτή δρομολογήθηκε στα μέσα Δεκεμβρίου του 2019 από την ΕΕ και ορισμένα άλλα μέλη του ΠΟΕ, μετά την ουσιαστική παράλυση του δευτεροβάθμιου δικαιοδοτικού οργάνου του ΠΟΕ εξαιτίας της παρακώλυσης κάθε νέου διορισμού από το 2017 και μετά.

Η πολυμερής μεταβατική ρύθμιση θα βασίζεται στο άρθρο 25 του μνημονίου συμφωνίας του ΠΟΕ σχετικά με την επίλυση των διαφορών. Θα εξασφαλίζει στα συμμετέχοντα μέλη του ΠΟΕ (Αυστραλία, Βραζιλία, Γουατεμάλα, Δημοκρατία της Κορέας, Ελβετία, Ευρωπαϊκή Ένωση, Καναδάς, Κίνα, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Μεξικό, Νέα Ζηλανδία, Νορβηγία, Ουρουγουάη, Παναμάς, Σιγκαπούρη και Χιλή) μια αποτελεσματική και δεσμευτική διαδικασία επίλυσης των ενδεχόμενων εμπορικών διαφορών μεταξύ τους.

Η ρύθμιση αποτελεί μέτρο έκτακτης ανάγκης και θα εφαρμόζεται μόνο έως ότου καταστεί και πάλι λειτουργικό το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο του ΠΟΕ. Η ΕΕ πιστεύει ότι η ύπαρξη ανεξάρτητου και αμερόληπτου δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας, ο οποίος θα παρέχει τις αναγκαίες εγγυήσεις για αποφάσεις υψηλότερης ποιότητας, πρέπει να εξακολουθήσει να αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος επίλυσης διαφορών του ΠΟΕ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_113

VI. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

► **Η Επιτροπή και οι αρχές προστασίας των καταναλωτών καλούν τους εμπόρους να εναρμονίσουν την πολιτική ενημέρωσής τους με την ενωσιακή νομοθεσία (31.01.2020)**

▮ *διαδικτυακές αγορές – ηλεκτρονικό εμπόριο – ηλεκτρονικά καταστήματα – δικαιώματα καταναλωτή*

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τα αποτελέσματα από έναν πανευρωπαϊκό έλεγχο, ο οποίος αφορούσε σχεδόν 500 ηλεκτρονικά καταστήματα που πωλούν ρούχα και υποδήματα, έπιπλα και είδη οικιακής χρήσης, καθώς και ηλεκτρικές συσκευές. Η σάρωση αυτή πραγματοποιήθηκε από τις αρχές προστασίας των καταναλωτών 27 χωρών υπό τον συντονισμό της Επιτροπής. Από τα πορίσματα προκύπτει ότι τα δύο τρίτα των ιστοτόπων που εξετάστηκαν δεν συμμορφώνονται με βασικά δικαιώματα των καταναλωτών στην ΕΕ.

Σύμφωνα με τον Επίτροπο Δικαιοσύνης, σε 2 από τα 3 ηλεκτρονικά καταστήματα, οι Ευρωπαίοι καταναλωτές δεν ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους όσον αφορά τις διαδικτυακές αγορές. Η Οδηγία της ΕΕ για τα δικαιώ-

ματα των καταναλωτών διασφαλίζει ότι, όταν πραγματοποιεί αγορές στο διαδίκτυο, κάθε καταναλωτής έχει το δικαίωμα να λαμβάνει σαφείς, ορθές και κατανοητές πληροφορίες σχετικά με τους όρους παράδοσης, τα δικαιώματα υπαναχώρησης και τη νόμιμη εγγύηση σε περίπτωση που το προϊόν είναι ελαττωματικό.

Ανάμεσα στα κύρια αποτελέσματα του ελέγχου είναι ενδεικτικά τα εξής: α) Πάνω από το ένα τέταρτο των ιστοτόπων που ελέγχθηκαν δεν ενημέρωναν τους καταναλωτές σχετικά με το πώς μπορούν να υπαναχωρήσουν από μια σύμβαση. Η δυνατότητα αυτή πρέπει να παρουσιάζεται με σαφή και κατανοητό τρόπο, με ακριβή αναφορά του δικαιώματος των καταναλωτών να υπαναχωρήσουν εντός 14 ημερών από την παραλαβή του προϊόντος χωρίς να χρειάζεται να αιτιολογήσουν την απόφασή τους, β) Οι μισοί σχεδόν ιστοτόποι που ελέγχθηκαν δεν ήταν σαφείς σχετικά με την προθεσμία των 14 ημερών που έχουν οι καταναλωτές στη διάθεσή τους για να επιστρέψουν το προϊόν από τη στιγμή που θα κοινοποιήσουν στον έμπορο την πρόθεσή τους να υπαναχωρήσουν, γ) Σε πάνω από το ένα πέμπτο των ιστοτόπων που ελέγχθηκαν, η αρχικά αναγραφόμενη τιμή ήταν ελλιπής καθώς δεν περιελάμβανε έξοδα παράδοσης, ταχυδρομικά τέλη ή άλλες πιθανές πρόσθετες χρεώσεις ή πληροφορίες σχετικά με την πιθανότητα ύπαρξης αυτών των χρεώσεων, δ) Παρότι το δίκαιο της ΕΕ ορίζει ότι οι έμποροι πρέπει να περιλαμβάνουν στον ιστοτόπό τους έναν εύκολα προσβάσιμο σύνδεσμο προς την πλατφόρμα ηλεκτρονικής επίλυσης διαφορών, ώστε οι καταναλωτές να ενημερώνονται σχετικά με τις δυνατότητες που έχουν σε περίπτωση διαφορών, στο 45% σχεδόν όλων των ιστοτόπων που ελέγχθηκαν δεν υπήρχε τέτοιος σύνδεσμος.

Ως επόμενα βήματα, οι εθνικές αρχές θα διενεργήσουν ενδελεχή έρευνα για τις παραπάνω παρατυπίες και, στη συνέχεια, οι έμποροι θα κληθούν να διορθώσουν τους ιστοτόπους τους. Οι αρχές προστασίας των καταναλωτών θα διασφαλίσουν την πλήρη συμμόρφωση των εμπόρων, ενεργοποιώντας τις εθνικές διαδικασίες επιβολής όπου αυτό καταστεί αναγκαίο.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_156

VII. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

► **Δημοσίευση χειμερινών οικονομικών προβλέψεων 2020 από την Επιτροπή (13.02.2020)**

▮ *ανάπτυξη – οικονομία – ΑΕΠ – θέσεις εργασίας – μισθοί – εμπόριο – επενδύσεις – πληθωρισμός*

Σύμφωνα με τις χειμερινές οικονομικές προβλέψεις για το 2020 που δημοσιεύθηκαν, η ευρωπαϊκή οικονομία αναμένεται να συνεχίσει την πορεία της σταθερής και συγκρατημένης ανάπτυξης. Η ζώνη του ευρώ βιώνει σή-

μερα τη μεγαλύτερη περίοδο διαρκούς ανάπτυξης από την καθιέρωση του ευρώ το 1999. Σύμφωνα με τις προβλέψεις, η αύξηση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) της ζώνης του ευρώ θα παραμείνει σταθερή, στο 1.2%, το 2020 και το 2021. Για την ΕΕ συνολικά, η ανάπτυξη προβλέπεται να υποχωρήσει οριακά, στο 1.4%, το 2020 και το 2021, έναντι 1.5% το 2019.

Το εξωτερικό περιβάλλον παραμένει προβληματικό. Ωστόσο, η συνεχιζόμενη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, η ισχυρή αύξηση των μισθών και το μείγμα πολιτικών στήριξης αναμένεται να βοηθήσουν την ευρωπαϊκή οικονομία να διατηρήσει πορεία συγκρατημένης ανάπτυξης. Η ιδιωτική κατανάλωση και οι ιδιωτικές επενδύσεις, ιδίως στον κατασκευαστικό τομέα, θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν την οικονομική ανάπτυξη. Οι δημόσιες επενδύσεις, ιδίως στις μεταφορές και τις ψηφιακές υποδομές, αναμένεται να αυξηθούν σημαντικά σε ορισμένα κράτη μέλη. Τούτο, συνδυαζόμενο με ενδείξεις σταθεροποίησης στον τομέα της μεταποίησης και μια πιθανή εξάντληση των περιθωρίων μείωσης των παγκόσμιων εμπορικών ροών, θα επιτρέψει στην ευρωπαϊκή οικονομία να συνεχίσει να επεκτείνεται. Ταυτόχρονα, αυτοί οι παράγοντες φαίνεται να μην επαρκούν για την επιτάχυνση της ανάπτυξης.

Η πρόβλεψη για τον πληθωρισμό (Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή) στη ζώνη του ευρώ αυξήθηκε σε 1.3% το 2020 και σε 1.4% το 2021, σημείωσε δηλαδή αύξηση κατά 0.1% για αμφότερα τα έτη σε σύγκριση με τις φθινοπωρινές οικονομικές προβλέψεις το 2019. Τούτο αφήνει να διαφανούν κάποιες πρώτες ενδείξεις ότι οι υψηλότεροι μισθοί ενδέχεται να αρχίσουν να έχουν αντίκτυπο στις βασικές τιμές, ενώ αντικατοπτρίζει ελαφρώς υψηλότερες παραδοχές σχετικά με τις τιμές του πετρελαίου. Στην ΕΕ, η πρόβλεψη για τον πληθωρισμό το 2020 αυξήθηκε επίσης κατά 0.1 εκατοστιαίες μονάδες, φτάνοντας στο 1.5%. Η πρόβλεψη για το 2021 παραμένει αμετάβλητη, στο 1.6%.

Ενώ ορισμένοι κίνδυνοι δυσμενέστερων εξελίξεων έχουν ατονήσει, έχουν εμφανιστεί νέοι. Συνολικά, η πλάστιγγα των κινδύνων εξακολουθεί να γέρνει καθοδικά. Η εμπορική συμφωνία μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας, η λεγόμενη «πρώτη φάση», έχει συμβάλει, σε κάποιο βαθμό, στη μείωση των κινδύνων δυσμενέστερων εξελίξεων, αλλά ο υψηλός βαθμός αβεβαιότητας που περιβάλλει την εμπορική πολιτική των ΗΠΑ εξακολουθεί να αποτελεί εμπόδιο για την ευρύτερη ανάκαμψη του επιχειρηματικού κλίματος. Οι κοινωνικές αναταραχές στη Λατινική Αμερική απειλούν με εκτροχιασμό την οικονομική ανάκαμψη της περιοχής. Οι αυξημένες γεωπολιτικές εντάσεις στη Μέση Ανατολή έχουν αυξήσει τον κίνδυνο συγκρούσεων στην περιοχή.

Ενώ υπάρχει πλέον σαφήνεια όσον αφορά τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και του Ηνωμένου Βασιλείου κατά

τη μεταβατική περίοδο, εξακολουθεί να υπάρχει σημαντική αβεβαιότητα όσον αφορά τη μελλοντική εταιρική σχέση με το Ηνωμένο Βασίλειο. Η εμφάνιση του κορωνοϊού «2019-nCoV», με τις επιπτώσεις του για τη δημόσια υγεία, την οικονομική δραστηριότητα και το εμπόριο, ιδίως στην Κίνα, αποτελεί νέο κίνδυνο δυσμενέστερων εξελίξεων. Το βασικό σενάριο είναι ότι η έξαρση θα κορυφωθεί κατά το πρώτο τρίμηνο, με σχετικά περιορισμένες δευτερογενείς επιπτώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Όσο περισσότερο διαρκεί, ωστόσο, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα αλυσιδωτών επιπτώσεων στο οικονομικό κλίμα και στους παγκόσμιους όρους χρηματοδότησης. Οι κίνδυνοι που συνδέονται με την αλλαγή του κλίματος, αν και μακροπρόθεσμοι, δεν μπορούν να αποκλειστούν βραχυπρόθεσμα.

Στα θετικά συμπεριλαμβάνεται η πρόβλεψη ότι η ευρωπαϊκή οικονομία θα μπορούσε να επωφεληθεί από πιο επεκτατικές και φιλοαναπτυξιακές δημοσιονομικές πολιτικές και από θετικές δευτερογενείς επιπτώσεις λόγω πιο ευνοϊκών συνθηκών χρηματοδότησης σε ορισμένα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_232

► Επανεξέταση από την Επιτροπή της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ και δρομολόγηση συζήτησης για το μέλλον της (05.02.2020)

οικονομική πολιτική – δημοσιονομική πολιτική – εποπτεία – αποτελεσματικότητα

Η Επιτροπή παρουσίασε μια επανεξέταση της αποτελεσματικότητας του πλαισίου οικονομικής εποπτείας και δρομολόγησε δημόσια συζήτηση για το μέλλον του. Το πλαίσιο της ΕΕ για την οικονομική εποπτεία έχει παράσχει καθοδήγηση στα κράτη μέλη για την επίτευξη των στόχων τους ως προς την οικονομική και δημοσιονομική τους πολιτική. Συνέβαλε στην ενίσχυση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών, στην αντιμετώπιση των μακροοικονομικών ανισορροπιών, καθώς και στη μείωση των δημόσιων ελλειμμάτων και των επιπέδων χρέους. Δημιούργησε τις συνθήκες για βιώσιμη ανάπτυξη και για την υλοποίηση της στρατηγικής της Ένωσης για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένα ευπαθή σημεία, ενώ το δημοσιονομικό πλαίσιο έχει γίνει τόσο πολύπλοκο, ώστε να συσχεραίνεται η αποδοχή του.

Επιπλέον, η ΕΕ αντιμετωπίζει μια οικονομική συγκυρία που έχει αλλάξει σημαντικά από τότε που θεσπίστηκαν οι κανόνες. Η έναρξη ενός νέου πολιτικού κύκλου στην Ένωση συνιστά πρόσφορο και κατάλληλο χρόνο για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του υφιστάμενου πλαισίου οικονομικής και δημοσιονομικής εποπτείας, ιδίως των μεταρρυθμίσεων του «εξάπτυχου» και του «δί-

πτυχου», για τις οποίες η Επιτροπή πρέπει να υποβάλει έκθεση σχετικά με την εφαρμογή τους.

Το πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, με αλλαγές που εισήχθησαν για την αντιμετώπιση της εμφάνισης νέων οικονομικών προκλήσεων. Το «εξάπτυχο» και το «δίπτυχο» θεσπίστηκαν για την αντιμετώπιση των σημείων ευπάθειας που αποκάλυψε η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση. Έκτοτε, το οικονομικό πλαίσιο έχει εξελιχθεί σημαντικά. Η ευρωπαϊκή οικονομία έχει γνωρίσει επτά έτη διαρκούς ανάπτυξης. Πλέον, κανένα κράτος μέλος δεν υπόκειται στο διορθωτικό σκέλος του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης – στη λεγόμενη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος – από 24 κράτη μέλη το 2011. Ωστόσο, σε πολλά κράτη μέλη το αναπτυξιακό δυναμικό δεν έχει ανακάμψει στα προ της κρίσης επίπεδα, ενώ σε ορισμένα κράτη μέλη τα επίπεδα δημόσιου χρέους παραμένουν υψηλά. Η δυναμική των μεταρρυθμίσεων έχει ατονήσει, η δε πρόοδος έχει καταστεί άνιση μεταξύ των χωρών και μεταξύ των τομέων πολιτικής.

Όσον αφορά στην αξιολόγηση του ευρωπαϊκού πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης, η επανεξέταση επιδιώκει να εκτιμήσει πόσο αποτελεσματικό έχει υπάρξει το πλαίσιο οικονομικής εποπτείας στην επίτευξη τριών βασικών στόχων: α) της διασφάλισης της βιωσιμότητας των δημοσίων οικονομικών και της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς και της αποφυγής μακροοικονομικών ανισορροπιών, β) του καλύτερου συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και γ) της προώθησης της σύγκλισης στις οικονομικές επιδόσεις των κρατών μελών. Από την επανεξέταση διαπιστώνεται ότι το πλαίσιο εποπτείας έχει προαγάγει τη διόρθωση των υφιστάμενων μακροοικονομικών ανισορροπιών και τη μείωση του δημόσιου χρέους. Τούτο με τη σειρά του συνέβαλε στη δημιουργία συνθηκών που προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και τη μείωση της ευπάθειας έναντι των οικονομικών κλυδωνισμών.

Η επανεξέταση προήγαγε επίσης τη σταθερή σύγκλιση των οικονομικών επιδόσεων των κρατών μελών και τον στενότερο συντονισμό των δημοσιονομικών πολιτικών εντός της ζώνης του ευρώ. Από την επανεξέταση συνάγεται επίσης το συμπέρασμα ότι το δημοσιονομικό πλαίσιο έχει γίνει υπερβολικά πολύπλοκο λόγω της ανάγκης να συνεκτιμηθεί ένα ευρύ φάσμα εν εξελίξει περιστάσεων με ταυτόχρονη επίδιξη πολλαπλών στόχων. Η πολυπλοκότητα αυτή έχει επιφέρει μείωση της διαφάνειας και της προβλεψιμότητας του πλαισίου, γεγονός που παρεμποδίζει την επικοινωνία και την ανάληψη πολιτικής ευθύνης.

Η επίτευξη υψηλού βαθμού συναίνεσης και εμπιστοσύνης μεταξύ όλων των βασικών ενδιαφερόμενων μερών έχει καθοριστική σημασία για την αποτελεσματικότητα της οικονομικής εποπτείας στην ΕΕ. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή καλεί τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανο-

μένων των λοιπών ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, των εθνικών αρχών, των κοινωνικών εταίρων και της ακαδημαϊκής κοινότητας, να συμμετάσχουν σε συζήτηση για να διατυπώσουν τις απόψεις τους σχετικά με τη λειτουργία του πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης έως σήμερα και τους πιθανούς τρόπους ενίσχυσης της αποτελεσματικότητάς του. Η συμμετοχή στη συζήτηση θα πραγματοποιηθεί με διάφορα μέσα, όπως ειδικές συνεδριάσεις, εργαστήρια, καθώς και μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας διαβούλευσης. Η διαδικασία θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί έως το τέλος του 2020.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_170

VIII. ΥΓΕΙΑ

► Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκινά δημόσια διαβούλευση σε όλη την ΕΕ σχετικά με το ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου (04.02.2020)

Παγκόσμια Ημέρα κατά του Καρκίνου – σχέδιο – μελλοντική δράση – βελτίωση ελέγχου και περίθαλψης – μέτρα πρόληψης – ποιότητα ζωής

Στις 4 Φεβρουαρίου 2020, Παγκόσμια Ημέρα κατά του Καρκίνου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκίνησε δημόσια διαβούλευση σε όλη την ΕΕ σχετικά με το ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου. Η διαβούλευση θα βοηθήσει στη διαμόρφωση του σχεδίου, στον προσδιορισμό σημαντικών τομέων και στη διερεύνηση των δυνατοτήτων για μελλοντική δράση.

Κάθε χρόνο 3,5 εκατ. άνθρωποι διαγιγνώσκονται με καρκίνο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόκειται για σοβαρό πρόβλημα υγείας που θα επηρεάσει άμεσα το 40% των πολιτών της ΕΕ με σημαντικές συνέπειες στα ευρωπαϊκά συστήματα υγείας και τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Ωστόσο, καθώς ένα ποσοστό έως και 40% των περιστατικών καρκίνου αποδίδονται σε αίτια που μπορούν να αποφευχθούν, τα περιθώρια δράσης και οι δυνατότητες μείωσης του αριθμού των περιστατικών στην ΕΕ είναι τεράστια. Όπως ανακοίνωσε η Πρόεδρος της ΕΕ στις πολιτικές κατευθύνσεις της και όπως περιγράφεται στην επιστολή ανάθεσης καθηκόντων της αρμόδιας Επιτρόπου για την Υγεία και για την Ασφάλεια των Τροφίμων, η Επιτροπή θα υποβάλει ευρωπαϊκό σχέδιο με σκοπό τη μείωση της ταιλαιπωρίας που προκαλεί η νόσος και τη στήριξη των κρατών μελών προκειμένου να βελτιώσουν τον έλεγχο και την περίθαλψη των καρκινοπαθών.

Το ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου, το οποίο θα υποβληθεί πριν από το τέλος του τρέχοντος έτους, θα προτείνει δράσεις σε κάθε σημαντικό στάδιο της νόσου: α) Μέτρα πρόληψης: Η πρόληψη είναι ο ευκολότερος και αποτελεσματικότερος τρόπος μείωσης του καρκίνου στην ΕΕ. Στα μέτρα πρόληψης

συγκαταλέγονται η βελτιωμένη πρόσβαση στην υγιεινή διατροφή και η εμβολιαστική κάλυψη, μέτρα για τη μείωση των περιβαλλοντικών παραγόντων κινδύνου, όπως η ρύπανση και η έκθεση σε χημικά προϊόντα, η έρευνα και η ευαισθητοποίηση των πολιτών, β) Έγκαιρη ανίχνευση και διάγνωση: Στα μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση της έκβασης της υγείας των ασθενών, μέσω της έγκαιρης διάγνωσης, συγκαταλέγονται η μεγαλύτερη κάλυψη του πληθυσμού-στόχου όσον αφορά τον προσυμπτωματικό έλεγχο, η αυξημένη χρήση ψηφιακών λύσεων και η τεχνική στήριξη των κρατών μελών, γ) Περίθαλψη και θεραπεία: Στα μέτρα για τη βελτίωση των αποτελεσμάτων της θεραπείας και της περίθαλψης του καρκίνου συγκαταλέγονται η βελτιωμένη πρόσβαση σε θεραπείες υψηλής ποιότητας και η υιοθέτηση νέων θεραπευτικών αγωγών, μέτρα που να εξασφαλίζουν τη διαθεσιμότητα και την προσιτή τιμή των αναγκαίων φαρμάκων, η καινοτομία και η έρευνα, δ) Ποιότητα ζωής: Στα μέτρα για την εξασφάλιση της καλύτερης δυνατής ποιότητας ζωής για τους καρκινοπαθείς, τους πρώην καρκινοπαθείς και τους φροντιστές συγκαταλέγονται μέτρα για τη βελτίωση της επαγγελματικής επανένταξης, η πρόληψη των διακρίσεων, η παροχή παρηγορητικής φροντίδας και η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών.

Σκοπός της δημόσιας διαβούλευσης είναι να δώσει τη δυνατότητα στους πολίτες της ΕΕ και στα ενδιαφερόμενα μέρη να συμβάλουν και να εκφράσουν την άποψή τους σχετικά με τους καλύτερους τρόπους αντιμετώπισης του ζητήματος αυτού στην ΕΕ. Τα αποτελέσματα της δημόσιας διαβούλευσης θα τροφοδοτήσουν τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού σχεδίου για την καταπολέμηση του καρκίνου και θα βοηθήσουν να προσδιοριστούν οι τομείς και το πεδίο μελλοντικής δράσης. Η διαβούλευση θα διαρκέσει δώδεκα εβδομάδες. Εκτός από τη δημόσια διαβούλευση, η Επιτροπή ξεκινά επίσης σήμερα διαβούλευση με θέμα τον χάρτη πορείας σχετικά με το σχέδιο, η οποία θα διαρκέσει τέσσερις εβδομάδες. Μέχρι τον Ιούλιο θα συζητηθούν συγκεκριμένα στοιχεία του σχεδίου με τα κράτη μέλη και θα πραγματοποιηθούν στοχευμένες διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Το ευρωπαϊκό σχέδιο για την καταπολέμηση του καρκίνου θα παρουσιαστεί πριν από το τέλος του τρέχοντος έτους.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_154"er/detail/el/ip_20_154

► **COVID-19: Η ΕΕ διαθέτει 232 εκατ. ευρώ για τις παγκόσμιες προσπάθειες αντιμετώπισης της επιδημικής έξαρσης (28.02.2020)**

|| υγειονομική κρίση – αντιμετώπιση έκτακτης κατάστασης – περιορισμός ιού – πρόληψη – διάγνωση – θεραπεία

Η Επιτροπή ανακοίνωσε ένα νέο πακέτο βοήθειας ύψους 232 εκατ. ευρώ για την ενίσχυση της παγκόσμιας ετοιμότητας, της πρόληψης και του περιορισμού του ιού. Μέρος

αυτών των κονδυλίων θα διατεθεί άμεσα σε διάφορους τομείς, ενώ το υπόλοιπο θα αποδεσμευτεί κατά τους επόμενους μήνες.

Μετά τις εξελίξεις στην Ιταλία, η Επιτροπή εντείνει τη στήριξη της προς τα κράτη μέλη στο πλαίσιο των συνεχιζόμενων εργασιών για τον σχεδιασμό της ετοιμότητας, της αντιμετώπισης έκτακτων καταστάσεων και της απόκρισης. Η νέα χρηματοδότηση από την ΕΕ θα συμβάλει στην ανίχνευση και τη διάγνωση της νόσου, στην περίθαλψη των ατόμων που έχουν προσβληθεί και στην πρόληψη της περαιτέρω μετάδοσης σε αυτή την κρίσιμη χρονική στιγμή. Από το πακέτο βοήθειας ύψους 232 εκατ. ευρώ: α) 114 εκατ. ευρώ θα διατεθούν για τη στήριξη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), ιδίως για το παγκόσμιο σχέδιο ετοιμότητας και αντιμετώπισης. Το σχέδιο αυτό αποσκοπεί στην ενίσχυση της ετοιμότητας και της αντιμετώπισης καταστάσεων έκτακτης ανάγκης για τη δημόσια υγεία σε χώρες με αδύναμα συστήματα υγείας και περιορισμένη ανθεκτικότητα. Η διάθεση μέρους αυτής της χρηματοδότησης εξαρτάται από τη σύμφωνη γνώμη των αρμόδιων για τον προϋπολογισμό αρχών της ΕΕ, β) 15 εκατ. ευρώ προβλέπεται να διατεθούν για την Αφρική, μεταξύ άλλων στο Ινστιτούτο Παστέρ του Ντακάρ, στη Σενεγάλη, για τη στήριξη μέτρων όπως η ταχεία διάγνωση και η επιδημιολογική επιτήρηση, γ) 100 εκατ. ευρώ θα διατεθούν για επείγοντως αναγκαίες έρευνες σχετικά με τη διάγνωση, τη θεραπεία και την πρόληψη, συμπεριλαμβανομένων 90 εκατ. ευρώ μέσω της πρωτοβουλίας για καινοτόμα φάρμακα, μιας εταιρικής σχέσης μεταξύ της ΕΕ και της φαρμακευτικής βιομηχανίας και δ) 3 εκατ. ευρώ θα διατεθούν στον μηχανισμό πολιτικής προστασίας της ΕΕ για πτήσεις επαναπατρισμού πολιτών της ΕΕ από τη Γιουχάν της Κίνας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_316

► **COVID-19: Η Επιτροπή επιταχύνει τη χρηματοδότηση για την έρευνα και επιλέγει 17 σχέδια για την ανάπτυξη εμβολίων, θεραπειών και διαγνωστικών δοκιμών (06.03.2020)**

|| υγειονομική κρίση – κατεπείγοντα μέτρα – έρευνα – ανάπτυξη εμβολίων – θεραπεία – διάγνωση

Ύστερα από τη δημοσίευση, τον Ιανουάριο, πρόσκλησης υποβολής προτάσεων με προϋπολογισμό 10 εκατ. ευρώ, η Επιτροπή εξασφάλισε επιπλέον 37,5 εκατ. ευρώ για κατεπείγουσα έρευνα σχετικά με την ανάπτυξη εμβολίων, τη θεραπεία και τη διάγνωση του COVID-19. Η ενέργεια αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο της συντονισμένης απάντησης της ΕΕ στην απειλή για τη δημόσια υγεία που αντιπροσωπεύει η νόσος COVID-19.

Με το πρόσθετο ποσό από το πρόγραμμα Ορίζων 2020, η Επιτροπή εντείνει τη δράση της σχετικά με την επεί-

γούσα πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος, η οποία δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο, για την καταπολέμηση της επιδημίας της νόσου COVID-19 και αφιερώνει για τον σκοπό αυτό 47,5 εκατ. ευρώ. Στο πλαίσιο αυτό, επιλέχθηκαν 17 σχέδια με τη συμμετοχή 136 ερευνητικών ομάδων απ' όλη την ΕΕ και εκτός αυτής, οι οποίες θα αρχίσουν να εργάζονται για την ανάπτυξη εμβολίων, νέων θεραπειών, διαγνωστικών δοκιμών και ιατρικών συστημάτων με σκοπό την πρόληψη της διασποράς του κορωνοϊού.

Η Επιτροπή διαπραγματεύεται σήμερα συμφωνίες επιχορήγησης με τους επιλεγέντες δικαιούχους. Τα 17 σχέδια θα έχουν ως αντικείμενο:

- Ανάπτυξη νέων εμβολίων. Η έρευνα θα εστιαστεί στην ανάπτυξη προφυλακτικού εμβολίου και θεραπευτικού εμβολίου, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την πρόληψη και τη θεραπεία αντίστοιχα.
- Εξετάσεις ταχείας διάγνωσης σε σημεία παροχής υπηρεσιών υγείας. Χάρη στις εντεινόμενες προσπάθειες, θα μπορούν οι επαγγελματίες του τομέα της υγείας που εργάζονται «στην πρώτη γραμμή» να προχωρούν σε ταχύτερη και ακριβέστερη διάγνωση, οπότε θα μειωθεί και ο κίνδυνος για περαιτέρω διασπορά της νόσου.
- Νέες θεραπείες για τις οποίες θα υιοθετείται διττή προσέγγιση. Πρώτον, θα επιταχυνθεί η ανάπτυξη νέων θεραπειών που βρίσκονται σε εξέλιξη επί του παρόντος (μεταξύ αυτών θεραπευτικά πεπτιδία, μονοκλωνικά αντισώματα και αντιϊικά φάρμακα ευρέος φάσματος) και, δεύτερον, θα πραγματοποιηθεί η διαλογή και η ταυτοποίηση μορίων που μπορεί να είναι δραστικά κατά του ιού, με τη βοήθεια προηγμένων τεχνικών μοντελοποίησης και υπολογιστικών τεχνικών.
- Βελτίωση της επιδημιολογίας και της δημόσιας υγείας, συμπεριλαμβανομένης της ετοιμότητάς μας και της απάντησης σε επιδημίες. Τα σχέδια αυτά θα συμβάλουν στην καλύτερη ανάπτυξη συστημάτων παρακολούθησης, ώστε να υπάρξει αποτελεσματική πρόληψη και έλεγχος της διασποράς της νόσου, αλλά και στην αξιολόγηση της κοινωνικής δυναμικής.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_386

ΙΧ. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΣΤΟ ΔΕΕ

► Παραπομπή της Ιταλίας στο ΔΕΕ για το ελλιπές καθιεστώσ πρόσβασης σε γενετικούς πόρους (12.02.2020)

Κανονισμός 511/2014/ΕΕ – συμμόρφωση – αξιοποίηση γενετικών πόρων – Πρωτόκολλο της Ναγκόγια

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παραπέμπει την Ιταλία στο Δικαστήριο της ΕΕ, διότι το σύστημά της για πρόσβαση σε γενετικούς πόρους από τρίτες χώρες θεωρείται δυσλειτουργικό. Αυτές οι δυσλειτουργίες βλάπτουν την ικανό-

τητα των εταιρειών που είναι εγκατεστημένες στην Ιταλία να αξιοποιήσουν τα οφέλη αυτής της πρόσβασης για έρευνα, παραγωγή και εμπόριο. Οι γενετικοί πόροι είναι πολύτιμο γενετικό υλικό φυτικής, ζωικής ή μικροβιακής προέλευσης, όπως φαρμακευτικά φυτά, γεωργικές καλλιέργειες και φυλές ζώων. Οι απαιτήσεις για την πρόσβαση και την κατανομή οφέλους αντιπροσωπεύουν την εγγύηση ότι, όταν μια χώρα διευκολύνει την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και τις παραδοσιακές γνώσεις της (για παράδειγμα, σε σχέση με κάποιο δραστικό συστατικό σε ένα συγκεκριμένο φυτό), θα έχει μερίδιο στο τελικό προϊόν (νέα φάρμακα κ.λπ.) που αναπτύχθηκε σε αυτή τη βάση.

Ο Κανονισμός 511/2014/ΕΕ σχετικά με τα μέτρα συμμόρφωσης για τους χρήστες από το πρωτόκολλο της Ναγκόγια όσον αφορά την πρόσβαση σε γενετικούς πόρους και τη δίκαιη κατανομή των οφελών που απορρέουν από τη χρήση τους στην Ένωση, τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιουνίου 2014. Μετά την έναρξη ισχύος του Πρωτόκολλο της Ναγκόγια, ο Κανονισμός τέθηκε σε εφαρμογή στις 12 Οκτωβρίου 2014. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 του Κανονισμού, κάθε κράτος μέλος υποχρεούται να ορίσει μία ή περισσότερες αρμόδιες αρχές που είναι υπεύθυνες για την εφαρμογή του Κανονισμού και να κοινοποιεί στην Επιτροπή τα ονόματα και τις διευθύνσεις αυτών των αρμόδιων αρχών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος του Κανονισμού. Σύμφωνα με το άρθρο 11 του Κανονισμού, τα κράτη μέλη θεσπίζουν τους κανόνες σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση παράβασης των άρθρων 4 και 7. Οι κανόνες αυτοί, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 3 του Κανονισμού, έπρεπε να κοινοποιηθούν στην Επιτροπή έως τις 11 Ιουνίου 2015.

Μετά από προειδοποιητική επιστολή που εστάλη από την Επιτροπή τον Ιανουάριο του 2018 και αιτιολογημένη γνώμη τον Ιανουάριο του 2019, η Ιταλία κοινοποίησε τον Ιούλιο του 2019 τον ορισμό των εθνικών αρμόδιων αρχών. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, η Ιταλία δεν έχει κοινοποιήσει καμία νομοθεσία που να ορίζει τις κυρώσεις που ισχύουν για την παραβίαση των κανόνων. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή αποφάσισε να παραπέμψει την Ιταλία στο Δικαστήριο της ΕΕ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_215

► Παραπομπή της Πορτογαλίας στο Δικαστήριο για διακριτική νομοθεσία σχετικά με τον φόρο καταχώρησης αυτοκινήτων (12.02.2020)

φορολογία – μεταχειρισμένα αυτοκίνητα – εισαγωγές από κράτη μέλη – παρόμοια εγχώρια προϊόντα

Η Επιτροπή αποφάσισε να παραπέμψει την Πορτογαλία στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη φορολόγηση μεταχειρισμένων αυτοκινήτων που εισάγονται από

άλλα κράτη μέλη περισσότερο από ό,τι των μεταχειρισμένων αυτοκινήτων που αγοράστηκαν στην πορτογαλική αγορά.

Σύμφωνα με τους κανόνες της ΕΕ, κανένα κράτος μέλος δεν μπορεί να επιβάλει εσωτερικούς φόρους οποιουδήποτε είδους – είτε άμεσα είτε έμμεσα – στα προϊόντα άλλων κρατών μελών που υπερβαίνουν αυτόν που επιβάλλεται άμεσα ή έμμεσα σε παρόμοια εγχώρια προϊόντα. Η εν λόγω πορτογαλική νομοθεσία δεν λαμβάνει πλήρως υπόψη την υποτίμηση των αυτοκινήτων που εισάγονται από άλλα κράτη μέλη και, επομένως, δεν συμβιβάζεται με το άρθρο 110 ΣΛΕΕ. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κατέληξε ήδη στις 16 Ιουνίου 2016 (υπόθεση C-200/15) ότι μια προηγούμενη έκδοση αυτού του πορτογαλικού φόρου ήταν αντίθετη προς το δίκαιο της ΕΕ.

Ακολουθώντας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητική επιστολή στις 24 Ιανουαρίου 2019, ακολουθούμενη από αιτιολογημένη γνώμη στις 27 Νοεμβρίου 2019. Η απόφαση παραπομπής του ζητήματος στο Δικαστήριο οφείλεται στην παράλειψη της Πορτογαλίας να ευθυγραμμίσει τη νομοθεσία της με το δίκαιο της ΕΕ μετά την αιτιολογημένη γνώμη της Επιτροπής.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_210

Χ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► **Ανακοίνωση επένδυσης από την Επιτροπή σε νέα έργα του προγράμματος LIFE για την προώθηση μιας πράσινης και κλιματικά ουδέτερης Ευρώπης (17.02.2020)**

Κλίμα – περιβάλλον – βιώσιμη οικονομία – κλιματική ουδετερότητα – Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε επένδυση ύψους 101,2 εκατ. ευρώ για τα πιο πρόσφατα έργα στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE για το περιβάλλον και τη δράση για το κλίμα. Η χρηματοδότηση θα στηρίξει 10 έργα μεγάλης κλίμακας για το περιβάλλον και το κλίμα σε εννέα κράτη μέλη, τα οποία θα βοηθήσουν την Ευρώπη να μεταβεί σε μια βιώσιμη οικονομία και στην κλιματική ουδετερότητα. Τα έργα αυτά βρίσκονται στη Γαλλία, την Ελλάδα, την Εσθονία, την Ιρλανδία, την Ισπανία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Σλοβακία και την Τσεχία.

Τα ολοκληρωμένα έργα βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των πολιτών βοηθώντας τα κράτη μέλη να συμμορφωθούν με τη νομοθεσία της ΕΕ σε έξι τομείς: φύση, ύδατα, αέρας, απόβλητα, μετριασμός της κλιματικής αλλαγής και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Υποστηρίζουν την εφαρμογή της περιβαλλοντικής και κλιματικής νομοθεσίας με συντονισμένο τρόπο και σε μεγάλη εδαφική κλίμακα, προσελκύνοντας χρηματοδότηση από άλλες πη-

γές της ΕΕ, από εθνικούς και περιφερειακούς φορείς και από ιδιώτες επενδυτές.

Η επένδυση του προγράμματος LIFE πρόκειται να κινητοποιήσει περισσότερα από 6,5 δισ. ευρώ συμπληρωματικών πόρων, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη μπορούν να χρησιμοποιούν και άλλες πηγές χρηματοδότησης της ΕΕ, όπως τα γεωργικά, τα περιφερειακά και τα διαρθρωτικά ταμεία, το πρόγραμμα «Ορίζων 2020», καθώς και εθνικούς πόρους και επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα.

Τα έργα μεγάλης κλίμακας θα στηρίξουν την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αλλά και τη φιλοδοξία της ΕΕ να καταστήσει την Ευρώπη την πρώτη κλιματικά ουδέτερη ήπειρο έως το 2050. Θα συμβάλουν στην αποκατάσταση και την προστασία οικοσυστημάτων και ειδών από τα οποία εξαρτόμαστε όλοι, στη μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία, στη βελτίωση της ποιότητας του αέρα και των υδάτων, στην ενίσχυση της βιώσιμης χρηματοδότησης και στην αύξηση της ανθεκτικότητας απέναντι στην κλιματική αλλαγή στην Ευρώπη.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_251

► **Νέο σχέδιο δράσης από την ΕΕ για την κυκλική οικονομία με σκοπό μια ουδέτερη και ανταγωνιστική οικονομία υπεύθυνων καταναλωτών (11.03.2020)**

Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία – κύκλος ζωής προϊόντων – πράσινο μέλλον – κυκλική οικονομία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε ένα νέο σχέδιο δράσης για την κυκλική οικονομία - δομικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, που αποτελεί το νέο θεματολόγιο της Ευρώπης για τη διατηρήσιμη ανάπτυξη. Το νέο σχέδιο δράσης, το οποίο προβλέπει μέτρα για ολόκληρο τον κύκλο ζωής των προϊόντων, αποσκοπεί να προσαρμόσει την οικονομία μας, ώστε να είναι κατάλληλη για ένα πράσινο μέλλον, να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά μας, προστατεύοντας, παράλληλα, το περιβάλλον, και να δώσει νέα δικαιώματα στους καταναλωτές. Το νέο σχέδιο δράσης, το οποίο αξιοποιεί το έργο που έχει επιτελεστεί από το 2015 και μετά, επικεντρώνεται στον σχεδιασμό και στην παραγωγή προϊόντων για μια κυκλική οικονομία, με σκοπό να εξασφαλίσει ότι οι πόροι που χρησιμοποιούνται παραμένουν στην οικονομία της ΕΕ όσο το δυνατόν περισσότερο. Τόσο το σχέδιο όσο και οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται στο πλαίσιο του θα αναπτυχθούν με τη στενή συμμετοχή του κόσμου των επιχειρήσεων και της κοινότητας των ενδιαφερόμενων μερών.

Το σχέδιο δράσης για την κυκλική οικονομία, που υποβλήθηκε ως μέρος της βιομηχανικής στρατηγικής της ΕΕ, προτείνει μέτρα για τα ακόλουθα: 1. Τα βιώσιμα προϊόντα θα πρέπει να γίνουν ο κανόνας στην ΕΕ. Η Επιτροπή θα προτείνει νομοθεσία σχετικά με την πολιτική για τα βιώ-

σιμα προϊόντα, με σκοπό να εξασφαλίσει ότι τα προϊόντα που διατίθενται στην αγορά της ΕΕ είναι σχεδιασμένα για να διαρκούν περισσότερο, για να ξαναχρησιμοποιούνται, να επισκευάζονται και να ανακυκλώνονται ευκολότερα και περιέχουν όσο το δυνατόν περισσότερα ανακυκλωμένα υλικά αντί των πρωτογενών πρώτων υλών. Θα περιοριστούν τα προϊόντα μίας χρήσης, θα αντιμετωπιστεί η πρόωγη αχρήστευση και θα απαγορευτεί η καταστροφή των απούλητων διαρκών αγαθών. 2. Ενδυνάμωση των καταναλωτών. Οι καταναλωτές θα έχουν πρόσβαση σε αξιόπιστες πληροφορίες για θέματα όπως η δυνατότητα επισκευής και η διάρκεια ζωής των προϊόντων, ώστε να μπορούν να κάνουν πιο βιώσιμες επιλογές από περιβαλλοντική άποψη. Οι πολίτες θα κάνουν χρήση πραγματικού «δικαιώματος επισκευής». 3. Θα δοθεί έμφαση στους τομείς που χρησιμοποιούν τους περισσότερους πόρους και στους οποίους υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες κυκλικότητας. Η Επιτροπή θα δρομολογήσει συγκεκριμένες δράσεις σχετικά με τα εξής: ηλεκτρονικά και ΓΠΕ, συσσωρευτές και οχήματα, συσκευασίες, πλαστικά, κλωστοϋφαντουργικά, κατασκευαστικά έργα και οικοδομές, τρόφιμα. 4. Λιγότερα απόβλητα. Δίνεται έμφαση στην πλήρη αποφυγή των αποβλήτων και στη μετατροπή τους σε δευτερογενείς πόρους υψηλής ποιότητας, που επωφελοούνται από την εύρυθμη λειτουργία μιας αγοράς δευτερογενών πρώτων υλών. Η Επιτροπή θα διερευνήσει το ενδεχόμενο να καθορίσει ένα εναρμονισμένο μοντέλο, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για τη χωριστή συλλογή των αποβλήτων και την επισήμανση. Το σχέδιο δράσης προτείνει επίσης σειρά μέτρων με σκοπό την ελαχιστοποίηση των εξαγωγών αποβλήτων της ΕΕ και την αντιμετώπιση των παράνομων μεταφορών αποβλήτων.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_420

ΧΙ. ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

► Η ΕΕ επικαιροποιεί τον κατάλογο των μη συνεργάσιμων περιοχών φορολογικής δικαιοδοσίας (18.02.2020)

Δίκαιη φορολόγηση – ενωσιακός κατάλογος – τρίτες χώρες – καταχρηστικές φορολογικές πρακτικές – φορολογική διαφάνεια – οικονομική δραστηριότητα

Οι υπουργοί οικονομικών της ΕΕ επικαιροποίησαν τον ενωσιακό κατάλογο μη συνεργάσιμων περιοχών φορολογικής δικαιοδοσίας. Τέσσερις χώρες ή εδάφη – οι Νήσοι Κάιμαν, το Παλάου, ο Παναμάς και οι Σεϋχέλλες – προστέθηκαν στον κατάλογο μη συνεργάσιμων περιοχών φορολογικής δικαιοδοσίας, διότι δεν συμμορφώθηκαν με τα απαιτούμενα πρότυπα εντός της προθεσμίας. Οι χώρες αυτές προστίθενται στις οκτώ περιοχές δικαιοδοσίας – Αμερικανική Σαμόα, Φίτζι, Γκουάμ, Σαμόα, Ομάν, Τρινιδάδ και Τομπάγκο, Βανουάτου και Αμερικανικές Παρθένες Νήσοι – οι οποίες βρίσκονταν ήδη στον

κατάλογο και εξακολουθούν να μην συμμορφώνονται. Αντιθέτως, τουλάχιστον το ήμισυ των χωρών που είχαν συμπεριληφθεί στον κατάλογο του 2019 διαγράφηκαν εντελώς, καθώς τηρούν πλέον όλα τα πρότυπα χρηστής φορολογικής διακυβέρνησης.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας κατάρτισης του ενωσιακού καταλόγου, οι περιοχές δικαιοδοσίας αξιολογούνται σύμφωνα με τρία βασικά κριτήρια – φορολογική διαφάνεια, δίκαιη φορολόγηση και πραγματική οικονομική δραστηριότητα. Οι περιοχές δικαιοδοσίας που δεν τηρούν οποιοδήποτε από τα κριτήρια αυτά καλούνται να δεσμευτούν ότι θα καλύψουν τις σχετικές ελλείψεις εντός ορισμένης προθεσμίας.

Η Επιτροπή και τα κράτη μέλη θα συνεχίσουν τον διάλογο με τις περιοχές δικαιοδοσίας που περιλαμβάνονται στον κατάλογο και στο παράρτημα II (περιοχές δικαιοδοσίας με εκκρεμείς δεσμεύσεις) πριν από την επόμενη επικαιροποίηση του ενωσιακού καταλόγου τον Οκτώβριο του 2020. Μια άλλη προτεραιότητα είναι η παρακολούθηση των χωρών που έχουν διαγραφεί από τον κατάλογο, ώστε να διασφαλίζεται ότι εφαρμόζουν έμπρακτα χρηστή φορολογική διακυβέρνηση. Ο ενωσιακός κατάλογος αποτελεί δυναμική διαδικασία, η οποία θα συνεχίσει να εξελίσσεται κατά τα επόμενα έτη, ώστε να συμβαδίζει με τις διεθνείς εξελίξεις.

Ο διάλογος και η προσέγγιση αποτελούν βασικό στοιχείο της διαδικασίας κατάρτισης του ενωσιακού καταλόγου. Η Επιτροπή παρέχει σημαντική στήριξη σε τρίτες χώρες για την ενίσχυση της καταπολέμησης των καταχρηστικών φορολογικών πρακτικών, καθώς και τεχνική βοήθεια στα κράτη στα οποία είναι απαραίτητη. Η στήριξη αυτή είναι ιδιαίτερα επωφελής για τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες πλήττονται δυσανάλογα από τις παγκόσμιες καταχρηστικές φορολογικές πρακτικές και τις παράνομες χρηματοοικονομικές ροές. Με τον τρόπο αυτό, η διαδικασία κατάρτισης του ενωσιακού καταλόγου συμβάλλει στην επίτευξη βασικών στόχων στο πλαίσιο των «Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης». Από τις 40 περιοχές δικαιοδοσίας που αξιολογήθηκαν μετά την τελευταία σημαντική επικαιροποίηση του ενωσιακού καταλόγου τον Μάρτιο του 2019, περίπου δώδεκα πληρούσαν τις απαιτήσεις και διαγράφηκαν πλήρως. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τα θετικά αποτελέσματα που μπορεί να αποφέρει η διαδικασία κατάρτισης του ενωσιακού καταλόγου.

Όσον αφορά τις συνέπειες, οι περιοχές δικαιοδοσίας που περιλαμβάνονται στον κατάλογο, εκτός από τη ζημία που υφίστανται στη φήμη τους λόγω της εγγραφής τους, υπόκεινται σε αμυντικά μέτρα τόσο από μέρους της ΕΕ όσο και από μέρους των κρατών μελών. Σε επίπεδο ΕΕ, τα μέτρα αφορούν την κατανομή των ενωσιακών πόρων. Σε εθνικό επίπεδο, τα κράτη μέλη θα πρέπει επίσης να εφαρμόζουν αντίμετρα σύμφωνα με συντονισμένη προσέγγιση που έχουν συμφωνήσει.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_262

► Η Επιτροπή ξεκινά εκστρατεία για την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας (02.03.2020)

καταπολέμηση αδήλωτης εργασίας – δίκαιοι όροι εργασίας – Ευρωπαϊκή Αρχή Εργασίας

Η Επιτροπή εγκαινίασε την πρώτη ευρωπαϊκή εκστρατεία για τη δηλωμένη εργασία. Θα συνεργαστεί στενά με την ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας και την Ευρωπαϊκή Αρχή Εργασίας. Η πρωτοβουλία αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των εργαζομένων, των επιχειρήσεων και των υπευθύνων για τη χάραξη πολιτικής σχετικά με το γεγονός ότι η αδήλωτη εργασία είναι ατελέσφορη: στερεί από τους εργαζομένους την κοινωνική προστασία, στρεβλώνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων και έχει ως αποτέλεσμα τεράστια κενά στα δημόσια οικονομικά.

Ένα νέο Ειδικό Ευρωβαρόμετρο δείχνει το μέγεθος του προβλήματος: ένας στους δέκα Ευρωπαίους αναφέρει ότι αγόρασε αγαθά ή υπηρεσίες που θα μπορούσαν να έχουν προέλθει από αδήλωτη εργασία. Το ένα τρίτο των Ευρωπαίων γνωρίζουν κάποιον που εργάζεται χωρίς να έχει δηλωθεί.

Η εκστρατεία για τη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε δηλωμένη εργασία ξεκινά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (# EU4FairWork). Στις 16 Μαρτίου 2020 θα ξεκινήσει στα κράτη μέλη της ΕΕ η εβδομάδα δράσης για τη δηλωμένη εργασία με ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων: για παράδειγμα, επιθεωρήσεις σε τομείς που διατρέχουν κίνδυνο, ενημερωτικές συναντήσεις, επισκέψεις σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες. Η Επιτροπή θα εγκρίνει επίσης έκθεση σχετικά με τις δραστηριότητες της ευρωπαϊκής πλατφόρμας για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, η οποία αποτελείται από τις αρμόδιες αρχές όλων των κρατών μελών και εκπροσώπους διακλαδικών κοινωνικών εταίρων σε επίπεδο ΕΕ. Στόχος του δικτύου είναι να βοηθήσει τις χώρες της ΕΕ να διδαχθούν η μία από την άλλη και να αναπτύξουν στενή διασυνωριστική συνεργασία. Η πλατφόρμα, που άρχισε να λειτουργεί το 2016, πρόκειται να ενσωματωθεί στην Ευρωπαϊκή Αρχή Εργασίας (ELA), γεγονός που θα της επιτρέψει να παράγει ακόμα μεγαλύτερο έργο.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_355

XII. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Παρουσίαση από την Επιτροπή της στρατηγικής για την ισότητα των φύλων στην Ευρώπη (02.03.2020)

ισότητα φύλων – έμφυλη βία – ίσες ευκαιρίες – καταπολέμηση διακρίσεων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε τη στρατηγική της για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρώπη. Παρά το γεγονός ότι η ΕΕ πρωτοστατεί παγκοσμίως σε θέματα ισότητας και έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο τις τελευταίες δεκαετίες, η έμφυλη βία και τα έμφυλα στερεότυπα εξακολουθούν να υπάρχουν: μία στις τρεις γυναίκες στην ΕΕ έχει υποστεί σωματική και/ή σεξουαλική βία. Αν και οι περισσότεροι πτυχιούχοι πανεπιστημίου είναι γυναίκες, οι απολαβές τους είναι, κατά μέσο όρο, 16% χαμηλότερες από εκείνες των ανδρών, ενώ στις μεγαλύτερες εταιρείες της ΕΕ μόνο το 8% των διευθυντικών στελεχών είναι γυναίκες.

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι ανισότητες, η στρατηγική για την ισότητα των φύλων 2020-2025 καθορίζει τις βασικές δράσεις για την επόμενη πενταετία και εξασφαλίζει ότι η Επιτροπή θα ενσωματώνει μια παράμετρο ισότητας σε όλους τους τομείς της ενωσιακής πολιτικής. Η στρατηγική περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο η Επιτροπή θα υλοποιήσει την υπόσχεση που έδωσε η πρόεδρος της ΕΕ, ότι δηλαδή η Ευρώπη θα προσφέρει τις ίδιες ευκαιρίες για όλους όσοι έχουν τις ίδιες φιλοδοξίες.

Μέχρι σήμερα, κανένα κράτος μέλος της ΕΕ δεν έχει επιτύχει ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών. Η πρόοδος συντελείται με αργούς ρυθμούς, ενώ εξακολουθεί να υπάρχει χάσμα μεταξύ των φύλων στην απασχόληση, τις αμοιβές, τις ευθύνες φροντίδας και τις συντάξεις. Για να γεφυρωθεί το χάσμα και να μπορέσει η Ευρώπη να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τις δυνατότητές της στις επιχειρήσεις, την πολιτική και την κοινωνία, η στρατηγική περιγράφει μια δέσμη μέτρων όπως: τον τερματισμό της έμφυλης βίας και των στερεοτύπων, την εξασφάλιση ίσης συμμετοχής και ίσων ευκαιριών στην αγορά εργασίας, καθώς και ίσης αμοιβής και την επίτευξη ισόρροπης εκπροσώπησης των φύλων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στην πολιτική.

Πιο συγκεκριμένα, στην ΕΕ το 33% των γυναικών έχουν υποστεί σωματική και/ή σεξουαλική βία, ενώ το 55% έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση. Οι γυναίκες στην Ευρώπη πρέπει να είναι απαλλαγμένες από τη βία και τα επιβλαβή στερεότυπα. Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, η στρατηγική ζητεί τη θέσπιση νομικών μέτρων που να ποινικοποιούν τη βία κατά των γυναικών. Ειδικότερα, όπου είναι δυνατή η εναρμόνιση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, η Επιτροπή προτίθεται να διευρύνει τους τομείς εγκληματικότητας σε συγκεκριμένες μορφές βίας κατά των γυναικών, όπως η σεξουαλική παρενόχληση, η κακοποίηση των γυναικών και ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων. Επιπλέον, η Επιτροπή θα προτείνει τον νόμο για τις ψηφιακές υπηρεσίες, προκειμένου να διευκρινίσει τα μέτρα που καλούνται να λάβουν οι πλατφόρμες για να αντιμετωπιστούν οι παράνομες δραστηριότητες στο διαδίκτυο, όπως η διαδικτυακή βία με στόχο τις γυναίκες.

Περαιτέρω, οι γυναίκες στην ΕΕ αμείβονται, κατά μέσο όρο, 16% λιγότερο απ' ό,τι οι άνδρες και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση και την παραμονή τους στην αγορά εργασίας. Η ισότητα των φύλων αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για μια καινοτόμο, ανταγωνιστική και ακμάζουσα ευρωπαϊκή οικονομία. Δεδομένων των δημογραφικών προκλήσεων, καθώς και της πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, η στήριξη των γυναικών για την εξεύρεση εργασίας σε τομείς με έλλειψη δεξιοτήτων, ιδίως στους τομείς της τεχνολογίας και της τεχνητής νοημοσύνης, θα επηρεάσει θετικά την οικονομία της Ευρώπης. Για να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες ως προς τις αμοιβές, η Επιτροπή δρομολογεί σήμερα δημόσια διαβούλευση σχετικά με τη μισθολογική διαφάνεια και θα υποβάλει δεσμευτικά μέτρα μέχρι το τέλος του 2020. Για να μπορούν οι γυναίκες να ακμάζουν στην αγορά εργασίας, η Επιτροπή θα εντείνει επίσης τις προσπάθειές της για την επιβολή των ενωσιακών προτύπων όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής, ώστε οι γυναίκες και οι άνδρες να έχουν πράγματι την επιλογή να εξελιχθούν εξίσου τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Η παρακολούθηση της ισότητας των φύλων στις παραμέτρους που επηρεάζουν την αγορά εργασίας, την κοινωνική ένταξη και την εκπαίδευση θα συνεχιστεί μέσω του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου.

Οι γυναίκες εξακολουθούν να υποεκπροσωπούνται σε ηγετικές θέσεις. Αυτό συμβαίνει, μεταξύ άλλων, στις μεγαλύτερες εταιρείες της ΕΕ, όπου μόνο το 8% των διευθυντικών στελεχών είναι γυναίκες. Για να δοθεί η δυνατότητα στις γυναίκες να αναλαμβάνουν ηγετικό ρόλο στον κόσμο των επιχειρήσεων, μεταξύ άλλων, η Επιτροπή θα ασκήσει πίεση προκειμένου να υλοποιηθεί η πρόταση του 2012 για ισόρροπη εκπροσώπηση των φύλων στα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων. Η Επιτροπή θα προωθήσει, επίσης, τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, όπως στις εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2024, μεταξύ άλλων μέσω της χρηματοδότησης και της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών. Η Επιτροπή θα δώσει το παράδειγμα. Γι' αυτό, θα επιδιώξει να επιτύχει ίση εκπροσώπηση των φύλων σε όλα τα διοικητικά επίπεδα μέχρι το τέλος του 2024.

Η Επιτροπή, υπό την καθοδήγηση της Επιτρόπου Ισότητας και με τη στήριξη της νεοουσταθείσας ειδικής ομάδας για την ισότητα, θα ενσωματώσει επίσης τη διάσταση του φύλου σε όλες τις ενωσιακές πολιτικές και σημαντικές πρωτοβουλίες, πρακτική γνωστή και ως συνεκτίμηση της διάστασης του φύλου. Οι βασικές προκλήσεις με τις οποίες αναμετράται σήμερα η ΕΕ – όπως η κλιματική αλλαγή και η ψηφιακή μετάβαση – έχουν μια διάσταση φύλου. Οι στόχοι της στρατηγικής για την ισότητα των φύλων θα αντικατοπτρίζονται επίσης στις δράσεις της ΕΕ ανά τον κόσμο, με στόχο την προώθηση της ενδυνάμωσης των γυναικών και την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_358

XIII. ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

► **Η ΕΕ και 15 μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου συμφωνούν τη ρύθμιση έκτακτης ανάγκης για τη δευτεροβάθμια επίλυση των εμπορικών διαφορών (27.03.2020)**

Επίλυση εμπορικών διαφορών – άσκηση έφεσης – ΠΟΕ – διεθνείς εμπορικές συναλλαγές – δευτεροβάθμια εκδίκαση διαφορών

Η ΕΕ και 15 άλλα μέλη του ΠΟΕ κατέληξαν σε συμφωνία επί ρύθμισης που θα τους επιτρέψει την άσκηση έφεσης και την επίλυση των εμπορικών διαφορών μεταξύ τους παρά την τρέχουσα παράλυση του δευτεροβάθμιου δικαιοδοτικού οργάνου του ΠΟΕ. Δεδομένης της ισχυρής και ακλόνητης στήριξής της προς ένα σύστημα εμπορικών συναλλαγών που βασίζεται σε κανόνες, η ΕΕ έχει διδραματίσει ηγετικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αυτού του μέτρου έκτακτης ανάγκης στο πλαίσιο του ΠΟΕ.

Η πολυμερής μεταβατική ρύθμιση για την υπαγωγή της δευτεροβάθμιας εκδίκασης των διαφορών σε διαιτησία αντικατοπτρίζει τους συνήθεις κανόνες της διαδικασίας έφεσης του ΠΟΕ και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μεταξύ οποιωνδήποτε μελών του Οργανισμού που επιθυμούν να συμμετάσχουν, εφόσον το δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο του ΠΟΕ δεν είναι πλήρως λειτουργικό.

Η εν λόγω συμφωνία υπογραμμίζει τη σημασία που δίνουν τα συμμετέχοντα σ' αυτήν μέλη του ΠΟΕ – Αυστραλία, Βραζιλία, Γουατεμάλα, Ελβετία, Ευρωπαϊκή Ένωση, Καναδάς, Κίνα, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Μεξικό, Νέα Ζηλανδία, Νορβηγία, Ουρουγουάη, Σιγκαπούρη, Χιλή και Χονγκ Κονγκ – σε ένα λειτουργικό σύστημα επίλυσης διαφορών με δύο βαθμούς δικαιοδοσίας στο πλαίσιο του ΠΟΕ. Ένα τέτοιο σύστημα εγγυάται ότι οι εμπορικές διαφορές μπορούν να επιλυθούν μέσω αμερόληπτης και ανεξάρτητης διαδικασίας, στοιχείο απαραίτητο για ένα πολυμερές σύστημα συναλλαγών που βασίζεται σε κανόνες.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_538

XIV. ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

► **Ανακοίνωση σχετικά με το σχέδιο της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στόχος η αξιοπρέπεια και η ισότητα σε όλον τον κόσμο (25.03.2020)**

Ισότητα – αξιοπρέπεια – δημοκρατία – εξάλειψη αποκλεισμών – συνεργασία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ο Ύπατος Εκπρόσωπος προσδιόρισαν τις προτεραιότητες και τις προοπτικές για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, εκδίδοντας κοινή Ανακοίνωση και το σχέδιο δράσης της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία για την περίοδο 2020-2024. Επιπλέον, υπέβαλαν κοινή πρόταση προς το Συμβούλιο προκειμένου να αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία για θέματα που εμπίπτουν στο σχέδιο δράσης, γεγονός που αντανάκλα τη στρατηγική σημασία του σχεδίου δράσης. Το εν λόγω σχέδιο αποβλέπει στην προώθηση ταχύτερης και αποτελεσματικότερης λήψης αποφάσεων σε θέματα που συνδέονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία.

Οι μεταβαλλόμενες γεωπολιτικές συνθήκες, η ψηφιακή μετάβαση, η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η κλιματική αλλαγή θέτουν σημαντικές προκλήσεις, αλλά παρέχουν και τη δυνατότητα προώθησης του θετικού μετασχηματισμού προς πιο δημοκρατικές και πολυδεκτικές κοινωνίες. Η σημερινή πρόταση καθορίζει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν από την ΕΕ και τα κράτη μέλη της, ώστε να αποδεχτούμε νέες πραγματικότητες και να αναλάβουμε από κοινού δράση σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ.

Με βάση τα επιτεύγματα των προηγούμενων σχεδίων δράσης, το νέο σχέδιο δράσης προσδιορίζει τις προτεραιότητες και τις βασικές δράσεις για την επόμενη πενταετία και δεσμεύεται να διασφαλίσει ότι η ΕΕ θα δραματίσει σημαντικότερο ρόλο στην προώθηση και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας σε όλο το φάσμα της εξωτερικής της δράσης. Το σχέδιο δράσης διαρθρώνεται σε πέντε άξονες δράσης: 1. Προστασία και ενίσχυση της θέσης των ατόμων, 2. Οικοδόμηση ανθεκτικών και δημοκρατικών κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς, 3. Προώθηση ενός παγκόσμιου συστήματος για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, 4. Αξιοποίηση των ευκαιριών και αντιμετώπιση των προκλήσεων που τίθενται από τη χρήση νέων τεχνολογιών, 5. Επίτευξη αποτελεσμάτων μέσω της συνεργασίας.

Αυτοί οι πέντε άξονες δράσης θα χρησιμεύσουν ως βάση για την εφαρμογή επιχειρησιακών μέτρων σε εθνικό, περιφερειακό και πολυμερές επίπεδο, λαμβανομένων υπόψη των τοπικών συνθηκών και ιδιαιτεροτήτων. Για την επίτευξη του στόχου της, η ΕΕ θα αξιοποιήσει το ευρύ φάσμα πολιτικών και εργαλείων που έχει στη διάθεσή της για την προαγωγή και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Η κοινή Ανακοίνωση, το σχέδιο δράσης της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία (2020-2024) και η κοινή πρόταση που τα συνοδεύει θα διαβιβαστούν στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Το Συμβούλιο θα προχωρήσει στα επόμενα βήματα για την έγκριση του σχεδίου δράσης της ΕΕ, μεταξύ άλλων, προτείνοντας στο

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να το εγκρίνει ως ενωσιακή πολιτική στρατηγικού ενδιαφέροντος.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_4

► **Η Επιτροπή αναλαμβάνει δράση για την εξεύρεση λύσεων για τα ασυνόδευτα παιδιά-μετανάστες στα ελληνικά νησιά (06.03.2020)**

μετανάστευση – ασυνόδευτοι ανήλικοι – εθελοντική μετεγκατάσταση

Η Επιτροπή παρουσίασε ένα σχέδιο δράσης με άμεσα μέτρα στήριξης της Ελλάδας, το οποίο έγινε δεκτό από τους υπουργούς στο έκτακτο Συμβούλιο Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων. Στο πλαίσιο των εν εξελίξει προσπαθειών στήριξης, η πρόεδρος της Επιτροπής συνόμιλησε με τον Έλληνα πρωθυπουργό σχετικά με την κατάσταση των ασυνόδευτων παιδιών-μεταναστών που βρίσκονται στα ελληνικά νησιά. Από κοινού συμφώνησαν να θέσουν σε εφαρμογή μια διαδικασία που να διασφαλίζει την προστασία και τη φροντίδα των ασυνόδευτων παιδιών-μεταναστών, τα οποία συγκαταλέγονται στα πλέον ευάλωτα άτομα της Ευρώπης.

Οι προσπάθειες θα επικεντρωθούν, αφενός, στις προσπάθειες αλληλεγγύης των άλλων κρατών μελών μέσω της εθελοντικής μετεγκατάστασης των ασυνόδευτων παιδιών από την Ελλάδα σε άλλα κράτη μέλη, και, αφετέρου, σε βιώσιμες λύσεις για τα ασυνόδευτα παιδιά-μετανάστες που θα παραμείνουν στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή είναι έτοιμη να παράσχει αυξημένη χρηματοδοτική και επιχειρησιακή στήριξη στην Ελλάδα και τα κράτη μέλη. Επίσης, την άνοιξη θα πραγματοποιηθεί διάσκεψη με τα κράτη μέλη σχετικά με τα παιδιά-μετανάστες, η οποία θα εστιάζει στις προσπάθειες μετεγκατάστασης.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_406

XV. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

► **Συμφωνία Επιτροπής με συνεργατικές πλατφόρμες οικονομίας για τη δημοσίευση βασικών δεδομένων για τουριστικά καταλύματα (05.03.2020)**

συνεργατική οικονομία – βραχυπρόθεσμη μίσθωση – πλατφόρμες – κοινοχρησία δεδομένων

Η Επιτροπή κατέληξε σε συμφωνία-ορόσημο με την Airbnb, την Booking, την ομάδα Expedia και το TripAdvisor σχετικά με την κοινοχρησία δεδομένων. Αυτό θα επιτρέψει στην Eurostat, τη στατιστική υπηρεσία της ΕΕ, να δημοσιεύει δεδομένα σχετικά με καταλύματα βραχείας διαμονής που προσφέρονται μέσω αυτών των πλατφορμών σε ολόκληρη την ΕΕ.

Η συμφωνία θα επιτρέψει, για πρώτη φορά, την πρόσβαση σε αξιόπιστα δεδομένα σχετικά με τις διακοπές και τα καταλύματα βραχείας διαμονής που προσφέρονται μέσω αυτών των πλατφορμών οικονομικής συνεργασίας. Θα συμβάλει σε πληρέστερα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τα τουριστικά καταλύματα σε ολόκληρη την Ευρώπη, θα επιτρέψει στις δημόσιες αρχές να κατανοήσουν καλύτερα την ανάπτυξη της συνεργατικής οικονομίας και θα υποστηρίξουν πολιτικές βάσει στοιχείων.

Η συμφωνία, που υπογράφηκε μεταξύ κάθε πλατφόρμας και της Eurostat, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προβλέπει: 1. Τακτικά και αξιόπιστα δεδομένα από τις τέσσερις πλατφόρμες: Τα κοινόχρηστα δεδομένα θα περιλαμβάνουν τον αριθμό των διανυκτερεύσεων και τον αριθμό των επισκεπτών. Τα δεδομένα θα συγκεντρωθούν σε επίπεδο δήμων. Οι πλατφόρμες συμφώνησαν να μοιράζονται δεδομένα σε συνεχή βάση. 2. Απόρρητο:

Το απόρρητο των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των φιλοξενούμενων, προστατεύεται σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία της ΕΕ. Τα δεδομένα δεν επιτρέπουν την ταυτοποίηση μεμονωμένων πολιτών ή ιδιοκτητών. 3. Δημοσίευση δεδομένων: Τα δεδομένα που παρέχονται από τις πλατφόρμες θα υποβληθούν σε στατιστική επικύρωση και θα συγκεντρωθούν από την Eurostat. Η Eurostat θα δημοσιεύσει δεδομένα για όλα τα κράτη μέλη καθώς και για πολλές μεμονωμένες περιοχές και πόλεις συνδυάζοντας τις πληροφορίες που λαμβάνονται από τις πλατφόρμες. Αναμένεται ότι τα πρώτα στατιστικά στοιχεία θα κυκλοφορήσουν το δεύτερο εξάμηνο του 2020.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_194

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Η εργαλειοθήκη της ΕΕ για ασφαλή δίκτυα 5G

Σήμερα, η Ευρώπη συγκαταλέγεται στις πλέον προηγμένες περιοχές του κόσμου όσον αφορά την εμπορική διάθεση υπηρεσιών 5G και, ως το τέλος του τρέχοντος έτους, οι πρώτες υπηρεσίες 5G αναμένεται να είναι διαθέσιμες σε 138 ευρωπαϊκές πόλεις. Ως σημαντικός παράγοντας διευκόλυνσης των μελλοντικών ψηφιακών υπηρεσιών, οι τεχνολογίες 5G θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο στην ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας τα επόμενα χρόνια. Θα αποτελέσουν μείζονα παράγοντα διευκόλυνσης των μελλοντικών ψηφιακών υπηρεσιών σε βασικούς τομείς της ζωής των πολιτών και σημαντική βάση για τον ψηφιακό και τον πράσινο μετασχηματισμό. Από την εξατομικευμένη ιατρική ως τη γεωργία ακριβείας, από τα έξυπνα ενεργειακά δίκτυα ως τη συνδεδεμένη κινητικότητα, το 5G θα επηρεάσει σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής των πολιτών της ΕΕ. Ωστόσο, τα δίκτυα 5G προσφέρουν περισσότερα δυνητικά σημεία εισόδου για τους επιτιθέμενους λόγω της πιο αποκεντρωμένης αρχιτεκτονικής τους, της έξυπνης υπολογιστικής ισχύος στις παρυφές του δικτύου, της ανάγκης για περισσότερες κεραίες και της αυξημένης εξάρτησής τους από λογισμικό. Οι απειλές για την κυβερνοασφάλεια αυξάνονται και γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες. Δεδομένου ότι πολλές κρίσιμες υπηρεσίες θα εξαρτώνται από το 5G, η εγγύηση της ασφάλειας των δικτύων είναι ύψιστης στρατηγικής σημασίας για ολόκληρη την ΕΕ.

Στο πλαίσιο τούτο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε, περι τα τέλη Ιανουαρίου 2020, την κοινή εργαλειοθήκη μέτρων μετριασμού που συμφωνήθηκε από τα κράτη μέλη της ΕΕ για την αντιμετώπιση των κινδύνων για την ασφάλεια που σχετίζονται με την ανάπτυξη των δικτύων 5G, της πέμπτης γενιάς δικτύων κινητών επικοινωνιών. Προηγήθηκε η έκκληση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για μια συντονισμένη προσέγγιση όσον αφορά την ασφάλεια του 5G και η επακόλουθη Σύσταση της Επιτροπής του Μαρτίου 2019. Έκτοτε, τα κράτη μέλη προσδιόρισαν τους κινδύνους και τα τρωτά σημεία σε εθνικό επίπεδο και δημοσίευσαν κοινή αξιολόγηση επικινδυνότητας της ΕΕ. Μέσω της εργαλειοθήκης, τα κράτη μέλη δεσμεύονται να κάνουν μαζί τα επόμενα βήματα βάσει αντικειμενικής αξιολόγησης των προσδιορισθέντων κινδύνων και αναλογικών μέτρων μετριασμού. Με σχετική Ανακοίνωσή της, η Επιτροπή δρομολόγησε ανάλογες δράσεις στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της και ζήτησε να εφαρμοστούν κάποια βασικά μέτρα έως τις 30 Απριλίου 2020.

Μολοντί οι παράγοντες της αγοράς φέρουν σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για την ασφαλή ανάπτυξη του 5G και

τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για την εθνική ασφάλεια, η ασφάλεια των δικτύων 5G αποτελεί ζήτημα στρατηγικής σημασίας για ολόκληρη την ενιαία αγορά και για την τεχνολογική κυριαρχία της ΕΕ. Ο στενός συντονισμός κατά την εφαρμογή της εργαλειοθήκης είναι απαραίτητος για να εξασφαλιστεί ότι οι επιχειρήσεις και οι πολίτες της ΕΕ θα μπορούν να αξιοποιήσουν πλήρως όλα τα οφέλη της νέας τεχνολογίας με ασφαλή τρόπο.

Τα κράτη μέλη ενέκριναν την εργαλειοθήκη μέσω της ομάδας συνεργασίας NIS. Η εργαλειοθήκη καλύπτει όλους τους κινδύνους που προσδιορίστηκαν στη συντονισμένη αξιολόγηση της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των κινδύνων που σχετίζονται με μη τεχνικούς παράγοντες, όπως ο κίνδυνος παρεμβολής από κρατικούς παράγοντες εκτός ΕΕ ή παράγοντες που υποστηρίζονται από κράτη εκτός ΕΕ μέσω της αλυσίδας εφοδιασμού 5G. Στα συμπεράσματα της εργαλειοθήκης, τα κράτη μέλη συμφώνησαν να ενισχύσουν τις απαιτήσεις στον τομέα της ασφάλειας, να αξιολογούν τα προφίλ κινδύνου των προμηθευτών, να εφαρμόζουν σχετικούς περιορισμούς για τους προμηθευτές που θεωρούνται υψηλού κινδύνου, συμπεριλαμβανομένων των αναγκαίων αποκλεισμών για βασικά πάγια στοιχεία που θεωρούνται ζωτικής σημασίας και ευαίσθητα (όπως οι λειτουργίες του κεντρικού δικτύου), καθώς και να αναπτύξουν στρατηγικές για να εξασφαλίσουν τη διαφοροποίηση των πωλητών.

Παρότι η απόφαση για τη λήψη ειδικών μέτρων ασφαλείας παραμένει αρμοδιότητα των κρατών μελών, το συλλογικό έργο που επιτελέστηκε για την εργαλειοθήκη αποδεικνύει την ακλόνητη αποφασιστικότητά τους να αντιμετωπίσουν από κοινού τις προκλήσεις ασφαλείας των δικτύων 5G. Αυτό είναι απαραίτητο για μια επιτυχημένη και αξιόπιστη ενωσιακή προσέγγιση όσον αφορά την ασφάλεια του 5G, καθώς και για να διατηρηθεί ο ανοικτός χαρακτήρας της εσωτερικής αγοράς υπό την προϋπόθεση της τήρησης των βασισμένων στον κίνδυνο απαιτήσεων της ΕΕ για την ασφάλεια.

Η Επιτροπή θα υποστηρίξει την εφαρμογή μιας ενωσιακής προσέγγισης όσον αφορά την κυβερνοασφάλεια των δικτύων 5G και θα αναλάβει δράση, όπως ζητήθηκε από τα κράτη μέλη, χρησιμοποιώντας, ανάλογα με την περίπτωση, όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της για να εγγυηθεί την ασφάλεια των υποδομών και της αλυσίδας εφοδιασμού 5G:

- κανόνες για τις τηλεπικοινωνίες και την κυβερνοασφάλεια·
- συντονισμό στους τομείς της τυποποίησης και της πιστοποίησης σε επίπεδο ΕΕ·

- πλαίσιο ελέγχου των άμεσων ξένων επενδύσεων για την προστασία της ευρωπαϊκής αλυσίδας εφοδιασμού 5G.
- μέσα εμπορικής άμυνας.
- κανόνες ανταγωνισμού.
- δημόσιες συμβάσεις, εξασφαλίζοντας ότι λαμβάνονται δεόντως υπόψη οι πτυχές που αφορούν την ασφάλεια.
- προγράμματα χρηματοδότησης της ΕΕ, εξασφαλίζοντας ότι οι δικαιούχοι συμμορφώνονται με τις σχετικές απαιτήσεις ασφάλειας.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/cybersecurity-5g-networks-eu-toolbox-risk-mitigating-measures>

Ανακοίνωση Επιτροπής:

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/security-5g-deployment-eu-implementing-eu-toolbox-communication-commission>

Ενημερωτικό δελτίο:

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-toolbox-5g-security>

Βλ. επίσης:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_127

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/nis-cooperation-group>

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_143

► ΕΕΤΤ: Υπηρεσίες Πολυμεσικής Πληροφόρησης μόνο με ρητή συγκατάθεση

Στις 17 Φεβρουαρίου 2020, η ΕΕΤΤ προέβη σε τροποποίηση του Κώδικα Δεοντολογίας για την παροχή Υπηρεσιών Πολυμεσικής Πληροφόρησης (ΥΠΠ) με στόχο να διασφαλίζεται η ρητή συγκατάθεση του χρήστη για τη λήψη των συγκεκριμένων υπηρεσιών και να αποφεύγονται αυθαίρετες χρεώσεις χρηστών. Υπενθυμίζεται ότι οι ΥΠΠ είναι υπηρεσίες αυξημένης χρέωσης, μέσω συγκεκριμένων αριθμών, και αφορούν σε ψηφοφορίες, διαγωνισμούς, αγορές (π.χ. «κατέβασμα» παιχνιδιών, ringtone, video), παιχνίδια από την τηλεόραση με συμμετοχή μέσω τηλεφώνου, υπηρεσίες πληροφόρησης (π.χ. καιρός), αστρολογία/χαρτομαντεία, υπηρεσίες ενηλίκων κ.ά.

Σύμφωνα με την τροποποίηση, ο χρήστης που επιθυμεί να εγγραφεί σε μια ΥΠΠ, με ή χωρίς συνδρομή:

- Αφού καταχωρήσει τον τηλεφωνικό αριθμό του σε συγκεκριμένο διαδικτυακό τόπο, πρέπει να λάβει άμεσα από την εταιρεία που παρέχει την ΥΠΠ μήνυμα SMS, μέσω του οποίου να ενημερώνεται για το όνομα και το κόστος της υπηρεσίας, τη γραμμή βοήθειας, καθώς και την επωνυμία της εταιρείας.

– Στη συνέχεια, πρέπει να αποστείλει τη συγκατάθεσή του, μέσω ατελούς μηνύματος SMS, εντός 5 λεπτών από τη χρονική στιγμή αποστολής του αρχικού μηνύματος. Σε περίπτωση που το μήνυμα συγκατάθεσης δεν αποσταλεί εντός του χρονικού ορίου των 5 λεπτών, η εγγραφή ακυρώνεται.

– Μέχρι την αποστολή του παραπάνω μηνύματος, δεν χρεώνεται για την ΥΠΠ.

Σημειώνεται ότι είχε παρατηρηθεί αύξηση σχετικών καταγγελιών από χρήστες και η ΕΕΤΤ είχε διεξαγάγει δημόσια διαβούλευση για το θέμα.

Επίσης, η ΕΕΤΤ συστήνει στους καταναλωτές:

– Πριν την καταχώρηση του τηλεφωνικού αριθμού τους σε διαδικτυακούς τόπους για να εγγραφούν σε ΥΠΠ, να διαβάσουν προσεκτικά τους όρους και το κόστος. Το ίδιο ισχύει και για υπηρεσίες που προσφέρονται ή διαφημίζονται μέσω ηλεκτρονικών/έντυπων ΜΜΕ.

– Να διαβάσουν προσεκτικά τους όρους διαφημιστικών καταχωρήσεων και να ελέγχουν εάν αφορούν σε συνδρομητική υπηρεσία ή υπηρεσία που ολοκληρώνεται σε περισσότερα από ένα SMS κ.λπ.

– Να ενημερωθούν από τον πάροχο κινητής τηλεφωνίας που είναι συνδρομητές για τη δυνατότητα φραγής χρεώσιμων εισερχόμενων μηνυμάτων SMS από σύντομους πενταψήφιους κωδικούς. Επίσης, μπορούν να ενεργοποιήσουν τη φραγή μέσω των εφαρμογών που διαθέτουν οι πάροχοι. – Να επικοινωνήσουν άμεσα με την εταιρεία κινητής τηλεφωνίας στην οποία είναι συνδρομητές, σε περίπτωση που είτε διαπιστώσουν αδικαιολόγητες χρεώσεις στον λογαριασμό του κινητού τηλεφώνου ή αδικαιολόγητη μείωση του υπολοίπου στο καρτοκινητό είτε λάβουν μηνύματα SMS από πενταψήφιους κωδικούς, που αναφέρονται σε εγγραφή σε ΥΠΠ, χωρίς δική τους ενέργεια/συγκατάθεση.

Σχετικά links:

https://www.eett.gr/opencms/export/sites/default/admin/downloads/Consultations/telecoms/DD_Multimedia_Code_of_Conduct_Update.AnswerEETT.pdf

https://www.eett.gr/opencms/opencms/admin/News_new/news_1144.html

► Η στρατηγική της ΕΕ για τα δεδομένα και την τεχνητή νοημοσύνη στην ψηφιακή εποχή

Στα μέσα Φεβρουαρίου 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε μια στρατηγική που θα καταστήσει τον ψηφιακό μετασχηματισμό επωφελή για όλους. Η στρατηγική αυτή, προτεραιότητα της οποίας είναι ο άνθρωπος, ανοίγει νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις και ενισχύει την ανάπτυξη μιας αξιόπιστης τεχνολογίας υπέρ μιας ανοιχτής και δημοκρατικής κοινωνίας και μιας δυναμικής και βιώσιμης οικονομίας. Η ψηφιακή τεχνολογία θα συμβά-

λει, επίσης, στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και στην επίτευξη της πράσινης μετάβασης. Οι προτάσεις για τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς δεδομένων και για τη διασφάλιση της ανθρωποκεντρικής ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης είναι τα πρώτα βήματα για την επίτευξη των στόχων αυτών.

Ειδικότερα, ενώ ο όγκος των δεδομένων αυξάνεται συνεχώς, το μεγαλύτερο μέρος των δυνατοτήτων του παραμένει αναξιοποίητο. Με μια ενιαία αγορά δεδομένων, η ΕΕ σκοπεύει να αποδεσμεύσει μη χρησιμοποιηθέντα δεδομένα, επιτρέποντάς τους να κυκλοφορούν ελεύθερα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε όλους τους τομείς, προς όφελος των επιχειρήσεων, των ερευνητών και των δημοσίων διοικήσεων. Για να επιτευχθεί αυτό, η ΕΕ θα θεσπίσει πρακτικούς, δίκαιους και σαφείς κανόνες για την πρόσβαση στα δεδομένα και τη χρήση τους, οι οποίοι θα συνάδουν με ευρωπαϊκές αξίες και δικαιώματα, όπως είναι η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η προστασία των καταναλωτών και η νομοθεσία περί ανταγωνισμού. Η ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δεδομένα προτείνει να θεσπιστούν μέτρα για τη διακυβέρνηση των δεδομένων, την πρόσβαση σε αυτά και την επαναχρησιμοποίησή τους για την ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων αρχών, να καταστούν τα δεδομένα του δημόσιου τομέα ευρύτερα διαθέσιμα μέσω του ανοίγματος συνόλων δεδομένων υψηλής αξίας σε ολόκληρη την ΕΕ και της δυνατότητας δωρεάν επαναχρησιμοποίησής τους και να δοθεί η δυνατότητα στους χρήστες να διατηρούν τον έλεγχο των δεδομένων τους επενδύοντας στην ανάπτυξη ικανοτήτων για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και τις ψηφιακές δεξιότητες.

Οι εφαρμογές που βασίζονται σε δεδομένα θα είναι προς όφελος των πολιτών και των επιχειρήσεων με πολλούς τρόπους. Μπορούν να βελτιώσουν την υγεία και την περιθάλψη, να δημιουργήσουν καθαρή κινητικότητα και ευφυή συστήματα μεταφορών, να δημιουργήσουν νέα προϊόντα και υπηρεσίες, να αναπτύξουν διασυνοριακές δημόσιες υπηρεσίες που να εξοικονομούν πόρους και να βελτιώσουν την ενεργειακή απόδοση. Κατά την επόμενη πενταετία, η Επιτροπή θα επικεντρωθεί σε τρεις βασικούς στόχους στον ψηφιακό τομέα:

- τεχνολογία στην υπηρεσία του ανθρώπου·
- δίκαιη και ανταγωνιστική οικονομία·
- ανοικτή, δημοκρατική και βιώσιμη κοινωνία.

Όσον αφορά τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης, η Επιτροπή παρουσίασε Λευκή Βίβλο όπου προτείνει ένα πλαίσιο για την αξιόπιστη τεχνητή νοημοσύνη, με βάση την αριστεία και την εμπιστοσύνη. Σε συνεργασία με τον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, στόχος είναι η κινητοποίηση πόρων σε ολόκληρη την αξιακή αλυσίδα και η δημιουργία των κατάλληλων κινήτρων για την επιτάχυνση της ανάπτυξης της τεχνητής νοημοσύνης, μεταξύ άλλων και

από μικρότερες και μεσαίες επιχειρήσεις. Τούτο περιλαμβάνει τη συνεργασία με τα κράτη μέλη και την ερευνητική κοινότητα, καθώς και την προσέλκυση και διατήρηση ταλέντων στην ΕΕ. Δεδομένου ότι τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης μπορούν να είναι πολύπλοκα και να ενέχουν σημαντικούς κινδύνους, είναι ουσιαστικής σημασίας η οικοδόμηση εμπιστοσύνης. Ένα πλαίσιο πρέπει να καλύπτει τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου, χωρίς να επιβαρύνει υπερβολικά όσα συστήματα ενέχουν μικρότερους κινδύνους. Εξακολουθούν να ισχύουν αυστηροί κανόνες της ΕΕ για την προστασία των καταναλωτών, την αντιμετώπιση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικότητας.

Για τις περιπτώσεις υψηλού κινδύνου, όπως η υγεία, η αστυνόμευση ή οι μεταφορές, τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης πρέπει να είναι διαφανή, ανιχνεύσιμα και να εγγυώνται την εποπτεία από τον άνθρωπο. Οι αρχές θα πρέπει να είναι σε θέση να δοκιμάζουν και να πιστοποιούν αλγορίθμους, καθώς και να ελέγχουν τα καλλυντικά, τα αυτοκίνητα ή τα παιχνίδια. Χρειάζονται αντικειμενικά στοιχεία για την εκπαίδευση των συστημάτων υψηλού κινδύνου, ώστε να διασφαλίζεται ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως είναι η ιδιωτικότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων. Ενώ σήμερα η χρήση της αναγνώρισης προσώπου για την εξ αποστάσεως αναγνώριση βιομετρικών στοιχείων γενικώς απαγορεύεται και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε σπάνιες, δεόντως αιτιολογημένες και αναλογικές περιπτώσεις, υπό την επιφύλαξη διασφαλίσεων και βάσει του ενωσιακού ή του εθνικού δικαίου, η Επιτροπή επιθυμεί να δρομολογήσει έναν εκτεταμένο διάλογο, ο οποίος θα μπορούσε να δικαιολογήσει εξαιρέσεις στο μέλλον, εφόσον χρειαστεί. Όσον αφορά τις εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης χαμηλότερου κινδύνου, η Επιτροπή προτείνει ένα εθελοντικό σύστημα επισήμανσης.

Η Επιτροπή θα υποβάλει εντός του έτους νομοθέτημα για τις ψηφιακές υπηρεσίες, θα προτείνει αναθεώρηση του Κανονισμού σχετικά με την ηλεκτρονική ταυτοποίηση και τις υπηρεσίες εμπιστοσύνης για ηλεκτρονικές συναλλαγές στην εσωτερική αγορά (Κανονισμός eIDAS) και θα ενισχύσει την κυβερνοασφάλεια μέσω μιας Κοινής Μονάδας Κυβερνοχώρου. Απώτερος σκοπός, η Ευρώπη να χαράξει και να ακολουθήσει δική της πορεία ώστε να γίνει μια παγκοσμίως ανταγωνιστική, βασισμένη σε αξίες και χωρίς αποκλεισμούς ψηφιακή οικονομία και κοινωνία, συνεχίζοντας παράλληλα να συνεργάζεται στενά με τους διεθνείς εταίρους της.

Σχετικά links:

Σχετικός ιστότοπος:

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_el

Συχνές ερωτήσεις-απαντήσεις για το ψηφιακό μέλλον της

Ευρώπης:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_264

Βλ. επίσης:

https://ec.europa.eu/info/files/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

https://ec.europa.eu/info/files/communication-european-strategy-data_en

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/fs_20_278

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/fs_20_280

► ΑΠΔΠΧ: Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τον COVID-19

Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ), αναγνωρίζοντας τις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργούνται στον τομέα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών από την εξαιρετικά επείγουσα και απρόβλεπτη ανάγκη για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών λόγω της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19, εξέδωσε, στις 18 Μαρτίου 2020, κείμενο Κατευθυντήριων Γραμμών αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19. Με το κείμενο αυτό η Αρχή προδιέγραψε τις νομικές δυνατότητες επεξεργασίας από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές και τους ιδιωτικούς φορείς, ως υπευθύνους επεξεργασίας, βάσει του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων 2016/679 (ΓΚΠΔ), του Νόμου 4624/2019 και της λοιπής σχετικής νομοθεσίας, υπό τις συνθήκες ανάγκης της αντιμετώπισης εξάπλωσης του ιού. Μεταξύ άλλων, για το θέμα της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκ μέρους των εργοδοτών για τον σκοπό του περιορισμού διάδοσης του COVID-19, η Αρχή αναφέρεται σε συγκεκριμένα ζητήματα σύννομης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων. Ακόμα, η Αρχή επεσήμανε τους κανόνες επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων συγγενών ή οικείων ατόμων θανόντων από τον κορωνοϊό COVID-19, καθώς και τους κανόνες επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού

χαρακτήρα από τα ίδια τα υποκείμενα-νοσοούντες του κορωνοϊού. Τέλος, η Αρχή ασχολήθηκε με το ζήτημα της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για δημοσιογραφικούς σκοπούς.

Συναφώς, η Αρχή επισημαίνει τα εξής:

– Το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο, αλλά πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται σε σχέση με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ζωή και η υγεία.

– Ο υπεύθυνος επεξεργασίας, τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, λαμβάνοντας τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή της διάδοσης του COVID-19, ενδέχεται να προβεί σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σύμφωνα προς τα άρθρα 5, 6 και 9 του ΓΚΠΔ, χωρίς να μπορεί εκ προοιμίου να αποκλειστεί ως απαγορευμένη οποιαδήποτε πράξη επεξεργασίας, ιδίως στην παρούσα χρονική κρίσιμη και πρωτόγνωρη συγκυρία.

– Η νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο πλαίσιο λήψης μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας εν γένει αλλά και της υγείας των υποκειμένων των δεδομένων στους εργασιακούς χώρους, αφενός, παρέχει τις κατάλληλες νομικές βάσεις για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αφετέρου, παρέχει τη δυνατότητα στον εθνικό νομοθέτη να εξειδικεύσει πράξεις επεξεργασίας που είναι απαραίτητες για λόγους δημοσίου συμφέροντος, περιλαμβανομένου του τομέα της δημόσιας υγείας κατ' εξουσιοδότηση και σύμφωνα προς τις διατάξεις του ΓΚΠΔ.

Σχετικά links:

Το κείμενο των Κατευθυντήριων Γραμμών:

<https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=163,39,44,101,194,223,3,99>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2019 – Φεβρουάριος 2020)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών

Το ΔΕΕ επικυρώνει την απόφαση του ΓεΔΕΕ σύμφωνα με την οποία η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτίμησης κατά την απόφασή της να μην υποβάλει νομοθετική πρόταση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών «Ένας από μας»

αίτηση αναίρεσης – θεσμικό δίκαιο – Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία «Ένας από μας» – Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η οποία περιέχει τα συμπεράσματά της και τους λόγους για τους οποίους δεν πρόκειται να προβεί στις ενέργειες που ζητεί η Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία

ΔΕΕ C-418/18 P, Purrinck κ.λπ./Επιτροπή, 19.12.2019, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: S. Rodin, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2019:1113 – Αίτηση αναίρεσης

Με την αίτηση αναίρεσης, οι διοργανωτές της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών «Ένας από μας» ζητούν από το ΔΕΕ να αναιρέσει την απόφαση του ΓεΔΕΕ της 23ης Απριλίου 2018, *One of Us* κ.λπ./Επιτροπή (T561/14, στο εξής: ανααιρεσιβαλλόμενη απόφαση). Με την απόφαση αυτή, το ΓεΔΕΕ είχε απορρίψει την προσφυγή τους με αίτημα την ακύρωση της Ανακοίνωσης COM(2014) 355 final της Επιτροπής, της 28ης Μαΐου 2014, στην οποία η τελευταία εξέθετε τους λόγους για τους οποίους δεν σκόπευε να προβεί σε καμία από τις προτεινόμενες από τους διοργανωτές της επίδικης Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών (στο εξής: ΕΠΠ) ενέργειες.

Πιο συγκεκριμένα, στις 11 Μαΐου 2012, η Επιτροπή κατάρτισε, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 του Κανονισμού 211/2011, την πρόταση ΕΠΠ με τίτλο «Ένας από μας». Αντικείμενο της επίδικης ΕΠΠ ήταν «η νομική προστασία της αξιοπρέπειας, του δικαιώματος στη ζωή και της ακεραιότητας του κάθε ανθρώπου από τη σύλληψη, στους τομείς αρμοδιότητας της [Ευρωπαϊκής Ένωσης] όπου η προστασία αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία». Μετά την καταχώρισή της, η επίδικη ΕΠΠ συγκέντρωσε τον απαιτούμενο αριθμό υπογραφών και, στις 28 Φεβρουαρίου 2014, υποβλήθηκε επίσημα στην Επιτροπή. Στις 28 Μαΐου 2014, η Επιτροπή εξέδωσε Ανακοίνωση στην οποία ανέφερε αιτιολογημένα ότι δεν επρόκειτο να αναλάβει οποιαδήποτε ενέργεια σε συνέχεια της επίδικης ΕΠΠ. Ακολούθως, οι διοργανωτές της ΕΠΠ άσκησαν ενώπιον του ΓεΔΕΕ προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της επίμαχης Ανακοίνωσης και, επι-

κουρικώς, την ακύρωση του άρθρου 10 παρ. 1 στοιχείο γ' του Κανονισμού 211/2011. Μεταξύ άλλων, υποστήριξαν ότι η Επιτροπή, με την απόφασή της να μην υποβάλει πρόταση για την έκδοση νομικής πράξης σε συνέχεια της επίδικης ΕΠΠ, παρέβη το άρθρο 10 παρ. 1 στοιχείο γ' του Κανονισμού 211/2011. Το ΓεΔΕΕ επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής.

Επιληφθέν μετ' αναίρεσης, το ΔΕΕ υπενθύμισε, καταρχάς, ότι το άρθρο 11 παρ. 4 ΣΕΕ παρέχει στους πολίτες της Ένωσης, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, το δικαίωμα να λαμβάνουν την πρωτοβουλία να καλούν την Επιτροπή, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να υποβάλλει κατάλληλες προτάσεις επί θεμάτων στα οποία οι πολίτες αυτοί θεωρούν ότι απαιτείται νομική πράξη της Ένωσης για την εφαρμογή των Συνθηκών. Ωστόσο, από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 11 παρ. 4 ΣΕΕ και διατάξεων του Κανονισμού 211/2011 προκύπτει ότι η υποβολή από την Επιτροπή πρότασης για την έκδοση πράξης της Ένωσης σε συνέχεια μιας ΕΠΠ έχει προαιρετικό χαρακτήρα. Δυνάμει των άρθρων 17 παρ. 2 ΣΕΕ και 289 ΣΛΕΕ, η Επιτροπή απολαύει της εξουσίας νομοθετικής πρωτοβουλίας, υπό την έννοια ότι στο θεσμικό αυτό όργανο απόκειται να αποφασίσει αν θα υποβάλει ή όχι πρόταση νομοθετικής πράξης, εκτός από τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες υποχρεούται, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, να υποβάλει τέτοια πρόταση. Σκοπός του θεσμού της ΕΠΠ είναι να παράσχει στους πολίτες της Ένωσης δικαίωμα παρόμοιο με εκείνο που έχουν το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να ζητούν από την Επιτροπή να υποβάλει κάθε κατάλληλη πρόταση για την εφαρμογή των Συνθηκών. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να θίξει ούτε την εξουσία νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής ούτε την εξουσία εκτίμησής της, δυνάμει του άρθρου 17 παρ. 1 ΣΕΕ.

Στη συνέχεια, το ΔΕΕ τόνισε ότι πρόθεση των εμπνευστών του μηχανισμού της ΕΠΠ ήταν η ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών στη δημοκρατική ζωή της Ένωσης χωρίς, όμως, να διαταραχθεί η προϋφιστάμενη θεσμική ισορροπία και να στερηθεί η Επιτροπή την εξουσία νομοθετικής πρωτοβουλίας που της αναγνωρίζει το άρθρο 17 ΣΕΕ. Συνεπώς, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζουν οι ανααιρεσιόντες, το γεγονός ότι η Επιτροπή δεν υποχρεούται να προβεί σε ενέργειες σε συνέχεια ΕΠΠ δεν σημαίνει ότι μια τέτοια πρωτοβουλία στερείται πρακτικής αποτελεσματικότητας. ΕΠΠ η οποία καταχωρίστηκε σύμφωνα με τον Κανονισμό 211/2011 και τηρεί το σύνολο των διαδικασιών και των προϋποθέσεων που προβλέπει ο Κανονισμός αυτός ενεργοποιεί μια σειρά ειδικών υποχρεώσεων της Επιτροπής, η οποία όμως δεν δεσμεύεται να κινήσει

νομοθετική διαδικασία σε συνέχεια καταχωρισμένης ΕΠΠ που έχει λάβει την απαιτούμενη στήριξη.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ επικύρωσε την προσέγγιση του ΓεΔΕΕ σύμφωνα με την οποία, εφόσον η Επιτροπή διαθέτει, κατά την άσκηση της εξουσίας νομοθετικής πρωτοβουλίας, ευρέα περιθώρια εκτίμησης, οι Ανακοινώσεις της υπόκεινται σε περιορισμένο – και όχι σε πλήρη – δικαστικό έλεγχο. Το ΓεΔΕΕ έκρινε ότι ο εν λόγω έλεγχος πρέπει να αποσκοπεί να εξακριβώσει, πέραν της επάρκειας της αιτιολογίας μιας Ανακοίνωσης, την ύπαρξη, ειδικότερα, πρόδηλων σφαλμάτων εκτίμησης λόγω των οποίων πάσχει η Ανακοίνωση αυτή. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ κατέληξε ότι το ΓεΔΕΕ δεν υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας, με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, ότι η επίδικη Ανακοίνωση εμπίπτει στην άσκηση ευρείας εξουσίας εκτίμησης της Επιτροπής και πρέπει, κατά συνέπεια, να αποτελέσει αντικείμενο περιορισμένου δικαστικού ελέγχου, προκειμένου να εξακριβωθεί, μεταξύ άλλων, η επάρκεια της αιτιολογίας της και η απουσία προδήλων σφαλμάτων εκτίμησης. Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ επικύρωσε το σκεπτικό του ΓεΔΕΕ σύμφωνα με το οποίο η Επιτροπή στην Ανακοίνωσή της, στηριζόμενη σε δημοσίευση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, είχε αναφερθεί στο γεγονός ότι η βελτίωση της ασφάλειας των υπηρεσιών υγείας που συνδέονται, μεταξύ άλλων, με την άμβλωση συμβάλλει στη μείωση των θανάτων και των ασθενειών που σχετίζονται με τη μητρότητα, ένα από τα αίτια των οποίων έγκειται στην πρακτική των μη ασφαλών αμβλώσεων. Κατά συνέπεια, το ΓεΔΕΕ ορθώς έκρινε ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτίμησης κρίνοντας ότι η χρηματοδότηση από την Ένωση ενός συνόλου ασφαλών και αποτελεσματικών υπηρεσιών υγείας, ιδίως όσον αφορά τις αμβλώσεις, συμβάλλει στη μείωση του αριθμού των μη ασφαλών αμβλώσεων και, ως εκ τούτου, στη μείωση του κινδύνου θανάτων και ασθενειών που σχετίζονται με τη μητρότητα.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ απορρίπτει την αίτηση αναίρεσης και επικυρώνει την απόφαση του ΓεΔΕΕ.

► Πρόσβαση στα έγγραφα

Άρνηση παροχής πρόσβασης στις αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου της ΕΚΤ κατ' επίκληση του εμπιστευτικού χαρακτήρα του αποτελέσματος των διασκέψεων

αίτηση αναίρεσης – άρνηση παροχής πρόσβασης στις αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) – πρωτόκολλο περί του καταστατικού του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και της ΕΚΤ – άρθρο 10 παρ. 4 – εμπιστευτικότητα των συνεδριάσεων – αποτέλεσμα των διασκέψεων – δυνατότητα γνωστοποίησης – Απόφαση 2004/258/ΕΚ – πρόσβα-

ση στα έγγραφα της ΕΚΤ – άρθρο 4 παρ. 1 στοιχείο α' – εμπιστευτικότητα των διασκέψεων – περίπτωση κατά την οποία θίγεται η προστασία του δημοσίου συμφέροντος

ΔΕΕ C-442/18 P, ΕΚΤ/Espírito Santo Financial (Portugal), 19.12.2019, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: L. Bay Larsen, Γεν. Εισαγγελέας: P. Pikamäe, ECLI:EU:C:2019:1117 – Αίτηση αναίρεσης

Με την αίτηση αναίρεσης, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (στο εξής: ΕΚΤ) ζητά την αναίρεση της απόφασης του ΓεΔΕΕ, της 26ης Απριλίου 2018, επί της υπόθεσης *Espírito Santo Financial (Portugal)/ΕΚΤ* (T-251/15, στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση), με την οποία ακυρώθηκε η απόφαση της ΕΚΤ, της 1ης Απριλίου 2015, περί μερικής άρνησης παροχής πρόσβασης σε ορισμένα έγγραφα σχετικά με την απόφαση της ΕΚΤ, της 1ης Αυγούστου 2014, περί της Banco Espírito Santo SA (στο εξής: επίμαχη απόφαση).

Η Espírito Santo Financial (Portugal), SGPS, SA (στο εξής: ESF) είναι εταιρία χαρτοφυλακίου πορτογαλικού δικαίου και ένας από τους βασικούς μετόχους της Banco Espírito Santo SA (στο εξής: BES). Από τον Μάιο του 2014, η BES έκανε χρήση των πιστοδοτικών πράξεων του Ευρωσυστήματος και, από τον Ιούλιο του 2014, άρχισε να λαμβάνει έκτακτη ρευστότητα εκ μέρους της Banco de Portugal (Τράπεζας της Πορτογαλίας). Την 1η Αυγούστου 2014, το διοικητικό συμβούλιο αποφάσισε να αναστείλει, προληπτικά, την πρόσβαση της BES στα προβλεπόμενα από τη νομισματική πολιτική μέσα για τη χορήγηση πίστωσης και, ταυτόχρονα, την υποχρέωσε να εξοφλήσει το συνολικό ποσό που της είχε χορηγηθεί στο πλαίσιο του Ευρωσυστήματος. Κατόπιν αυτής της εξέλιξης, οι πορτογαλικές αρχές έθεσαν την BES υπό καθεστώς εξυγίανσης και κίνησαν κατά της ESF διαδικασία αφερεγγυότητας.

Ακολούθως, η ESF με έγγραφό της ζήτησε από την ΕΚΤ να της χορηγήσει πρόσβαση στην απόφαση της 1ης Αυγούστου 2014 και σε όλα τα έγγραφα που σχετίζονταν με την απόφαση αυτή. Η ΕΚΤ απάντησε στο σχετικό αίτημα, παρέχοντας συνολική ή μερική πρόσβαση σε ορισμένα από τα έγγραφα που ζητήθηκαν. Με νέο έγγραφό της προς την ΕΚΤ, η ESF υποστήριξε ότι η παρατεθείσα από την ΕΚΤ αιτιολογία προς δικαιολόγηση της άρνησης παροχής πλήρους πρόσβασης σε ορισμένα από τα έγγραφα που της ζητήθηκαν ήταν υπέρμετρα γενική και αόριστη. Επιπλέον, αιτήθηκε την πρόσβαση σε ορισμένες ακόμα πληροφορίες που δεν είχαν δημοσιοποιηθεί και, κυρίως, στο ποσό της οικείας πίστωσης, στο ποσό του ανώτατου ορίου παροχής έκτακτης ρευστότητας που μπορούσε να χορηγήσει η Τράπεζα της Πορτογαλίας στην BES και στις προτάσεις της 28ης Ιουλίου και της 1ης Αυγούστου 2014 που είχαν προηγηθεί της απόφασης της 1ης Αυγούστου 2014. Με νεότερη απόφασή της, την 1η Απριλίου 2015, η ΕΚΤ γνωστοποίησε στην ESF μόνον ορισμένες συμπληρωματικές πληροφορίες, ενώ κατά τα λοιπά αρ-

νήθηκε να χορηγήσει πρόσβαση στα ποσά που δεν είχαν δημοσιοποιηθεί με τα αποσπάσματα των πρακτικών των διασκέψεων του διοικητικού συμβουλίου, καθώς και σε ορισμένα απαλειφθέντα αποσπάσματα των προτάσεων της 28ης Ιουλίου και της 1ης Αυγούστου 2014.

Με προσφυγή της ενώπιον του ΓεΔΕΕ, η ΕΣΦ αιτήθηκε, μεταξύ άλλων, την ακύρωση της επίμαχης απόφασης της ΕΚΤ. Το ΓεΔΕΕ, από την πλευρά του, ακύρωσε την επίμαχη απόφαση, καθόσον η ΕΚΤ αρνήθηκε την παροχή πρόσβασης στο ποσό της οικείας πίστωσης και στις πληροφορίες που είχαν απαλειφθεί από τις προτάσεις της 28ης Ιουλίου και της 1ης Αυγούστου 2014. Κατά τα λοιπά, απέρριψε την προσφυγή.

Με την υπό εξέταση αίτηση αναίρεσης, η ΕΚΤ υποστήριξε ότι το ΓεΔΕΕ υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κατά την ερμηνεία του άρθρου 10 παρ. 4 πρωτοκόλλου αριθ. 4 περί του καταστατικού του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (στο εξής: πρωτόκολλο περί του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ) και του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 4ης Μαρτίου 2004, σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, καταρχάς, ότι, από την ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ, προκύπτει ότι ο εμπιστευτικός χαρακτήρας του αποτελέσματος των διασκέψεων του διοικητικού συμβουλίου διασφαλίζεται μόνον εφόσον η γνωστοποίηση θίγει την προστασία του δημοσίου συμφέροντος. Παράλληλα, το άρθρο 7 παρ. 1 της Απόφασης αυτής παρέχει στον γενικό διευθυντή της Γραμματείας της ΕΚΤ τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ της παροχής πρόσβασης στο έγγραφο που ζητήθηκε και της κοινοποίησης στον αιτούντα των λόγων της εκ μέρους του ολικής ή μερικής άρνησης. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 4β' του πρωτοκόλλου περί του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ, το διοικητικό συμβούλιο είναι αποκλειστικά αρμόδιο να αποφασίζει αν θα δημοσιοποιήσει το αποτέλεσμα των διασκέψεών του. Συνεπώς, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 4 παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ, ερμηνευόμενο σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 4β' του πρωτοκόλλου περί του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ, έχει την έννοια ότι προστατεύει τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των διασκέψεων του διοικητικού συμβουλίου, χωρίς να απαιτείται η άρνηση παροχής πρόσβασης στα έγγραφα που περιέχουν το αποτέλεσμα αυτό να υπόκειται στην προϋπόθεση ότι η γνωστοποίησή του θίγει την προστασία του δημοσίου συμφέροντος. Τούτο σημαίνει ότι ο γενικός διευθυντής Γραμματείας της ΕΚΤ υποχρεούται να αρνηθεί την πρόσβαση στο αποτέλεσμα των διασκέψεων του διοικητικού συμβουλίου, εκτός αν το ίδιο το διοικητικό συμβούλιο αποφασίσει να δημοσιοποιήσει, εν όλω ή εν

μέρει, το αποτέλεσμα αυτό. Επομένως, η αιτιολόγηση της άρνησης παροχής πρόσβασης στο αποτέλεσμα των διασκέψεων του διοικητικού συμβουλίου μπορεί να περιορίζεται στην επίκληση του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ. Επομένως, το ΓεΔΕΕ κακώς έκρινε ότι η ΕΚΤ όφειλε να αποδείξει ότι το ποσό που δεν γνωστοποιήθηκε ενέπιπε στο πεδίο εφαρμογής της εξαίρεσης του άρθρου 4 παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ ή να αιτιολογήσει τους λόγους για τους οποίους, κατά την κρίση της, η πρόσβαση στην πληροφορία αυτή θα έθιγε, κατά τρόπο συγκεκριμένο και ουσιαστικό, το δημόσιο συμφέρον όσον αφορά την εμπιστευτικότητα των διασκέψεων των οργάνων λήψης αποφάσεων της ΕΚΤ.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ αναιρεί το σημείο εκείνο της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης με το οποίο το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την απόφαση της ΕΚΤ περί άρνησης χορήγησης πρόσβασης στο ποσό της οικείας πίστωσης. Στη συνέχεια, αποφαινεται οριστικά επί της διαφοράς, κρίνοντας ότι, με την επίκληση του άρθρου παρ. 1 στοιχείο α' περ. α' της Απόφασης 2004/258/ΕΚ, η ΕΚΤ κατέστησε σαφές στην πρωτοδίκως προσφεύγουσα ότι επικαλούνταν την εμπιστευτικότητα των διασκέψεων των οργάνων λήψης αποφάσεων. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η επίμαχη απόφαση ήταν επαρκώς αιτιολογημένη κατά νόμον και, άρα, οι λόγοι ακύρωσης που προβλήθηκαν πρωτοδίκως, στο μέτρο που αφορούσαν την άρνηση της ΕΚΤ να παράσχει πρόσβαση στο ποσό της οικείας πίστωσης, απορρίπτονται.

► Όρος «εθνικό δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ

Η απαίτηση ανεξαρτησίας είναι συμφυής με την ιδιότητα του εθνικού δικαστηρίου

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – έννοια του όρου «εθνικό δικαστήριο» – κριτήρια – ανεξαρτησία του οικείου εθνικού οργάνου – ισοβιότητα των μελών του – απαράδεκτο της αίτησης προδικαστικής απόφασης

ΔΕΕ C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγήτρια: Α. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2020:17 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Μ. Σαπαρδάνη, σ. 102

► Πρόσβαση στα έγγραφα

Το ΔΕΕ επικυρώνει τις αποφάσεις του ΓεΔΕΕ σύμφωνα με τις οποίες ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Φαρμάκων νομίμως επέτρεψε την πρόσβαση σε έγγραφα

που περιέχουν πληροφορίες υποβληθείσες στο πλαίσιο της διαδικασίας σχετικά με αιτήσεις χορήγησης άδειας κυκλοφορίας φαρμάκων στην αγορά

αίτηση αναίρεσης – πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών ή άλλων οργάνων και οργανισμών της Ένωσης – Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 – άρθρο 4 παρ. 2 περ. α' – εξαίρεση για λόγους προστασίας εμπορικών συμφερόντων – άρθρο 4 παρ. 3 – προστασία της διαδικασίας λήψης αποφάσεων – έγγραφα τα οποία έχουν υποβληθεί στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων στο πλαίσιο αίτησης για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας στην αγορά φαρμάκου για ανθρώπινη χρήση – έγγραφα τα οποία έχουν υποβληθεί στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων στο πλαίσιο αίτησης για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας στην αγορά κτηνιατρικού φαρμάκου – απόφαση να παρασχεθεί σε τρίτον πρόσβαση στα έγγραφα – γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας – απουσία υποχρέωσης των θεσμικών ή άλλων οργάνων και οργανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εφαρμόζουν γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας

ΔΕΕ C-175/18 P, PTC Therapeutics International/EMA, και C-178/18 P, MSD Animal Health Innovation και Intervet International/EMA, 22.01.2020, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): Μ. Βηλαράς, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2020:23 και ECLI:EU:C:2020:24 – Αιτήσεις αναίρεσης

Στις 22 Ιανουαρίου 2020, το ΔΕΕ εξέδωσε απόφαση επί της υπόθεσης C-175/18 P, PTC Therapeutics International/EMA, και απέρριψε την αίτηση αναίρεσης που είχε ασκηθεί από την PTC Therapeutics International Ltd κατά της απόφασης του ΓεΔΕΕ, της 5ης Φεβρουαρίου 2018, PTC Therapeutics International/EMA (T-175/18, στο εξής: ανααιρεσιβαλλόμενη απόφαση). Την ίδια ημέρα, το ΔΕΕ εξέδωσε απόφαση και επί της υπόθεσης C-178/18 P, MSD Animal Health Innovation και Intervet International/EMA, και απέρριψε εξίσου την αίτηση αναίρεσης που είχε ασκηθεί από τις MSD Animal Health Innovation GmbH και Intervet International κατά της απόφασης του ΓεΔΕΕ, της 5ης Φεβρουαρίου 2018, MSD Animal Health Innovation και Intervet International/EMA (T-729/15, στο εξής: ανααιρεσιβαλλόμενη απόφαση). Αμφότερες οι ανααιρεσιβαλλόμενες αποφάσεις είχαν απορρίψει προσφυγές με αίτημα την ακύρωση ορισμένων αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων (στο εξής: EMA). Με τις επίμαχες αποφάσεις είχε επιτραπεί πρόσβαση σε έγγραφα που περιείχαν πληροφορίες υποβληθείσες στο πλαίσιο της διαδικασίας σχετικά με αιτήσεις χορήγησης άδειας κυκλοφορίας στην αγορά για ορισμένα φάρμακα.

Οι ανααιρεσιμούσες υπέβαλαν στον EMA αίτηση για χορήγηση άδειας κυκλοφορίας στην αγορά για δύο φάρμακα – για ανθρώπινη χρήση στην πρώτη υπόθεση, για κτηνιατρική χρήση στη δεύτερη. Μετά τη χορήγηση άδειας και

στις δύο περιπτώσεις, ο EMA γνωστοποίησε σε τρίτους το σύνολο των εκθέσεων κλινικής δοκιμής που περιλαμβάνονταν στους φακέλους των αιτήσεων χορήγησης άδειας κυκλοφορίας, πλην ορισμένων αποκρυβέντων αποσπασμάτων. Παρά τους ισχυρισμούς των ανααιρεσιμούσων ότι οι εκθέσεις αυτές περιείχαν εμπιστευτικές πληροφορίες εμπορικής φύσης – και άρα ο EMA όφειλε να εφαρμόσει την εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης του άρθρου 4 του Κανονισμού 1049/2001 ως προς το σύνολο των πληροφοριών – ο EMA έκρινε ότι η γνωστοποίηση των επίμαχων εκθέσεων ήταν σύμφωνη με τον Κανονισμό 1049/2001, την πολιτική του διαφάνειας και τη συμφωνία TRIPs.

Καταρχάς, το ΔΕΕ υπενθύμισε ότι το δικαίωμα του κοινού να αποκτά πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης ενισχύει τη διαφάνεια και προσδίδει στα όργανα λήψης αποφάσεων μεγαλύτερη νομιμότητα. Από το άρθρο 4 του Κανονισμού 1049/2001 προκύπτει ότι το δικαίωμα πρόσβασης υπόκειται σε μια σειρά εξαιρέσεων για λόγους δημόσιου ή ιδιωτικού συμφέροντος. Σύμφωνα με τη νομολογία, δεδομένου ότι τέτοιου είδους εξαιρέσεις συνιστούν απόκλιση από την αρχή της κατά το δυνατόν ευρύτερης πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα, πρέπει να ερμηνεύονται στενά. Παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα θεσμικά ή άλλα όργανα ή οργανισμοί της Ένωσης μπορούν να στηρίζονται, προκειμένου να αιτιολογήσουν την άρνηση παροχής πρόσβασης σε έγγραφα, σε γενικά τεκμήρια τα οποία ισχύουν για ορισμένες κατηγορίες εγγράφων. Όπως έχει επισημάνει το Δικαστήριο, ο σκοπός των τεκμηρίων αυτών έγκειται στη δυνατότητα του εμπλεκόμενου θεσμικού ή άλλου οργάνου να κρίνει ότι η γνωστοποίηση ορισμένων κατηγοριών εγγράφων θίγει, κατ' αρχήν, το συμφέρον που προστατεύεται με την εξαίρεση την οποία επικαλείται, στηριζόμενο σε τέτοιες γενικές εκτιμήσεις, χωρίς να υποχρεούται να προβεί σε συγκεκριμένη και εξατομικευμένη εξέταση καθενός από τα ζητηθέντα έγγραφα. Ωστόσο, η εφαρμογή γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας αποτελεί απλώς μια δυνατότητα του οικείου οργάνου: το όργανο αυτό διατηρεί το δικαίωμα να προβεί σε συγκεκριμένη εξέταση των εγγράφων τα οποία αφορά η αίτηση πρόσβασης, προκειμένου να εξακριβώσει εάν ως προς αυτά τυγχάνουν εφαρμογής οι εξαιρέσεις του άρθρου 4 του Κανονισμού 1049/2001.

Συνεπώς, το ΔΕΕ απορρίπτει τον προβληθέντα από τις ανααιρεσιμούσες λόγο αναίρεσης κατά τον οποίο οι επίμαχες εκθέσεις καλύπτονταν από γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας, επισημαίνοντας ότι ο EMA είχε τη δυνατότητα – όπως και έκανε – να προβεί σε συγκεκριμένη και εξατομικευμένη εξέταση των εκθέσεων αυτών και να αποφασίσει την απόκρυψη ορισμένων μόνον αποσπασμάτων.

Στη συνέχεια, εξετάστηκε εάν η απόφαση του EMA να γνωστοποιήσει σε τρίτους στοιχεία των επίμαχων εκθέσεων ήταν σε θέση να θίξει τα εμπορικά συμφέροντα των αναιρεσειουσών που προστατεύονται με την εξαίρεση του άρθρου 4 παρ. 2α' του Κανονισμού 1049/2001. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εμπορικά συμφέροντα μιας επιχείρησης πλήττονται, υπό την έννοια του άρθρου 4 παρ. 2α' Κανονισμού 1049/2001, εφόσον η επιχείρηση αυτή επικαλείται έναν συγκεκριμένο και ευλόγως προβλέψιμο κίνδυνο να χρησιμοποιηθούν κατά τρόπο αθέμιτο ορισμένα μη δημοσιευθέντα στοιχεία – τα οποία δεν εμπίπτουν στο σύνολο γνώσεων που αποτελούν κοινό κτήμα της φαρμακευτικής βιομηχανίας – από ανταγωνίστρια επιχείρηση. Αντιθέτως, απλός ισχυρισμός ότι υφίσταται γενικός κίνδυνος αθέμιτης χρήσης τέτοιων πληροφοριών, ελλείψει πρόσθετων διευκρινίσεων σχετικά με τη φύση, το αντικείμενο και το περιεχόμενο των εν λόγω πληροφοριών από εκείνον που ζητά την εφαρμογή της εξαίρεσης, δεν αρκεί. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, τα στοιχεία που δημοσιοποιήθηκαν εν προκειμένω δεν καλύπτονταν από την εξαίρεση σχετικά με την προστασία των εμπορικών συμφερόντων, από τη στιγμή, μάλιστα, που οι αναιρεσειούσες δεν είχαν προσδιορίσει με συγκεκριμένο τρόπο ποια στοιχεία θα μπορούσαν να πλήξουν τα εμπορικά τους συμφέροντα σε περίπτωση γνωστοποίησης.

Συνεπώς, το ΔΕΕ απορρίπτει τον σχετικό λόγο αναίρεσης.

Τέλος, έγινε δεκτό, αφενός, ότι το ΓεΔΕΕ στην αιτιολογία του ορθώς στηρίχθηκε στα διαθέσιμα από τις αναιρεσειούσες στοιχεία, από τη στιγμή που η νομιμότητα της απόφασης του EMA σχετικά με τη γνωστοποίηση των επίμαχων εκθέσεων μπορούσε να εκτιμηθεί μόνο σε συνάρτηση με τις πληροφορίες που είχε στη διάθεσή του κατά την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης αυτής. Αφετέρου, ότι η γνωστοποίηση των εκθέσεων δεν θα μπορούσε να θίξει, κατά τη διάρκεια της περιόδου αποκλειστικότητας των δεδομένων, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με ενδεχόμενες αιτήσεις χορήγησης άδειας κυκλοφορίας για γενόσημα φάρμακα κατά την περίοδο αυτή, όπως προβλέπεται στο άρθρο 4 παρ. 3 εδάφιο α' του Κανονισμού 1049/2001. Τούτο διότι, οι αναιρεσειούσες αναφέρονται σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων διακριτές από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά τη διάρκεια της οποίας προσκομίστηκαν οι επίμαχες εκθέσεις. Συνεπώς, επικυρώνεται η διαπίστωση του ΓεΔΕΕ, ότι οι διαδικασίες για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας στην αγορά είχαν ολοκληρωθεί κατά την ημερομηνία υποβολής της αίτησης πρόσβασης στις επίμαχες εκθέσεις.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ απορρίπτει τις αιτήσεις αναίρεσης στο σύνολό τους και επικυρώνει τις αποφάσεις του ΓεΔΕΕ.

II. ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων

Για την απόκτηση δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής πριν από την παρέλευση συνεχούς χρονικού διαστήματος πέντε ετών διαμονής, οι προϋποθέσεις περί εργασίας έχουν εφαρμογή σε πρόσωπο το οποίο, κατά τον χρόνο παύσης της εργασίας του, έχει φθάσει στην ηλικία για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων – ιθαγένεια της Ένωσης – δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και ελεύθερης διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών – Οδηγία 2004/38/EK – άρθρο 17 παρ. 1 στοιχείο α' – δικαίωμα μόνιμης διαμονής – απόκτηση του δικαιώματος πριν από τη συμπλήρωση συνεχούς χρονικού διαστήματος πέντε ετών διαμονής – πρόσωπο το οποίο κατά τον χρόνο παύσης της εργασίας του έχει φθάσει στην ηλικία για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος

ΔΕΕ C-32/19, Pensionsversicherungsanstalt (Cessation d'activité après l'âge du départ à la retraite), 22.01.2020, Τμήμα δέκατο, Πρόεδρος: I. Jarukaitis, Εισηγητής: E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:25 – Προδικαστική παραπομπή

Με την αίτηση προδικαστικής απόφασης, το αιτούν δικαστήριο ζητά να διευκρινιστεί πώς ερμηνεύεται το άρθρο 17 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ του ΑΤ και του Οργανισμού συντάξεων στην Αυστρία. Ο τελευταίος είχε αρνηθεί να χορηγήσει στον ΑΤ, ως συμπλήρωμα της σύνταξης γήρατος που λαμβάνει, το προβλεπόμενο από την αυστριακή νομοθεσία αντισταθμιστικό επίδομα. Ο ΑΤ, ρουμανικής ιθαγένειας, διαμένει συνεχώς από τις 21 Αυγούστου 2013 στην Αυστρία, όπου και συμπλήρωσε τη νόμιμη ηλικία συνταξιοδότησης. Επιπλέον της αυστριακής σύνταξης γήρατος που λαμβάνει, ο ΑΤ ζήτησε να λάβει και το προβλεπόμενο, από την αυστριακή νομοθεσία περί κοινωνικών ασφαλίσεων, αντισταθμιστικό επίδομα. Προς στήριξη του αιτήματός του, προέβαλε το γεγονός ότι είχε δικαίωμα μόνιμης διαμονής στην Αυστρία, δυνάμει του άρθρου 17 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38/EK. Ο Οργανισμός συντάξεων απέρριψε το εν λόγω αίτημα, με την αιτιολογία ότι ο ΑΤ δεν διέμενε νομίμως στην Αυστρία.

Ως προς την ερμηνεία του επίμαχου άρθρου 17 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ σε ό,τι αφορά πρόσωπο το οποίο κατά τον χρόνο παύσης της εργασίας του έχει φθάσει στην ηλικία που ορίζεται από το δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος, το ΔΕΕ διευκρινίζει τα εξής. Για την αναγνώριση δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, το άρθρο 17 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38 αναφέρει δύο περιπτώσεις σχετικές με το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο μισθωτός ή μη μισθωτός εργαζόμενος παύει να εργάζεται: τη συμπλήρωση της ηλικίας για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος και την παύση της εργασίας λόγω πρόωρης συνταξιοδότησης. Η διάταξη του άρθρου 17 παρ. 1 της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ διέπει το δικαίωμα μόνιμης διαμονής των προσώπων που δεν εργάζονται πλέον στο κράτος μέλος υποδοχής. Η διάταξη αυτή εισάγει παρέκκλιση από το άρθρο 16 της εν λόγω Οδηγίας και θεσπίζει ένα ευνοϊκότερο καθεστώς υπέρ των εργαζομένων που κατά τον χρόνο παύσης της εργασίας τους έχουν συμπληρώσει την ηλικία για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος. Το ευνοϊκότερο αυτό καθεστώς έγκειται στην πρόβλεψη απόκτησης δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής πριν από την παρέλευση συνεχούς πενταετούς περιόδου διαμονής σε αυτό, εφόσον όμως πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 17 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ περί εργασίας και περί συνεχούς διαμονής για περισσότερα από τρία έτη.

Συνεπώς, για την απόκτηση δικαιώματος μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής πριν από την παρέλευση συνεχούς χρονικού διαστήματος πέντε ετών διαμονής, οι εργαζόμενοι – που κατά τον χρόνο παύσης της εργασίας τους έχουν συμπληρώσει την ηλικία για την απόκτηση δικαιωμάτων σε σύνταξη γήρατος – πρέπει να είχαν εργαστεί τουλάχιστον τους προηγούμενους δώδεκα μήνες εντός του κράτους μέλους υποδοχής και να διέμεναν συνεχώς στο εν λόγω κράτος μέλος για περισσότερα από τρία έτη.

► Έλλειψη επαρκών πόρων του πολίτη της Ένωσης

Η υποχρέωση των συζύγων για συμβίωση δεν θεμελιώνει σχέση εξάρτησης, ικανή να δικαιολογήσει την αναγνώριση παράγωγου δικαιώματος διαμονής δυνάμει του άρθρου 20 ΣΛΕΕ

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 20 ΣΛΕΕ – ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης – πολίτης της Ένωσης ο οποίος ουδέποτε άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας – αίτηση του συζύγου, υπηκόου τρίτης χώρας, για τη χορήγηση προσωρινής άδειας διαμονής – απόρριψη – υποχρέωση συντήρησης του συζύγου – έλλειψη επαρκών πόρων του πολίτη της Ένωσης – υποχρέωση των συζύγων για συμβίωση – εθνική νομοθεσία και πρακτική – δυνα-

τότητα πραγματικής απόλαυσης, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων που απονέμονται στους πολίτες της Ένωσης – στέριση

ΔΕΕ C-836/18, Subdelegación del Gobierno en Ciudad Real, 27.02.2020, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: P. Pikamäe, ECLI:EU:C:2020:119 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της αντιπροσωπείας της Κυβέρνησης στην επαρχία της Ciudad Real στην Ισπανία και του RH, κατόπιν απόρριψης αιτήματος του τελευταίου να του χορηγηθεί άδεια διαμονής υπό την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στις 13 Νοεμβρίου 2015, ο RH, Μαροκινός υπήκοος, συνήψε γάμο στην Ισπανία με Ισπανίδα υπήκοο, η οποία ουδέποτε είχε ασκήσει το δικαίωμά της να κυκλοφορεί ελεύθερα εντός της Ένωσης. Στις 23 Νοεμβρίου 2015, ο RH υπέβαλε αίτηση να του χορηγηθεί προσωρινή άδεια διαμονής ως μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης. Οι ισπανικές αρχές απέρριψαν την αίτησή του για τον λόγο ότι η σύζυγός του δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις του άρθρου 7 του βασιλικού διατάγματος 240/2007, δηλαδή δεν διέθετε, για την ίδια και τα μέλη της οικογένειάς της, επαρκείς πόρους ούτως ώστε να μην επιβαρύνει το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας της Ισπανίας. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η επίμαχη εθνική ρύθμιση έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, ιδίως σε περίπτωση που, συνεπεία της άρνησης αναγνώρισης του δικαιώματος προσωρινής άδειας σε υπήκοο τρίτης χώρας, σύζυγο Ισπανού πολίτη, ο εν λόγω Ισπανός πολίτης υποχρεώνεται να εγκαταλείψει το έδαφος της Ένωσης στο σύνολό του.

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ επισημαίνει αρχικά ότι η σύζυγος του RH ουδέποτε άσκησε το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της Ένωσης, επομένως ο RH δεν αντλεί παράγωγο δικαίωμα διαμονής ούτε από την Οδηγία 2004/38/ΕΚ ούτε από το άρθρο 21 ΣΛΕΕ. Υπενθυμίζεται ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν εφαρμόζεται, καταρχήν, σε αίτηση οικογενειακής επανένωσης υπηκόου τρίτης χώρας με μέλος της οικογένειάς του, υπήκοο κράτους μέλους, ο οποίος ουδέποτε άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας. Επομένως, εθνική νομοθεσία η οποία εξαρτά μία τέτοια οικογενειακή επανένωση από την προϋπόθεση περί ύπαρξης επαρκών πόρων δεν έρχεται, καταρχήν, σε αντίθεση με το ενωσιακό δίκαιο. Εντούτοις, γίνεται δεκτό ότι σε όλως ειδικές περιπτώσεις μπορεί να αναγνωριστεί δικαίωμα διαμονής σε υπήκοο τρίτης χώρας, μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης που δεν έχει ασκήσει το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η πρακτική αποτελεσματικότητα της ιθαγένειας της Ένωσης. Όπως έχει

νομολογηθεί, η άρνηση αναγνώρισης δικαιώματος διαμονής σε υπήκοο τρίτης χώρας είναι ικανή να θίξει την πρακτική αποτελεσματικότητα της ιθαγένειας της Ένωσης μόνον σε περίπτωση κατά την οποία μεταξύ του εν λόγω υπηκόου τρίτης χώρας και του πολίτη της Ένωσης υφίσταται σχέση εξάρτησης τέτοιας φύσης, ώστε ο πολίτης της Ένωσης να εξαναγκάζεται να συνοδεύσει τον εν λόγω υπήκοο τρίτης χώρας και να εγκαταλείψει το έδαφος της Ένωσης. Βεβαίως, παράγωγο δικαίωμα διαμονής αναγνωρίζεται στον υπήκοο τρίτης χώρας εφόσον δεν μπορεί να αποκτηθεί δικαίωμα διαμονής βάσει άλλων διατάξεων και, ιδίως, βάσει της ισχύουσας για την οικογενειακή επανένωση εθνικής νομοθεσίας. Εάν δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας ή του παραγώγου ενωσιακού δικαίου δεν δύναται να αποκτηθεί τέτοιο δικαίωμα, το άρθρο 20 ΣΛΕΕ υποχρεώνει καταρχήν το οικείο κράτος μέλος να αναγνωρίσει στον εν λόγω υπήκοο τρίτης χώρας παράγωγο δικαίωμα διαμονής.

Στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ τονίζει ότι το παράγωγο αυτό δικαίωμα διαμονής που απορρέει από το άρθρο 20 ΣΛΕΕ δεν είναι απόλυτο, αλλά αντίθετα επιδέχεται περιορισμούς, μεταξύ άλλων, για λόγους τήρησης της δημόσιας τάξης και διαφύλαξης της δημόσιας ασφάλειας. Το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, λοιπόν, επιτρέπει κατά τον ίδιο τρόπο στα κράτη μέλη να θεσπίσουν εξαίρεση από το παράγωγο δικαίωμα διαμονής για τον λόγο και μόνον ότι ο πολίτης της Ένωσης δεν διαθέτει επαρκείς πόρους για τον εαυτό του και τα μέλη της οικογένειάς του; Ως προς το ζήτημα αυτό, το ΔΕΕ κρίνει ότι οι τυχόν εξαιρέσεις από το παράγωγο δικαίωμα διαμονής του άρθρου 20 ΣΛΕΕ οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη) και τη γενική αρχή της αναλογικότητας. Η άρνηση αναγνώρισης – αμιγώς για οικονομικούς σκοπούς – τέτοιου δικαιώματος σε υπήκοο τρίτης χώρας, μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, συνιστά δυσανάλογο και σοβαρό πλήγμα για τη δυνατότητα πραγματικής απόλαυσης, κατά το ουσιώδες μέρος τους, των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης. Επομένως, όταν υφίσταται σχέση εξάρτησης μεταξύ ενός πολίτη της Ένωσης και υπηκόου τρίτης χώρας, μέλους της οικογένειάς του, το άρθρο 20 ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να προβλέψει εξαίρεση από το παράγωγο δικαίωμα διαμονής για τον λόγο και μόνον ότι ο ως άνω πολίτης της Ένωσης δεν διαθέτει επαρκείς πόρους. Μάλιστα, η αρμόδια εθνική αρχή υποχρεούται να εκτιμήσει, βάσει των στοιχείων που της προσκομίζουν ελεύθερα ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας και ο ενδιαφερόμενος πολίτης της Ένωσης, κατά πόσον υφίσταται μεταξύ των δύο αυτών προσώπων σχέση εξάρτησης, ικανή να επιβάλλει την αναγνώριση παράγωγου δικαιώματος διαμονής δυνάμει του άρθρου 20 ΣΛΕΕ. Άνευ ετέρου απόρριψη αίτησης αναγνώρισης δικαιώματος διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης δεν είναι επιτρεπτή.

Ακολούθως, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η υποχρέωση των συζύγων να συμβιώνουν – υποχρέωση η οποία απορρέει από τον γάμο σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους μέλους του οποίου ο πολίτης της Ένωσης είναι υπήκοος – θεμελιώνει σχέση εξάρτησης. Συναφώς, γίνεται δεκτό ότι η ύπαρξη οικογενειακού δεσμού, είτε βιολογικής είτε νομικής φύσης, μεταξύ του πολίτη της Ένωσης και του μέλους της οικογένειάς του, υπηκόου τρίτης χώρας, δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την αναγνώριση, δυνάμει του άρθρου 20 ΣΛΕΕ, παράγωγου δικαιώματος διαμονής του εν λόγω μέλους της οικογένειας στο έδαφος του κράτους μέλους του οποίου ο πολίτης της Ένωσης είναι υπήκοος. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν η εθνική νομοθεσία σχετικά με τον γάμο υποχρεώνει τους συζύγους σε συμβίωση, μια τέτοια υποχρέωση ουδέποτε θα ήταν δυνατόν να επαχθεί νομικό εξαναγκασμό υπηκόου κράτους μέλους να εγκαταλείψει το έδαφος της Ένωσης για τον λόγο ότι δεν εχορηγείτο άδεια διαμονής στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους για τον/την σύζυγό του, υπήκοο τρίτης χώρας.

III. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κρατικές ενισχύσεις

Το ΔΕΕ επικυρώνει την απόφαση της Επιτροπής και κρίνει ότι στο πλαίσιο της διαδικασίας ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων ο δικαιούχος δεν μπορεί να προβάλει δικαιώματα άμυνας

αίτηση αναίρεσης – κρατικές ενισχύσεις – παραγωγή αλουμινίου – προτιμησιακό τιμολόγιο παροχής ηλεκτρικής ενέργειας βάσει σύμβασης – απόφαση κηρύσσουσα την ενίσχυση συμβατή με την εσωτερική αγορά – καταγγελία της σύμβασης – αναστολή των συνεπειών της καταγγελίας με δικαστική απόφαση ασφαλιστικών μέτρων – απόφαση κηρύσσουσα την ενίσχυση παράνομη

ΔΕΕ C-332/18 P, Mytilinaios Anonymos Etairia - Omilos Epicheiriseon, 11.12.2019, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: L.S. Rossi, Εισηγητής: F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2019:1065 – Αίτηση αναίρεσης

Με την αίτηση αναίρεσης, η Μυτιληναίος Ανώνυμος Εταιρία – Όμιλος Επιχειρήσεων (στο εξής: αναιρεσείουσα) ζητά από το ΔΕΕ την αναίρεση της απόφασης του ΓεΔΕΕ της 13ης Μαρτίου 2018, Αλουμίνιον/Επιτροπή (T-542/11 RENV, στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση), με την οποία απορρίφθηκε προσφυγή της αναιρεσείουσας με αίτημα την ακύρωση της Απόφασης 2012/339/ΕΕ της Επιτροπής, της 13ης Ιουλίου 2011, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.26117 – C 2/2010 (πρώην NN 62/2009), την οποία εφάρμοσε η Ελλάδα υπέρ της Αλουμίνιον της Ελλάδος ΑΕ (στο εξής: επίδικη απόφαση).

Η Αλουμίνιον της Ελλάδος ΑΕ, την οποία διαδέχθηκαν κατά σειρά οι Αλουμίνιον ΑΕ, Αλουμίνιον της Ελλάδος ΒΕΑΕ και Μυτιληναίος Ανώνυμος Εταιρία – Όμιλος Επιχειρήσεων, συνήψε το 1960 σύμβαση με τη ΔΕΗ, δυνάμει της οποίας ίσχυσε ως προς αυτήν προτιμησιακό τιμολόγιο παροχής ηλεκτρικής ενέργειας. Η εν λόγω σύμβαση προέβλεπε επίσης τη δυνατότητα σιωπηρής ανανέωσης της ισχύος της ανά πενταετία. Το 2004, η ΔΕΗ αποφάσισε την καταγγελία της σύμβασης του 1960 και, σύμφωνα με τις διατάξεις της σύμβασης, έπαυσε να εφαρμόζει έναντι αυτής το προτιμησιακό τιμολόγιο από 1ης Απριλίου 2006. Η αναιρεσείουσα αμφισβήτησε το κύρος της εν λόγω καταγγελίας ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, το οποίο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, ανέστειλε προσωρινώς και *ex nunc* τις συνέπειες της καταγγελίας. Η ΔΕΗ αμφισβήτησε την απόφαση αυτή ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, το οποίο, αποφασίζοντας επίσης με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, αποφάνθηκε υπέρ του κύρους της καταγγελίας της σύμβασης του 1960 και της παύσης της εφαρμογής του προτιμησιακού τιμολογίου.

Τον Ιούλιο του 2008, η Επιτροπή έλαβε διάφορες καταγγελίες αφορώσες, μεταξύ άλλων, το προτιμησιακό τιμολόγιο. Κατόπιν τούτου, κινήθηκε η επίσημη διαδικασία του άρθρου 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ, η οποία οδήγησε στην έκδοση της επίδικης απόφασης, με την οποία η Επιτροπή εκτίμησε ότι η Ελληνική Δημοκρατία, λόγω της εφαρμογής του προτιμησιακού τιμολογίου, είχε χορηγήσει παράνομα στην αναιρεσείουσα κρατική ενίσχυση κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Ακολούθως, η Επιτροπή διέταξε την ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης. Η αναιρεσείουσα άσκησε ενώπιον του ΓεΔΕΕ προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της επίδικης απόφασης, την οποία και επέτυχε, ωστόσο η ΔΕΗ κατάφερε την αναιρέση της απόφασης του ΓεΔΕΕ από το ΔΕΕ. Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης, το ΔΕΕ ανέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του ΓεΔΕΕ, το οποίο και τελικά επικύρωσε την επίδικη απόφαση της Επιτροπής.

Η αναιρεσείουσα προσέφυγε, στη συνέχεια, κατά της δεύτερης αυτής απόφασης του ΓεΔΕΕ, ισχυριζόμενη ότι το ΓεΔΕΕ α) προέβη σε εσφαλμένη εκτίμηση ως προς την ύπαρξη πλεονεκτήματος, τον επιλεκτικό χαρακτήρα του προβαλλόμενου πλεονεκτήματος και τον αντίκτυπο του επίμαχου μέτρου στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και στον ανταγωνισμό, β) παρέβη την υποχρέωση αιτιολογίας και γ) υπέπεσε σε νομικό σφάλμα, καθόσον απέρριψε τον ισχυρισμό περί προσβολής των δικαιωμάτων άμυνας της στην επίσημη διαδικασία έρευνας. Συναφώς, το ΔΕΕ δέχθηκε τη συλλογιστική του ΓεΔΕΕ, ότι η πρώτη απόφαση ασφαλιστικών μέτρων παρήγαγε τα αποτελέσματά της *ex nunc*, οπότε αυτά περιορίστηκαν στους διαικούς εκείνης της δίκης, δηλαδή στην αναιρεσείουσα

και στη ΔΕΗ. Επομένως, το μέτρο αυτό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως γενικό καθεστώς ενισχύσεων, αλλά ως ατομική ενίσχυση που ωφελούσε αποκλειστικά και μόνον την Αλουμίνιον ΑΕ και, άρα, είχε επιλεκτικό χαρακτήρα. Μάλιστα, δεδομένου ότι η αναιρεσείουσα δραστηριοποιούνταν σε τομέα όπου τα προϊόντα αποτελούσαν αντικείμενο εκτεταμένων εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών, το επίμαχο μέτρο ήταν ικανό να επηρεάσει το εμπόριο και να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.

Επιπλέον, το ΔΕΕ έκρινε ότι, όσον αφορά την επιχειρηματολογία της αναιρεσείουσας σχετικά με την εφαρμογή από το ΓεΔΕΕ του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή, η δυνατότητα εφαρμογής του κριτηρίου αυτού εξαρτάται από το αν το κράτος μέλος χορηγεί οικονομικό πλεονέκτημα σε επιχείρηση που του ανήκει, με την ιδιότητά του ως μετόχου και όχι με την ιδιότητά του ως φορέα δημόσιας εξουσίας. Εν προκειμένω, δεδομένης της φύσεως του επίμαχου μέτρου, του πλαισίου εντός του οποίου αυτό εντάσσεται, του σκοπού του, καθώς και των κανόνων που το διέπουν, το επίμαχο μέτρο έχει τα χαρακτηριστικά μιας δικαιοδοτικής πράξης που εμπίπτει στα προνόμια δημόσιας εξουσίας του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους. Κατά συνέπεια, όπως έκρινε ορθώς το ΓεΔΕΕ, το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή δεν μπορεί να έχει εφαρμογή ως προς το μέτρο αυτό.

Τέλος, στο πλαίσιο της διαδικασίας ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, ο δικαιούχος της ενίσχυσης δεν έχει ιδιαίτερο ρόλο μεταξύ των ενδιαφερομένων και δεν μπορεί να προβάλλει δικαιώματα άμυνας. Εντούτοις, ως δικαιούχος της επίμαχης ενίσχυσης, η αναιρεσείουσα μπορούσε να υποβάλει παρατηρήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοση της επίδικης απόφασης. Συνεπώς, η αναιρεσείουσα δεν μπορούσε να προβάλλει βασίμως ενώπιον του ΓεΔΕΕ προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας.

Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ απορρίπτει την αίτηση αναιρέσης στο σύνολό της και επικυρώνει την επίδικη απόφαση της Επιτροπής.

► Συμπράξεις

Αποκατάσταση ζημίας που προκλήθηκε από σύμπραξη σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου που δεν δραστηριοποιείται ως προμηθευτής ή αγοραστής στην αγορά την οποία αφορά η σύμπραξη

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 101 ΣΛΕΕ – αποκατάσταση ζημίας που προκλήθηκε από σύμπραξη – δικαίωμα αποζημίωσης προσώπων τα οποία δεν δραστηριοποιούνται ως προμηθευτές ή αγοραστής στην αγορά την οποία αφορά η σύμπραξη – ζημία που υπέστη νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου που χορήγησε δάνεια υπό ευνοϊκούς όρους για την απόκτηση των αγαθών που αποτελούν αντικείμενο της σύμπραξης

ΔΕΕ C-435/18, Otis κ.λπ., 12.12.2019, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2019:1069 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ πέντε εταιριών και του ομόσπονδου κράτους της Άνω Αυστρίας, καθώς και δεκατεσσάρων άλλων φορέων. Οι τελευταίοι υπέβαλαν αίτημα να υποχρεωθούν οι πέντε εταιρίες να τους αποζημιώσουν για τη ζημία που ισχυρίζονται ότι υπέστησαν λόγω της μεταξύ των εταιριών αυτών σύμπραξης, κατά παράβαση, μεταξύ άλλων, του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Η σύμπραξη αφορούσε την εγκατάσταση και τη συντήρηση ανελκυστήρων. Σε αντίθεση με τους λοιπούς δεκατέσσερις φορείς, το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας δεν υποστήριζε ότι υπέστη ζημία ως αγοραστής, άμεσος ή έμμεσος, των προϊόντων που αφορούσε η επίμαχη σύμπραξη, αλλά υπό την ιδιότητα του επιδοτούντος φορέα. Τούτο διότι, λόγω της σύμπραξης, το κόστος κατασκευής έργων αυξήθηκε και το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας αναγκάστηκε να χορηγήσει επιδοτήσεις υψηλών ποσών, υπό τη μορφή προνομιακών δανείων. Αντίθετα, αν δεν υφίστατο η επίμαχη σύμπραξη, το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας θα είχε χορηγήσει δάνεια χαμηλότερου ύψους και θα είχε τη δυνατότητα να επενδύσει το ποσό της διαφοράς με το μέσο επιτόκιο των ομοσπονδιακών δανείων. Για τους λόγους ακριβώς αυτούς, το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας ζήτησε να υποχρεωθούν οι προαναφερθείσες πέντε εταιρίες να καταβάλουν ποσό που αντιστοιχεί συγκεκριμένα σε αυτή την απώλεια τόκων, προσαυξημένο με τόκους. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν το υποκειμενικό πεδίο προστασίας της απαγόρευσης συμπράξεων εκτείνεται μόνο στους προμηθευτές και αγοραστές που δραστηριοποιούνται στις σχετικές, από άποψη προϊόντων και από γεωγραφική άποψη, αγορές ή εάν, αντίθετα, νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου που παρέχουν ως επιδοτούντες δάνεια με ευνοϊκούς όρους στους αγοραστές των προϊόντων που προσφέρονται στην αγορά που επηρεάζεται από τη σύμπραξη εκφεύγουν της παρεχόμενης προστασίας.

Το ΔΕΕ υπενθύμισε, καταρχάς, ότι το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και γεννά, υπέρ των υποκειμένων δικαίου, δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν. Οποιοσδήποτε δικαιούται να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη, εφόσον υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας αυτής και μιας απαγορευμένης βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ σύμπραξης ή πρακτικής. Προκειμένου να επιτυγχάνεται ο επιδιωκόμενος από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ σκοπός, ο οποίος έγκειται στη διασφάλιση της διατήρησης αποτελεσματικού και ανόθευτου ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς, οι εθνικοί κανόνες πρέπει να αναγνωρίζουν σε όλους το δικαίωμα να ζητούν την αποκατάσταση των ζημιών τις

οποίες υφίστανται. Το ΔΕΕ συμμερίζεται την άποψη της Γεν. Εισαγγελέας, ότι ο εν λόγω σκοπός θα θιγόταν σοβαρά αν η δυνατότητα να ζητηθεί αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από σύμπραξη περιοριζόταν στους προμηθευτές και στους αγοραστές της αγοράς την οποία αφορά η σύμπραξη. Πράγματι, αυτό θα στερούσε εξαρχής και συστηματικώς από τους δυνητικούς θιγόμενους τη δυνατότητα να ζητήσουν αποκατάσταση της ζημίας. Στην υπό κρίση υπόθεση, το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας χορήγησε σε τρίτους προνομιακά δάνεια με επιτόκιο χαμηλότερο από το επιτόκιο της αγοράς. Δεδομένου ότι το ποσό των δανείων συνδέεται με το κόστος κατασκευής, το ομόσπονδο αυτό κράτος ισχυρίζεται ότι υπέστη ζημία, διότι, εάν το ποσό των επιδοτήσεων δεν ήταν τόσο υψηλό λόγω της σύμπραξης, θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το ποσό της διαφοράς για άλλους, πιο επικερδείς σκοπούς.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το ΔΕΕ συμμερίζεται την άποψη της Γεν. Εισαγγελέας, ότι δεν είναι αναγκαίο η ζημία που υπέστη ένα πρόσωπο να συνδέεται ειδικώς με τον «σκοπό προστασίας» που επιδιώκει το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ειδάλλως οι μετέχοντες σε σύμπραξη δεν θα υποχρεούντο να αποκαταστήσουν το σύνολο των ζημιών που θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει. Κατά συνέπεια, πρόσωπα τα οποία δεν δραστηριοποιούνται ως προμηθευτές ή αγοραστές στην αγορά την οποία αφορά η σύμπραξη πρέπει να μπορούν να ζητήσουν την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από το γεγονός ότι, λόγω της σύμπραξης αυτής, αναγκάστηκαν να χορηγήσουν επιδοτήσεις μεγαλύτερου ύψους απ' ό,τι θα χορηγούσαν αν η εν λόγω σύμπραξη δεν υφίστατο και, ως εκ τούτου, δεν μπόρεσαν να χρησιμοποιήσουν το ποσό της διαφοράς σε επικερδέστερες επενδύσεις. Το ΔΕΕ, πάντως, επισημαίνει ότι στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν, εν προκειμένω, το ομόσπονδο κράτος της Άνω Αυστρίας υπέστη τέτοια ζημία, ελέγχοντας μεταξύ άλλων αν η εν λόγω αρχή είχε ή όχι τη δυνατότητα να επενδύσει κατά τρόπο επικερδέστερο το ποσό της διαφοράς και αν η αρχή αυτή προσκομίζει τα αναγκαία αποδεικτικά στοιχεία της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας και της επίμαχης σύμπραξης.

► Κρατικές ενισχύσεις

Τόσο η χορήγηση χρηματικού ποσού σε δημόσια επιχείρηση που αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες όσο και η μεταβίβαση του συνόλου της συμμετοχής που κατέχει ένα κράτος μέλος στο κεφάλαιο της επιχείρησης αυτής προς άλλη δημόσια επιχείρηση, χωρίς αντιπαροχή, αλλά υπό τον όρο να αναλάβει η τελευταία την υποχρέωση να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση της πρώτης επιχείρησης συνιστούν, καταρχήν, κρατική ενίσχυση

προδικαστική παραπομπή – κρατικές ενισχύσεις – έννοια – προβληματική δημόσια σιδηροδρομική επιχείρηση – μέτρα ενίσχυσης – χορήγηση οικονομικής ενίσχυσης – σκοπός – συνέχιση των δραστηριοτήτων της δημόσιας σιδηροδρομικής επιχείρησης – χορήγηση χρηματικού ποσού και συμμετοχή στο κεφάλαιο αυτής της δημόσιας επιχείρησης – μεταβίβαση στο κεφάλαιο άλλης δημόσιας επιχείρησης – κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή – υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης των νέων ενισχύσεων

ΔΕΕ C-385/18, Arriva Italia κ.λπ., 19.12.2019, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Arabadjiiev, Εισηγητής: P. G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2019:1121 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Arriva Italia Srl, της Ferrottramviaria SpA και της Consorzio Trasporti Aziende Pugliesi (CO.TRA.P) (στο εξής: Arriva Italia κ.λπ.) και, αφετέρου, του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών της Ιταλίας, με αντικείμενο τη μεταβίβαση, από το Υπουργείο, της κατά 100 % συμμετοχής του στο κεφάλαιο της Ferrovie del Sud Est e Servizi Automobilistici Srl a socio unico (στο εξής: FSE) προς τη Ferrovie dello Stato Italiane SpA (στο εξής: FSI).

Στην FSE, ως δημόσια επιχείρηση, είχε ανατεθεί κατ' αποκλειστικότητα η εκμετάλλευση και η συντήρηση μιας τοπικής σιδηροδρομικής υποδομής στην Περιφέρεια της Απουλίας. Με τον Νόμο περί σταθερότητας του 2016, το Ιταλικό Δημόσιο όρισε ότι η FSE επρόκειτο να τεθεί υπό καθεστώς αναγκαστικής διαχείρισης λόγω της δυσχερούς οικονομικής κατάστασής της. Παράλληλα, προβλέφθηκε η αύξηση του μετοχικού της κεφαλαίου, ύψους 70 εκατ. ευρώ, μέσω παροχής δημόσιας χρηματοδότησης. Η εν λόγω δαπάνη εγκρίθηκε για να διατεθεί, στο πλαίσιο του σχεδίου εξυγίανσης της εταιρίας, αποκλειστικά και μόνο για την κάλυψη των υποχρεώσεων και των οικονομικών αναγκών του τομέα υποδομών και προκειμένου να διασφαλισθεί η αδιάλειπτη και τακτική παροχή της υπηρεσίας κοινής ωφέλειας που είχε αναλάβει η εν λόγω εταιρία. Στη συνέχεια, με το διάταγμα 264/2016, αποφασίσθηκε να μεταβιβασθεί στην FSI, επιχείρηση εξ ολοκλήρου ανήκουσα στο Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, το σύνολο της συμμετοχής του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών στο κεφάλαιο της FSE. Η μεταβίβαση αυτή πραγματοποιήθηκε χωρίς αντιπαροχή, υπό την προϋπόθεση ότι η FSI θα αναλάμβανε να αναστρέψει την ελλειμματική κατάσταση της FSE. Δεν πραγματοποιήθηκε διαγωνισμός για την επιλογή του νέου ιδιοκτήτη της FSE. Οι Arriva Italia κ.λπ., οι οποίες δραστηριοποιούνται επίσης στον τομέα των δημόσιων σιδηροδρομικών και οδικών μεταφορών, είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον εξαγοράς της FSE. Στις 24 Οκτωβρίου 2016, οι εταιρίες αυτές άσκησαν προσφυγή ακύρωσης κατά του διατάγματος 264/2016, ισχυριζόμενες ότι το κονδύλι των 70 εκατ. ευρώ και η

μεταβίβαση της συμμετοχής στο κεφάλαιο της FSE συνιστούσαν κρατική ενίσχυση και ότι το ιταλικό κράτος, μη κοινοποιώντας τα μέτρα αυτά στην Επιτροπή και εφαρμόζοντάς τα, ενήργησε κατά παράβαση του άρθρου 108 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Στο πλαίσιο της εν λόγω ένδικης διαφοράς, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν, υπό τις παρούσες πραγματικές και νομικές περιστάσεις, η διά νόμου χορήγηση πίστωσης ύψους 70 εκατ. ευρώ υπέρ μιας δημόσιας επιχείρησης (της FSE) και η επακόλουθη μεταβίβασή της προς άλλη δημόσια επιχείρηση (την FSI), χωρίς προκήρυξη διαγωνισμού και χωρίς αντιπαροχή, συνιστούν κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ.

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι η χορήγηση του κονδυλίου των 70 εκατ. ευρώ είναι, καταρχήν, ικανή να νοθεύσει τους όρους του ανταγωνισμού. Ωστόσο, από τα στοιχεία της δικογραφίας δεν προκύπτει ότι η Περιφέρεια της Απουλίας ήταν υποχρεωμένη, βάσει νομοθετικών ή κανονιστικών μέτρων, να αναθέσει την εκμετάλλευση της σιδηροδρομικής υποδομής της και την παροχή υπηρεσιών δημόσιας σιδηροδρομικής μεταφοράς επιβατών αποκλειστικά στην FSE. Συνεπώς, είναι προφανές ότι η εν λόγω Περιφέρεια μπορούσε να αναθέσει την εκμετάλλευση και τις υπηρεσίες αυτές και σε άλλον πάροχο. Επιπροσθέτως, ακόμη και αν δεν υπήρξε εν τοις πράγμασι εκταμίευση του ποσού των 70 εκατ. ευρώ από τον προϋπολογισμό του ιταλικού Δημοσίου, δεν σημαίνει ότι ένα τέτοιο ποσό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κρατικός πόρος». Το σχετικό κονδύλιο είχε εγγραφεί στον κρατικό προϋπολογισμό ως χρηματοδότηση υπέρ της FSE και, μάλιστα, χωρίς να προκύπτει ότι προηγουμένως πραγματοποιήθηκε ανάλυση προκειμένου να διαπιστωθεί αν η χορήγηση των 70 εκατ. ευρώ θα ήταν αποδοτική για το ιταλικό Δημόσιο. Υπό τις περιστάσεις αυτές, ελλείψει στοιχείων που να αποδεικνύουν ότι η απόφαση χορήγησης του επίμαχου ποσού στην FSE ελήφθη από το Δημόσιο υπό την ιδιότητά του ως μετόχου της εταιρίας αυτής, πράγμα το οποίο εναπόκειται πάντως στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, δεν είναι δυνατή η εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή προκειμένου να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το κονδύλι αυτό δεν συνιστούσε επιλεκτικό πλεονέκτημα. Το ΔΕΕ κατέληξε ότι μέτρο συνιστάμενο στη χορήγηση χρηματικού ποσού σε δημόσια σιδηροδρομική επιχείρηση η οποία αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες μπορεί να χαρακτηριστεί, καταρχήν, ως «κρατική ενίσχυση» κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες πρέπει να προβεί το αιτούν δικαστήριο σε σχέση με τις ειδικές περιστάσεις της υπό κρίση υπόθεσης.

Ακολούθως, όσον αφορά τη μεταβίβαση στην FSI του συνόλου της συμμετοχής που κατέχει το Υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών στο κεφάλαιο της FSE, πρέπει να θεωρηθεί ότι συνιστά μεταβίβαση κρατικών πόρων καταλογιστέα στο κράτος. Επιπλέον, η υποχρέωση που ανέ-

λαβε η FSI να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση της FSE συνιστά επίσης μεταφορά κρατικών πόρων υπέρ της τελευταίας, υπό την προϋπόθεση ότι η FSE απέκτησε δικαίωμα στην εν λόγω στήριξη, πράγμα το οποίο θα πρέπει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο. Η αναληφθείσα υποχρέωση θεραπείας της ελλειμματικής κατάστασης της FSE είναι, εν πάση περιπτώσει, καταλογιστέα στο ιταλικό Δημόσιο, δεδομένου ότι αναλήφθηκε από δημόσια επιχείρηση που ανήκει εξ ολοκλήρου στο Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών. Περαιτέρω, η μεταβίβαση στην FSI, χωρίς αντιπαροχή, αλλά υπό τον όρο να αναλάβει η τελευταία αυτή επιχείρηση την υποχρέωση να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση της FSE, πρέπει να θεωρηθεί ως μέτρο που μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Μία τέτοια μεταβίβαση κεφαλαίου ενδέχεται να συνιστά επιλεκτικό πλεονέκτημα για την FSI, εφόσον η αξία της FSE κατά την ημερομηνία της μεταβίβασης, όπως αυξήθηκε, ενδεχομένως, με τη χορήγηση σε αυτήν του ποσού των 70 εκατ. ευρώ από το ιταλικό δημόσιο, υπερβαίνει το ποσό της επένδυσης στην οποία πρέπει να προβεί η FSI προκειμένου να εκπληρώσει την υποχρέωσή της να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση της FSE, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει. Από την άλλη πλευρά, δικαιούχος του μέτρου θα μπορούσε να θεωρηθεί, αντί ή εκτός της FSI, και η FSE, υπό την έννοια ότι με τη μεταβίβαση κεφαλαίου εξασφαλίζεται η βιωσιμότητά της και η εκμετάλλευση από αυτήν της σιδηροδρομικής υποδομής της Περιφέρειας της Απουλίας, κάτι το οποίο απόκειται στην κρίση του εθνικού δικαστηρίου.

Τέλος, εφόσον χαρακτηριστούν ως «κρατικές ενισχύσεις» μέτρα, όπως η χορήγηση χρηματικού ποσού σε δημόσια επιχείρηση που αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες ή η μεταβίβαση του συνόλου της συμμετοχής που κατέχει ένα κράτος μέλος στο κεφάλαιο της επιχείρησης αυτής προς άλλη δημόσια επιχείρηση, χωρίς αντιπαροχή, αλλά υπό τον όρο να αναλάβει η τελευταία την υποχρέωση να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση της πρώτης, το γεγονός ότι δεν κοινοποιήθηκαν στην Επιτροπή τις καθιστά παράνομες ενισχύσεις. Συνεπώς, η Ιταλία υποχρεούται να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να επαναφέρει την κατάσταση που ίσχυε πριν από την καταβολή της παράνομης ή ασύμβατης προς την κοινή αγορά ενίσχυσης.

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Υπηρεσίες παροχής καταλύματος βραχείας διάρκειας

Η Γαλλία δεν μπορεί να απαιτήσει από την Airbnb να διαθέτει επαγγελματική ταυτότητα κτηματομεσίτη,

δεδομένου ότι δεν κοινοποίησε την απαίτηση αυτή στην Επιτροπή σύμφωνα με την Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο

προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2000/31/EK – υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας – Οδηγία 2006/123/EK υπηρεσίες – διευκόλυνση επικοινωνίας μεταξύ οικοδεσποτών (επαγγελματιών ή ιδιωτών) που διαθέτουν καταλύματα προς εκμίσθωση και ατόμων που αναζητούν καταλύματα του τύπου αυτού – χαρακτηρισμός – εθνική ρύθμιση η οποία υπάγει σε ορισμένους περιορισμούς την άσκηση του επαγγέλματος του κτηματομεσίτη – Οδηγία 2000/31/EK – άρθρο 3 παρ. 4 στοιχείο β' περ. β' – υποχρέωση κοινοποίησης των μέτρων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας – παράλειψη κοινοποίησης – δυνατότητα προβολής – ποινική διαδικασία με άσκηση πολιτικής αγωγής

ΔΕΕ C-390/18, Airbnb Ireland, 19.12.2019, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: D. Šváby, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2019:1112 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3 της Οδηγίας 2000/31/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά του Χ για πράξεις, μεταξύ άλλων, διαχείρισης χρηματικών ποσών προς άσκηση δραστηριοτήτων διαμεσολάβησης και διαχείρισης ακινήτων και εμπορικών επιχειρήσεων από πρόσωπο στερούμενο επαγγελματικής ταυτότητας. Η διαφορά της κύριας δίκης εντάσσεται στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας στη Γαλλία, κατόπιν έγκλησης με άσκηση πολιτικής αγωγής που κατέθεσε η Association pour un hébergement et un tourisme professionnel (ένωση για την επαγγελματική παροχή υπηρεσιών προσφοράς καταλυμάτων και τουρισμού, στο εξής: ΑΗΤΟΡ) κατά της Airbnb Ireland. Η Airbnb Ireland είναι εταιρία ιρλανδικού δικαίου που ανήκει στον όμιλο Airbnb. Η εν λόγω εταιρία θέτει στη διάθεση των χρηστών του διαδικτύου, έναντι της καταβολής προμήθειας, μια ηλεκτρονική πλατφόρμα, σκοπός της οποίας είναι να φέρνει σε επαφή, μεταξύ άλλων στη Γαλλία, αφενός, οικοδεσπότες (επαγγελματίες ή ιδιώτες) που διαθέτουν καταλύματα προς εκμίσθωση και, αφετέρου, άτομα που αναζητούν καταλύματα του τύπου αυτού. Επιπλέον, η εταιρία αυτή προσφέρει στους εκμισθωτές ορισμένες άλλες παροχές, όπως η προαιρετική χρήση υποδείγματος για την οργανωμένη παρουσίαση του περιεχομένου της προσφοράς τους, η επίσης προαιρετική ανάρτηση φωτογραφιών, η ασφάλιση αστικής ευθύνης καθώς και η εγγύηση για ζημιές ύψους έως 800.000 ευρώ.

Τον Ιανουάριο 2017, η ΑΗΤΟΡ κατέθεσε έγκληση με άσκηση πολιτικής αγωγής, μεταξύ άλλων, για άσκηση δραστηριοτήτων διαμεσολάβησης και διαχείρισης ακινήτου και εμπορικής επιχείρησης από πρόσωπο στερούμενο επαγγελματικής ταυτότητας, βάσει του νόμου Hoguet. Η ένωση αυτή υποστήριξε ότι η Airbnb Ireland δεν περιορίζεται στη διευκόλυνση της επικοινωνίας των δύο μερών χάρη στην ομώνυμη πλατφόρμα, αλλά παρέχει συμπληρωματικές υπηρεσίες που προσιδιάζουν σε δραστηριότητα κτηματομεσίτη. Η Airbnb Ireland αμφισβήτησε ότι ασκεί δραστηριότητα κτηματομεσίτη και υποστήριξε ότι ο νόμος Hoguet δεν μπορεί να εφαρμοστεί λόγω της αντίθεσής του προς την Οδηγία 2000/31/EK. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, εν προκειμένω, εάν οι υπηρεσίες που παρέχει εντός Γαλλίας η Airbnb Ireland μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας, η εκμετάλλευση της οποίας πραγματοποιείται από το έδαφος της Ιρλανδίας, εμπίπτουν στην έννοια της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών η οποία προβλέπεται στο άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/31/EK.

Αρχικά, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι, δυνάμει του άρθρου 1 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2015/1535, η έννοια της «υπηρεσίας της κοινωνίας των πληροφοριών» περιλαμβάνει «κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν συγκεκριμένης παραγγελίας ενός αποδέκτη υπηρεσιών». Θεωρείται ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης υπηρεσία πληροί τις τέσσερις σωρευτικές προϋποθέσεις του άρθρου 1 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2015/1535 και, ως εκ τούτου, συνιστά καταρχήν «υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας». Ωστόσο, όταν μια υπηρεσία διαμεσολάβησης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα μιας συνολικής υπηρεσίας της οποίας κύριο στοιχείο είναι μια υπηρεσία υπαγόμενη σε άλλον νομικό χαρακτηρισμό, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας». Εν προκειμένω, το ΔΕΕ έκρινε ότι η παρεχόμενη από την Airbnb Ireland υπηρεσία διαμεσολάβησης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο τμήμα μιας συνολικής υπηρεσίας της οποίας το κύριο στοιχείο συνίσταται στην παροχή καταλύματος. Μολονότι η υπηρεσία διαμεσολάβησης της Airbnb Ireland αποβλέπει στην παροχή της δυνατότητας εκμίσθωσης καταλύματος, πράξη ως προς την οποία δεν αμφισβητείται ότι υπάγεται στην Οδηγία 2006/123/EK, εντούτοις η φύση των δεσμών μεταξύ των υπηρεσιών αυτών δεν δικαιολογεί τον αποκλεισμό του χαρακτηρισμού της εν λόγω υπηρεσίας διαμεσολάβησης ως «υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας» και, ως εκ τούτου, τον αποκλεισμό της εφαρμογής της Οδηγίας 2000/31/EK επί της υπηρεσίας αυτής. Τούτο διότι, η υπηρεσία διαμεσολάβησης είναι δυνατόν να διαχωριστεί από την κτηματομεσιτική πράξη αυτή καθαυτή, κατά το μέτρο που δεν αποσκοπεί απλώς και μόνο στην άμεση εκτέλεση μιας πράξης παροχής καταλύματος. Σκοπός της υπηρεσίας αυτής είναι

η διευκόλυνση της σύναψης συμβάσεων για την παροχή καταλυμάτων βραχείας διάρκειας μέσω της συγκέντρωσης των προσφορών με εναρμονισμένη παρουσίαση, συνοδευόμενη από εργαλεία αναζήτησης, εντοπισμού και σύγκρισης των προσφορών αυτών. Η υπηρεσία διαμεσολάβησης, λοιπόν, λόγω της σπουδαιότητάς της, συνιστά υπηρεσία μη δυνάμενη να θεωρηθεί ως απλώς παρεπόμενη μιας συνολικής υπηρεσίας υπαγόμενης σε διαφορετικό νομικό χαρακτηρισμό, ήτοι ως παροχή καταλύματος. Επιπλέον, η υπηρεσία διαμεσολάβησης της Airbnb Ireland ουδόλως είναι απαραίτητη για την παροχή υπηρεσιών προσφοράς καταλύματος. Πράγματι, μισθωτές και εκμισθωτές διαθέτουν, ενίοτε μάλιστα προ πολλού, πολυάριθμους άλλους διαύλους επικοινωνίας, όπως είναι τα κτηματομεσιτικά γραφεία. Τέλος, ούτε από την απόφαση περί παραπομπής ούτε από τα στοιχεία της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι η Airbnb Ireland καθορίζει το ύψος των μισθωμάτων που ζητούν οι εκμισθωτές οι οποίοι χρησιμοποιούν την πλατφόρμα της ή θέτει ανώτατο όριο για τα μισθώματα αυτά. Επομένως, λόγω της φύσης της, μια υπηρεσία διαμεσολάβησης όπως η παρεχόμενη από την Airbnb Ireland, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο τμήμα μιας συνολικής υπηρεσίας της οποίας το κύριο στοιχείο συνίσταται στην παροχή καταλύματος. Καμία από τις λοιπές παροχές της Airbnb Ireland δεν μπορεί να κλονίσει τη διαπίστωση αυτή.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ εξέτασε το ζήτημα εάν η Airbnb Ireland μπορεί να αντιταχθεί στην έναντι αυτής εφαρμογή του νόμου Hoguet, ο οποίος περιορίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας που αυτή παρέχει από άλλο κράτος μέλος, εφόσον η Γαλλική Κυβέρνηση δεν κοινοποίησε τον εν λόγω νόμο – σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 4 στοιχείο β' περ. β' της Οδηγίας 2000/31/EK – ούτε στην Επιτροπή ούτε στο κράτος μέλος εγκατάστασης της Airbnb Ireland, ήτοι την Ιρλανδία. Η εν λόγω διάταξη της Οδηγίας 2000/31/EK επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να κοινοποιούν προηγουμένως στην Επιτροπή καθώς και στο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου είναι εγκατεστημένος ο παρέχων τη σχετική υπηρεσία την πρόθεσή τους να λάβουν μέτρο περιοριστικό της ελεύθερης κυκλοφορίας της εν λόγω υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας. Συναφώς, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι, το γεγονός ότι ο εν λόγω νόμος είναι προγενέστερος της έναρξης ισχύος της Οδηγίας 2000/31/EK, δεν είχε ως συνέπεια την απαλλαγή της Γαλλικής Δημοκρατίας από την υποχρέωσή της να τον κοινοποιήσει. Η υποχρέωση αυτή προηγούμενης κοινοποίησης δεν συνιστά απλή απαίτηση παροχής πληροφοριών, αλλά ουσιώδη διαδικαστική προϋπόθεση που δικαιολογεί τον αποκλεισμό της δυνατότητας προβολής, έναντι των ιδιωτών, μη κοινοποιηθέντων μέτρων τα οποία περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Συνεπώς, ο

νόμος Hoguet δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε ιδιώτη ευρισκόμενο σε κατάσταση όπως αυτή στην οποία βρίσκεται η Airbnb Ireland στη διαφορά της κύριας δίκης, ανεξαρτήτως του αν ο νόμος αυτός πληροί τις λοιπές προϋποθέσεις που προβλέπει η διάταξη του άρθρου 3 παρ. 4 στοιχείο β' περ. β' της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

► Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικά δικαιώματα

Η πώληση μεταχειρισμένων ηλεκτρονικών βιβλίων μέσω ιστοτόπου αποτελεί παρουσίαση στο κοινό για την οποία απαιτείται άδεια του δημιουργού

προδικαστική παραπομπή – εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας – Οδηγία 2001/29/ΕΚ – άρθρο 3 παρ. 1 – δικαίωμα παρουσίασης στο κοινό – διάθεση – άρθρο 4 – δικαίωμα διανομής – ανάλωση – ηλεκτρονικά βιβλία – ψηφιακή αγορά για «μεταχειρισμένα» ηλεκτρονικά βιβλία

ΔΕΕ C-263/18, Nederlands Uitgeversverbond και Groep Algemene Uitgevers, 19.12.2019, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: M. Ilešič, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2019:1111 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Nederlands Uitgeversond (στο εξής: NUV) και της Groep Algemene Uitgevers (στο εξής: GAU), αφενός, και της Tom Kabinet Internet BV (στο εξής: Tom Kabinet), της Tom Kabinet Holding BV και της Tom Kabinet Uitgeverij BV, αφετέρου, σχετικά με την παροχή διαδικτυακής υπηρεσίας συνιστάμενης σε ψηφιακή αγορά για «μεταχειρισμένα» ηλεκτρονικά βιβλία. Η αίτηση αυτή αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2, του άρθρου 4, παρ. 1 και 2, και του άρθρου 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001, για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας.

Οι NUV και GAU, ενώσεις που έχουν ως σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων των Ολλανδών εκδοτών, άσκησαν αγωγή ενώπιον του rechtbank Den Haag (πρωτοδικείου Χάγης, Κάτω Χώρες), με αίτημα να απαγορευθεί στις Tom Kabinet, Tom Kabinet Holding και Tom Kabinet Uitgeverij η προσβολή των δικαιωμάτων πνευματικής δημιουργίας των μελών τους μέσω της διάθεσης ή της αναπαραγωγής ηλεκτρονικών βιβλίων. Ειδικότερα, φρονούν ότι η Tom Kabinet προβαίνει, στο πλαίσιο της «λέσχης ανάγνωσης», σε μη επιτρεπόμενη παρουσίαση «μεταχειρισμένων» ηλεκτρονικών βιβλίων στο κοινό. Από την άλλη πλευρά, η Tom Kabinet αντιτάσσει ότι η

διάθεση ή αναπαραγωγή «μεταχειρισμένων» ηλεκτρονικών βιβλίων συνιστά πράξη διανομής, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ, η οποία υπόκειται στον κανόνα περί ανάλωσης.

Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ υπενθυμίζει, καταρχάς, ότι το άρθρο 4 παρ. 1 της Οδηγίας αυτής προβλέπει ότι οι δημιουργοί έχουν το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν, όσον αφορά το πρωτότυπο ή αντίγραφο των έργων τους, τη διανομή τους στο κοινό με οποιαδήποτε μορφή, το δε δικαίωμα αυτό, κατ'εφαρμογήν του άρθρου 4 παρ. 2 της εν λόγω Οδηγίας, αναλώνεται σε περίπτωση πρώτης πώλησης ή κατ'άλλον τρόπο μεταβίβασης της κυριότητας του πρωτοτύπου ή αντιγράφου του έργου αυτού εντός της Ένωσης από τον δικαιούχο ή με τη συγκατάθεσή του. Ως προς το εάν η παροχή μέσω μεταφόρτωσης, για μόνιμη χρήση, ηλεκτρονικού βιβλίου συνιστά παρουσίαση στο κοινό και, ιδίως, πράξη διανομής κατά την έννοια της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι από τις αιτιολογικές σκ. 2 και 5 της Οδηγίας αυτής προκύπτει ότι σκοπός της είναι η δημιουργία ενός γενικού και ευέλικτου πλαισίου στο επίπεδο της Ένωσης που θα ευνοεί την ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας, καθώς και η προσαρμογή και συμπλήρωση των ισχυόντων κανόνων περί του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, ώστε να ληφθεί υπόψη η τεχνολογική εξέλιξη και οι νέες μορφές εκμετάλλευσης των προστατευόμενων έργων. Σε κάθε περίπτωση, πρωταρχικός σκοπός της είναι η καθιέρωση υψηλού επιπέδου προστασίας υπέρ των δημιουργών. Υπό αυτό το πρίσμα, η έννοια της «παρουσίασης στο κοινό» πρέπει να ερμηνεύεται υπό ευρεία έννοια, ως καλύπτουσα κάθε παρουσίαση σε κοινό το οποίο δεν παρίσταται στον τόπο της παρουσίασης και, ως εκ τούτου, κάθε σχετική μετάδοση ή αναμετάδοση ενός έργου στο κοινό με ενσύρματα ή ασύρματα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής. Από το άρθρο 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29 προκύπτει ότι η έννοια της «παρουσίασης στο κοινό» απαρτίζεται από δύο σωρευτικά στοιχεία, ήτοι μια πράξη παρουσίασης του έργου και την παρουσίαση του έργου αυτού σε κοινό. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι μια πράξη, για να χαρακτηριστεί ως πράξη με την οποία ένα έργο καθίσταται προσιτό στο κοινό, πρέπει να πληροί σωρευτικώς δύο προϋποθέσεις, ήτοι να παρέχει τη δυνατότητα στο ενδιαφερόμενο κοινό να αποκτά πρόσβαση στο επίμαχο προστατευόμενο αντικείμενο όπου και όταν επιλέγει το ίδιο, χωρίς να έχει σημασία εάν τα πρόσωπα που αποτελούν το κοινό αυτό κάνουν χρήση ή όχι της δυνατότητας αυτής.

Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι η Tom Kabinet θέτει τα εν λόγω έργα στη διάθεση οποιουδήποτε προσώπου εγγράφεται στον δικτυακό τόπο της «λέσχης ανάγνωσης», καθόσον το πρόσωπο αυτό μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτά όπου και όταν επιλέγει το ίδιο, οπό-

τε η παροχή μιας τέτοιας υπηρεσίας πρέπει να θεωρηθεί ως παρουσίαση έργου κατά την έννοια του άρθρου 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29/EK, χωρίς να απαιτείται το εκάστοτε πρόσωπο να χρησιμοποιεί τη δυνατότητα αυτή μεταφορώνοντας όντως το ηλεκτρονικό βιβλίο από την ιστοσελίδα αυτή. Επιπλέον, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο αριθμός των προσώπων που μπορούν να έχουν, ταυτόχρονα ή διαδοχικά, πρόσβαση στο ίδιο έργο μέσω της πλατφόρμας της Tom Kabinet είναι σημαντικός. Ως εκ τούτου, υπό την επιφύλαξη της εξακρίβωσης από το αιτούν δικαστήριο του συνόλου των κρίσιμων στοιχείων, το επίμαχο έργο πρέπει να θεωρηθεί ότι παρουσιάζεται σε κοινό, κατά την έννοια του άρθρου 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29/EK. Τέλος, το Δικαστήριο έχει επίσης αποφανθεί ότι, για να συντρέχει παρουσίαση στο κοινό, πρέπει ένα προστατευόμενο έργο να παρουσιάζεται με ειδικό τεχνικό τρόπο, διαφορετικό από όσους έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι πρότινος ή, άλλως, σε νέο κοινό, ήτοι κοινό το οποίο δεν είχε ήδη ληφθεί υπόψη από τους κατόχους του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας όταν επέτρεψαν την αρχική παρουσίαση του έργου τους στο κοινό. Εν προκειμένω, εφόσον η διάθεση ενός ηλεκτρονικού βιβλίου συνοδεύεται εν γένει, όπως επεσήμαναν η NUV και η GAU, από άδεια χρήσης βάσει της οποίας επιτρέπεται μόνον η ανάγνωσή του από τον χρήστη που έχει μεταφορώσει το οικείο ηλεκτρονικό βιβλίο, πρέπει να θεωρηθεί ότι μια παρουσίαση, όπως αυτή της Tom Kabinet, πραγματοποιείται σε κοινό το οποίο δεν είχε ήδη ληφθεί υπόψη από τους κατόχους του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και, ως εκ τούτου, σε ένα νέο κοινό.

Κατόπιν τούτων, γίνεται δεκτό ότι η παροχή στο κοινό μέσω μεταφόρτωσης, για μόνιμη χρήση, ενός ηλεκτρονικού βιβλίου δεν εμπίπτει στο δικαίωμα «διανομής στο κοινό», όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 της Οδηγίας 2001/29/EK, αλλά στο προβλεπόμενο από το άρθρο 3 παρ. 1 της εν λόγω Οδηγίας δικαίωμα «παρουσίας στο κοινό», σε σχέση με το οποίο η ανάλυση αποκλείεται κατ'εφαρμογήν της παρ. 3 του άρθρου αυτού.

► Μεταφορά φορολογικής έδρας

Ρύθμιση κράτους μέλους που αποκλείει τη δυνατότητα εταιρίας που μετέφερε την έδρα της πραγματικής της διοίκησης και, ως εκ τούτου, τη φορολογική της έδρα στο κράτος μέλος αυτό να εκπέσει φορολογικές ζημιές που κατέγραψε, πριν από τη μεταφορά, σε άλλο κράτος μέλος εντός του οποίου διατηρεί την καταστατική της έδρα δεν αντίκειται στο άρθρο 49 ΣΛΕΕ

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 49 ΣΛΕΕ – ελευθερία εγκατάστασης – φορολογική νομοθεσία – φόρος εταιριών – μεταφορά της έδρας της πραγματικής διοίκησης

εταιρίας σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο έχει συσταθεί – μεταφορά της φορολογικής έδρας προς αυτό το άλλο κράτος μέλος – εθνική ρύθμιση η οποία δεν παρέχει τη δυνατότητα εκπτώσεως της φορολογικής ζημίας που καταγράφηκε εντός του κράτους μέλους σύστασης πριν από τη μεταφορά της έδρας

ΔΕΕ C-405/18, AURES Holdings, 27.02.2020, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: Μ. Βηλαράς, Εισηγήτρια: Κ. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2020:127 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της εταιρίας AURES Holdings a.s. (που διαδέχθηκε την AAA Auto Group NV, στο εξής από κοινού: Aures) και της δευτεροβάθμιας οικονομικής διεύθυνσης της Τσεχίας σχετικά με την άρνηση της τελευταίας να αναγνωρίσει στην εταιρία αυτή τη δυνατότητα να εκπέσει τις φορολογικές ζημιές που κατέγραψε εντός άλλου κράτους μέλους πέραν της Τσεχίας. Η AURES Holdings είναι εταιρία ολλανδικού δικαίου, της οποίας η καταστατική έδρα και η έδρα της πραγματικής διοίκησης βρίσκονταν στις Κάτω Χώρες, συνεπώς είχε τη φορολογική της έδρα στη χώρα αυτή. Την 1η Ιανουαρίου 2008, η Aures σύστησε στην Τσεχία υποκατάστημα, το οποίο αποτελεί, δυνάμει του τσεχικού δικαίου, μόνιμη εγκατάσταση της εταιρίας αυτής στερούμενη ίδιας νομικής προσωπικότητας και του οποίου η δραστηριότητα φορολογείται εντός του κράτους μέλους αυτού. Την 1η Ιανουαρίου 2009, η Aures μετέφερε την έδρα της πραγματικής της διοίκησης και τη φορολογική της έδρα από τις Κάτω Χώρες στην Τσεχία, διατηρώντας όμως την καταστατική της έδρα και την εγγραφή της στο εμπορικό μητρώο στο Άμστερνταμ. Λαμβανομένης υπόψη της ως άνω μεταφοράς της έδρας της πραγματικής της διοίκησης και, ως εκ τούτου, της φορολογικής της έδρας, η Aures ζήτησε από την τσεχική φορολογική αρχή να εκπέσει από τη βάση επιβολής του φόρου εταιριών τον οποίο όφειλε για το οικονομικό έτος 2012 τη ζημία την οποία είχε καταγράψει στις Κάτω Χώρες στο πλαίσιο του οικονομικού έτους 2007. Η τσεχική φορολογική διοίκηση έκρινε ότι η Aures, ως έχουσα τη φορολογική της έδρα στην Τσεχία, φορολογείται για τα παγκόσμια εισοδήματά της σύμφωνα με την τσεχική φορολογική νομοθεσία και δεν είναι δυνατή η έκπτωση της επίμαχης ζημίας. Η Aures, από την πλευρά της, υποστήριξε ότι η έλλειψη δυνατότητας έκπτωσης της ζημίας που κατέγραψε το οικονομικό έτος 2007 συνιστά αδικαιολόγητο περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης, στην οποία εμπίπτει η διασυνοριακή μεταφορά της έδρας της πραγματικής της διοίκησης.

Καταρχήν, ως προς το ζήτημα εάν εταιρία, όπως η Aures, συσταθείσα βάσει του δικαίου ενός κράτους μέλους, η οποία μεταφέρει την έδρα της πραγματικής της διοίκησης σε άλλο κράτος μέλος, μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 49 ΣΛΕΕ για να αμφισβητήσει την άρνηση των αρ-

μόδιων αρχών του άλλου κράτους μέλους να δεχθούν τη μεταφορά των ζημιών που είναι προγενέστερες της μεταφοράς έδρας, το ΔΕΕ επισημαίνει προγενέστερη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία μία τέτοια εταιρία δύναται να επικαλεστεί το άρθρο 49 ΣΛΕΕ για να αμφισβητήσει τις φορολογικές συνέπειες που συνδέονται με την εν λόγω μεταφορά έδρας. Η διασυννοιακή μεταφορά της έδρας αυτής εμπίπτει, επομένως, στο πεδίο εφαρμογής του ως άνω άρθρου. Κάθε άλλη ερμηνεία θα αντέβαινε προς το γράμμα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης περί ελευθερίας εγκατάστασης, οι οποίες εξασφαλίζουν, μεταξύ άλλων, ίση μεταχείριση των αλλοδαπών επιχειρήσεων με τις ημεδαπές εντός του κράτους μέλους υποδοχής.

Περαιτέρω, ως προς το εάν αντίκειται στο άρθρο 49 ΣΛΕΕ εθνική ρύθμιση που αποκλείει τη δυνατότητα εταιρίας, η οποία μετέφερε την έδρα της πραγματικής της διοίκησης και, ως εκ τούτου, τη φορολογική της έδρα σε άλλο κράτος μέλος αυτό να εκπέσει φορολογική ζημία που κατέγραψε, πριν από τη μεταφορά, στο κράτος μέλος εντός του οποίου διατηρεί την καταστατική της έδρα, το ΔΕΕ καθιστά σαφές εξαρχής ότι η Συνθήκη δεν εγγυάται σε εταιρία που εμπίπτει στο άρθρο 54 ΣΛΕΕ ότι η μεταφορά της έδρας της πραγματικής της διοίκησης από ένα κράτος μέλος σε άλλο θα είναι ουδέτερη από φορολογικής άποψης. Από τα στοιχεία της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το ΔΕΕ, και με την επιφύλαξη σχετικού ελέγχου από το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει ότι η τσεχική νομοθεσία, αποκλείοντας τη δυνατότητα της Aures να εκπέσει, εντός του κράτους μέλους στο οποίο εδρεύει πλέον, τις ζημίες που κατέγραψε στη διάρκεια φορολογικής περιόδου κατά την οποία είχε τη φορολογική της έδρα στις Κάτω Χώρες, επιδιώκει κατ' ουσίαν να διαφυλάξει την κατανομή της φορολογικής εξουσίας μεταξύ των κρατών μελών και να αποτρέψει τους κινδύνους διπλής έκπτωσης των ζημιών. Ελλείψει φορολογικής αρμοδιότητας της Τσεχίας για τη φορολογική περίοδο στη διάρκεια της οποίας προέκυψαν οι οικείες ζημίες της Aures (οικονομικό έτος 2007), η κατάσταση μιας εταιρίας της οποίας τα οικονομικά αποτελέσματα υπάγονταν στη φορολογική αρμοδιότητα ενός κράτους μέλους για τη φορολογική περίοδο στη διάρκεια της οποίας η τελευταία αυτή εταιρία κατέγραψε ζημίες δεν είναι συγκρίσιμη με εκείνη της Aures – η οποία μετέφερε τη φορολογική της έδρα στο εν λόγω κράτος μέλος και η οποία στη συνέχεια επικαλέστηκε εντός του κράτους αυτού τις ζημίες που είχε καταγράψει προηγουμένως σε άλλο κράτος μέλος. Επιπλέον, οι ημεδαπές εταιρίες που κατέγραψαν ζημίες εντός του εν λόγω κράτους μέλους, αφενός, και οι εταιρίες που μετέφεραν τη φορολογική τους έδρα στο ίδιο κράτος μέλος και που είχαν καταγράψει ζημίες σε άλλο κράτος μέλος στη διάρκεια φορολογικής περιόδου κατά την οποία η φορολογική τους έδρα βρισκόταν εντός του τελευταίου αυτού κράτους μέλους, αφετέρου, δεν βρίσκονται σε συ-

γκρίσιμη κατάσταση, υπό το πρίσμα των σκοπών διαφύλαξης της κατανομής της φορολογικής εξουσίας μεταξύ των κρατών μελών και της αποτροπής του κινδύνου διπλής έκπτωσης των ζημιών. Συνεπώς, προκύπτει ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε ρύθμιση κράτους μέλους, η οποία αποκλείει τη δυνατότητα εταιρίας που μετέφερε την έδρα της πραγματικής της διοίκησης και, ως εκ τούτου, τη φορολογική της έδρα στο κράτος μέλος αυτό να εκπέσει φορολογικές ζημίες που κατέγραψε, πριν από τη μεταφορά, σε άλλο κράτος μέλος εντός του οποίου διατηρεί την καταστατική της έδρα.

V. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Ευστρατία Κώστογλου

► Κοινωνική ασφάλιση των διακινουμένων εργαζομένων

Εθνική ρύθμιση, η οποία περιορίζει τη χορήγηση συμπληρωματικής παροχής θεσπισθείσας υπέρ ορισμένων αθλητών υψηλού επιπέδου αποκλειστικώς στους πολίτες του οικείου κράτους μέλους, παρακωλύει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης – Κανονισμός (ΕΚ) 883/2004 – άρθρο 3 – καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής – παροχή λόγω γήρατος – ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Κανονισμός (ΕΕ) 492/2011 – άρθρο 7 – ίση μεταχείριση ημεδαπών εργαζομένων και διακινουμένων εργαζομένων – κοινωνικά πλεονεκτήματα – νομοθεσία κράτους μέλους που προβλέπει τη χορήγηση «συμπληρωματικής παροχής για τους αθλητές των εθνικών ομάδων» αποκλειστικώς στους πολίτες του κράτους αυτού

ΔΕΕ C-447/18, *Generálny riaditeľ Sociálnej poisťovne Bratislava*, 18.12.2019, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: A. Prechal, Εισηγήτρια: L. S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2019:1098 – Προδικαστική παραπομπή

Ο UB, Τσέχος υπήκοος, που κατά τη διάλυση της Τσεχικής και Σλοβακικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας επέλεξε την ιθαγένεια αυτή και κατοικεί στο έδαφος που αποτελεί σήμερα σλοβακική επικράτεια, κατέκτησε χρυσό και αργυρό μετάλλιο σε ευρωπαϊκά και παγκόσμια πρωτάθλημα χόκεϊ επί πάγου, ως μέλος της εθνικής ομάδας της Τσεχοσλοβακικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Κατά την προσχώρηση δε της Σλοβακικής Δημοκρατίας και της Τσεχικής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ενδιαφερόμενος εργαζόταν σε δημοτικό σχολείο και συνέχισε να ασκεί την εργασία αυτή μετά την προσχώρηση. Το ζήτημα που απασχόλησε το ΔΕΕ ανέκυψε όταν, αιτούμενος τη χορήγηση συμπληρωματικής παροχής θεσπισθείσας υπέρ ορισμένων αθλητών υψηλού επιπέδου, οι οποίοι

έχουν εκπροσωπήσει τη Σλοβακία ως μέλη εθνικών ομάδων, έλαβε αρνητική απάντηση λόγω του ότι δεν διέθετε τη σλοβακική ιθαγένεια.

Εν πρώτοις, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η επίμαχη συμπληρωματική παροχή δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 883/2004 για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η συμπληρωματική παροχή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «παροχή γήρατος», κατά το άρθρο 3 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού, ούτε αφορά κανέναν από τους λοιπούς κινδύνους που απαριθμούνται ρητώς στο άρθρο αυτό. Και αυτό διότι, ο ουσιώδης σκοπός της συμπληρωματικής παροχής, σύμφωνα με το ΔΕΕ, έγκειται στην ανταμοιβή των δικαιούχων της για τα επιτεύγματα που πραγματοποίησαν στον αθλητικό τομέα εκπροσωπώντας τη χώρα τους. Τούτο εξηγεί, αφενός, την άμεση χρηματοδότηση από το κράτος, εκτός των πηγών χρηματοδότησης του εθνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και ανεξαρτήτως των εισφορών που καταβάλλουν οι δικαιούχοι του εν λόγω συστήματος, και, αφετέρου, το ότι η εν λόγω συμπληρωματική παροχή καταβάλλεται μόνο σε ιδιαίτερος περιορισμένο αριθμό αθλητών. Αλλωστε, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η καταβολή της συμπληρωματικής παροχής δεν εξαρτάται από το δικαίωμα του δικαιούχου να λαμβάνει σύνταξη γήρατος, αλλά αποκλειστικώς από την υποβολή σχετικής αίτησης εκ μέρους του.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο οικείος εργαζόμενος, ενώ δεν μετέβαλε τον τόπο κατοικίας του, περιήλθε, λόγω της προσχώρησης στην Ένωση του κράτους του οποίου είναι υπήκοος (Τσεχία) και του κράτους στο έδαφος του οποίου έχει ορίσει την κατοικία του (Σλοβακία), σε κατάσταση διακινούμενου εργαζομένου. Συνεπώς, θεώρησε χρήσιμο να εξετάσει τη διαφορά υπό το πρίσμα του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, το οποίο προβλέπει ότι εργαζόμενος που είναι υπήκοος ενός κράτους μέλους απολαύει, στο έδαφος των λοιπών κρατών μελών, των ιδίων κοινωνικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους. Έκρινε δε ότι η επίμαχη εν προκειμένω συμπληρωματική παροχή εμπίπτει στην έννοια του «κοινωνικού πλεονεκτήματος», κατά το εν λόγω άρθρο. Ειδικότερα, έκρινε ότι η δυνατότητα διακινούμενου εργαζομένου να ανταμειφθεί, καθ' όμοιο τρόπο, με τους εργαζομένους που είναι υπήκοοι του κράτους μέλους υποδοχής για τις εξαιρετικές αθλητικές επιδόσεις, που επέτυχε εκπροσωπώντας το εν λόγω κράτος μέλος ή τα προκάτοχα αυτού κράτη, μπορεί να συμβάλει στην ενσωμάτωση του ως άνω εργαζομένου στο εν λόγω κράτος μέλος και, επομένως, στην επίτευξη του σκοπού της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Πράγματι, όπως τονίζει το Δικαστήριο, η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης συμπληρωματική παροχή έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο να παρέχει στους δικαιούχους της οι-

κονομική εξασφάλιση που αποβλέπει, μεταξύ άλλων, στο να αντισταθμισθεί η έλλειψη πλήρους ένταξης στην αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια των ετών που αφιερώνονται στην ενασχόληση με ένα άθλημα σε υψηλό επίπεδο, αλλά επίσης, και κυρίως, να τους προσδώσει ιδιαίτερο κοινωνικό κύρος λόγω των αθλητικών επιδόσεων που επέτυχαν στο πλαίσιο μιας τέτοιας εκπροσώπησης.

Τούτων δοθέντων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ένα κράτος μέλος που χορηγεί τέτοια συμπληρωματική παροχή στους ημεδαπούς εργαζομένους δεν μπορεί να αρνείται τη χορήγησή της στους εργαζομένους που είναι υπήκοοι των λοιπών κρατών μελών, διότι άλλως θα εισήγε δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας.

► Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων

Εθνική ρύθμιση η οποία, για τη θεμελίωση δικαιώματος του εργαζομένου σε πρόωγη σύνταξη γήρατος, απαιτεί το ποσό της καταβλητέας σύνταξης να υπερβαίνει το ποσό της κατώτατης σύνταξης, την οποία ο εργαζόμενος θα δικαιούνταν να λάβει κατά τη συμπλήρωση της νόμιμης ηλικίας συνταξιοδότησης, παρακωλύει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, καθόσον ως «καταβλητέα σύνταξη» νοείται η σύνταξη που καταβάλλεται μόνον από αυτό το κράτος μέλος, χωρίς να συνυπολογίζεται η σύνταξη την οποία ο εργαζόμενος θα μπορούσε να λάβει ως ισοδύναμες παροχές από ένα ή περισσότερα άλλα κράτη μέλη

κοινωνική ασφάλιση – Κανονισμός (ΕΚ) 883/2004 – πρόωγη σύνταξη γήρατος – προϋποθέσεις θεμελίωσης δικαιώματος – ποσό της καταβλητέας σύνταξης το οποίο πρέπει να υπερβαίνει το εκ του νόμου οριζόμενο κατώτατο ποσό – λήψη υπόψη μόνον της σύνταξης που λαμβάνεται στο οικείο κράτος μέλος – μη συνυπολογισμός της σύνταξης γήρατος που λαμβάνεται σε άλλο κράτος μέλος – διαφορετική μεταχείριση των εργαζομένων που έχουν ασκήσει το δικαίωμά τους ελεύθερης κυκλοφορίας

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-398/18 και C-428/18, Vocero Torrico, 05.12.2019, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: L. S. Rossi, Εισηγητής: F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2019:1050 – Προδικαστική παραπομπή

Οι ενδιαφερόμενοι των κύριων δικών, οι οποίοι είχαν εργασθεί τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ισπανία, υπέβαλαν στο εθνικό ίδρυμα κοινωνικής ασφάλισης της Ισπανίας αίτηση πρόωρης συνταξιοδότησης. Δοθέντος ότι, σύμφωνα με το ισπανικό δίκαιο, για να δικαιούνται οι ενδιαφερόμενοι την παροχή αυτή θα πρέπει το ποσό της καταβλητέας σύνταξης να είναι μεγαλύτερο από το ποσό της κατώτατης σύνταξης, που θα δικαιούνταν λαμ-

βανομένης υπόψη της οικογενειακής τους κατάστασης κατά τη συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας τους, οι αιτήσεις συνταξιοδότησης απορρίφθηκαν αφού, στην προκειμένη περίπτωση, το ποσό αυτό ήταν χαμηλότερο. Ωστόσο, για τον υπολογισμό του ποσού της καταβλητέας σύνταξης λήφθηκε υπόψη μόνο το ποσό της πραγματικής σύνταξης, της οποίας η καταβολή βαρύνει την Ισπανία, χωρίς να συνυπολογίζεται το πραγματικό ποσό σύνταξης που ενδεχομένως καταβάλλεται στο πλαίσιο διαφορετικής παροχής της αυτής φύσης από άλλο ή άλλα κράτη μέλη, με συνέπεια να τίθεται ζήτημα παρακώλυσης της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι πρόωρες συντάξεις γήρατος εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 883/2004 για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας. Εν συνεχεία, παρατήρησε ότι δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής, στην προκειμένη περίπτωση, τα άρθρα 6 και 52 παρ. 1 στοιχείο β' του Κανονισμού, διότι αφορούν ζήτημα διάφορο, ήτοι τον συνυπολογισμό των περιόδων ασφάλισης ή κατοικίας που έχουν συμπληρωθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε άλλου κράτους μέλους. Εκείνο που εφαρμόζεται, εν προκειμένω, είναι το άρθρο 5 στοιχείο α' του εν λόγω Κανονισμού, κατά το οποίο, εάν, σύμφωνα με τη νομοθεσία του αρμόδιου κράτους μέλους, η λήψη παροχών κοινωνικής ασφάλειας και άλλων εισοδημάτων παράγει ορισμένα έννομα αποτελέσματα, οι σχετικές διατάξεις της εν λόγω νομοθεσίας εφαρμόζονται και στη λήψη ισοδύναμων παροχών, οι οποίες αποκτήθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους ή σε εισοδήματα τα οποία έχουν αποκτηθεί σε άλλο κράτος μέλος. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η σύνταξη την οποία δικαιούνται οι προσφεύγοντες των κύριων δικών πρέπει να νοηθεί ως «παροχή κοινωνικής ασφάλειας» κατά το εν λόγω άρθρο. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάνθηκε ότι οι αρμόδιες αρχές του οικείου κράτους μέλους οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη όχι μόνον τις παροχές κοινωνικής ασφάλειας, τις οποίες έχει αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος δυνάμει της νομοθεσίας του κράτους αυτού, αλλά και τις ισοδύναμες παροχές, οι οποίες αποκτήθηκαν σε κάθε άλλο κράτος μέλος, όπως συμβαίνει εν προκειμένω με τις συντάξεις γήρατος τις οποίες δικαιούνται οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης στη Γερμανία.

Πάντως, το Δικαστήριο τόνισε, στη συνέχεια, ότι στο ανωτέρω συμπέρασμα άγεται κανείς και κατόπιν εξέτασης των παραπάνω διαφορών με γνώμονα την αρχή της ίσης μεταχείρισης, της οποίας ειδική έκφραση συνιστά η κατά το άρθρο 5 του Κανονισμού αυτού εξομοίωση των παροχών, εισοδημάτων, πραγματικών περιστατικών και γεγονότων. Πράγματι, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι η άρνηση των αρμοδίων αρχών κράτους μέλους να λάβουν υπόψη, προκειμένου να διαπιστώσουν αν θεμελιώνεται δικαίωμα σε πρόωρη σύνταξη γήρατος, τις συνταξιοδοτικές πα-

ροχές τις οποίες δικαιούται εργαζόμενος, ο οποίος έχει ασκήσει το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, σε άλλο κράτος μέλος, είναι ικανή να περιαγάγει τον εργαζόμενο αυτό σε κατάσταση λιγότερη ευνοϊκή από εκείνη του εργαζομένου του οποίου ολόκληρη η επαγγελματική σταδιοδρομία εξελίχθηκε στο πρώτο κράτος μέλος. Άλλωστε, το Δικαστήριο έκρινε ότι η παραπάνω άνιση μεταχείριση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για τον λόγο ότι αποβλέπει στη μείωση της χρήσης του καθεστώτος πρόωρης συνταξιοδότησης ή ότι κατατείνει στην αποτροπή της πρόσθετης επιβάρυνσης του ισπανικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

► Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών

Η προσαύξηση σύνταξης που χορηγείται στην Ισπανία σε μητέρες που λαμβάνουν σύνταξη αναπηρίας, όταν έχουν δύο ή περισσότερα τέκνα, πρέπει να χορηγείται και σε πατέρες που βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση

Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης – Οδηγία 79/7/ΕΟΚ — άρθρο 4 παρ. 1 και 2 – άρθρο 7 παρ. 1 – υπολογισμός των παροχών – Οδηγία 2006/54/ΕΚ – ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας – εθνική νομοθεσία που αναγνωρίζει το δικαίωμα προσαύξησης της σύνταξης σε γυναίκες που έχουν αποκτήσει τουλάχιστον δύο φυσικά ή θετά τέκνα και λαμβάνουν ανταποδοτική σύνταξη λόγω μόνιμης ανικανότητας προς εργασία – μη χορήγηση του δικαιώματος αυτού σε άνδρες που τελούν σε πανομοιότυπη κατάσταση – συγκρίσιμη κατάσταση – άμεση διάκριση λόγω φύλου – δεν χωρούν παρεκκλίσεις

ΔΕΕ C-450/18, Instituto Nacional de la Seguridad Social (Complément de pension pour les mères), 12.12.2019, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: J.-C. Bonichot, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2019:1075 – Προδικαστική παραπομπή

Τον Ιανουάριο του 2017, χορηγήθηκε στον WA, πατέρα δύο τέκνων, σύνταξη λόγω μόνιμης ολικής ανικανότητας προς εργασία, ίση με το 100% του βασικού ποσού υπολογισμού της σύνταξης, βάσει του ισπανικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Κατά της απόφασης αυτής, ο WA άσκησε ενδικοφανή προσφυγή, υποστηρίζοντας ότι, καθώς είναι πατέρας δύο τέκνων, έπρεπε να του χορηγηθεί προσαύξηση σύνταξης, η οποία ανέρχεται σε 5% του αρχικού ποσού της σύνταξης και χορηγείται στις γυναίκες που είναι μητέρες τουλάχιστον δύο τέκνων και λαμβάνουν ανταποδοτική σύνταξη λόγω μόνιμης ανικανότητας προς εργασία. Η προσφυγή του απορρίφθηκε από τη διοίκηση με την αιτιολογία ότι η προσαύξηση σύνταξης παρέχεται, σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία, αποκλειστικά στις γυναίκες λόγω της δημογραφικής συ-

νεισφοράς τους στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσο είναι συμβατή με το δίκαιο της ΕΕ η άρνηση να χορηγηθεί στον WA η προσαύξηση σύνταξης που χορηγείται σε γυναίκες που έχουν αποκτήσει τουλάχιστον δύο φυσικά ή θετά τέκνα, εφόσον αυτός βρίσκεται σε πανομοιότυπη κατάσταση.

Εν πρώτοις, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η ισπανική ρύθμιση μεταχειρίζεται δυσμενέστερα τους άνδρες που έχουν τουλάχιστον δύο φυσικά ή θετά τέκνα σε σχέση με τις γυναίκες. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι μόνον ο λόγος της δημογραφικής συνεισφοράς στην κοινωνική ασφάλιση δεν μπορεί να δικαιολογήσει την άποψη ότι οι άνδρες και οι γυναίκες δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση, όσον αφορά τη χορήγηση της επίμαχης προσαύξησης σύνταξης, αφού η δημογραφική συνεισφορά των ανδρών είναι εξίσου αναγκαία με εκείνη των γυναικών. Αναφορικά δε με τους ισχυρισμούς της ισπανικής κυβέρνησης ότι η χορήγηση της προσαύξησης μόνο σε γυναίκες αποσκοπεί στη μείωση της απόκλισης ανάμεσα στα ποσά της σύνταξης μεταξύ, από τη μια των γυναικών, των οποίων η επαγγελματική σταδιοδρομία διακόπτεται ή περιορίζεται λόγω της απόκτησης δύο τουλάχιστον τέκνων και, από την άλλη, των ανδρών, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η χορήγηση της επίμαχης προσαύξησης σύνταξης κατατείνει, τουλάχιστον εν μέρει, στην προστασία των γυναικών υπό την ιδιότητά τους ως γονέων. Πλην όμως, αφενός, πρόκειται για ιδιότητα την οποία μπορούν να έχουν συγχρόνως και οι άνδρες και οι γυναίκες, αφετέρου, η κατάσταση ενός πατέρα και η κατάσταση μιας μητέρας μπορούν να είναι συγκρίσιμες όσον αφορά την ανατροφή των τέκνων. Τούτων δοθέντων, η ύπαρξη στατιστικών στοιχείων που αναφέρονται σε δι-αρθρωτικές διαφορές μεταξύ των ποσών των συντάξεων των γυναικών και των ανδρών δεν αρκεί προκειμένου να συναχθεί το συμπέρασμα ότι, όσον αφορά την επίμαχη προσαύξηση σύνταξης, οι γυναίκες και οι άνδρες δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση ως γονείς.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο εξετάζει αν η επίμαχη προσαύξηση εμπίπτει στις προβλεπόμενες από την Οδηγία εξαιρέσεις από την απαγόρευση άμεσων διακρίσεων λόγω φύλου, δίδοντας αρνητική απάντηση. Ειδικότερα, αποφάνθηκε ότι αυτή δεν εμπίπτει στην εξαίρεση που συνδέεται με την προστασία της γυναίκας λόγω μητρότητας, καθώς ο ισπανικός νόμος δεν περιέχει κανένα στοιχείο που να συνδέει τη χορήγηση της επίμαχης προσαύξησης με τη λήψη άδειας μητρότητας ή τα μειονεκτήματα που υφίσταται μια γυναίκα στη σταδιοδρομία της λόγω της απομάκρυνσής της από την υπηρεσία κατά την περίοδο που ακολουθεί τον τοκετό. Επιπλέον, δεν εμπίπτει ούτε στην εξαίρεση που παρέχει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας τα πλεονεκτήματα που παρέχονται επί ασφάλισης γήρατος στα πρόσωπα που έχουν αναθρέψει

τέκνα και την απόκτηση δικαιωμάτων επί παροχών μετά από περιόδους διακοπής της εργασίας λόγω μόρφωσης των τέκνων. Συναφώς, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι ο ισπανικός νόμος δεν εξαρτά τη χορήγηση της επίμαχης προσαύξησης σύνταξης από την ανατροφή των τέκνων ή την ύπαρξη περιόδων διακοπής της εργασίας λόγω ανατροφής τέκνων, αλλά αποκλειστικά από το ότι οι γυναίκες που τη δικαιούνται απέκτησαν τουλάχιστον δύο φυσικά ή θετά τέκνα και εισπράττουν ανταποδοτική σύνταξη λόγω μόνιμης ανικανότητας προς εργασία.

Τέλος, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η επίμαχη προσαύξηση δεν εμπίπτει ούτε στο άρθρο 157 παρ. 4 ΣΛΕΕ περί δυνατότητας λήψης θετικών μέτρων υπέρ του λιγότερο εκπροσωπούμενου φύλου. Τούτο διότι, η επίμαχη προσαύξηση σύνταξης περιορίζεται στη χορήγηση στις γυναίκες ενός επιπλέον ποσού κατά τον χρόνο χορήγησης σύνταξης, ιδίως σε περίπτωση μόνιμης αναπηρίας, χωρίς να αποκαθιστά τα προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Δεν μπορεί, έτσι, να αντισταθμίσει τα μειονεκτήματα στα οποία εκτίθεται η σταδιοδρομία των γυναικών ούτε μπορεί, επομένως, να εξασφαλίσει εμπράκτως πλήρη ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην επαγγελματική ζωή.

Μετά ταύτα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Οδηγία για την ίση μεταχείριση μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης αντιτίθεται στον ισπανικό νόμο, διότι οι άνδρες που βρίσκονται σε πανομοιότυπη κατάσταση με τις γυναίκες, οι οποίες λαμβάνουν την επίμαχη προσαύξηση σύνταξης, στερούνται αυτή την παροχή.

► Προστασία μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη

Η μείωση του ποσού των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών που χορηγούνται σε πρώην μισθωτό, λόγω αφερεγγυότητας του πρώην εργοδότη του, είναι προδήλως δυσανάλογη, όταν ο πρώην μισθωτός ζει ήδη ή αναμένεται να ζήσει, λόγω της μείωσης αυτής, κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας

Οδηγία 2008/94/ΕΚ – άρθρο 8 – συστήματα επαγγελματικής επικουρικής πρόνοιας – προστασία των δικαιωμάτων σε παροχές γήρατος – ελάχιστο εγγυημένο επίπεδο προστασίας – υποχρέωση του πρώην εργοδότη να αντισταθμίσει τη μείωση της επαγγελματικής σύνταξης – ανεξάρτητος οργανισμός επαγγελματικής επικουρικής πρόνοιας – άμεσο αποτέλεσμα

ΔΕΕ C-168/18, Pensions-Sicherungs-Verein, 19.12.2019, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: E. Juhász, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2019:1128 – Προδικαστική παραπομπή

Τον Δεκέμβριο του 2000, ο πρώην εργοδότης του G. Bauer χορήγησε σε αυτόν επαγγελματική σύνταξη, κατά την έννοια του γερμανικού νόμου περί επαγγελματικών συντάξεων. Στη συνέχεια, ο πρώην εργοδότης του περιήλθε σε κατάσταση αφερεγγυότητας. Κατά τον χρόνο επέλευσης της αφερεγγυότητάς του και λόγω αυτής, προσεβλήθησαν τα κεκτημένα δικαιώματα για παροχές γήρατος του ενδιαφερομένου. Τούτο διότι, ο πρώην εργοδότης, ο οποίος φέρει, σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο, εργοδοτική εγγυητική υποχρέωση όσον αφορά την καταβολή των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών, δεν ήταν πλέον σε θέση να αντισταθμίσει τις μειώσεις της μηνιαίας επαγγελματικής σύνταξης που κατέβαλλε ο διεπαγγελματικός οργανισμός στον ενδιαφερόμενο. Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο αφορούσαν την ερμηνεία του άρθρου 8 της Οδηγίας 2008/94, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν τη θέσπιση των αναγκαίων μέτρων για την προστασία των συμφερόντων των μισθωτών που έχουν ήδη αποχωρήσει από την επιχείρηση ή από την εγκατάσταση του εργοδότη την ημέρα επέλευσης της αφερεγγυότητάς του, σε ό,τι αφορά τα κεκτημένα δικαιώματά τους για παροχές γήρατος, στο πλαίσιο των υφισταμένων συστημάτων επαγγελματικής ή διεπαγγελματικής επικουρικής πρόνοιας, εκτός των εθνικών συστημάτων υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 8 της Οδηγίας 2008/94 εφαρμόζεται σε περίπτωση όπως αυτή της επίδικης διαφοράς, κατά την οποία ο εργοδότης, ο οποίος χορηγεί επαγγελματικές συνταξιοδοτικές παροχές μέσω διεπαγγελματικού οργανισμού, δεν μπορεί να εγγυηθεί, λόγω της αφερεγγυότητάς του, την αντιστάθμιση των απωλειών λόγω της μείωσης των παροχών που χορηγεί ο διεπαγγελματικός αυτός οργανισμός, μείωση η οποία εγκρίθηκε από τη δημόσια αρχή εποπτείας των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών που ασκεί προληπτική εποπτεία στον εν λόγω οργανισμό.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο απασχόλησε το ζήτημα αν η μείωση του ποσού των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών που χορηγούνται σε πρώην μισθωτό, λόγω αφερεγγυότητας του πρώην εργοδότη του, μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι προδήλως δυσανάλογη και ότι συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν ελάχιστη προστασία, στην περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος λαμβάνει τουλάχιστον το ήμισυ του ποσού των παροχών που απορρέουν από τα κεκτημένα δικαιώματά του σε επαγγελματική σύνταξη. Συναφώς, αποφάνθηκε ότι η μείωση των παροχών γήρατος που χορηγούνται σε πρώην μισθωτό πρέπει να θεωρείται προδήλως δυσανάλογη, όταν από τη μείωση αυτή, καθώς και, ενδεχομένως, από την αναμενόμενη εξέλιξή της, προκύπτει ότι η δυνατότητα του ενδιαφερομένου να καλύψει τις ανάγκες του πλήττεται σε πολύ σημαντικό βαθμό.

Τέτοια είναι η περίπτωση της μείωσης των παροχών γήρατος την οποία υφίσταται πρώην μισθωτός ο οποίος ζει ήδη – ή αναμένεται να ζήσει, λόγω της μείωσης αυτής – κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, όπως αυτό καθορίζεται για το οικείο κράτος μέλος από την Eurostat.

Τέλος, το Δικαστήριο απασχόλησε το ζήτημα αν το άρθρο 8 της Οδηγίας αυτής έχει άμεσο αποτέλεσμα και, επομένως, αν δύναται να γίνει επίκλησή του έναντι οργανισμού ιδιωτικού δικαίου, ο οποίος ορίζεται από το κράτος ως φορέας ασφάλισης κατά του κινδύνου αφερεγγυότητας των εργοδοτών στον τομέα των επαγγελματικών συντάξεων. Σχετικά, αποφάνθηκε ότι το άρθρο 8 έχει άμεσο αποτέλεσμα, αφού πληροί, ως προς τον προσδιορισμό των δικαιούχων της εγγύησης, του περιεχομένου της παρεχόμενης προστασίας και των χαρακτηριστικών του φορέα που οφείλει να παράσχει την προστασία, τις προϋποθέσεις σαφήνειας και απουσίας αιρέσεων που απαιτούνται για την άμεση εφαρμογή του. Άλλωστε, το Δικαστήριο τόνισε ότι δύναται να γίνει επίκληση του άρθρου 8 έναντι ενός τέτοιου οργανισμού, καθόσον, λαμβανομένων υπόψη των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στον οργανισμό αυτό και των όρων υπό τους οποίους τα ασκεί, αυτός μπορεί να εξομοιωθεί προς το κράτος, υπό την προϋπόθεση ότι τα καθήκοντα εγγύησης που του έχουν ανατεθεί καλύπτουν πράγματι τα είδη παροχών γήρατος για τα οποία επιβάλλεται η ελάχιστη προστασία που προβλέπει το άρθρο 8.

► Απαγόρευση διακρίσεων σε βάρος εργαζομένων ορισμένου χρόνου

Σε περίπτωση που η επιλογή του νομικού καθεστώτος απασχόλησης του εργαζομένου (σχέση ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου) εξαρτάται μόνον από τη βούληση του εργοδότη του δημόσιου τομέα, υφίσταται πεδίο σύγκρισης μεταξύ εργαζομένων που απασχολούνται με σχέση ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, εναπόκειται δε στο δικάζον δικαστήριο, που είναι το μόνο αρμόδιο να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά, να κρίνει, κατά περίπτωση, αν οι ορισμένου χρόνου εργαζόμενοι (συμβασιούχοι ή έκτακτοι/μετακλητοί κ.ο.κ. δημόσιοι υπάλληλοι) τελούν σε συγκρίσιμη κατάσταση με τους υπαλλήλους που απασχολούνται για αόριστο χρόνο στον δημόσιο τομέα (αορίστου χρόνου συμβασιούχοι ή μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι)

Οδηγία 1999/70/ΕΚ – Συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP – ρήτρα 4 – αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων – ρήτρα 5 – μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή της κατάχρησης που μπορεί να προκύψει από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου – αποζημίωση σε περίπτωση

λύσης της σχέσης εργασίας – άρθρα 151 και 153 ΣΛΕΕ – άρθρα 20 και 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δυνατότητα εφαρμογής – διαφορετική μεταχείριση ανάλογα με τον χαρακτηρισμό του νομικού καθεστώτος που διέπει τη σχέση εργασίας ως δημόσιου ή ιδιωτικού, κατά το εθνικό δίκαιο

ΔΕΕ C-177/18, Baldonado Martín, 22.01.2020, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγητής): A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:26 – Προδικαστική παραπομπή

Η Α. Baldonado Martín απασχολήθηκε ως έκτακτη υπάλληλος στον Δήμο Μαδρίτης, επιφορτισμένη με τα καθήκοντα υπαλλήλου φροντίδας των χώρων πρασίνου, από τον Νοέμβριο του 2005 έως και τη 15η Απριλίου 2013, οπότε και πληροφορήθηκε ότι η θέση της είχε πληρωθεί, την ίδια ημέρα, από τακτικό δημόσιο υπάλληλο και ότι, κατά συνέπεια, η σχέση εργασίας της τερματίστηκε. Στις 20 Φεβρουαρίου 2017, η Α. Baldonado Martín ζήτησε από τον Δήμο Μαδρίτης την καταβολή αποζημίωσης, λόγω απόλυσης, ίσης με τις αποδοχές 20 ημερών ανά έτος προϋπηρεσίας, την οποία ελάμβαναν κατά το άρθρο 49 του ισπανικού εργατικού κώδικα οι (συμβασιούχοι) εργαζόμενοι αορίστου χρόνου. Ο Δήμος Μαδρίτης απέρριψε το αίτημα αυτό, με την αιτιολογία, αφενός, ότι, όπως είχε εξαρχώς συμφωνηθεί μεταξύ τους, η θέση την οποία κατείχε η Α. Baldonado Martín είχε καταστεί κενή, η κάλυψή της οφειλόταν σε επείγουσα και επιτακτική ανάγκη, αυτή δε θα απολυόταν όταν η θέση της πληρωνόταν από τακτικό δημόσιο υπάλληλο, όπως και έγινε, αφετέρου, ότι δεν υφίστατο δυσμενής διάκριση σε σχέση με τους τακτικούς δημοσίου υπαλλήλους, δεδομένου ότι αυτοί, σύμφωνα με το νομικό καθεστώς που τους διέπει, δεν λαμβάνουν σε καμία περίπτωση αποζημίωση κατά τη λήξη της υπαλληλικής σχέσης τους. Τα προδικαστικά ερωτήματα αφορούσαν τη συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο, ιδίως δε με τη ρήτρα 4 της Συμφωνίας-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που προσαρτάται στην Οδηγία 1999/70/ΕΚ, της μη καταβολής αποζημίωσης λόγω της λύσης της σχέσης εργασίας που συνέδεε τους διαδίκους.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι έκτακτοι δημόσιοι υπάλληλοι, όπως η ενδιαφερόμενη, δεν τυγχάνουν λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης απ' ό,τι οι τακτικοί δημόσιοι υπάλληλοι, ούτε στερούνται δικαιώματος αναγνωριζόμενου σε αυτούς, δεδομένου ότι ούτε οι έκτακτοι αυτοί υπάλληλοι ούτε οι τακτικοί δημόσιοι υπάλληλοι λαμβάνουν την αποζημίωση την οποία ζητεί η Α. Baldonado Martín, παρά μόνο οι απασχολούμενοι με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου διεπόμενη από το εργατικό δίκαιο. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η θέση την οποία κατείχε η ενδιαφερόμενη, όταν προσλήφθηκε από τον Δήμο Μαδρίτης, ως έκτακτη δημοσία υπάλληλος, μπορούσε να πληρωθεί και από υπαλλήλους

απασχολούμενους με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου και ότι, κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, ένας τέτοιος υπάλληλος είχε προσληφθεί από τον εν λόγω Δήμο σε πανομοιότυπη θέση και ότι, εν τέλει, η επιλογή του νομικού καθεστώτος απασχόλησης του εργαζομένου (σχέση δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου) εξαρτάται μόνον από τη βούληση του εργοδότη του δημοσίου τομέα. Επιπλέον, διαπιστώνει ότι ο εργαζόμενος που απασχολείται στο πλαίσιο τέτοιας σύμβασης εργασίας θα λάβει την προβλεπόμενη από τον εργατικό κώδικα αποζημίωση, την οποία ζητεί η Α. Baldonado Martín, σε περίπτωση που απολυθεί για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο οικείο άρθρο του κώδικα αυτού. [Τα παραπάνω συνηγορούν, δίχως άλλο, σε καταστρατήγηση της νομικής φύσης της σχέσης εργασίας για την αποστέρηση δικαιωμάτων των εργαζομένων ορισμένου χρόνου]. Τούτων δοθέντων, το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, που είναι το μόνο αρμόδιο να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά, να εξετάσει τα στοιχεία αυτά και, κατά περίπτωση, να κρίνει αν οι έκτακτοι δημόσιοι υπάλληλοι, όπως η ενδιαφερόμενη, τελούν σε συγκρίσιμη κατάσταση με τους υπαλλήλους που απασχολούνται από τον Δήμο Μαδρίτης με σύμβαση αορίστου χρόνου κατά το ίδιο χρονικό διάστημα. Για την περίπτωση καταφατικής απάντησης, και εξετάζοντας τη συνδρομή αντικειμενικού λόγου που να δικαιολογεί τη δυσμενέστερη μεταχείριση, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την – πάγια πλέον – νομολογία του ότι, στο ισπανικό δίκαιο, η λήξη σχέσης εργασίας ορισμένου χρόνου εντάσσεται σε πλαίσιο σαφώς διαφορετικό, από πραγματικής και νομικής άποψης, από εκείνο της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας εργαζομένου αορίστου χρόνου. Τούτο διότι, οι αντισυμβαλλόμενοι σε σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου γνωρίζουν, ήδη από τη σύναψή της, την ημερομηνία ή το γεγονός που καθορίζει τη λήξη της. Από την άλλη, η καταγγελία σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου για αντικειμενικούς λόγους, με πρωτοβουλία του εργοδότη, είναι απόρροια της επέλευσης γεγονότων τα οποία δεν προβλέπονταν κατά την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης αυτής και τα οποία διαταράσσουν την κανονική εξέλιξη της σχέσης εργασίας, η δε προβλεπόμενη αποζημίωση κατατείνει ακριβώς στην αντιστάθμιση του απρόβλεπτου αυτού χαρακτήρα της λύσης της εν λόγω σχέσης για τέτοιου είδους αιτία και, επομένως, της ματαίωσης των ευλόγων προσδοκιών που ο εργαζόμενος μπορούσε να τρέφει κατά το χρονικό αυτό σημείο όσον αφορά τη σταθερότητα της εν λόγω σχέσης. Τούτων δοθέντων, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι δεν παραβιάζει τη ρήτρα 4 της Συμφωνίας-πλαίσιο εθνική ρύθμιση, η οποία δεν προβλέπει την καταβολή αποζημίωσης σε εργαζομένους με σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου που απασχολούνται ως έκτακτοι δημόσιοι υπάλληλοι, ενώ προβλέπει την καταβολή τέτοιας αποζημίωσης στους συμβασιούχους υπαλλήλους αορίστου χρό-

νου κατά τη λύση της σύμβασής τους για αντικειμενικό λόγο.

Έπειτα, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η ρήτρα 4 της Συμφωνίας-πλαίσιο δεν επιβάλλει την καταβολή στους εργαζομένους ορισμένου χρόνου που απασχολούνται ως έκτακτοι δημόσιοι υπάλληλοι, κατά τη λήξη των καθυκόντων τους, της αποζημίωσης που καταβάλλεται στους συμβασιούχους υπαλλήλους ορισμένου χρόνου κατά τη λήξη της σύμβασης εργασίας τους, η οποία ισούται με τις αποδοχές δώδεκα ημερών ανά έτος προϋπηρεσίας, αφού η τυχόν διαφορετική μεταχείριση μεταξύ συγκεκριμένων κατηγοριών προσωπικού ορισμένου χρόνου δεν εμπίπτει στο πεδίο της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων την οποία κατοχυρώνει η Συμφωνία-πλαίσιο. Ωστόσο, το Δικαστήριο τονίζει ότι η διαφορετική μεταχείριση που στηρίζεται στη φύση της σχέσης εργασίας ως διεπόμενης από το καθεστώς των δημοσίων υπαλλήλων ή από σύμβαση μπορεί, καταρχήν, να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η οποία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης που κατοχυρώνεται πλέον στα άρθρα 20 και 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (στο εξής: Χάρτης). Επομένως, το Δικαστήριο εξετάζει, εν συνεχεία, αν συντρέχει η προϋπόθεση της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στην προκείμενη περίπτωση, ώστε να εφαρμόσει τις διατάξεις του Χάρτη. Σχετικές παρατηρεί ότι το άρθρο που θεσπίζει αποζημίωση υπέρ των εργαζομένων ορισμένου χρόνου κατά την αυτοδίκαιη λύση των συμβάσεών τους ίση με δώδεκα ημερομίσθια ανά έτος υπηρεσίας επιδιώκει σκοπό διαφορετικό από εκείνον της ρήτρας 5 της Συμφωνίας-πλαίσιο και, επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 51 παρ. 1 του Χάρτη. Καταλήγει, έτσι, στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διαφορετική μεταχείριση δεν μπορεί να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα των εγγυήσεων του Χάρτη και, ιδίως, των άρθρων 20 και 21 αυτού.

VI. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις Ορισμός της «δικαστικής αρχής έκδοσης» ΕΕΣ και δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

προδικαστική παραπομπή – επείγουσα προδικαστική διαδικασία – αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ – άρθρο 6 παρ. 1 – έννοια του όρου «δικαστική αρχή έκδοσης» – κριτήρια – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης που εκδόθηκε από την εισαγγελία κράτους μέλους στο πλαίσιο ποινικής δίωξης

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-566/19 PPU και C-626/19 PPU, Parquet général du Grand-Duché de Luxembourg () και Tours), 12.12.2019, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: J.-C. Bonichot, Εισηγήτρια: C. Toader, Γεν. Εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona, ECLI:EU:C:2019:1077 – Προδικαστική παραπομπή

Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης (στο εξής: ΕΕΣ) και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών. Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο της εκτέλεσης, στο Λουξεμβούργο και στις Κάτω Χώρες αντιστοίχως, ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης εκδοθέντων, στις 24 Απριλίου 2019, από τον procureur de la République près le tribunal de grande instance de Lyon (εισαγγελέα πλημμελειοδικών Λυών, Γαλλία), στο πλαίσιο ποινικής δίωξης κατά του JR (υπόθεση C-566/19 PPU), και, στις 27 Μαρτίου 2019, από τον procureur de la République près le tribunal de grande instance de Tours (εισαγγελέα πλημμελειοδικών Tours, Γαλλία), στο πλαίσιο ποινικής δίωξης κατά του YC (υπόθεση C-626/19 PPU).

Με τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν, τα εθνικά δικαστήρια ζητούν επί της ουσίας να διευκρινιστεί αν εμπίπτουν στην έννοια της «δικαστικής αρχής έκδοσης» του άρθρου 6 παρ. 1 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ οι εισαγγελικές αρχές της Γαλλίας. Εν προκειμένω, το γαλλικό δίκαιο προβλέπει ότι ο Υπουργός Δικαιοσύνης μπορεί να απευθύνει γενικές κατευθύνσεις προς τους εισαγγελικούς λειτουργούς, ενώ ο γενικός εισαγγελέας δύναται να διατάσσει τους υφιστάμενούς του με γραπτές οδηγίες να ασκούν ποινική δίωξη σε μια συγκεκριμένη υπόθεση ή να απευθύνουν στο αρμόδιο δικαστήριο τις γραπτές παραγγελίες που θεωρεί ενδεδειγμένες. Αυτές οι αρμοδιότητες του Υπουργού Δικαιοσύνης και του γενικού εισαγγελέα δημιούργησαν αμφιβολίες στα αιτούντα δικαστήρια σχετικά με την τήρηση των απαιτήσεων ανεξαρτησίας που πρέπει να πληροί η δικαστική αρχή έκδοσης ενός ΕΕΣ. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο της υπόθεσης C-626/19 PPU διερωτήθηκε σχετικά με το αν τηρούνται οι απαιτήσεις του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία όταν ο έλεγχος της αναλογικότητας του εκδοθέντος ΕΕΣ λαμβάνει χώρα από δικαστή πριν τη λήψη της απόφασης για την έκδοση του ΕΕΣ ή, αν δεν προβλέπεται τέτοιος έλεγχος, όταν παρέχεται στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα άσκησης ενδίκου μέσου κατά του ΕΕΣ μετά την παράδοσή του στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος.

Με απόφαση του Προέδρου του Δικαστηρίου, οι υποθέσεις συνεκδικάστηκαν προς διευκόλυνση της διαδικασίας και έκδοση κοινής απόφασης, ενώ με απόφαση του πρώτου τμήματος του Δικαστηρίου οι υποθέσεις υπήχθησαν στην επείγουσα προδικαστική διαδικασία.

Το Δικαστήριο στην απόφασή του επισημαίνει αρχικά ότι, παρά τη ευχέρεια των κρατών μελών, βάσει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, να καθορίζουν τα ίδια με βάση το εθνικό τους δίκαιο τη δικαστική αρχή που είναι αρμόδια για την έκδοση ενός ΕΕΣ, ο όρος «δικαστική αρχή» θα πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο αυτόνομο και ενιαίο στην Ένωση και δεν θα πρέπει το νόημα και το εύρος της έννοιας να επαφίενται στην κρίση του κάθε κράτους μέλους. Με βάση, λοιπόν, το γράμμα του άρθρου 6 παρ. 1 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ, το πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται και τον σκοπό που επιτελεί, στην έννοια της «δικαστικής αρχής» περιλαμβάνονται και αρχές οι οποίες, αν και δεν αποτελούν δικαστές ή δικαιοδοτικά όργανα, μετέχουν στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και απολαμβάνουν των αναγκαίων απαιτήσεων ανεξαρτησίας. Έτσι, επιβάλλεται να υφίστανται οι αναγκαίοι καταστατικοί και θεσμικοί κανόνες προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η αρχή που είναι αρμόδια για την έκδοση ενός ΕΕΣ δεν διατρέχει κίνδυνο να υπόκειται σε οδηγίες της εκτελεστικής εξουσίας για τον χειρισμό μιας συγκεκριμένης υπόθεσης. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι γαλλικές εισαγγελικές αρχές συμμετέχουν στην απονομή της δικαιοσύνης ενώ απολαμβάνουν των απαραίτητων εγγυήσεων ανεξαρτησίας, καθώς το γαλλικό σύνταγμα εγγυάται την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας, η οποία αποτελείται και από τους εισαγγελείς, οι οδηγίες που δύναται να τους απευθύνει ο Υπουργός Δικαιοσύνης είναι γενικής φύσης, ενώ κατά την άσκηση των καθηκόντων τους οι εισαγγελικές αρχές τηρούν την αρχή της αμεροληψίας. Επιπλέον, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η απαίτηση ανεξαρτησίας δεν είναι ασυμβίβαστη με την ιεραρχική οργάνωση της εισαγγελικής αρχής ενός κράτους μέλους και την ύπαρξη εσωτερικών οδηγιών από τους προϊστάμενους εισαγγελείς προς του υφιστάμενούς τους.

Ως προς το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής ανεξαρτησίας, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, όταν το δίκαιο ενός κράτους μέλους απονέμει την αρμοδιότητα έκδοσης ενός ΕΕΣ σε αρχή η οποία πληροί με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 1 προκειμένου να χαρακτηριστεί ως «δικαστική αρχή» αλλά δεν αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο, η απόφαση για την έκδοση του ΕΕΣ και, ιδίως, ο αναλογικός χαρακτήρας αυτής θα πρέπει να υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο. Το είδος και η διαδικασία του δικαστικού αυτού ελέγχου εναπόκεινται στα κράτη μέλη, ενώ η πρόβλεψη αυτοτελούς ένδικου μέσου κατά της απόφασης έκδοσης ΕΕΣ δεν συνιστά υποχρέωση του κράτους μέλους, παρά μόνο μια δυνατότητα. Το Δικαστήριο έκρινε, εν προκειμένω, ότι το γαλλικό δικονομικό δίκαιο προβλέπει τον έλεγχο του αναλογικού χαρακτήρα της έκδοσης ενός ΕΕΣ, ο οποίος λαμβάνει χώρα είτε *ex post* από το δικαστήριο που εξέδωσε το εθνικό ένταλμα σύλληψης και ζητά από την εισαγγελική αρχή να εκδώσει ΕΕΣ είτε

ex ante μέσω της πρόβλεψης σχετικού ένδικου μέσου το οποίο μπορεί να ασκηθεί τόσο πριν όσο και μετά την παράδοση του εκζητούμενου.

► Μεταναστευτική πολιτική

Ερμηνεία του όρου «συντηρούμενο» πρόσωπο και εξατομικευμένη εκτίμηση

προδικαστική παραπομπή – μεταναστευτική πολιτική – δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης – Οδηγία 2003/86/ΕΚ – άρθρο 10 παρ. 2 – διάταξη μη επιτακτικού χαρακτήρα – προϋποθέσεις για την άσκηση του δικαιώματος οικογενειακής επανένωσης – μέλος της οικογένειας πρόσφυγα που δεν μνημονεύεται στο άρθρο 4 – έννοια του «συντηρούμενου προσώπου»

ΔΕΕ C-519/18, Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal (Regroupement familial - sœur de réfugié), 12.12.2020, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: E. Regan, Εισηγητής: K. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2019:1070 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 2 και 3 καθώς και του άρθρου 10 παρ. 2 της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, και υποβλήθηκε από το δικαστήριο διοικητικών και εργατικών διαφορών της Βουδαπέστης στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΤΒ και της Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal (υπηρεσίας μετανάστευσης και ασύλου, Ουγγαρία) σχετικά με την απόρριψη από την τελευταία αίτησης για χορήγηση άδειας διαμονής στην αδελφή του ενδιαφερομένου λόγω οικογενειακής επανένωσης.

Το άρθρο 10 παρ. 2 της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ προβλέπει, ειδικότερα, ότι τα κράτη μέλη δύναται να επιτρέπουν την οικογενειακή επανένωση με άλλα μέλη της οικογένειας, πέραν των αναφερόμενων στο άρθρο 4 της ίδιας Οδηγίας, εφόσον υπεύθυνος για τη συντήρησή τους είναι ο πρόσφυγας.

Τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης απόφασης αφορούν την απόρριψη της αίτησης χορήγησης άδειας διαμονής λόγω οικογενειακής επανένωσης της αδερφής του ΤΒ, στον οποίο οι ουγγρικές αρχές έχουν αναγνωρίσει το καθεστώς πρόσφυγα. Η απόρριψη της αίτησης βασίστηκε στο γεγονός ότι από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν στην αρμόδια υπηρεσία δεν αποδείχθηκε ότι η αιτούσα αδυνατεί να καλύψει η ίδια τις ανάγκες της λόγω της κατάστασης της υγείας της, όπως απαιτεί το ουγγρικό δίκαιο. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με τη συμβατότητα της εθνικής διάταξης με το άρθρο 10 παρ. 1 και 2 της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ και, ιδίως, σε σχέση με την ερμηνεία του όρου «συντηρούμενο» πρόσωπο που περιέχεται σε αυτό.

Με τα ερωτήματά του, τα οποία πρέπει να εξετασθούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί εάν το άρθρο 10 παρ. 2 της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ αντισταθμίζεται στο να παρέχει ένα κράτος μέλος δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης στην αδελφή ενός πρόσφυγα μόνον εφόσον αυτή αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες της λόγω της κατάστασης της υγείας της.

Το Δικαστήριο επεσήμανε αρχικά ότι η άδεια διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης δεν θα πρέπει να χορηγείται αν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει η Οδηγία 2003/86/ΕΚ. Δεύτερον, ο όρος «συντηρούμενο» πρόσωπο πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς και η ερμηνεία του να αντιστοιχεί σε αυτήν του ίδιου όρου της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ για το δικαίωμα κυκλοφορίας και διαμονής των πολιτών της Ένωσης, καθώς και οι δύο Οδηγίες επιδιώκουν παρόμοιο σκοπό. Για να χαρακτηριστεί, λοιπόν, ένα πρόσωπο ως «συντηρούμενο» θα πρέπει να αποδεικνύεται κατάσταση πραγματικής εξάρτησης, η οποία χαρακτηρίζεται από το ότι η υλική στήριξη του μέλους της οικογένειας εξασφαλίζεται από τον δικαιούχο του δικαιώματος διαμονής. Ωστόσο, κατά την ερμηνεία του συγκεκριμένου όρου υπό το πρίσμα της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ, θα πρέπει να λαμβάνεται επιπλέον υπόψη η ιδιαίτερη κατάσταση των προσφύγων και, ιδίως, το γεγονός ότι ενδέχεται να είναι επικίνδυνο ή αδύνατο να προσκομίσουν τα απαραίτητα έγγραφα προκειμένου να αποδείξουν τη σχέση πραγματικής εξάρτησης.

Η εκτίμηση της σχέσης εξάρτησης θα πρέπει, επιπλέον, να γίνεται εξατομικευμένα, προκειμένου να αποδειχθεί ότι ο αιτών, αφενός, λαμβανομένης υπόψη της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασής του, δεν είναι σε θέση να καλύψει τις στοιχειώδεις ανάγκες του στο κράτος καταγωγής ή προέλευσής του, κατά την ημερομηνία που ζητεί να εγκατασταθεί με τον πρόσφυγα και, αφετέρου, ότι η υλική στήριξή του εξασφαλίζεται πράγματι από τον πρόσφυγα ή ότι, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων περιστάσεων, όπως του βαθμού συγγένειας του οικείου μέλους της οικογένειας με τον πρόσφυγα, της φύσης και της σταθερότητας των λοιπών οικογενειακών δεσμών του, καθώς και της ηλικίας και της οικονομικής κατάστασης των γονέων του, ο πρόσφυγας είναι το πλέον κατάλληλο μέλος της οικογένειας για να εξασφαλίσει την απαιτούμενη υλική στήριξη.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει, στη συνέχεια, ότι η ύπαρξη διαφορών στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών ως προς την εφαρμογή του άρθρου 10 παρ. 2 είναι επιτρεπτή, δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη έχει μη επιτακτικό χαρακτήρα και παρέχει απλώς μια δυνατότητα στα κράτη μέλη. Ωστόσο, κατά την εφαρμογή της διακριτικής αυτής ευχέρειας τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και, επομένως, δεν θα πρέπει να την ασκούν με τρόπο που θίγει τον σκοπό και την αποτελεσματικότητα της Οδηγίας 2003/86/ΕΚ. Συνεπώς, κατά την εφαρμογή

του άρθρου 10 παρ. 2, τα κράτη μέλη θα πρέπει να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, αλλά και την αρχή της αναλογικότητας, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να στερείται από τον αιτούντα η εξατομικευμένη εκτίμηση της κατάστασής του.

► Κώδικας συνόρων του Σένγκεν

Σφράγιση ταξιδιωτικών εγγράφων ναυτικών κατά τη ναυτολόγησή τους σε πλοία ελλιμενισμένα σε θαλάσσιο λιμένα για μεγάλο χρονικό διάστημα

προδικαστική παραπομπή – Κανονισμός (ΕΕ) 2016/399 – κώδικας συνόρων του Σένγκεν – έλεγχος στα εξωτερικά σύνορα – υπήκοοι τρίτων χωρών – άρθρο 11 παρ. 1 – σφράγιση των ταξιδιωτικών εγγράφων ναυτικών – σφραγίδα εξόδου – καθορισμός του χρονικού σημείου της εξόδου από τη ζώνη Σένγκεν – ναυτολόγηση ναυτικών σε πλοία ελλιμενισμένα σε θαλάσσιο λιμένα για μεγάλο χρονικό διάστημα

ΔΕΕ C-341/18, Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Enrôlement des marins dans le port de Rotterdam), 05.02.2020, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2020:76 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 11 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/399 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, περί του κώδικα συνόρων του Σένγκεν και υποβλήθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας των Κάτω Χωρών στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Υφυπουργού Δικαιοσύνης και Ασφάλειας, Κάτω Χώρες) (στο εξής: Υφυπουργός) και των J. κ.λπ., υπηκόων τρίτων χωρών, ναυτικών, σχετικά με την άρνηση θέσης σφραγίδων εξόδου από τη ζώνη Σένγκεν στα διαβατήριά τους κατά το χρονικό σημείο της ναυτολόγησής τους σε πλοία ελλιμενισμένα για μεγάλο χρονικό διάστημα στον λιμένα του Ρότερνταμ.

Το άρθρο 11 του κώδικα συνόρων Σένγκεν προβλέπει ότι τα ταξιδιωτικά έγγραφα των υπηκόων τρίτων χωρών σφραγίζονται συστηματικά κατά την είσοδο και την έξοδο, ενώ σύμφωνα με την τρίτη παρ. αυτού, δεν τοποθετείται σφραγίδα εισόδου και εξόδου στα ταξιδιωτικά έγγραφα των ναυτικών οι οποίοι παραμένουν στην επικράτεια κράτους μέλους μόνο κατά τον ελλιμενισμό του πλοίου και στη ζώνη του λιμένος.

Με το προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, εάν το άρθρο 11 παρ. 1 του κώδικα συνόρων του Σένγκεν έχει την έννοια ότι, όταν ναυτικός, υπήκοος τρίτης χώρας, ναυτολογείται σε πλοίο ελλιμενισμένο για μεγάλο χρονικό διάστημα σε θαλάσσιο λιμένα κράτους που αποτελεί μέρος της ζώνης Σένγκεν,

προκειμένου να εργαστεί σε αυτό πριν αναχωρήσει από τον λιμένα αυτόν με το εν λόγω πλοίο, η σφραγίδα εξόδου, όταν η σφράγιση προβλέπεται από τον κώδικα αυτό, πρέπει να τίθεται στα ταξιδιωτικά έγγραφα του ναυτικού αυτού κατά το χρονικό σημείο της ναυτολόγησής του, ακόμη και αν το πλοίο δεν πρόκειται να αποπλεύσει από τον εν λόγω λιμένα σύντομα, ή σε χρονικό σημείο μεταγενέστερο της ναυτολόγησής και, στην τελευταία αυτή περίπτωση, σε ποιο ακριβώς χρονικό σημείο.

Το Δικαστήριο αρχικά επισημαίνει ο κώδικας συνόρων του Σένγκεν δεν περιέχει ορισμό του όρου «έξοδος», ωστόσο αυτός δεν παρουσιάζει αμφισημία και πρέπει να εκλαμβάνεται ως αναφερόμενος στη φυσική μετακίνηση ενός προσώπου από τόπο ευρισκόμενο εντός του εδάφους της Ένωσης προς τρόπο ευρισκόμενο εκτός του εδάφους αυτού. Λαμβάνοντας υπόψη τον ορισμό αυτό, το Δικαστήριο καταλήγει ότι η διέλευση ενός «συνοριακού σημείου διέλευσης» δεν συνεπάγεται ότι το πρόσωπο αυτό εξήλθε από τη ζώνη Σένγκεν, εφόσον διαμένει ακόμα σε τμήμα του εδάφους ενός κράτους που αποτελεί μέρος της ζώνης αυτής. Η συγκεκριμένη ερμηνεία συμβάλλει στην τήρηση των διατάξεων του κώδικα συνόρων Σένγκεν σχετικά με την ανώτατη διάρκεια διαμονής των πολιτών τρίτων χωρών στο έδαφος της ζώνης Σένγκεν και, συγκεκριμένα, την απαίτηση να μην υπερβαίνει η διάρκεια της διαμονής τους τις 90 ημέρες εντός περιόδου 180 ημερών.

Η επίθεση, λοιπόν, των σφραγίδων εξόδου από τις αρμόδιες αρχές σε χρόνο κατά τον οποίο οι υπήκοοι τρίτων χωρών εξακολουθούν να βρίσκονται εντός της ζώνης Σένγκεν, εν προκειμένω εντός πλοίου ελλιμενισμένου σε θαλάσσιο λιμένα κράτους που αποτελεί εξωτερικό σύνορο της ζώνης Σένγκεν, δεν είναι επιτρεπτή, καθώς σε αυτή την περίπτωση θα επιτρεπόταν στους συγκεκριμένους υπηκόους να διαμείνουν εντός του εδάφους της ζώνης Σένγκεν για διάστημα μεγαλύτερο από το επιτρεπόμενο.

Η σφραγίδα εξόδου, λοιπόν, σε περιπτώσεις, όπως αυτές της κύριας δίκης, θα πρέπει να τίθενται σε χρονικό σημείο που δεν απέχει πολύ από την πραγματική διέλευση των συνόρων, κατόπιν σχετικής ενημέρωσης του πλοιάρχου για την επικείμενη αναχώρηση του πλοίου. Αντίθετα, δεν θα πρέπει να τίθεται η εν λόγω σφραγίδα κατά τη διέλευση των συνοριακών σημείων ελέγχου σε περιπτώσεις ναυτικών οι οποίοι καλούνται να εργαστούν σε ελλιμενισμένο πλοίο και δεν σκοπεύουν να εξέλθουν από τη ζώνη Σένγκεν κατά τον χρόνο της ναυτολόγησής τους.

► **Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις**
Καταβολή ασφαλιστικών εισφορών προς δικηγορικό σύλλογο και ειδική δικαιοδοσία σε διαφορές εκ σύμβασης

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – Κανονισμός (ΕΕ) 1215/2012 – διεθνής δικαιοδοσία, αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – άρθρο 7 σημ. 1 στοιχείο α' – ειδική δικαιοδοσία σε διαφορές εκ σύμβασης – έννοια του όρου «διαφορές εκ σύμβασης» – αίτημα καταβολής των ετήσιων επαγγελματικών εισφορών που οφείλονται από δικηγόρο σε δικηγορικό σύλλογο

ΔΕΕ C-421/18, *Ordre des avocats du barreau de Dinant*, 05.12.2019, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: J.-C. Bonichot, Εισηγήτρια: R. Silva de Lapuerta, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2019:1053 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 7 σημ. 1 στοιχείο α' του Κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις και υποβλήθηκε από το πρωτοδικείο της Namur (Βέλγιο) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του *ordre des avocats du barreau de Dinant* (δικηγορικού συλλόγου του Dinant, Βέλγιο) και του JN σχετικά με τη μη καταβολή από τον τελευταίο των οφειλομένων στον εν λόγω δικηγορικό σύλλογο ετήσιων επαγγελματικών εισφορών.

Το άρθρο 7 του εν λόγω Κανονισμού προβλέπει ότι πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος ως προς διαφορές εκ σύμβασης, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν τον JN, κάτοικο Γαλλίας από τη δεκαετία του 1990, ο οποίος ήταν εγγεγραμμένος στον δικηγορικό σύλλογο του Dinant (Βέλγιο) και κατέβαλε σε αυτόν ετήσιες εισφορές μέχρι το 2012. Ο δικηγορικός σύλλογος του Dinant ενήγαγε τον JN για τις οφειλόμενες εισφορές των ετών 2013 έως 2015 ενώπιον του πρωτοδικείου του Namur και ο εναγόμενος αμφισβήτησε τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου αυτού. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει στο ΔΕΕ αίτηση για έκδοση προδικαστικής απόφασης, διερωτώμενο επί της ουσίας αν το άρθρο 7 σημ. 1 στοιχείο α' του Κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι η αγωγή με την οποία δικηγορικός σύλλογος ζητεί να υποχρεωθεί μέλος του να καταβάλει τις οφειλόμενες ετήσιες επαγγελματικές εισφορές του, που έχουν ουσιαστικά ως αντικείμενο τη χρηματοδότηση ασφαλιστικών υπηρεσιών, συνιστά αγωγή σε «διαφορά εκ σύμβασης» κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει προκαταρκτικώς ότι η διαφορά της κύριας δίκης δεν υπόκειται στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1215/2012 σε περίπτωση κατά την οποία ο δικηγορικός σύλλογος του Dinant ενεργεί, δυνά-

μει του εθνικού δικαίου, κατ'ενάσκηση δημόσιας εξουσίας, κάτι το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει.

Στη συνέχεια, και εφόσον η υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1215/2012, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η εφαρμογή του άρθρου 7 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού και του κανόνα βάσης διεθνούς δικαιοδοσία που περιέχεται σε αυτόν δεν προϋποθέτει ότι έχει συναφθεί σύμβαση, αλλά ότι μπορεί να προσδιοριστεί μια νομική υποχρέωση την οποία ένα πρόσωπο ανέλαβε ελεύθερα έναντι άλλου προσώπου και στην οποία στηρίζεται η αγωγή.

Με βάση το βελγικό δίκαιο, η εγγραφή στο μητρώο δικηγορικού συλλόγου συνιστά απαίτηση προς την οποία οφείλει κατ'ανάγκη να συμμορφώνεται κάθε πρόσωπο που επιθυμεί να φέρει τον τίτλο του δικηγόρου και να ασκεί το εν λόγω επάγγελμα, ενώ η καταβολή εισφορών έχει για τους ενδιαφερόμενους υποχρεωτικό χαρακτήρα σε περίπτωση που το συμβούλιο του δικηγορικού συλλόγου κάνει χρήση της νόμιμης αρμοδιότητάς του να επιβάλλει στους εγγεγραμμένους στο μητρώο του δικηγόρους την υποχρέωση καταβολής εισφορών. Επομένως, η εγγραφή στο μητρώο ενός δικηγορικού συλλόγου και η καταβολή εισφορών σε αυτόν αποτελεί νόμιμη υποχρέωση για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος, και όχι υποχρέωση που αναλαμβάνει ελεύθερα ο δικηγόρος έναντι του δικηγορικού συλλόγου στον οποίο είναι εγγεγραμμένος.

Με βάση, λοιπόν, τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο καταλήγει ότι το άρθρο 7 σημ. 1 στοιχείο α' του Κανονισμού 1215/2012 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αγωγή με την οποία δικηγορικός σύλλογος ζητεί να υποχρεωθεί μέλος του να καταβάλει τις ετήσιες επαγγελματικές εισφορές τις οποίες του επιβάλλει ο ίδιος ο σύλλογος δεν συνιστά, κατ'αρχήν, αγωγή σε «διαφορά εκ σύμβασης» κατά την έννοια της διάταξης αυτής. Αν, ωστόσο, οι καταβαλλόμενες εισφορές συνιστούν αντάλλαγμα για ελεύθερως συμφωνηθείσες παροχές, οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεως μεταξύ του δικηγορικού συλλόγου και του ενδιαφερομένου, η αγωγή που ασκείται για την καταβολή των συγκεκριμένων εισφορών εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 παρ. 1 ως «διαφορά εκ σύμβασης». Κάτι τέτοιο, ωστόσο, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να το διαπιστώσει.

VII. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Επιμ.: Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου

► Φυσικό Αέριο

Επί διαφοράς ανακύπτουσας από σύμβαση μεταφοράς φυσικού αερίου, το αποτέλεσμα της απόφασης

της Αρχής επίλυσης διαφορών, η οποία υποχρεώνει εμπλεκόμενο μέρος στην τροποποίηση της σύμβασης, μπορεί να εκτείνεται και στο χρονικό διάστημα πριν από τη γέννηση της διαφοράς

προδικαστική παραπομπή – κοινοί κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου – Οδηγία 2009/73/ΕΚ – άρθρο 41 παρ. 11 – επίλυση διαφορών που αφορούν υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον διαχειριστή του δικτύου – διαχρονικά αποτελέσματα των αποφάσεων της Αρχής επίλυσης διαφορών – ασφάλεια δικαίου – δικαιολογημένη εμπιστοσύνη

ΔΕΕ C-236/18, GRDF, 19.12.2019, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: C. Vajda, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2019:1120 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά τις εξουσίες που έχουν ανατεθεί στις Αρχές επίλυσης διαφορών δυνάμει του άρθρου 41 της Οδηγίας 2009/73/ΕΚ σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/55/ΕΚ.

Αναφορικά με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, οι γαλλικές εταιρίες προμήθειας φυσικού αερίου Poweo και Direct énergie συνήψαν το 2008, με την GRDF, διαχειριστή του δικτύου διανομής φυσικού αερίου στη Γαλλία, δύο συμβάσεις μεταφοράς φυσικού αερίου στο δίκτυο διανομής (στο εξής: επίμαχες συμβάσεις). Τις εν λόγω εταιρίες διαδέχθηκε, μεταγενέστερα, η εταιρία Direct énergie. Οι επίμαχες συμβάσεις περιελάμβαναν, μεταξύ άλλων, ρήτρα διαμεσολάβησης η οποία υποχρέωνε τους προμηθευτές να παρέχουν, στο πλαίσιο των καλούμενων «ενιαίων» συμβάσεων με τον τελικό πελάτη – συμβάσεων, δηλαδή, που κάλυπταν τόσο την προμήθεια όσο και τη διανομή αερίου – υπηρεσίες διαμεσολάβησης για λογαριασμό της GRDF στους τελικούς πελάτες, χωρίς να μπορούν να διαπραγματευτούν την τιμή ή τους όρους εκτέλεσης των υπηρεσιών αυτών. Ειδικότερα, βάσει των σχετικών όρων των επίμαχων συμβάσεων, οι προμηθευτές έπρεπε να εισπράττουν από τους τελικούς πελάτες τα ποσά τα οποία οι τελευταίοι όφειλαν βάσει των χρεώσεων για τις υπηρεσίες διανομής που είχε παράσχει η GRDF και εν συνεχεία να της τα αποδίδουν. Μάλιστα, οι προμηθευτές υποχρεούνταν να της καταβάλουν τα εν λόγω ποσά ακόμη και στην περίπτωση που ο τελικός πελάτης δεν είχε πληρώσει. Ως εκ τούτου, μέσω της ρήτρας διαμεσολάβησης, η GRDF μετακάλυε στην Direct énergie τον κίνδυνο μη εξόφλησης των οφειλών. Με προσφυγή της που ασκήθηκε τον Ιούλιο του 2013, η Direct énergie αμφισβήτησε τη νομιμότητα της προαναφερόμενης ρήτρας διαμεσολάβησης, με επιχείρημα την αντίθεση αυτής στην εθνική νομοθεσία. Στο πλαίσιο της προσφυγής, υποβλήθηκαν, επίσης, παρατηρήσεις και από τη γαλλική εταιρία προμήθειας φυσικού αερίου, Eni Gas. Η αρμόδια

για την επίλυση των σχετικών διαφορών και τις κυρώσεις επιτροπή Cordis, η οποία επιλήφθηκε της προσφυγής, έκρινε ότι, πράγματι, η ρήτρα διαμεσολάβησης των επίμαχων συμβάσεων αντίκειται στην εφαρμοστέα, εν προκειμένω, γαλλική νομοθεσία. Ως εκ τούτου, η εν λόγω επιτροπή υποχρέωσε, με απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2014, την GRDF να διαβιβάσει στην Direct énergie τροποποιητική σύμβαση, η οποία θα προσαρμόζει το συμβατικό καθεστώς σε εκείνο που θα έπρεπε να ισχύει εάν οι επίμαχες συμβάσεις ήταν εξαρχής σύμφωνες με την ισχύουσα νομοθεσία. Κατά της απόφασης αυτής, ασκήθηκαν ενώπιον του εφετείου των Παρισίων ξεχωριστές προσφυγές από τις εμπλεκόμενες εταιρίες, ήτοι από τις GRDF, Direct énergie και Eni Gas. Το επιληφθέν δικαστήριο επικύρωσε κατ' ουσία την απόφαση της Cordis, υποχρεώνοντας την GRDF να προτείνει τροποποίηση των επίμαχων συμβάσεων, η οποία θα ορίζει ότι η ρήτρα διαμεσολάβησης λογίζεται ως ουδέποτε συμφωνηθείσα. Επιπλέον, το δικαστήριο αυτό υποχρέωσε την GRDF να καταβάλει στην Direct énergie, με ισχύ από την ημέρα υπογραφής των συμβάσεων εκείνων, αμοιβή δίκαιη και ανάλογη προς το εξοικονομούμενο κόστος για τις υπηρεσίες διαμεσολάβησης τις οποίες παρείχε η Direct énergie στους πελάτες της. Η GRDF άσκησε αναίρεση κατά της τελευταίας απόφασης ενώπιον του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, προβάλλοντας, μεταξύ άλλων, ότι ο αναδρομικός χαρακτήρας της απόφασης της Cordis, της οποίας τα αποτελέσματα ανατρέχουν σε χρόνο προγενέστερο της γέννησης της διαφοράς, αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης. Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία, υποβάλλοντας προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ. Το τελευταίο κλήθηκε να απαντήσει εάν η Οδηγία 2009/73/EK, και ιδίως το άρθρο 41 παρ. 11, έχουν την έννοια ότι απαιτούν να έχει η ρυθμιστική αρχή, κατά την επίλυση διαφοράς, την εξουσία να λαμβάνει απόφαση που να ισχύει για όλο το χρονικό διάστημα το οποίο αφορά η κρινόμενη διαφορά, χωρίς να έχει σημασία το πότε ακριβώς αυτή ανέκυψε μεταξύ των μερών, ιδίως αντλώντας τις προβλεπόμενες έννομες συνέπειες από το γεγονός ότι μια σύμβαση αντιβαίνει στις διατάξεις της Οδηγίας, με την έκδοση απόφασης της οποίας τα αποτελέσματα να καλύπτουν όλη τη διάρκεια της συμβατικής περιόδου.

Σύμφωνα, ειδικότερα, με το άρθρο 41 παρ. 11 της Οδηγίας 2009/73/EK, όποιος επιθυμεί να υποβάλει καταγγελία κατά διαχειριστή δικτύου διανομής όσον αφορά τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον διαχειριστή από την Οδηγία αυτή μπορεί να απευθυνθεί στη ρυθμιστική αρχή, η οποία, ενεργώντας ως Αρχή επίλυσης διαφορών, εκδίδει απόφαση εντός δύο μηνών από τη λήψη της καταγγελίας. Το Δικαστήριο, εκκινώντας από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου, συντάσσεται με το αιτούν, γαλλικό δικαστήριο το οποίο διαπίστωσε ότι το γράμμα του ερ-

μηνευόμενου άρθρου της Οδηγίας δεν διευκρινίζει ποια είναι τα διαχρονικά αποτελέσματα των αποφάσεων που λαμβάνει η Αρχή επίλυσης διαφορών και, πιο συγκεκριμένα, κατά πόσον αυτά μπορούν να ανατρέχουν σε χρόνο προγενέστερο της γέννησης της διαφοράς. Περαιτέρω, αναφορικά με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η ερμηνευόμενη διάταξη, το ΔΕΕ υπενθύμισε, συναφώς, ότι το άρθρο 41 παρ. 1 στοιχείο β' της Οδηγίας 2009/73/EK αναθέτει στη ρυθμιστική αρχή το καθήκον να εξασφαλίζει τη συμμόρφωση των διαχειριστών δικτύου διανομής προς τις υποχρεώσεις που υπέχουν από την Οδηγία αυτή. Μεταξύ των υποχρεώσεων του διαχειριστή ενός δικτύου καταλέγεται και εκείνη που επιβάλλεται από το άρθρο 32 παρ. 1 της εν λόγω Οδηγίας και αφορά την εφαρμογή ενός συστήματος πρόσβασης τρίτων στα δίκτυα διανομής, το οποίο πρέπει να εφαρμόζεται αντικειμενικά και αμερόληπτα μεταξύ των χρηστών του δικτύου. Προκειμένου να καταστεί δυνατό για τις ρυθμιστικές αρχές να εκπληρώσουν το καθήκον τους αυτό, τα κράτη μέλη μεριμνούν, βάσει του άρθρου 41 παρ. 10 της Οδηγίας 2009/73/EK, ώστε να διαθέτουν οι εν λόγω αρχές την αναγκαία εξουσία προκειμένου, μεταξύ άλλων, να λαμβάνουν, έναντι των εταιριών φυσικού αερίου, δεσμευτικές αποφάσεις για την τροποποίηση από τις τελευταίες, αν χρειάζεται, των όρων και προϋποθέσεων, συμπεριλαμβανομένων των τιμολογίων, ώστε να εξασφαλίζεται η αναλογικότητα και η αμερόληπτη εφαρμογή των τελευταίων.

Εξετάζοντας, στη συνέχεια, τον επιδιωκόμενο από την Οδηγία 2009/73/EK σκοπό, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτός συνίσταται στην επίτευξη μιας πραγματικά ανοικτής και ανταγωνιστικής εσωτερικής αγοράς φυσικού αερίου, στην οποία όλοι οι καταναλωτές μπορούν να επιλέγουν ελεύθερα τους προμηθευτές τους και όλοι οι προμηθευτές μπορούν ελεύθερα να προμηθεύουν τους πελάτες τους με τα προϊόντα τους. Όπως προκύπτει και από το άρθρο 1 της Οδηγίας, αυτή αποσκοπεί στη θέσπιση κοινών κανόνων σχετικά με τη μεταφορά, τη διανομή, την προμήθεια και την αποθήκευση φυσικού αερίου. Από τις αιτιολογικές σκ. 4, 6, 25 και 40 της ίδιας Οδηγίας προκύπτει, συναφώς, η βούληση του ενωσιακού νομοθέτη να διασφαλίσει πρόσβαση, χωρίς διακρίσεις, στα δίκτυα διανομής φυσικού αερίου.

Στηριζόμενο στις σκέψεις που προεκτέθηκαν, το Δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει, κατ' αρχάς, να απορριφθεί το επιχειρήμα της GRDF ότι οι αποφάσεις της Αρχής επίλυσης διαφορών είναι διοικητικές αποφάσεις των οποίων τα αποτελέσματα δεν μπορούν να ανατρέχουν σε χρόνο προγενέστερο της γέννησης της διαφοράς μεταξύ των μερών. Μια τέτοια ερμηνεία θα αντέβαινε στους σκοπούς της Οδηγίας 2009/73/EK και θα την καθιστούσε άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι, πράγματι, βάσει του άρθρου 41 παρ. 11 της Οδηγίας 2009/73/EK, η Αρχή επίλυσης διαφορών πρέπει να εκδώσει απόφαση εντός δύο μηνών από τη λήψη της καταγγελίας. Ωστόσο, υπογράμμισε ότι, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει η GRDF, τούτο δεν σημαίνει ότι η Αρχή αυτή δεν μπορεί να εκδώσει απόφαση της οποίας τα αποτελέσματα θα εκτείνονται σε χρόνο προγενέστερο της γέννησης της διαφοράς μεταξύ των μερών. Οι διαδικαστικές προθεσμίες, δηλαδή, δεν ασκούν καμία επιρροή στο τυχόν διαχρονικό αποτέλεσμα της απόφασης της Αρχής επίλυσης διαφορών. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο, αναφορικά με το γεγονός ότι οι επίμαχες συμβάσεις συννομολογήθηκαν πριν από τη θέση σε ισχύ της Οδηγίας 2009/73/EK, υπενθύμισε ότι η εν λόγω Οδηγία δεν εισάγει ένα νέο καθεστώς, αλλά αποτελεί άμεση συνέχεια της Οδηγίας 2003/55/EK, την οποία η Οδηγία 2009/73/EK κατήργησε και αντικατέστησε. Επομένως, η τελευταία αυτή Οδηγία επιδιώκει τους ίδιους σκοπούς με εκείνους που επεδίωκε η Οδηγία 2003/55/EK και δεν τροποποιεί το περιεχόμενο των ουσιαστικού δικαίου διατάξεων της Οδηγίας εκείνης ούτε των σχετικών με την πρόσβαση στο δίκτυο διανομής, οι οποίες προβλέπονταν στο άρθρο 18 της Οδηγίας 2003/55/EK και πλέον στο άρθρο 32 της Οδηγίας 2009/73/EK.

Σύμφωνα με το ΔΕΕ, οι προαναφερθείσες σκέψεις θεμελιώνουν την παραδοχή ότι τα αποτελέσματα απόφασης που λαμβάνει μια Αρχή επίλυσης διαφορών, κατά την έννοια του άρθρου 41 παρ. 11 της Οδηγίας αυτής, καλύπτουν και την κατάσταση όπως είχε διαμορφωθεί μεταξύ των μερών που εμπλέκονται στη διαφορά ενώπιον της Αρχής προτού ανακύψει η διαφορά αυτή. Ως εκ τούτου, απόφαση η οποία υποχρεώνει το ένα εκ των εμπλεκόμενων στη διαφορά μερών να τροποποιήσει τη σύμβαση μεταφοράς φυσικού αερίου, προκειμένου αυτή να είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης για όλη τη συμβατική περίοδο, δεν αντιβαίνει στην ως άνω διάταξη. Η ερμηνεία αυτή του άρθρου 41 παρ. 11 δεν αναιρείται ούτε από τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης τις οποίες επικαλέστηκε η GRDF.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με την αρχή της ασφάλειας δικαίου η οποία επιτάσσει, αφενός, οι κανόνες δικαίου να είναι σαφείς και ακριβείς και, αφετέρου, η εφαρμογή τους να είναι προβλέψιμη για τους διοικουμένους, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι μπορεί, κατ' εξαίρεση και για επιτακτικούς λόγους ασφάλειας δικαίου, να αποφασίσει ότι διάταξη του εθνικού δικαίου που έχει κριθεί αντίθετη προς κανόνα του δικαίου της Ένωσης είναι δυνατό να εξακολουθήσει προσωρινά να εφαρμόζεται. Επιπλέον, έχει κρίνει ότι μπορεί κατ' εξαίρεση να επιτραπεί σε εθνικό δικαστήριο, υπό τον όρο ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις τις οποίες αποκλειστικώς αρμόδιο να προσδιορίσει είναι το ίδιο το Δικαστήριο, να κάνει χρήση εθνικής διάταξης που του παρέχει την εξουσία να διατηρήσει

σε ισχύ ορισμένα έννομα αποτελέσματα ακυρωθείσας εθνικής πράξης, λόγω συνδρομής επιτακτικών λόγων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και την ασφάλεια του εφοδιασμού του οικείου κράτους μέλους με ηλεκτρική ενέργεια. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν μπορεί να επιτραπεί στο αιτούν εθνικό δικαστήριο να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της προσβαλλόμενης απόφασης, καθώς δεν αποδείχθηκε ότι συντρέχουν συγκεκριμένοι κίνδυνοι ανασφάλειας δικαίου.

Αναφορικά με την εφαρμογή, εν προκειμένω, της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, η GRDF υποστήριξε ότι οι επιχειρηματίες μπορούσαν δικαιολογημένα να στηρίξουν την εμπιστοσύνη τους στη νομιμότητα των συμβάσεων μεταφοράς, λόγω της διαπραγμάτευσης των συμβάσεων αυτών υπό την αιγίδα και τον έλεγχο της Cordis, βάσει του άρθρου 41 παρ. 6 της Οδηγίας 2009/73/EK. Ωστόσο, η GRDF δεν αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις εκ μέρους της εθνικής αρχής ως προς τη συμβατικότητα της επίμαχης ρήτρας διαμεσολάβησης με το δίκαιο της Ένωσης. Μάλιστα, από τη δικογραφία προέκυψε ότι η Cordis είχε εκδώσει, ήδη από το έτος 2008, στον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας, αποφάσεις όμοιες με την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης. Προέκυψε, δηλαδή, ότι η Cordis είχε κρίνει ότι αντιβαίνει στην Οδηγία 2009/72/EK συμβατική ρήτρα βάσει της οποίας ο διαχειριστής του δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας μετακυλύει στους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας τον κίνδυνο μη εξόφλησης οφειλών από χρεώσεις διανομής ηλεκτρικής ενέργειας. Σημειωτέον ότι, οι Οδηγίες 2009/72/EK και 2009/73/EK επιδιώκουν τους ίδιους σκοπούς, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και εκείνος της διασφάλισης ισότιμης πρόσβασης στα δίκτυα διανομής ηλεκτρικής ενέργειας ή αερίου. Συνεπώς, βάσει όσων προαναφέρθηκαν, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν συντρέχουν, εν προκειμένω, οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

Συμπερασματικά, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ανωτέρω, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η Οδηγία 2009/73/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/55/EK, έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση που Αρχή επίλυσης διαφορών κατά την έννοια του άρθρου 41 παρ. 11 της ως άνω Οδηγίας, επιληφθεί διαφοράς σχετικής, μεταξύ άλλων, με σύμβαση μεταφοράς φυσικού αερίου και υποχρεώσει ένα εκ των εμπλεκόμενων στη διαφορά μερών να τροποποιήσει την εν λόγω σύμβαση ώστε να είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης για όλη τη συμβατική περίοδο, τα αποτελέσματα της απόφασης αυτής επιτρέπεται να εκτείνονται και στην κατάσταση όπως είχε διαμορφωθεί μεταξύ των μερών της διαφοράς πριν από τη γέννησή της.

► Φορολογία ενεργειακών προϊόντων

Ιδιωτική εταιρία που μεταφέρει επιβάτες μέσω μίσθωσης λεωφορείων με οδηγό εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ, εφόσον τα οχήματα που μισθώνει υπάγονται στις κατηγορίες M2 ή M3 της Οδηγίας 70/156/ΕΟΚ. Η νομοθετική πρόβλεψη μειωμένου φόρου κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο που χρησιμοποιείται ως προωθητικό για την τακτική μεταφορά επιβατών, χωρίς την παράλληλη πρόβλεψη ίδιου συντελεστή για την περιστασιακή μεταφορά επιβατών, είναι συμβατή με το άρθρο αυτό εφόσον πληρούται η αρχή της ίσης μεταχείρισης

προδικαστική παραπομπή – φορολογία των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας – Οδηγία 2003/96/ΕΚ – άρθρο 7 παρ. 2 και 3 – έννοια του «εμπορικού πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό» – εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει μειωμένο ειδικό φόρο κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό για την τακτική μεταφορά επιβατών, αλλά όχι για την περιστασιακή μεταφορά επιβατών – αρχή της ίσης μεταχείρισης

ΔΕΕ C-513/18, Autoservizi Giordano, 30.01.2020, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: P.G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:59 – Προδικαστική παραπομπή

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αίτησης προδικαστικής απόφασης, το ΔΕΕ καλείται να ερμηνεύσει το άρθρο 7 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Οκτωβρίου 2003, σχετικά με την αναδιάρθρωση του κοινοτικού πλαισίου φορολογίας των ενεργειακών προϊόντων και της ηλεκτρικής ενέργειας. Η εν λόγω διάταξη θεσπίζει, στην παρ. 1, τα ελάχιστα επίπεδα φορολογίας που εφαρμόζονται στα καύσιμα κινητήρων και προβλέπει, στην παρ. 2, ότι, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, τα κράτη μέλη δύνανται να διαφοροποιήσουν, φορολογικά, την εμπορική από τη μη εμπορική χρήση πετρελαίου εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιείται ως προωθητικό. Προς τον σκοπό αυτό, στην παρ. 3 ορίζεται η έννοια του «εμπορικού πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό». Το Δικαστήριο έπρεπε να καθορίσει, περαιτέρω, αν, δυνάμει της διάταξης αυτής, τα κράτη μέλη μπορούν να διακρίνουν, όχι μόνο μεταξύ της μη εμπορικής και της εμπορικής χρήσης πετρελαίου εσωτερικής καύσης αλλά, επίσης, όσον αφορά την τελευταία, μεταξύ του πετρελαίου που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της τακτικής μεταφοράς επιβατών και του πετρελαίου που χρησιμοποιείται για την περιστασιακή μεταφορά επιβατών.

Σύμφωνα με το ιστορικό της κύριας δίκης, η ιταλική εταιρία Autoservizi Giordano, η οποία δραστηριοποιείται στη μεταφορά επιβατών μέσω υπηρεσιών μίσθωσης λεωφορείου με οδηγό, ζήτησε από την αρμόδια τελωνειακή αρχή να υπαχθεί, για το τρίτο τρίμηνο του 2017, στον μειωμένο συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό και προβλέπεται στην οικεία, εθνική νομοθεσία. Πλην όμως, η τελωνειακή αρχή απέρριψε τη σχετική αίτηση της εταιρίας με το αιτιολογικό ότι η δραστηριότητα της μεταφοράς επιβατών μέσω υπηρεσιών μίσθωσης λεωφορείων με οδηγό, όπως αυτή που ασκεί η Autoservizi Giordano, δεν εμπίπτει σε καμία από τις κατηγορίες δραστηριοτήτων μεταφοράς που υπάγονται, βάσει της ιταλικής νομοθεσίας, σε μειωμένο συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης επί του εμπορικού πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό. Η εταιρία προσέβαλε την απορριπτική απόφαση, ενώπιον του πρωτοβάθμιου, επαρχιακού, φορολογικού δικαστηρίου του Παλέρμο, ισχυριζόμενη ότι η εφαρμογή μειωμένου συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης απορρέει από την άμεση εφαρμογή του άρθρου 7 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ και, ως εκ τούτου, ο περιορισμός που επιβάλλεται από την οικεία εθνική νομοθεσία παρίσταται παράνομος και αυθαίρετος. Το ιταλικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία, ζητώντας από το ΔΕΕ να αποφανθεί, πρώτον, εάν το άρθρο 7 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ έχει την έννοια ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του όλες οι επιχειρήσεις και οι φορείς, δημόσιοι ή ιδιωτικοί, που δραστηριοποιούνται στον τομέα της μεταφοράς προσώπων με λεωφορείο, συμπεριλαμβανομένης της μίσθωσης λεωφορείου με οδηγό, και ότι η εν λόγω διάταξη αντιτίθεται προς εθνική ρύθμιση η οποία μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο την Οδηγία, καθόσον η τελευταία δεν περιλαμβάνει μεταξύ των φορέων που χρησιμοποιούν εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης τους ασκούντες δραστηριότητα μίσθωσης λεωφορείου με οδηγό. Με το δεύτερο, υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα, το ΔΕΕ κλήθηκε να απαντήσει εάν η εξουσία εκτίμησης που αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη βάσει του άρθρου 7 παρ. 2 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ συνεπάγεται ότι το άρθρο 7 παρ. 3 στοιχείο β', το οποίο περιλαμβάνει στο εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης και εκείνο που προορίζεται για την «περιστασιακή μεταφορά προσώπων», δεν αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα και δεν είναι απαλλαγμένο αιρέσεων. Τέλος, το Δικαστήριο ερωτήθηκε εάν το άρθρο 7 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ είναι από άποψη περιεχομένου, αφενός, αρκούντως σαφές, αφετέρου, αρκούντως απαλλαγμένο αιρέσεων, ώστε να δύναται να το επικαλεστεί άμεσα ιδίως της έναντι των αρχών του εν λόγω κράτους μέλους.

Απαντώντας στο πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο επεσήμανε, αρχικά, ότι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης είναι ιδιωτική εταιρία. Επικαλούμενο δε το άρθρο 7 παρ. 2 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ επεσήμανε, επίσης, ότι τα κράτη μέλη δύνανται να διαφοροποιήσουν την εμπορική από τη μη εμπορική χρήση πετρελαίου εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιείται ως προωθητικό, υπό τον όρο ότι τηρούνται τα ελάχιστα κοινοτικά επίπεδα φορολογίας και ότι ο φορολογικός συντελεστής για το εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης δεν είναι κατώτερος από το εθνικό επίπεδο φορολογίας. Το άρθρο 7 παρ. 3 της εν λόγω Οδηγίας διασαφηνίζει το τι πρέπει να νοείται ως «εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό» και αναφέρει, μεταξύ άλλων, στο στοιχείο β', το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό για την τακτική ή περιστασιακή μεταφορά επιβατών με μηχανοκίνητο όχημα των κατηγοριών M2 ή M3, όπως ορίζονται στην Οδηγία 70/156/ΕΟΚ. Σύμφωνα με όσα ανέφερε, συναφώς, και ο Γεν. Εισαγγελέας στις προτάσεις του, από το άρθρο 7 παρ. 3 της Οδηγίας προκύπτει ότι η έννοια του εμπορικού πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό ορίζεται από τον ενωσιακό νομοθέτη με κριτήριο, όχι τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα των φορέων που χρησιμοποιούν το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης, αλλά τον σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιείται το πετρέλαιο αυτό, τη μεταφορά, δηλαδή, εμπορευμάτων και επιβατών με ορισμένα μηχανοκίνητα οχήματα. Συνεπώς, κρίθηκε ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης ιδιωτική επιχείρηση η οποία ασκεί τη δραστηριότητα της μεταφοράς επιβατών μέσω υπηρεσιών μίσθωσης λεωφορείου με οδηγό, υπό την προϋπόθεση ότι τα οχήματα που μισθώνει η επιχείρηση αυτή ανήκουν στην κατηγορία M2 ή M3, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην Οδηγία 70/156/ΕΟΚ.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, από το γράμμα της επίμαχης διάταξης του ενωσιακού δικαίου, προκύπτει ότι η παρ. 2 του άρθρου 7 επιτρέπει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στα κράτη μέλη να διαφοροποιήσουν την εμπορική από τη μη εμπορική χρήση πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό, και ότι η παρ. 3 στοιχείο β' του εν λόγω άρθρου διευκρινίζει ότι η έννοια του εμπορικού πετρελαίου εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό περιλαμβάνει το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιείται ως προωθητικό για τακτική ή περιστασιακή μεταφορά επιβατών. Η χρήση, ειδικότερα, της έκφρασης «τακτική ή περιστασιακή μεταφορά επιβατών» υποδηλώνει, σύμφωνα με το Δικαστήριο ότι δεν είναι υποχρεωτικό η τακτική μεταφορά επιβατών και η περιστασιακή μεταφορά επιβατών που συνδέονται με τον σύνδεσμο «ή» να υπάγονται αμφότερες στον μειωμένο συντελεστή ειδι-

κού φόρου κατανάλωσης, αλλά ότι είναι δυνατόν μόνο μία εξ αυτών να υπάγεται στον μειωμένο συντελεστή.

Επιπρόσθετα, αναφερόμενο στην οικονομία της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ, το ΔΕΕ επεσήμανε, αφενός, ότι η Οδηγία δεν προέβη σε πλήρη εναρμόνιση των συντελεστών των ειδικών φόρων κατανάλωσης για τα ενεργειακά προϊόντα και την ηλεκτρική ενέργεια, αλλά καθόρισε απλώς εναρμονισμένα ελάχιστα επίπεδα φορολογίας, αφετέρου, ότι προβλέπεται η δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν διαφοροποιημένους φορολογικούς συντελεστές, φοροαπαλλαγές ή φορολογικές μειώσεις των ειδικών φόρων κατανάλωσης. Ως εκ τούτου, προκύπτει ότι ο ενωσιακός νομοθέτης κατέλειπε ορισμένο περιθώριο εκτίμησης στα κράτη μέλη στον τομέα των ειδικών φόρων κατανάλωσης. Συνακόλουθα, το ΔΕΕ συμπέρανε ότι, βάσει της οικονομίας της εν λόγω Οδηγίας, η εφαρμογή του μειωμένου συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης δεν οφείλει κατ' ανάγκη να περιλαμβάνει και την τακτική και την περιστασιακή μεταφορά επιβατών, αλλά δύναται κάλλιστα να περιορίζεται σε μία από αυτές τις μορφές μεταφοράς επιβατών.

Αναφορικά με τους σκοπούς που επιδιώκονται με την Οδηγία 2003/96/ΕΚ, το Δικαστήριο υπογράμμισε, πρώτον, ότι σκοπός της είναι να παράσχει στα κράτη μέλη την αναγκαία ευελιξία χάραξης και εφαρμογής των ενδεδειγμένων για τις εθνικές συνθήκες τους πολιτικών και ότι τα συστήματα που θεσπίζονται στο πλαίσιο της εφαρμογής της εν λόγω Οδηγίας εμπίπτουν στην αρμοδιότητα εκάστου κράτους μέλους. Ειδικότερα, η αναγνώριση στα κράτη μέλη της δυνατότητας να προβλέψουν μειωμένο συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης για το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιείται για την τακτική μεταφορά επιβατών και όχι για εκείνο το οποίο χρησιμοποιείται για την περιστασιακή μεταφορά επιβατών, τους παρέχει τη δυνατότητα να εφαρμόζουν πολιτικές ενδεδειγμένες για τις εθνικές τους συνθήκες, ιδίως στον τομέα της μεταφοράς και της προσβασιμότητας των εδαφών. Δεύτερον, σκοπό της Οδηγίας συνιστά και η προώθηση της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς ενέργειας και η αποφυγή των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού. Συνεπώς, στον βαθμό που τηρούνται τα ελάχιστα κοινοτικά επίπεδα φορολογίας, ο σκοπός αυτός δεν αντιτίθεται στην ερμηνεία του άρθρου 7 παρ. 3 στοιχείο β', υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη δύνανται να περιορίσουν την εφαρμογή του μειωμένου συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης μόνο στην τακτική μεταφορά επιβατών. Τρίτον, το ΔΕΕ υπενθύμισε, συναφώς, ότι η Οδηγία εξυπηρετεί, επίσης, σκοπούς περιβαλλοντικής πολιτικής. Υπό το πρίσμα αυτό, στο μέτρο που ο μειωμένος συντελεστής ειδικού φόρου κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό μειώνει το κόστος που

συνδέεται με την κατανάλωση πετρελαίου, η μείωση του αριθμού των δικαιούχων ενός τέτοιου πλεονεκτήματος ενδέχεται να οδηγήσει στον περιορισμό της εν λόγω κατανάλωσης για τις μορφές μεταφοράς επιβατών που δεν επωφελούνται από αυτό και, ως εκ τούτου, συμβάλλει στην επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει μειωμένο συντελεστή ειδικού φόρου κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό στο πλαίσιο της δραστηριότητας τακτικής μεταφοράς επιβατών, χωρίς ωστόσο να προβλέπει ίδιο συντελεστή για το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης το οποίο χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της δραστηριότητας της περιστασιακής μεταφοράς επιβατών.

Στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ υπογράμμισε το γεγονός ότι τα κράτη μέλη, κατά την άσκηση της εξουσίας που απολαμβάνουν στο πλαίσιο της εφαρμογής της προαναφερόμενης διάταξης, οφείλουν να τηρούν τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης και, ιδίως, την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Βάσει της αρχής αυτής, δεν επιτρέπεται να επιφυλάσσεται διαφορετική μεταχείριση από πλευράς ειδικού φόρου κατανάλωσης σε παρόμοια αγαθά ή παρόμοιες υπηρεσίες που βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους. Για να προσδιοριστεί η ομοιότητα μεταξύ αγαθών ή υπηρεσιών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, κυρίως, η άποψη του μέσου καταναλωτή. Συγκεκριμένα, δύο αγαθά είναι παρόμοια και δύο υπηρεσίες είναι παρόμοιες όταν έχουν ανάλογες ιδιότητες και ικανοποιούν τις ίδιες ανάγκες του καταναλωτή, με γνώμονα ένα κριτήριο συγκρισιμότητας των χρήσεων, και όταν οι υπάρχουσες διαφορές δεν επηρεάζουν σημαντικά την απόφαση του μέσου καταναλωτή να αναζητήσει ένα συγκεκριμένο αγαθό ή μια συγκεκριμένη υπηρεσία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι υπηρεσίες τακτικής μεταφοράς επιβατών εξασφαλίζουν, εξ ορισμού, τη μεταφορά επιβατών με συγκεκριμένη συχνότητα και διαδρομή, δεδομένου ότι οι επιβάτες δύνανται να επιβιβάζονται και να αποβιβάζονται σε προκα-

θορισμένες στάσεις, ενώ οι υπηρεσίες περιστασιακής μεταφοράς επιβατών εξυπηρετούν συγκεκριμένες ανάγκες. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες τακτικών μεταφορών επιβατών είναι, κατά κανόνα, επιφορτισμένες με την παροχή δημόσιας υπηρεσίας. Επομένως, δεδομένου ότι, όπως προκύπτει, οι υπηρεσίες τακτικών και περιστασιακών μεταφορών επιβατών δεν ανταποκρίνονται στις ίδιες ανάγκες, το ΔΕΕ έκρινε, συναφώς, ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική νομοθεσία δεν φαίνεται να παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης, στοιχείο το οποίο εναπόκειται πάντως στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Συμπερασματικά, βάσει του συνόλου των σκέψεων που προεκτέθηκαν, επί του πρώτου ερωτήματος το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι το άρθρο 7 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2003/96/ΕΚ έχει, αφενός, την έννοια ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ιδιωτική επιχείρηση η οποία ασκεί τη δραστηριότητα μεταφοράς επιβατών μέσω υπηρεσιών μίσθωσης λεωφορείων με οδηγό, υπό την προϋπόθεση ότι τα μισθωμένα από την επιχείρηση αυτή οχήματα υπάγονται στην κατηγορία M2 ή M3, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην Οδηγία 70/156/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 6ης Φεβρουαρίου 1970, περί προσέγγισης των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν στην έγκριση των οχημάτων με κινητήρα και των ρυμουλκούμενων τους, και, αφετέρου, την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει μειωμένο φόρο κατανάλωσης για το εμπορικό πετρέλαιο το οποίο χρησιμοποιείται ως προωθητικό για την τακτική μεταφορά επιβατών, χωρίς ωστόσο να προβλέπει ίδιο συντελεστή για εκείνο το οποίο χρησιμοποιείται για την περιστασιακή μεταφορά επιβατών, υπό την προϋπόθεση ότι η νομοθεσία αυτή σέβεται την αρχή της ίσης μεταχείρισης, στοιχείο το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει. Κατόπιν της απάντησης που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο έκρινε ότι παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο και στο τρίτο ερώτημα.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Καθυστέρηση πληρωμής στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων αρχών και ιδιωτικών επιχειρήσεων

Η Ιταλία, παραλείποντας να διασφαλίσει την αποτελεσματική τήρηση εκ μέρους των δημοσίων αρχών της των προθεσμιών των 30 ή των 60 ημερολογιακών ημερών που έχουν εφαρμογή στην πληρωμή των εμπορικών οφειλών τους, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου

Οδηγία 2011/7/ΕΕ – εμπορικές συναλλαγές – καθυστέρηση πληρωμής – υπερημερία οφειλέτη – τόκος υπερημερίας – δημόσια αρχή ως οφειλέτης – προθεσμία καταβολής – υποχρέωση κρατών μελών σε συμμόρφωση

ΔΕΕ C-122/18, Επιτροπή/Ιταλία (Directive lutte contre le retard de paiement), 28.01.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: N. Rixarrra, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά από σειρά καταγγελιών που υποβλήθηκαν από οικονομικούς φορείς και ενώσεις οικονομικών φορέων της Ιταλίας, απήυθυνε τον Ιούνιο του 2014 προειδοποιητική επιστολή στην Ιταλία με την οποία της προσήπτε ότι παρέβη τις υποχρεώσεις της, όπως αυτές απορρέουν από το άρθρο 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ.

Τον Αύγουστο του 2014, η Ιταλία απάντησε στην ως άνω προειδοποιητική επιστολή κοινοποιώντας στην Επιτροπή τα ειδικά μέτρα που είχαν ληφθεί για την καταπολέμηση των φαινομένων καθυστέρησης πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών φορέων. Ωστόσο, το ιταλικό κράτος παραδεχόταν ότι η λήψη των ως άνω μέτρων δεν συνιστούσε παράγοντα πλήρους αποτροπής των καθυστερήσεων πληρωμών από την πλευρά των δημοσίων αρχών και ότι δεν παρείχαν εγγύηση περί ολοκληρωτικής απαλοιφής του φαινομένου.

Το Νοέμβριο του 2014, η Επιτροπή ζήτησε από την Ιταλία να της αποστείλει διμηνιαίες εκθέσεις σχετικά με τον πραγματικό χρόνο πληρωμής εκ μέρους των δημοσίων αρχών. Η Ιταλία συμμορφώθηκε με το αίτημα και απέστειλε διμηνιαίες εκθέσεις για το χρονικό διάστημα από τον Δεκέμβριο του 2014 μέχρι και τον Αύγουστο του 2016. Ωστόσο, τον Σεπτέμβριο του 2016, η Επιτροπή επεσήμανε στην Ιταλία ότι οι αποσταλθείσες εκθέσεις λάμβαναν υπόψη μόνο τα εξοφληθέντα τιμολόγια από τις δημόσιες αρχές για το χρονικό διάστημα 2014-2016, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη το σύνολο των τιμολογίων

που είχαν ως αποδέκτες τις ιταλικές δημόσιες αρχές και από τα οποία πολλά παρέμεναν ανεξόφλητα. Συνεπώς, η εικόνα του χρονικού φάσματος της αποπληρωμής των τιμολογίων ήταν επίπλαστη και η Επιτροπή ζήτησε από την Ιταλία να της αποστείλει εκ νέου επικαιροποιημένα στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων όλων των τιμολογίων (ακόμα και των ανεξόφλητων). Η Ιταλία, απαντώντας τον Δεκέμβριο του 2016, απέστειλε στοιχεία από τα οποία προέκυπτε ότι ο μέσος χρόνος αποπληρωμής εκ μέρους των δημόσιων αρχών της για το πρώτο εξάμηνο του 2016 ήταν 50 ημέρες.

Τον Φεβρουάριο του 2017, η Επιτροπή, έχοντας εκτιμήσει το σύνολο των αποσταλθέντων στοιχείων, έκρινε ότι η Ιταλία παρέβη το άρθρο 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ και εξέδωσε αιτιολογημένη γνώμη σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣΛΕΕ, καλώντας τη να συμμορφωθεί εντός δύο μηνών. Τον Απρίλιο του 2017, η Ιταλία απάντησε στην Επιτροπή παραθέτοντας ότι ο μέσος χρόνος πληρωμής εκ μέρους των δημοσίων αρχών ήταν 51 ημέρες για ολόκληρο το 2016, εξειδικεύοντας παράλληλα το χρονικό διάστημα για συγκεκριμένους δημόσιους φορείς. Ωστόσο, η Επιτροπή εκτίμησε ότι η Ιταλία εξακολουθούσε να παραβαίνει τις προβλέψεις του άρθρου 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ και γι' αυτό άσκησε προσφυγή.

Το ιταλικό κράτος υποστήριξε ότι η Επιτροπή εφάρμοσε μία μη ενδεδειγμένη μέθοδο προκειμένου να αναλύσει τα δεδομένα των διμηνιαίων εκθέσεων της Ιταλικής Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, υποστήριξε πως η Επιτροπή επέλεξε να χρησιμοποιήσει τον δείκτη που αντιστοιχεί στον «μέσο χρόνο πληρωμής» και όχι τον δείκτη που αφορά τη «μέση καθυστέρηση» και, κατά συνέπεια, η ανάλυση της Επιτροπής δεν είναι αξιόπιστη. Επιπρόσθετα, υποστήριξε ότι από τη γραμματική και συστηματική ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ προκύπτει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να προβλέψουν στην εσωτερική τους νομοθεσία ότι οι δημόσιες αρχές οφείλουν να καταβάλουν την οφειλόμενη πληρωμή στις αντισυμβαλλόμενες επιχειρήσεις κατά τις εμπορικές συναλλαγές στις προβλεπόμενες προθεσμίες των 30 ή των 60 ημερολογιακών ημερών, καθώς και ότι οι πιστώτριες επιχειρήσεις δικαιούνται, εάν οι ως άνω προθεσμίες δεν τηρηθούν, τόκους υπερημερίας και αποζημίωση για τα έξοδα είσπραξης. Η Ιταλία υποστήριξε πως τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να διασφαλίζουν και να επιβλέπουν την αποτελεσματική τήρηση των ως άνω προθεσμιών από τις δημόσιες αρχές, καθώς η Οδηγία 2011/7/ΕΕ στοχεύει μονάχα στην εναρμόνιση των προθεσμιών, οι οποίες θα συνιστούν τα απώτατα χρονικά όρια μετά την παρέλευση των οποίων οι δημόσιες αρχές θα υφίστανται αυτοδικαίως κυρώσεις λόγω της καθυστέρησης πληρωμής. Επιπρόσθετα, υποστήριξε

πως η έκφραση «προθεσμία πληρωμής» στις σχετικές διατάξεις της Οδηγίας δεν αφορά την προθεσμία εντός της οποίας οι δημόσιες αρχές πρέπει όντως να προβούν στην απαιτούμενη εξόφληση.

Παρατηρήσεις

Λευκοθέα Σταύρου*

1. Η Οδηγία 2011/7/ΕΕ

Με την Οδηγία 2011/7/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου¹, ο ενωσιακός νομοθέτης επιχειρήσε² να θέσει ένα σαφές περιοριστικό χρονικό πλαίσιο με στόχο την εξάλειψη των καθυστερήσεων πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές. Στο πεδίο εφαρμογής της εμπίπτουν αποκλειστικά οι εμπορικές συναλλαγές³, με αντικείμενο την παράδοση αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών⁴ ανεξαρτήτως του εάν αυτές διενεργούνται μεταξύ

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

1. Στο εξής θα αναφέρεται ως «Οδηγία». Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε προς τις διατάξεις της Οδηγίας με τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ. Ζ' του ν. 4152/2013.
2. Με την Οδηγία αυτή τροποποιεί την προγενέστερη Οδηγία 2000/35/ΕΚ για την καταπολέμηση των καθυστερήσεων πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές.
3. Βλ. άρθρο 2 περ. 1 της Οδηγίας, όπου ως εμπορική συναλλαγή ορίζεται κάθε συναλλαγή μεταξύ επιχειρήσεων ή μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων αρχών, η οποία οδηγεί στην παράδοση αγαθών ή στην παροχή υπηρεσιών έναντι αμοιβής.
4. Βλ. σκ. 8 της Οδηγίας, όπου διευκρινίζεται πως βρίσκονται εκτός του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας «οι συναλλαγές με τους καταναλωτές, οι τόκοι που καταβάλλονται σε σχέση με άλλες πληρωμές, π.χ. πληρωμές δυνάμει της νομοθεσίας για τις επιταγές και τις συναλλαγματικές ή τις πληρωμές στο πλαίσιο αποζημίωσης, συμπεριλαμβανομένων των πληρωμών από τις ασφαλιστικές εταιρείες. Επίσης, τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν να εξαιρούν οφειλές που αποτελούν αντικείμενο διαδικασίας αφερεγγυότητας, συμπεριλαμβανομένων διαδικασιών αναδιάρθρωσης χρέους». Βλ. Σ. ΨΥΧΟΜΑΝΗ, Εμπορικό Δίκαιο, 3η εκδ., εκδ. Σάκουλα, 2018, σ. 254. Το εννοιολογικό πλαίσιο των συναλλαγών, σύμφωνα με την Οδηγία, είναι αρκετά ευρύ και δύναται να περιλαμβάνει και διοικητικές συμβάσεις, καθώς τη θέση του οφειλέτη δύναται να υπέχει δημόσια αρχή. Ι. TOT, Late payment Directive: Recent and Pending Cases at the Court of Justice, InterEULawEast, Vol. III (2), 2016, σ. 78· ΔΕΕ C-104/14, *Federconsorzi και Liquidazione giudiziale dei beni ceduti ai creditori della Federconsorzi*, 26.02.2015, ECLI:EU:C:2015:125· ΔΕΕ C-256/15, *Nemec*, 15.12.2016, ECLI:EU:C:2016:619. Ωστόσο, βλ. Ι. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗ, Κοινοτική οδηγία για την καταπολέμηση των καθυστερήσεων πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές, ΕλλΔνη, 2002, σ. 640, όπου επισημαίνει πως οι συμβάσεις που συνάπτει η συναλλακτική διοίκηση είναι ορθό να χαρακτηρίζονται ως ιδιωτικές, αλλά στο ελληνικό δίκαιο οι συμβάσεις κρατικών προμηθειών και μισθώσεων είναι σε τέτοιον βαθμό ρυθμισμένες από ειδικούς νόμους, που παραχωρούν ιδιαίτερα και

ιδιωτικών ή δημόσιων επιχειρήσεων ή μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων αρχών⁵.

Ως επιχείρηση, σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. 3 της Οδηγίας, ορίζεται κάθε οργάνωση⁶, εκτός των δημόσιων αρχών⁷, που ενεργεί στο πλαίσιο της ανεξάρτητης οικονομικής ή επαγγελματικής της δραστηριότητας, ακόμη και αν η δραστηριότητα αυτή ασκείται από ένα και μόνο πρόσωπο, αλλά και εκείνες που αναπτύσσουν οικονομική δραστηριότητα που δεν χαρακτηρίζεται αναγκαίως ως εμπορική⁸. Στις επιχειρήσεις, υπό την έννοια της Οδηγίας, εντάσσονται και οι ελεύθεροι επαγγελματίες⁹.

Ως δημόσια αρχή ορίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. 2 της Οδηγίας, κάθε αναθέτουσα αρχή, όπως ορίζουν το άρθρο 2 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2004/17/ΕΚ και το άρθρο 1 παρ. 9 της Οδηγίας 2004/18/ΕΚ, ανεξαρτήτως του αντικειμένου ή της αξίας της σύμβασης¹⁰. Συνεπώς,

πολύριθμα προνόμια στη διοίκηση, ώστε να είναι εύλογος ο χαρακτηρισμός τους ως διοικητικών συμβάσεων. Βλ. Μ. GRUBER, Delayed Repayment of Corporate Loans in the European Union: can the Late Payment Directive be applied to Loan Contracts? *International and Comparative Law Review*, 2018, σ. 200 επ., όπου τάσσεται υπέρ της ένταξης στο πεδίο των συναλλαγών της Οδηγίας και των δανειακών συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων αρχών και προκρίνει ως ερμηνευτικό ζήτημα το κατά πόσο οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές και, άρα, η παροχή χρημάτων εννοείται ως παροχή υπηρεσιών σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας. Στην αιτιολογική σκ. 8 της Οδηγίας αποκλείονται ρητά από το πεδίο εφαρμογής οι πληρωμές στο πλαίσιο αποζημίωσης και οι πληρωμές από ασφαλιστικές εταιρείες. Γίνεται, ωστόσο, δεκτό ότι εντάσσονται στο πεδίο γενικά τα ασφαλιστήρια συμβόλαια, τα οποία αναμφισβήτητα υπάγονται στην κατηγορία των χρηματοοικονομικών συναλλαγών, καθώς ο ενωσιακός νομοθέτης, αν ήθελε να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής, θα το διευκρίνιζε ρητά. Άλλωστε, στην απόφαση επί της υπόθεσης ΔΕΚ C-452/04, *Fidium Finanz*, 03.10.2006, ECLI:EU:C:2006:631, το Δικαστήριο έκρινε πως η παροχή πιστωτικής διευκόλυνσης συνιστά παροχή υπηρεσιών.

5. Βλ. σκ. 9 της Οδηγίας.
6. Βλ. Μ. GRUBER, ό.π., σ. 188.
7. Βλ. άρθρο 2 περ. 3 της Οδηγίας, όπου υπάρχει ρητή διευκρίνιση περί αποκλεισμού των δημόσιων αρχών, σε αντίθεση με την προγενέστερη Οδηγία 2000/35/ΕΚ.
8. Αν και στη σκ. 6 της Οδηγίας επισημαίνεται η ανάγκη διευκόλυνσης της διαδικασίας χρηματοδότησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων Μ.Μ.Ε., εντούτοις είναι σαφές πως στο ρυθμιστικό πλαίσιο της υπάγονται όλες οι επιχειρήσεις χωρίς καμία διάκριση σε μικρές, μεσαίες ή μεγάλες. Βλ. Ι. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗ, ό.π., σ. 640.
9. Βλ. σκ. 10 της Οδηγίας, όπου ωστόσο επισημαίνεται ότι δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται από τα κράτη μέλη ως επιχειρήσεις ή ως έμποροι για σκοπούς άσχετους με το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας.
10. Ο ενωσιακός νομοθέτης κάνει παραπομπή στις Οδηγίες που αφορούν τις κρατικές προμήθειες. Κατά συνέπεια, και υπό το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας ως δημόσιες αρχές εννοούνται

στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας εντάσσονται δημόσιες αρχές που έχουν την ικανότητα δικαίου¹¹.

Η υπερημερία του οφειλέτη υπό τη μορφή της καθυστέρησης πληρωμής συνιστά αναντίρρητα συμβατική παράβαση, καθώς και μορφή ανώμαλης εξέλιξης της αμφοτεροβαρούς σύμβασης που θα συνεπάγεται η εκάστοτε εμπορική συναλλαγή. Συνεπώς, είναι εύλογη η ύπαρξη αξίωσης εις βάρος του οφειλέτη από την πλευρά του δανειστή υπό τη σαφή προϋπόθεση ότι ο τελευταίος έχει εκπληρώσει τις αντίστοιχες συμβατικές του υποχρεώσεις.

Ο ενωσιακός νομοθέτης επισημαίνει¹² ότι αποτελεί ένα υφιστάμενο και διαρκώς διογκούμενο πρόβλημα η καθυστέρηση των πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των οικονομικών φορέων και των δημόσιων αρχών, καθώς είναι σύνηθες το ένα συμβαλλόμενος μέρος να έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του, έχοντας παραδώσει τα οφειλόμενα αγαθά ή αντίστοιχα έχοντας παράσχει τις οφειλόμενες υπηρεσίες, και, αντιθέτως, το αντισυμβαλλόμενο μέρος να μην έχει καταβάλει την οφειλόμενη αμοιβή, ακόμα και αν υπάρχει συμβατικά οριζόμενη δήλη ημέρα για την αποπληρωμή ή σε διαφορετική περίπτωση σε εύλογη προθεσμία σύμφωνα με τα όσα ορίζουν τα γενικά συναλλακτικά ήθη.

Η ως άνω υπερημερία του οφειλέτη επιφέρει αρνητικό αντίκτυπο στην επιχειρηματικότητα προκαλώντας έλλειμμα ρευστότητας και ωθώντας τους πιστωτές στη διενέργεια περαιτέρω δαπανών προκειμένου να ασκήσουν τις αξιώσεις τους εις βάρος των οφειλετών τους.

το κράτος, οι αρχές τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οργανισμοί δημοσίου δικαίου και οι ενώσεις μιας ή περισσότερων αρχών ή οργανισμών δημοσίου δικαίου. Περαιτέρω, ως οργανισμός δημοσίου δικαίου χαρακτηρίζεται κάθε οργανισμός ο οποίος έχει συσταθεί με συγκεκριμένο σκοπό την κάλυψη αναγκών γενικού συμφέροντος που δεν εμπίπτουν στον βιομηχανικό ή εμπορικό τομέα, έχει νομική προσωπικότητα και είτε χρηματοδοτείται κατά το μεγαλύτερο μέρος από το κράτος, τους Ο.Τ.Α ή άλλους οργανισμούς δημοσίου δικαίου είτε η διαχείρισή του υπόκειται στον έλεγχο των οργανισμών αυτών είτε διοικείται, διευθύνεται ή εποπτεύεται από όργανο του οποίου περισσότερα από τα μισά μέλη διορίζονται από το κράτος, τους Ο.Τ.Α ή άλλους οργανισμούς δημοσίου δικαίου. Βλ. M. GRUBER, *ό.π.*, σ. 189· F. TAGLIAVORO, *La lotta contro i ritardi di pagamento nelle transazioni commerciali*, Doctoral thesis, Università degli studi di Palermo, Palermo, 2011, σ. 191.

11. Βλ. I. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗ, *ό.π.*, σ. 641, όπου επισημαίνει ότι εκλαμβάνονται επίσης ως δημόσιες αρχές και ν.π.ι.δ. στα οποία έχει ανατεθεί η άσκηση δημόσιας διοίκησης, αφού σε αντίθεση με την ελληνική νομολογία που έχει υιοθετήσει το οργανικό κριτήριο (ΑΕΔ), ο ενωσιακός νομοθέτης ακολουθεί το λειτουργικό (ουσιαστικό) κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο σημασία έχει όχι η νομική μορφή του συμβαλλομένου, αλλά η άσκηση ή μη από αυτόν δημόσιες εξουσίες.

12. Βλ. σκ. 3 της Οδηγίας.

Είναι σκόπιμο να καθιερωθούν ειδικοί κανόνες για τις εμπορικές συναλλαγές που αφορούν την πώληση εμπορευμάτων ή την παροχή υπηρεσιών από επιχειρήσεις σε δημόσιες αρχές, καθώς, κατά γενικό κανόνα, οι δημόσιες αρχές διαθέτουν ασφαλέστερες, προβλέψιμες και συνεχείς ροές εσόδων συγκριτικά με τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, πολλές δημόσιες αρχές μπορούν να λάβουν χρηματοδοτήσεις με ελκυστικότερους όρους από τις επιχειρήσεις. Παράλληλα, οι δημόσιες αρχές εξαρτώνται λιγότερο από ό,τι οι επιχειρήσεις από τη διαμόρφωση σταθερών εμπορικών σχέσεων για την επίτευξη των στόχων τους. Οι μεγάλες προθεσμίες πληρωμής και οι καθυστερήσεις στις πληρωμές από δημόσιες αρχές, για εμπορεύματα και υπηρεσίες, προκαλούν αδικαιολόγητο κόστος για τις επιχειρήσεις¹³.

ι. Άρθρο 4 παρ. 1, 3 και 4 της Οδηγίας

Στο άρθρο 4 παρ. 1, 3 και 4 της Οδηγίας γίνεται αναφορά στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και δημοσίων αρχών και προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν πως, στην περίπτωση κατά την οποία μία δημόσια αρχή είναι υπερήμερος οφειλέτης¹⁴, τότε η δανειστρία επιχείρηση, εάν έχει εκπληρώσει τις συμβατικές και νομικές της υποχρεώσεις¹⁵, δικαιούται νόμιμο¹⁶ τόκο υπερημερίας χωρίς να έχει το βάρος της όχλη-

13. Βλ. αιτιολογική σκ. 23 της Οδηγίας· M. GRUBER, *ό.π.*, σ. 186.

14. Βλ. άρθρο 4 παρ. 1 εδ. β' της Οδηγίας, όπου προβλέπεται απαλλαγή της δημόσιας αρχής από την ευθύνη εφόσον δεν είναι υπαίτια για την καθυστέρηση αποπληρωμής και άρα δεν υφίσταται η προϋπόθεση της υπερημερίας οφειλέτη προκειμένου να γεννηθούν οι αξιώσεις υπέρ της πιστώτριας επιχείρησης για νόμιμο τόκο υπερημερίας. Γεγονότα που οδηγούν σε ανυπαίτια καθυστέρηση της παροχής και δεν περιάγουν τον οφειλέτη σε υπερημερία είναι όσα δεν μπορούν να του καταλογισθούν, έστω και αν δεν συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις της ανωτέρας βίας. Ο οφειλέτης φέρει το βάρος απόδειξης της έλλειψης υπαιτιότητάς του προκειμένου να απαλλαγεί, καθώς η υπαιτιότητα του οφειλέτη, ως προς την καθυστέρηση εκπλήρωσης, φαίνεται να τεκμαίρεται και στην Οδηγία κατά τρόπο μαχητό (νόθος αντικειμενική ευθύνη). Βλ. D.R.M. GOMEZ, *El plan de pago a proveedores y el derecho de la Unión Europea: Ante el inminente pronunciamiento del Tribunal de Justicia de la Unión Europea*, Gabilix, 2016, σ. 16. Βλ. Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Ενοχικό Δίκαιο*, τόμ. 2, 5η εκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2007, σ. 66· I. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗ, *ό.π.*, σ. 643.

15. Εύλογα συνάγεται πως στην προϋπόθεση εκπλήρωσης των συμβατικών υποχρεώσεων από πλευράς του πιστωτή υπάγονται τόσο οι κύριες όσο και οι παρεπόμενες υποχρεώσεις του εντός του πνεύματος της αρχής της καλής πίστης, όπως αυτή απορρέει από το ενωσιακό δίκαιο. Βλ. I. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗ, *ό.π.*, σ. 642.

16. Στο άρθρο 3 της Οδηγίας σχετικά με τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων γίνεται αναφορά σε «τόκο υπερημερίας», ενώ στο άρθρο 4 γίνεται αναφορά σε «νόμιμο τόκο υπερημερίας», στοιχείο που συνεπάγεται ότι ο ενωσιακός νομοθέτης θέλει

σης, με μόνη την παρέλευση ενός από τα εξής χρονικά διαστήματα: α) 30 ημερολογιακές ημέρες από την ημέρα παραλαβής από τη δημόσια αρχή του τιμολογίου ή άλλης ισοδύναμης αίτησης για πληρωμή ή β) 30 ημερολογιακές ημέρες από την ημερομηνία εκπλήρωσης της οφειλόμενης αντιπαροχής της επιχείρησης, εφόσον δεν είναι βέβαιη η ημερομηνία παραλαβής του τιμολογίου ή της ισοδύναμης αίτησης για πληρωμή ή γ) 30 ημερολογιακές ημέρες από την ημέρα όπου η επιχείρηση εκπλήρωσε την οφειλόμενη αντιπαροχή της στη δημόσια αρχή, εάν η τελευταία παραλάβει το τιμολόγιο ή την ισοδύναμη αίτηση πληρωμής πριν από την εκπλήρωση της οφειλόμενης αντιπαροχής της επιχείρησης ή δ) 30 ημερολογιακές ημέρες από την ημέρα κατά την οποία προβλέπεται διενέργεια διαδικασίας¹⁷ αποδοχής ή επαλήθευσης για την ανταπόκριση των παρεχόμενων αγαθών ή υπηρεσιών με τη σύμβαση. Εάν η δημόσια αρχή έχει παραλάβει το τιμολόγιο ή την ισοδύναμη αίτηση προς πληρωμή νωρίτερα ή την ίδια ημερομηνία διενέργειας της διαδικασίας, τότε 30 ημερολογιακές ημέρες από την ημερομηνία αυτή. Είναι αδιάφορο εάν στην εκάστοτε εμπορική συναλλαγή η διαδικασία αποδοχής ή επαλήθευσης προβλέπεται από τον νόμο ή εάν συνιστά συμβατικό όρο ή ε) το άρθρο

το επιτόκιο αναφοράς στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και δημοσίων αρχών να είναι αδιαπραγμάτευτο. Βλ. Ι. TOT, ό.π., σ. 202.

17. Η εν λόγω πρόβλεψη έχει σαφές πρακτικό αντίκρυσμα, καθώς τα κράτη μέλη της ΕΕ είναι συμβεβλημένα με τη Σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων (CISG-United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods), όπου το άρθρο 38 παρ. 1 ορίζει ότι ο αγοραστής οφείλει να εξετάσει ή να δώσει προς εξέταση προς διαπίστωση ελαττωμάτων τα παραληφθέντα κινητά πράγματα μέσα στη συντομότερη δυνατή προθεσμία που επιτρέπουν οι περιστάσεις. Η διάταξη αυτή προβλέπει ένα βάρος για τον αγοραστή και όχι μια νόμιμη υποχρέωση, το οποίο αν δεν τηρηθεί, δεν γεννώνται υποχρεώσεις σε βάρος του και προς όφελος του αντισυμβαλλομένου. Η μοναδική και σοβαρή συνέπεια που απορρέει από τη μη τήρησή του είναι η απώλεια του δικαιώματος για γνωστοποίηση στον αντισυμβαλλόμενο της έλλειψης ανταπόκρισης του πράγματος και, άρα, η απώλεια των έννομων βοηθημάτων του. Το έτερο βάρος του αγοραστή προσδιορίζεται στο άρθρο 39 παρ. 1, το οποίο προβλέπει ότι αυτός χάνει το δικαίωμα να επικαλεσθεί έλλειψη ανταπόκρισης των κινητών πραγμάτων (άρα και προσφυγής στα έννομα βοηθήματά του), αν δεν γνωστοποιήσει την έλλειψη στον αντισυμβαλλόμενο, προσδιορίζοντας επακριβώς τη φύση της έλλειψης, μέσα σε εύλογη προθεσμία μετά το χρονικό σημείο κατά το οποίο την διαπίστωσε ή οφείλε να την είχε διαπιστώσει. Να επισημανθεί ότι η Σύμβαση της Βιέννης αποτελεί άμεσα εκτελεστή διεθνή σύμβαση. Συνεπώς, δεν περιέχει κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, αλλά άμεσα εφαρμοστέους κανόνες ουσιαστικού δικαίου, οι οποίοι υπερισχύουν των αντίστοιχων διατάξεων του εθνικού δικαίου. Ενδεικτικά, στην ελληνική έννομη τάξη, για όποια σύμβαση πώλησης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις του ΑΚ.

προβλέπει τη δυνατότητα παράτασης της προθεσμίας πληρωμής, μέχρι και 60 ημερολογιακές ημέρες, εφόσον η δημόσια αρχή ασκεί οικονομική δραστηριότητα βιομηχανικής ή εμπορικής φύσης, με την προσφορά αγαθών και υπηρεσιών στην αγορά και η οποία υπόκειται, ως δημόσια επιχείρηση, στις απαιτήσεις διαφάνειας της Οδηγίας 2006/111/ΕΚ ή εάν πρόκειται για δημόσια επιχείρηση που παρέχει υγειονομική μέριμνα και είναι κατάλληλα αναγνωρισμένη για τον σκοπό αυτό.

Συνεπώς, η Οδηγία ορίζει ρητά ότι τα κράτη μέλη διασφαλίζουν πως όταν στις εμπορικές συναλλαγές ο οφειλέτης είναι δημόσια αρχή, τότε τηρούνται οι ως άνω αναφερόμενες προθεσμίες με κανόνα την προθεσμία των 30 ημερολογιακών ημερών και με κατ' εξαίρεση δυνατότητα για πρόβλεψη μεγαλύτερης χρονικά προθεσμίας με μέγιστο δυνατό όριο αυτό των 60 ημερολογιακών ημερών¹⁸. Οι ως άνω χρονικοί περιορισμοί τίθενται σαφώς προς όφελος της πιστώτριας επιχείρησης, η οποία στην περίπτωση της εμπορικής της συναλλαγής με δημόσια αρχή συνιστά τον ασθενέστερο αντισυμβαλλόμενο, καθώς η δημόσια αρχή απολαμβάνει, κατά κανόνα, σαφών πλεονεκτημάτων όσον αφορά τη δυνατότητα για ευχερέστερη χρηματοδότηση και συνακόλουθη ρευστότητα σε αντίθεση με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπου είναι δόσιμες δυσμενέστερων όρων χρηματοδότησης και υποχρέωσης διατήρησης της εμπορικής φήμης, έτσι ώστε να διασφαλίσουν έναν ομαλό κύκλο συναλλαγών και ρευστότητας.

Επισημαίνεται πως η Οδηγία δίνει στην πιστώτρια επιχείρηση το δικαίωμα να ζητήσει τον νόμιμο τόκο υπερημερίας, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 4, χωρίς να προκύπτει κάποια υποχρέωση¹⁹ για να ασκήσει αυτή την αξίωση και, επιπρόσθετα, της δίνεται η ευχέρεια να ασκήσει αυτό το δικαίωμα απαλλασσόμενη από το βάρος της όχλησης²⁰, καθώς η επόμενη ημέρα της παρέ-

18. Επίσης βλ. άρθρο 4 παρ. 6 της Οδηγίας, όπου προβλέπεται πως τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία πληρωμής που ορίζεται στη σύμβαση δεν είναι μεγαλύτερη από τα χρονικά όρια των 30 ημερολογιακών ημερών από το εκάστοτε χρονικό σημείο έναρξης, όπως προβλέπεται στην παρ. 3, εκτός εάν ρητά συμφωνήθηκε διαφορετικά στο κείμενο της σύμβασης και με την προϋπόθεση ότι τούτο δικαιολογείται αντικειμενικά από την ιδιαίτερη φύση ή τα χαρακτηριστικά της σύμβασης και ότι σε κάθε περίπτωση η προθεσμία δεν υπερβαίνει τις 60 ημερολογιακές ημέρες. Συνεπώς, το χρονικό όριο των 60 ημερολογιακών ημερών συνιστά το μέγιστο χρονικό όριο και την εξαίρεση από τον κανόνα των 30 ημερολογιακών ημερών.

19. Βλ. σκ. 16 της Οδηγίας. Βλ. Ι. TOT, ό.π., σ. 81.

20. Ο ενωσιακός νομοθέτης εισάγει σαφή διαφοροποίηση από το ελληνικό δίκαιο, όπου σύμφωνα με το άρθρο 340 ΑΚ, «ο οφειλέτης ληξιπρόθεσμης παροχής καθίσταται υπερήμερος αν προηγήθηκε δικαστική ή εξώδικη όχληση του δανειστή». Η όχληση συνίσταται στην πρόσκληση του δανειστή προς τον οφειλέτη να εκπληρώσει την παροχή. Είναι σαφής η επιείκεια του ενωσιακού

λευσης των προβλεπόμενων προθεσμιών συνιστά μία εκ του νόμου δόλη ημέρα για την εκπλήρωση της οφειλόμενης παροχής από τη δημόσια αρχή.

Είναι σαφές πως με τη ρύθμιση του άρθρου 4 της Οδηγίας ο ενωσιακός νομοθέτης διασφαλίζει την εξορισμού μειονεκτική θέση της ιδιωτικής επιχείρησης έναντι της δημόσιας θέτοντας μέτρο ανάσχεσης των συχνών καθυστερήσεων πληρωμών από πλευράς δημόσιων αρχών. Γι' αυτό τον λόγο, θέτει απώτατο χρονικό όριο 30-60 ημερολογιακών ημερών στη δημόσια αρχή προκειμένου να αποπληρώσει την αντισυμβαλλόμενη ιδιωτική επιχείρηση, όταν αυτή έχει εκπληρώσει νομίμως τις υποχρεώσεις της και έχει ανταποκριθεί στους συμβατικούς όρους. Διαφορετικά, δίνει την ευχέρεια στην πιστώτρια επιχείρηση, με τρόπο απλό και μη εξαρτώμενο από άλλες προϋποθέσεις, να ζητήσει νόμιμο τόκο υπερημερίας από τη δανείστρια δημόσια αρχή.

ii. Συμπερασματική παρατήρηση

Το ενωσιακό δίκαιο εμφορείται από τον σεβασμό στη συμβατική ελευθερία. Ειδικότερα, μέσω του άρθρου 4 επιτυγχάνεται ο σκοπός της Οδηγίας προς άμβλυνση της διαπραγματευτικής ανισότητας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, όπως εν προκειμένω μεταξύ δημόσιας αρχής και ιδιωτικής επιχείρησης. Η επιβολή υποχρεώσεων στα κράτη μέλη ως προς τη θέσπιση συγκεκριμένων προθεσμιών πληρωμής, αν και συνιστά ευθεία παρέμβαση στην ελευθερία των συμβάσεων και αντιτίθεται τύποις σε αυτή, ωστόσο στην ουσία διαφυλάσσει τον πυρήνα της. Η συμβατική ελευθερία αποτελεί συνισταμένη της διατήρησης της συναλλακτικής καλής πίστης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και κατά την εξέλιξη της σύμβασης και, κατά συνέπεια, η διασφάλιση της διαπραγματευτικής ισότητας μεταξύ των συμβαλλομένων παγιώνει την επίτευξη δικαιότερων όρων ανταγωνισμού διαφυλάσσοντας την τήρησή της.

II. Η θέση της Επιτροπής

Η Επιτροπή υποστήριξε πως η Ιταλία έχει υποπέσει στην ως άνω παράβαση βάσει των στοιχείων που της κοινοποιήθηκαν από το ίδιο το ιταλικό κράτος και από τα οποία σαφώς προκύπτει ότι οι ιταλικές αρχές έχουν υπερβεί τις προθεσμίες των 30 ή των 60 ημερολογιακών ημερών, όπως αυτές προβλέπονται από το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας, βάσει των διμηνιαίων εκθέσεων για το χρονικό διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 2014 έως τον Δεκέμβριο του 2016.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά της Επιτροπής στο γεγονός ότι άλλες μελέτες που υποβλήθηκαν από άλλους

ιταλικούς φορείς παρουσίασαν εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα, όσον αφορά τον χρόνο καθυστέρησης των πληρωμών από τις δημόσιες αρχές. Συγκεκριμένα, βάσει των πορισμάτων των ως άνω ερευνών, προκύπτει ότι ο μέσος χρόνος πληρωμής κυμαινόταν από 99 ημέρες έως 145 ημέρες ή και έως 156 ημέρες, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις έφτασε μέχρι και τις 687 ημέρες. Κατά συνέπεια, πρόκειται για δεδομένα τα οποία ανέτρεπαν πλήρως τους ισχυρισμούς του ιταλικού κράτους.

Η Επιτροπή έκρινε πως οι ιταλικές δημόσιες αρχές καθίσταντο συνεχώς και συστηματικά υπερήμερες εις βάρος των πιστωτών τους κατά σαφή παράβαση του άρθρου 4 της Οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μέλη υποχρεούνται όχι μόνο να προβλέπουν στην εσωτερική τους νομοθεσία τα ανώτατα χρονικά όρια που επιβάλλει ο ενωσιακός νομοθέτης, αλλά και να μεριμνούν για την αποτελεσματική τήρηση των προθεσμιών αυτών από τις δημόσιες αρχές. Η Επιτροπή επεσήμανε ότι η παράβαση του άρθρου 4 παρ. 3 και 4 της ως άνω Οδηγίας εκ μέρους των δημοσίων αρχών στοιχειοθετεί και την ευθύνη του οικείου κράτους μέλους, ανεξάρτητα από το εάν οι εκάστοτε δημόσιες αρχές ασκούν αρμοδιότητες δημόσιας εξουσίας.

III. Τα επιχειρήματα της ιταλικής κυβέρνησης

Η Ιταλία υποστήριξε ότι στο άρθρο 4 παρ. 3 της Οδηγίας ο ενωσιακός νομοθέτης περιορίζεται στο να καθορίσει το χρονικό σημείο έναρξης των εν λόγω προθεσμιών πληρωμής (π.χ. ημέρα παράδοσης τιμολογίου, ή παραλαβής αγαθών κ.ά.) και αυτό δεν συνεπάγεται ότι το κράτος μέλος θα πρέπει να μεριμνά για την τήρηση των ως άνω προθεσμιών.

Ισχυρίστηκε πως η Οδηγία δεν επιβάλλει στο οικείο κράτος μέλος υποχρεώσεις επίτευξης αποτελέσματος, αλλά υποχρεώσεις ως προς το μέσο, η παράβαση των οποίων μπορεί να διαπιστωθεί μόνο εάν η κατάσταση στο κράτος μέλος διαφέρει σημαντικά από την κατάσταση που προβλέπει η Οδηγία. Εν προκειμένω, υποστήριξε πως από όσα στοιχεία έχουν αποσταλεί στην Επιτροπή, αποδεικνύεται ότι υπάρχει σημαντική και συνεχής μείωση στις καθυστερήσεις πληρωμής των εμπορικών οφειλών των ιταλικών δημόσιων αρχών και, άρα, η Ιταλία δεν έχει παρέβη το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας. Επίσης, η ιταλική πλευρά διατείνεται ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για την εκ μέρους των δημοσίων αρχών της υπέρβαση των προθεσμιών πληρωμής επειδή, όταν ένα όργανο κράτους μέλους ενεργεί σε ισότιμη βάση με έναν ιδιώτη επιχειρηματία, το όργανο αυτό είναι υπόλογο μόνο ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για ενδεχόμενη παραβίαση του ενωσιακού δικαίου, όπως και ένας ιδιώτης επιχειρηματίας. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τα επιχειρήματα της ιταλικής πλευράς, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβλέπουν την ορθή τήρηση του ενωσιακού δικαίου πραγματοποιώντας μονάχα έμμεσες παρεμβάσεις, όπως

νομοθέτη, καθώς εν προκειμένω απαλλάσσει τον πιστωτή από μία πρόσθετη υποχρέωση προκειμένου να περιέλθει η οφειλήτρια δημόσια αρχή σε υπερημερία και, συνεπώς, τον διευκολύνει να ασκήσει τα δικαιώματά του. Βλ. Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *ό.π.*, σ. 67.

εν προκειμένω η ορθή μεταφορά στην εσωτερική νομοθεσία των προθεσμιών πληρωμής που προβλέπει η Οδηγία, και θεσπίζοντας κυρώσεις για την περίπτωση της μη τήρησης των προβλεπόμενων διατάξεων.

Η Ιταλική πλευρά συμπεραίνει ότι έχει προβλέψει τις οριζόμενες από τον ενωσιακό νομοθέτη προθεσμίες πληρωμής, καθώς και το δικαίωμα της πιστώτριας επιχείρησης σε τόκο υπερημερίας και καταβολής αποζημίωσης για τα πραγματοποιηθέντα έξοδα είσπραξης και, άρα, έχει συμμορφωθεί πλήρως στον βαθμό που όφειλε με την Οδηγία, χωρίς να είναι υποχρεωμένο το Ιταλικό κράτος να μεριμνά για την εν τέλει τήρηση των προθεσμιών.

IV. Υπόθεση IOS Finance EFC

Η Ιταλική πλευρά, κάνοντας αναφορά και στην υπόθεση *IOS Finance EFC (C-555/14)*²¹, επιχείρησε να στηρίξει περαιτέρω την επιχειρηματολογία της σχετικά με το ότι η Οδηγία εγγυάται στους δανειστές των δημοσίων αρχών μονάχα το δικαίωμα στους τόκους υπερημερίας και ότι, άρα, η καταπολέμηση των καθυστερήσεων πληρωμών «επιδιώκεται μόνο εμμέσως». Η Ιταλική πλευρά υποστηρίζει ότι με αυτή την απόφαση το Δικαστήριο ενέκρινε έναν κανονιστικό μηχανισμό, ο οποίος επέτρεπε τη συστηματικά καθυστερημένη εξόφληση των οφειλών των δημοσίων αρχών προς τους πιστωτές, οι οποίοι δεν είχαν παραιτηθεί από τους τόκους υπερημερίας και από την αποζημίωση για έξοδα είσπραξης.

Υποστηρίζει πως αν γινόταν δεκτή η επιχειρηματολογία της Επιτροπής στην υπό κρίση προσφυγή, ότι δηλαδή οι καθυστερήσεις πληρωμής εκ μέρους των δημοσίων αρχών συνιστούν παράβαση της Οδηγίας, τότε θα είχε κριθεί ως ασύμβατος με το ενωσιακό δίκαιο ένας τέτοιος κανονιστικός μηχανισμός. Το Δικαστήριο απέρριψε την επιχειρηματολογία της Ιταλίας επισημαίνοντας ουσιαστικά, αφενός, πως η συγκεκριμένη απόφαση δεν σχετίζεται με την κρινόμενη προσφυγή, τονίζοντας ότι η συγκεκριμένη απόφαση αφορά όχι την ερμηνεία του άρθρου 4 αλλά την ερμηνεία του άρθρου 7 της ανωτέρω Οδηγίας, και, αφετέρου, αναφέροντας πως το γεγονός ότι κρίθηκε ως νόμιμη η παραίτηση του πιστωτή από το δικαίωμα τον τόκων υπερημερίας και της αποζημίωσης για τα έξοδα είσπραξης, μόνο όταν ο δανειστής το έχει αποφασίσει αυτοβούλως και όταν θα έχει ως αντάλλαγμα την «άμεση» καταβολή του κεφαλαίου οφειλής, καταδεικνύει την εξέχουσα σημασία που θα πρέπει να δίνουν τα κράτη μέλη στην ταχεία πληρωμή εκ μέρους των δημοσίων αρχών.

Ειδικότερα, πρόκειται για αίτηση προδικαστικής απόφασης, η οποία υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της IOS Finance EFC SA (ιδιωτικής επιχείρησης)

και της Servicio Murciano de Salud (υπηρεσίας υγείας της Αυτόνομης Κοινότητας της Περιφέρειας της Murcia, Ισπανία), με αντικείμενο την άρνηση της δεύτερης να καταβάλει στην IOS Finance, πέραν του κεφαλαίου της οφειλής, τόκους υπερημερίας και έξοδα είσπραξης για ληξιπρόθεσμα τιμολόγιά της. Το Ισπανικό δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί αν η Οδηγία 2011/7/ΕΕ, και ιδίως το άρθρο της 7 παρ. 2 και 3, αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση, η οποία επιτρέπει την παραίτηση του πιστωτή από τις αξιώσεις τόκων υπερημερίας και αποζημίωσης για έξοδα είσπραξης με αντάλλαγμα την άμεση καταβολή του κεφαλαίου ληξιπρόθεσμων απαιτήσεων.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 και 3, τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι συμβατικός όρος ή πρακτική που αφορά την ημερομηνία ή την προθεσμία πληρωμής, το επιτόκιο για την καθυστέρηση της πληρωμής ή την αποζημίωση για τα έξοδα είσπραξης είτε δεν έχει εκτελεστό χαρακτήρα είτε γεννά αξίωση αποζημίωσης, εάν έχει κατάφωρα καταχρηστικό χαρακτήρα για τον πιστωτή. Συμβατικός όρος ή πρακτική που αποκλείει τη χρέωση τόκου για την καθυστέρηση της πληρωμής ή πρακτική που αποκλείει την αποζημίωση για τα έξοδα είσπραξης θεωρείται ότι έχει κατάφωρα καταχρηστικό χαρακτήρα.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι σκοπός του άρθρου 7 παρ. 2 και 3 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ είναι να μην επιτρέπει την παραίτηση του πιστωτή από την αξίωσή του για τόκους υπερημερίας ή για αποζημίωση για τα έξοδα είσπραξης ήδη από τη σύναψη της σύμβασης, και, άρα, να αποτρέπει το ενδεχόμενο κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας αυτής από τον οφειλέτη εις βάρος του πιστωτή. Αντιθέτως, στην περίπτωση που συντρέχουν οι προβλεπόμενες στην Οδηγία 2011/7/ΕΕ προϋποθέσεις και είναι απαιτητοί οι τόκοι υπερημερίας και η αποζημίωση για έξοδα είσπραξης, ο πιστωτής, λαμβανομένης υπόψη της συμβατικής του ελευθερίας, πρέπει να είναι ελεύθερος να παραιτηθεί από τις αξιώσεις του για τους εν λόγω τόκους και για την αποζημίωση, ιδίως με αντάλλαγμα την άμεση καταβολή του κεφαλαίου της οφειλής²².

Το Δικαστήριο καταλήγει πως δεν προκύπτει από την ανωτέρω Οδηγία ότι αποκλείεται η οικειοθελής παραίτηση του πιστωτή από το δικαίωμά του να αξιώσει τόκους υπερημερίας και αποζημίωση για έξοδα είσπραξης. Ωστόσο, η παραίτηση αυτή πρέπει οπωσδήποτε να είναι προϊόν πραγματικά ελεύθερης βούλησης, ώστε να μην

21. ΔΕΕ C-555/14, *IOS Finance EFS*, 16.02.2017, ECLI:EU:C:2017:121.

22. *Ibid*, σκ. 32. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνεται από την αιτιολογική σκ. 16 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ στην οποία διευκρινίζεται ότι η Οδηγία δεν θα πρέπει να υποχρεώνει τους πιστωτές να απαιτούν τόκους υπερημερίας.

συνιστά με τη σειρά της κατάχρηση της συμβατικής ελευθερίας του οφειλέτη εις βάρος του πιστωτή.

V. Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπό κρίση προσφυγή

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 4²³ παρ. 3 της Οδηγίας, προκύπτει ως συμπέρασμα ότι επιβάλλεται στα κράτη μέλη υποχρέωση σχετικά με την αποτελεσματική τήρηση, εκ μέρους των δημοσίων αρχών τους, των προβλεπόμενων με την ως άνω Οδηγία προθεσμιών. Η γραμματική και συστηματική ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 3 και 4 ενισχύεται και από τους σκοπούς του ενωσιακού νομοθέτη, όπως αυτοί αποτυπώνονται στο άρθρο 1 της Οδηγίας και συγκεκριμένα συνίστανται στην «καταπολέμηση των καθυστερήσεων πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές, προκειμένου να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και να ενισχυθεί με τον τρόπο αυτόν η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα των ΜΜΕ».

Από τον συνδυασμό των αιτιολογικών σκ. 3, 9 και 23 της Οδηγίας προκύπτει ότι οι δημόσιες αρχές αποτελούν συνήθη οφειλέτη σε μεγάλο αριθμό εμπορικών συναλλαγών με πιστώτριες ιδιωτικές επιχειρήσεις. Αναντίρρητα οι δημόσιες αρχές, συγκριτικά με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, έχουν διασφαλισμένη ροή εσόδων, λαμβάνουν χρηματοδότηση με ευνοϊκότερους όρους και, κατά συνέπεια, βρίσκονται σε αναμφίβολα ευμενέστερη χρηματοοικονομική θέση, άρα η υπερημερία τους ως προς την αποπληρωμή των οφειλών τους είναι αδικαιολόγητη και έχει ως αντίκτυπο τον περιορισμό της ρευστότητας των ιδιωτών με ό,τι αρνητικό αντίκρισμα αυτό συνεπάγεται. Το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι, άρα, καθίσταται σαφής η πρόθεση του ενωσιακού νομοθέτη να επιβάλει στα κράτη μέλη αυξημένες υποχρεώσεις ως προς τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων αρχών και επιχειρήσεων και, άρα, το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιβάλλεται στο κράτος μέλος να μεταφέρει, αφενός, τις προβλεπόμενες προθεσμίες στην εσωτερική του νομοθεσία, αφετέρου, να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζει ότι αυτές οι προθεσμίες θα τηρούνται από τις οφειλέτριες δημόσιες αρχές.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο απέρριψε τη θέση της ιταλικής πλευράς όσον αφορά το επιχείρημα ότι από το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας απορρέει για το κράτος μέλος μόνο η υποχρέωση νομοθετικής πρόβλεψης των προβλεπόμενων προθεσμιών πληρωμής και όχι πρόσθε-

τη υποχρέωση μέριμνας για την πιστή τήρησή τους από τις δημόσιες αρχές.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα της Ιταλίας όσον αφορά το ότι το κράτος μέλος δεν ευθύνεται για την εκ μέρους των δημοσίων αρχών υπέρβαση των προθεσμιών πληρωμής. Το επιχείρημα στηριζόταν στον ισχυρισμό της ιταλικής πλευράς, πως όταν ένα όργανο κράτος μέλους ενεργεί σε ισότιμη βάση με έναν ιδιώτη επιχειρηματία, τότε το όργανο αυτό είναι υπόλογο μόνο έναντι των εθνικών δικαστηρίων για ενδεχόμενη παράβαση του ενωσιακού δικαίου. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε²⁴ ότι η παράβαση κράτους μέλους μπορεί καταρχήν να αναγνωριστεί δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, όποιο και αν είναι το όργανο του κράτους αυτού του οποίου η πράξη ή η παράλειψη προκάλεσε την παράβαση, ακόμη και αν πρόκειται για συνταγματικά ανεξάρτητο όργανο. Αν γινόταν δεκτό ότι οι παραβάσεις των δημοσίων αρχών κατά τις εμπορικές συναλλαγές, εκτός της άσκησης αρμοδιοτήτων δημόσιας εξουσίας, δεν δύνανται να θεμελιώσουν την ευθύνη του κράτους μέλους στο οποίο οι αρχές αυτές ανήκουν, τότε θα στερούνταν πρακτικής σημασίας η Οδηγία, και ιδίως οι διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 3 και 4 με τις οποίες ο νομοθέτης επιβάλλει υποχρεώσεις στα κράτη μέλη για να διασφαλίζουν την τήρηση των σχετικών προθεσμιών πληρωμής προκειμένου να είναι ομαλοποιημένη η ροή εσόδων στις πιστώτριες ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Επίσης, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά πάγια νομολογία²⁵, η προσφυγή λόγω παράβασης έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και, κατά συνέπεια, η παράβαση των υποχρεώσεων που υπέχουν τα κράτη μέλη από το ενωσιακό δίκαιο θεωρείται ότι υφίσταται ανεξάρτητα από τη συχνότητα και την έκταση των επικρινόμενων καταστάσεων. Συνεπώς, παρά το γεγονός πως η κατάσταση, όσον αφορά τις καθυστερήσεις πληρωμών, έχει εξομαλυνθεί δυνάμει διαφόρων μέτρων που ελήφθησαν από το ιταλικό κράτος, εντούτοις οι ιταλικές δημόσιες αρχές υπερέβησαν τις προβλεπόμενες προθεσμίες πληρωμής²⁶ και, γι' αυτό τον λόγο, το Δικαστήριο απέρριψε και αυτό το επιχείρημα της ιταλικής πλευράς και αποφάνθηκε ότι η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας να διασφαλίσει την αποτελεσματική τήρηση εκ μέρους των δημοσίων αρχών της των προθεσμιών πληρωμής που προβλέπει το άρθρο 4 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/7/ΕΕ παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει των διατάξεων αυτών.

23. Βλ. σκ. 40 της σχολιαζόμενης απόφασης, όπου αναφέρεται και το εξής σχετικό χωρίο της διάταξης: «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι στις εμπορικές συναλλαγές στις οποίες ο οφειλέτης είναι δημόσια αρχή [...] η προθεσμία πληρωμής δεν υπερβαίνει κανένα από τα ακόλουθα χρονικά όρια», καθώς και σκ. 41, όπου το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 4 παρ. 1, που αφορά την καταβολή των νόμιμων τόκων υπερημερίας, επιβάλλει στο κράτος μέλος μια συμπληρωματική υποχρέωση.

24. ΔΕΚ C-77/69, Επιτροπή/Βέλγιο, 05.05.1970, ECLI:EU:C:1970:34-ΔΕΕ C-416/17, Επιτροπή/Γαλλία, 04.10.2018, ECLI:EU:C:2018:811. Βλ. σκ. 55 της σχολιαζόμενης απόφασης.

25. ΔΕΕ C-105/18 έως C-113/18, UNESA, 07.11.2019, ECLI:EU:C:2019:935. Βλ. σκ. 64 της σχολιαζόμενης απόφασης.

26. Βλ. σκ. 63 της σχολιαζόμενης απόφασης, όπου διατυπώνεται πως η ιταλική πλευρά δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι όντως οι δημόσιες αρχές της υπερέβησαν κατά μέσο όρο τις προθεσμίες πληρωμών.

► **Αποστολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ**

Η απαίτηση ανεξαρτησίας είναι συμφυής με την ιδιότητα του «δικαστηρίου κράτους μέλους» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – έννοια του όρου «εθνικό δικαστήριο» – κριτήρια – ανεξαρτησία του οικείου εθνικού οργάνου – ισοβιότητα των μελών του – απαράδεκτο της αίτησης προδικαστικής απόφασης

ΔΕΕ C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγήτρια: Α. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2020:17 – Προδικαστική παραπομπή

Η υπό εξέταση αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε από το Tribunal Económico-Administrativo Central της Μαδρίτης (κεντρικό οικονομικό-διοικητικό δικαστήριο, στο εξής: TEAC) και αφορά την ερμηνεία της Απόφασης 2011/5/EK της Επιτροπής, της 28ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με το ειδικό φορολογικό καθεστώς που εφαρμόστηκε από το Βασίλειο της Ισπανίας και προέβλεπε τη φορολογική απόσβεση της χρηματοοικονομικής υπεραξίας μετά την απόκτηση συμμετοχών σε αλλοδαπό μετοχικό κεφάλαιο. Παράλληλα, η αίτηση εγείρει ζητήματα κύρους της από 17 Ιουλίου 2013 Απόφασης της Επιτροπής να κινήσει διαδικασία βάσει του άρθρου 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ σε συνάρτηση με την κρατική ενίσχυση SA.35550 (13/C) (πρώην 13/NN, πρώην 12/CP) – Φορολογική απόσβεση οικονομικής υπεραξίας για απόκτηση συμμετοχών σε αλλοδαπή εταιρία, και της Απόφασης (ΕΕ) 2015/314 της Επιτροπής, της 15ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με το μέτρο κρατικής ενίσχυσης SA.35550 (13/C) (πρώην 13/NN) (πρώην 12/CP) που έθεσε σε εφαρμογή η Ισπανία – Καθεστώς φορολογικής απόσβεσης χρηματοοικονομικής υπεραξίας για απόκτηση συμμετοχών σε αλλοδαπή εταιρία. Τα προδικαστικά ερωτήματα που απέστειλε το TEAC ανέκυψαν στο πλαίσιο διαδικασίας προσφυγής που κίνησε η Banco de Santander SA κατά πράξης εκκαθάρισης φόρου την οποία εξέδωσε η ισπανική οικονομική επιθεώρηση. Η εν λόγω πράξη εκκαθάρισης φόρου εκδόθηκε λόγω της έκπτωσης της υπεραξίας που προέκυψε από την απόκτηση από την Banco de Santander SA του συνόλου των εταιρικών μεριδίων μιας εταιρίας χαρτοφυλακίου γερμανικού δικαίου. Ακολούθως, η Banco de Santander SA μεταβίβασε τις μετοχές της γερμανικής εταιρίας, από την τιμή αγοράς των οποίων είχε προκύψει η επίμαχη υπεραξία, σε μία εταιρία ολλανδικού δικαίου και σε μία εταιρία ισπανικού δικαίου, οι οποίες αμφότερες ανήκαν σε ενοποιημένο φορολογικό όμιλο. Κατόπιν απόρριψης από την οικονομική επιθεώρηση της έκπτωσης της υπεραξίας της οποίας ζητούσε να τύχει η ως άνω ισπανική εταιρία για το οικονομικό έτος 2003, η Banco de Santander SA υποστήριξε ενώπιον του TEAC ότι η επίμαχη υπεραξία μπορούσε να εκπέσει από

τον φόρο εταιριών δυνάμει της ισπανικής φορολογικής νομοθεσίας.

Παρατηρήσεις

Μαρία Σαπαρδάνη*

Ι. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η συνοπτική μόνο περιγραφή του μακρέος ιστορικού και διαδικαστικού πλαισίου εντός του οποίου τοποθετείται η υπό σχολιασμό απόφαση οφείλεται στο γεγονός ότι, επί του παρόντος, ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΔΕΕ ή Δικαστήριο) εγείρονται αποκλειστικά ζητήματα θεσμικού δικαίου. Τούτο διότι, το κρίσιμο ερώτημα που απασχόλησε τελικά το ΔΕΕ δεν αφορά ούτε την ουσία της αίτησης προδικαστικής απόφασης ούτε το, ομολογουμένως, πολύπλοκο διαδικαστικό ιστορικό της αίτησης αυτής. Λόγω των αμφιβολιών που εξέφρασε η Επιτροπή ως προς τον χαρακτηρισμό του TEAC ως «δικαστηρίου», κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, και λαμβανομένης υπόψη της πρόσφατης εξέλιξης της ενωσιακής νομολογίας ως προς τις προϋποθέσεις παραδεκτού για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος γενικά, και ιδίως ως προς τα κριτήρια που πρέπει να πληροί το αιτούν εθνικό όργανο, ο έλεγχος του ΔΕΕ περιορίστηκε εν προκειμένω στην αρμοδιότητά του να αποφανθεί επί της αίτησης προδικαστικής απόφασης – αρμοδιότητα η οποία συναρτάται, μεταξύ άλλων, με το κατά πόσον το TEAC αποτελεί «δικαστήριο» για τους σκοπούς του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

Στο επίκεντρο της εξέτασης του ΔΕΕ βρέθηκε το κριτήριο της ανεξαρτησίας, στο οποίο έχει παγίως νομολογηθεί ότι πρέπει να ανταποκρίνεται κάθε εθνικό όργανο που επιθυμεί να ενεργοποιήσει τον μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής. Η εθνική νομοθεσία που διέπει τη συγκρότηση και λειτουργία των ισπανικών φορολογικών δικαστηρίων και το καθεστώς διορισμού και παύσης των μελών τους είχε απασχολήσει προ αρκετών ετών τη νομολογία του Δικαστηρίου, εγείροντας ανησυχίες ως προς τη διασφάλιση ικανοποιητικού λειτουργικού διαχωρισμού μεταξύ, αφενός, των υπηρεσιών της φορολογικής αρχής που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση, την είσπραξη και την εκκαθάριση του φόρου και, αφετέρου, των (περιφερειακών και τοπικών) δικαστηρίων που καλούνται να αποφανθούν επί ενστάσεων φορολογικής φύσης, βαλλουσών κατά των μέτρων που λαμβάνουν τα όργανα διαχείρισης των φόρων. Παρά τους έντονους προβληματισμούς που είχε εκφράσει με τις προτάσεις του ο Γεν. Εισαγγελέας Saggio, επισημαίνοντας την ύπαρξη «ύποπτης» δομικής εγγύτητας μεταξύ του αιτούντος φορολογικού δικαστηρίου (περιφερειακό φορολογικό

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ

δικαστήριο της Καταλονίας) και του ισπανικού Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών¹, καθώς και το ιδιαίτερο καθεστώς παύσης των μελών του εν λόγω δικαστηρίου από τα καθήκοντά τους, το τότε Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (στο εξής: ΔΕΚ) πείσθηκε ότι τα ισπανικά φορολογικά δικαστήρια απολαύουν συγκεκριμένων εγγυήσεων ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, ώστε να είναι δυνατόν να θεωρηθούν «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ². Ως εκ τούτου, το υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα κρίθηκε παραδεκτό και το ΔΕΚ υπεισήλθε στην επί της ουσίας εξέταση του περιεχομένου της αίτησης προδικαστικής απόφασης.

Μολονότι η ως άνω απόφαση του ΔΕΚ αποτελεί σημαντικό νομολογιακό προηγούμενο που οφείλει να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο της υπό ανάλυση αίτησης προδικαστικής απόφασης, δεν θα πρέπει να παροράται το γεγονός ότι οι σχετικές εκτιμήσεις ως προς τη φύση των ισπανικών φορολογικών δικαστηρίων διατυπώθηκαν προ εικοσαετίας και απηχούν το στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης και της νομολογίας σχετικά με τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης που ίσχυε προ της Συνθήκης της Λισσαβώνας και της δεσμευτικότητας του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Με άλλες λέξεις, παρ' ότι το ΔΕΚ έχει επιβεβαιώσει την άποψη ότι τα ισπανικά φορολογικά δικαστήρια διαθέτουν επαρκή εχέγγυα ανεξαρτησίας, ώστε να μπορούν να λογισθούν ως δικαστήρια κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, δεν παύει εκ νέου να τίθεται εν αμφιβόλω η φύση του ΤΕΑΚ, ιδίως ενόψει της πλέον πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το κριτήριο περι ανεξαρτησίας.

II. Η έννοια του «δικαστηρίου» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ

Το Δικαστήριο δεν έχει διατυπώσει έναν συγκεκριμένο ορισμό της έννοιας του εθνικού δικαστηρίου για τις ανάγκες του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ωστόσο από πάγια νομολογία προκύπτει ότι το ζήτημα αν το αιτούν την έκδοση προδικαστικής απόφασης εθνικό όργανο συνιστά «δικαστήριο», κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, και αν, κατά συνέπεια, το ΔΕΕ είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί των ερωτημάτων που του υποβάλλονται από το όργανο αυτό, εμπίπτει αποκλειστικά στο δίκαιο της Ένωσης³. Με

άλλες λέξεις, κατά τη σχετική εκτίμηση δεν ασκεί επιρροή η ένταξη του οργάνου στο επίσημο δικαιοδοτικό σύστημα ενός κράτους μέλους ή ο χαρακτηρισμός και οι ιδιότητες που του αποδίδονται σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο⁴. Προδικαστικά ερωτήματα γίνονται, καταρχήν, δεκτά όταν προέρχονται από επίσημα δικαιοδοτικά όργανα, καθώς και από άλλα όργανα, νομικά μορφώματα ή αρχές, εφόσον έχουν δικαιοδοτική λειτουργία και συγκεκριμένα οργανωτικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά. Την πλήρωση μιας σειράς κρίσιμων κριτηρίων, όπως η ίδρυση του οργάνου με νόμο, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλίαν χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, ο δικαιοδοτικός χαρακτήρας της εκδοθείσας απόφασης, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή κανόνων δικαίου και η ανεξαρτησία του, ελέγχει κυριαρχικά το ίδιο το Δικαστήριο⁵. Μολονότι δεν προκύπτει ότι η συνδρομή των εν λόγω κριτηρίων απαιτείται να είναι σωρευτική, εντούτοις ορισμένα από τα στοιχεία αυτά, όπως ο μόνιμος χαρακτήρας του οργάνου, η ανεξαρτησία των μελών του και η προϋπόθεση η τερματίζουσα τη δίκη απόφαση να έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, είναι τόσο συμφυή με τη συγκρότηση και λειτουργία ενός «δικαστηρίου» που θεωρητικά ενυπάρχουν απαραίτητως σε κάθε δικαστικό σχηματισμό που απευθύνει παραδεκτώς στο ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα⁶.

1. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-110/98 έως C-147/98, *Gabalfrisa κ.λπ.*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, 07.10.1999, ECLI:EU:C:1999:489, σημ. 15 επ.

2. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-110/98 έως C-147/98, *Gabalfrisa κ.λπ.*, 21.03.2000, ECLI:EU:C:2000:145, σκ. 40.

3. Μεταξύ πολλών, βλ. ΔΕΚ C-54/96, *Dorsch Consult Ingenieursgesellschaft/Bundesbaugesellschaft Berlin*, 17.09.1997, ECLI:EU:C:1997:413, σκ. 23, με περαιτέρω παραπομπές. ΔΕΚ C-246/05, *Häupl*, 14.06.2007, ECLI:EU:C:2007:340, σκ. 16, με περαιτέρω παραπομπές. Βλ. και Συστάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, OJ 2019 C 380/2.

4. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2η εκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2013, σ. 623.

5. Το ΔΕΚ βρέθηκε από πολύ νωρίς αντιμέτωπο με τον προσδιορισμό της έννοιας του «δικαστηρίου κράτους μέλους» που περιλαμβάνονταν στο άρθρο 177 ΣΕΟΚ (μετέπειτα 234 ΣΕΚ, νυν 267 ΣΛΕΕ). Με την απόφασή του επί της υπόθεσης C-61/65, *Vaassen-Goebbels/Beambtenfonds voor het Mijbedrijf*, 30.06.1966, ECLI:EU:C:1966:39, τέθηκαν τα πρώτα ερμηνευτικά εργαλεία που επέτρεψαν στο εξής τη διαμόρφωση μιας αυτόνομης έννοιας του δικαίου της Ένωσης επί τη βάση ενιαίας και ομοιόμορφης εφαρμογής συγκεκριμένων κατευθυντήριων κριτηρίων. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι, μεταξύ των κριτηρίων που εισήγαγε το ΔΕΚ, απουσίαζε η ανεξαρτησία του οργάνου και η ιδιότητά του ως τρίτου έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, κριτήρια τα οποία αποδείχθηκαν στη μεταγενέστερη νομολογία του ιδιαίτερος καθοριστικά για τον χαρακτηρισμό ενός εθνικού οργάνου ως δικαστηρίου. Προσφάτως, ο σχετικός κατάλογος εμπλουτίστηκε με ένα επιπλέον κριτήριο που οφείλει να συντρέχει προκειμένου ένα όργανο να μπορεί να θεωρηθεί ως δικαστήριο κράτους μέλους κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ: να εντάσσεται στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης. Βλ. συναφώς ΔΕΕ C-284/16, *Achmea*, 06.03.2018, ECLI:EU:C:2018:158, σκ. 43.

6. Ωστόσο, στη νομολογία του Δικαστηρίου δεν φαίνεται να υπάρχει μέχρι στιγμής περίπτωση όπου η έλλειψη μονιμότητας του αιτούντος οργάνου να στάθηκε πρωτεύουσας σημασίας για την απόρριψη προδικαστικού ερωτήματος. Στις (ελάχιστες) περιπτώσεις που έφθασαν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ/ΔΕΕ από εθνικά όργανα στερούμενα μόνιμου χαρακτήρα, οι σχετικές αιτήσεις απορρίφθηκαν τελικά λόγω απουσίας άλλων, αποφα-

Αντιθέτως, η προϋπόθεση περί κατ' αντιμωλία διεξαγωγής της διαδικασίας ενώπιον του οργάνου σχετικοποιήθηκε σύντομα μέσω της νομολογίας, με αποτέλεσμα εθνικό δικαστήριο να νομιμοποιείται να υποβάλλει προδικαστικά ερωτήματα στο πλαίσιο συνοπτικών και επειγουσών διαδικασιών που αφορούν, για παράδειγμα, ασφαλιστικά μέτρα ή έκδοση διαταγής πληρωμής, ακόμα και αν δεν προηγήθηκε συζήτηση κατ' αντιμωλία⁷. Τούτο διότι, αποφασιστική σημασία ασκεί εν προκειμένω το αιτούν εθνικό όργανο να επιτελεί δικαιοδοτική λειτουργία και να εκτιμά ότι, προκειμένου να αποφανθεί, απαιτείται η συνδρομή του Δικαστηρίου για την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου⁸. Στην περίπτωση αυτή, η έλλειψη κατ' αντιμωλία διαδικασίας αντισταθμίζεται από την απόλυτη ανεξαρτησία του δικάζοντος δικαστή και την ουδέτερη στάση του έναντι της εκκρεμούς ένδικης διαφοράς και των αντιμαχόμενων συμφερόντων των διαδίκων. Στην πραγματικότητα, η σαφής εξασθένηση του κριτηρίου του κατ' αντιμωλία χαρακτήρα της διαδικασίας αναπληρώνεται από τη δίκαιη ενίσχυση της προϋπόθεσης περί ανεξαρτησίας, η οποία, αν και στο πλαίσιο της αφετηριακής απόφασης *Vaassen-Goebbels* (παραδόξως) είχε τεθεί στο περιθώριο, δεν παύει να αποτελεί έννοια απολύτως συμφυή με την αποστολή κάθε δικαιοδοτικού οργάνου να κρίνει εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων του.

Όπως παρατηρεί πολύ εύστοχα ο Γεν. Εισαγγελέας Ruiz-Jarabo Colomer, «(...) το κριτήριο της ανεξαρτησίας, το οποίο πρέπει να προτάσσεται όταν σκιαγραφείται η ιδιότητα του δικαστή, χρειάστηκε να αναμείνει μέχρι το 1987 για να αποτελέσει αντικείμενο αποφάσεως του Δικαστηρίου»⁹. Έκτοτε, έχει τύχει εκτεταμένης και συστηματικής νομολογιακής επεξεργασίας και αποδεδειγμένα θεωρείται η σπουδαιότερη ειδοποιός διαφορά μεταξύ εθνικού δικαστηρίου και διοικητικής αρχής – αν όχι το αποφασιστικότερο κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ενός εθνικού οργάνου ως δικαστηρίου κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Ωστόσο, δεδομένης της «υπερβολικά εύκαμπτης και στερούμενης της αναγκαίας συνοχής νομολογίας»¹⁰,

οι εκτιμήσεις του Δικαστηρίου ως προς τα στοιχεία που έχουν κρίσιμη σημασία για τον δικαιοδοτικό χαρακτήρα ενός οργάνου οφείλουν να επανεξετάζονται τακτικά και να επανανοηματοδοτούνται, ώστε να συμβαδίζουν πραγματικά με το στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης και τις σύγχρονες νομολογιακές τάσεις.

III. Η απαίτηση περί ανεξαρτησίας

Παρά τα δειλά ψήγματα που ενδεχομένως εντοπίζονται σε πρώιμα στάδια του νομολογιακού οικοδομήματος που διαμόρφωσε την αυτόνομη έννοια του «δικαστηρίου κράτους μέλους», στην απόφασή του επί της υπόθεσης *Pretore di Salò* το ΔΕΚ υπαινίχθηκε ευκρινέστερα την ανεξαρτησία ως ένα από τα χαρακτηριστικά που οφείλουν απαραίτητως να συντρέχουν, προκειμένου σε εθνικό όργανο να αποδοθεί η ιδιότητα του «δικαστηρίου» για τους σκοπούς του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής¹¹. Η επίμαχη υπόθεση είχε ως αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης εκ μέρους *Pretore* στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατ' αγνώστων. Κατά την εκτίμηση της φύσης των καθηκόντων των *Pretori*, οι οποίοι υπό προϋποθέσεις συγκεντρώνουν τα καθήκοντα εισαγγελικής αρχής και ανακριτή δικαστή, το ΔΕΚ αναφέρθηκε γενικώς στην αρμοδιότητά του να απαντά σε αιτήσεις έκδοσης προδικαστικής απόφασης, εφόσον αυτές προέρχονται από «δικαιοδοτικό όργανο που ενήργησε στο γενικό πλαίσιο της αποστολής του να κρίνει, με ανεξαρτησία γνώμης και σύμφωνα με το δίκαιο, διαφορές, για τις οποίες ο νόμος τού έχει απονεμίσει αρμοδιότητα (...)»¹². Η περί ανεξαρτησίας απαίτηση, κατόπιν αυτής της επιδερμικής αναφοράς, συγκεκριμενοποιήθηκε, σχηματοποιήθηκε και επικυρώθηκε το πρώτον με την απόφαση του Δικαστηρίου επί της υπόθεσης *Corbiau*¹³. Με emphaticή διατύπωση, το ΔΕΚ υπενθύμισε, εν προκειμένω, ότι «η έννοια του δικαστηρίου έχει κοινοτικό χαρακτήρα και ότι δεν μπορεί, από την ίδια τη φύση της, να αναφέρεται παρά σε αρχή, η οποία έχει την ιδιότητα τρίτου ως προς την αρχή που εξέδωσε την αποτελούσα το αντικείμενο της προσφυγής απόφαση»¹⁴. Συνεπώς, όταν το όργανο που υποβάλλει το προδικαστικό ερώτημα εμφανίζει πρόδηλο οργανικό δεσμό με την αρχή που έχει εκδώσει την προσβαλλόμενη, στο πλαίσιο

οιστικότερων κριτηρίων. Βλ. σχετικά M. BROBERG / N. FENGER, *Preliminary References to the European Court of Justice*, 2nd ed., OUP, 2014, σ. 61.

7. ΔΕΚ C-70/77, *Simmenthal SA/Amministrazione delle finanze dello Stato*, 28.06.1978, ECLI:EU:C:1978:139 · ΔΕΚ C-107/76, *Hoffmann-La Roche/Centrafarm*, 24.05.1977, ECLI:EU:C:1977:89 · ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-277/91, C-318/91 και C-319/91, *Ligur Carni κ.λπ./Unità Sanitaria Locale n° XV di Genova κ.λπ.*, 15.12.1993, ECLI:EU:C:1993:927.

8. Έτσι, ΔΕΚ C-43/71, *Politi/Ministero delle finanze*, 14.12.1971, ECLI:EU:C:1971:122 · ΔΕΚ C-162/73, *Birra Dreher S.p.a./Amministrazione delle finanze dello Stato*, 21.02.1974, ECLI:EU:C:1974:17.

9. ΔΕΚ C-17/00, *De Coster*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, 12.06.2001, ECLI:EU:C:2001:366, σημ. 17.

10. Ibid, σημ. 14. Έτσι και ΔΕΕ C-363/11, *Epitropos tou Elegktikou*

Synedriou, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, 20.09.2012, ECLI:EU:C:2012:584, σημ. 32. Συναφώς, βλ. και την κριτική του J.R. MEDAL, *Concept of a court or tribunal under the reference for a preliminary ruling: who can refer questions to the Court of Justice of the EU?*, *European Journal of Legal Studies*, 2015, σσ. 138-146.

11. ΔΕΚ C-14/86, *Pretore di Salò/X*, 11.06.1987, ECLI:EU:C:1987:275.

12. Ibid, σκ. 7.

13. ΔΕΚ C-24/92, *Corbiau/Administration des contributions*, 30.03.1993, ECLI:EU:C:1993:118.

14. Ibid, σκ. 15. Ομοίως, ΔΕΚ C-516/99, *Schmid*, 30.05.2002, ECLI:EU:C:2002:313, σκ. 36.

της κύριας δίκης, απόφαση (η οποία αποτελεί και το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος), δεν ικανοποιεί την απαίτηση περί ανεξαρτησίας. Απεναντίας, το όργανο αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως δικαστήριο, κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, όταν έχει μεν οργανικούς δεσμούς με την εν λόγω διοικητική αρχή, αλλά το εθνικό νομικό πλαίσιο εγγυάται επαρκώς τον λειτουργικό διαχωρισμό μεταξύ τους.

Σημειωτέον, ωστόσο, ότι την απόφαση *Corbiau* διαδέχθηκε μία σειρά αποφάσεων στις οποίες παρατηρήθηκε βαθμιαία «ελαστικοποίηση» της έννοιας της ανεξαρτησίας. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο, προκειμένου να αναγνωρίσει τον χαρακτήρα δικαιοδοτικού οργάνου, αρκέστηκε στην ύπαρξη γενικών διατάξεων περί αμεροληψίας και περί καθήκοντος μη ανάμειξης στις δραστηριότητες των διοικητικών αρχών του κράτους¹⁵, σχετικοποιώντας την προϋπόθεση της ιδιότητας του δικαιοδοτικού οργάνου ως τρίτου¹⁶. Η προοδευτική χαλάρωση που εκφράστηκε στη νομολογία του Δικαστηρίου σε σχέση με το προαπαιτούμενο της ανεξαρτησίας «αποκορυφώθηκε» – κατά την έκφραση του Γεν. Εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer¹⁷ – με την απόφαση *Gabalfrisa* κ.λπ., η οποία μνημονεύεται στο σκεπτικό της υπό σχολιασμό απόφασης ως σημείο αναφοράς στη νομολογία σχετικά με τη φύση των ισπανικών φορολογικών δικαστηρίων¹⁸. Συναφώς, μολονότι στο πλαίσιο της απόφασης *Gabalfrisa* κ.λπ. δεν αμφισβητήθηκε ότι α) τα δικαστήρια αυτά εξαρτώνται οργανικά από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, ήτοι από τη διοικητική αρχή της οποίας οι πράξεις αποτελούν το αντικείμενο προσφυγών που ασκούν οι φορολογούμενοι ενώπιον των εν λόγω φορολογικών δικαστηρίων και β) όσον αφορά τη συγκρότησή τους, ο πρόεδρος και τα μέλη τους διορίζονται και ανακαλούνται από τον Υπουργό, το ΔΕΚ έκρινε ότι λειτουργούν με επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας που επιτρέπουν την αναγνώρισή τους ως δικαστηρίων κατά την έννοια του άρθρου 177 ΣΕΟΚ (νυν 267 ΣΛΕΕ)¹⁹.

15. Η νομολογία απαιτεί, προκειμένου να πληρούται η προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας, οι περιπτώσεις παύσης ή ανάκλησης των μελών του οργάνου να καθορίζονται ρητώς από ειδικές νομοθετικές διατάξεις. Βλ. ΔΕΚ C-109/07, *Pilato*, 14.05.2008, ECLI:EU:C:2008:274, σκ. 24.

16. Μεταξύ άλλων, ΔΕΚ C-54/96, ό.π. ΔΕΚ C-103/97, *Köllensperger και Atzwanger*, 04.02.1999, ECLI:EU:C:1999:52· ΔΕΚ C-407/98, *Abrahamsson και Anderson*, 06.07.2000, ECLI:EU:C:2000:367.

17. ΔΕΚ C-17/00, *De Coster*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 26.

18. Κατά μία άποψη, η νομολογία *Gabalfrisa* κ.λπ. ανήκει στην κατηγορία των αποφάσεων εκείνων που συνέβαλαν στη διεύρυνση της έννοιας του «δικαστηρίου» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Βλ. συναφώς Β. ΣΚΟΥΡΗΣ, σε: Β. Σκουρής, Ερμηνεία της Συνθήκης της Λισσαβώνας, 2η εκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2020, σ. 1763.

19. ΔΕΚ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-110/98 έως C-147/98, ό.π., σκ. 33-41.

Η νομολογία *Gabalfrisa* κ.λπ. δεν θεωρείται αντιπροσωπευτική της αυστηρότητας με την οποία αντιμετωπίζει γενικώς το Δικαστήριο την προϋπόθεση της ιδιότητας του αποφασίζοντος οργάνου ως τρίτου έναντι των εμπλεκόμενων στη διαφορά μερών. Χαρακτηριστικά, και εντελώς ενδεικτικά, αναφέρουμε την ελληνικού ενδιαφέροντος υπόθεση *Syfait* κ.λπ., όπου έγινε δεκτό ότι η εθνική Επιτροπή Ανταγωνισμού δεν έχει την ιδιότητα του τρίτου σε σχέση με τη Γραμματεία της, εφόσον η τελευταία, αφενός, είναι εξεταστικό όργανο κατόπιν πρότασης του οποίου η Επιτροπή Ανταγωνισμού εκδίδει την απόφασή της, αφετέρου, μπορεί να είναι διάδικος στο πλαίσιο διαδικασίας ανταγωνισμού²⁰. Αντίστοιχη ήταν η εκτίμηση του Δικαστηρίου ως προς τη φύση του Τμήματος εγκρίσεων και ελέγχου του Ανωτάτου Συμβουλίου οπτικοακουστικών μέσων της Γαλλικής Κοινότητας του Βελγίου (*Collège d'autorisation et de contrôle du Conseil supérieur de l'audiovisuel*), ανεξάρτητης διοικητικής αρχής επιφορτισμένης με τη ρύθμιση του τομέα των οπτικοακουστικών μέσων στη Γαλλική Κοινότητα. Στην υπόθεση αυτή κρίθηκε ότι το εν λόγω Τμήμα εγκρίσεων και ελέγχου, το οποίο είναι όργανο λήψης αποφάσεων, «έχει, μέσω του προεδρείου, λειτουργική σχέση με το εν λόγω *Conseil* στο σύνολό του, καθώς και με τη γραμματεία ερευνών, κατόπιν πρότασης της οποίας αποφαίνεται»²¹. Συνεπώς, «όταν το *Collège d'autorisation et de contrôle du Conseil supérieur de l'audiovisuel* λαμβάνει απόφαση, δεν διακρίνεται από το διοικητικό όργανο ελέγχου, το οποίο μπορεί να εξομοιώνεται με διάδικο στο πλαίσιο διαδικασίας στον τομέα των οπτικοακουστικών μέσων»²². Ομοίως, η εφαρμογή του άρθρου 267 ΣΛΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη προκάλεσε ζωντανές αμφιβολίες ως προς τη δομή και τη λειτουργία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, όταν καλείται να αποφανθεί επί της νομιμότητας των δημοσίων δαπανών²³. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε, εν προκειμένω, από το Ελεγκτικό Συνέδριο όταν επιλήφθηκε διαφοράς γεννηθείσας στο πλαίσιο του προληπτικού ελέγχου δημοσίων δαπανών μεταξύ, αφενός, της Επιτροπής του Ελεγκτικού Συνεδρίου στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού και, αφετέρου, της δημοσιονομικής υπηρεσίας του ίδιου Υπουργείου. Δεδομένου του πρόδηλου οργανικού και λειτουργικού δεσμού που το Ελεγκτικό Συνέδριο έχει με τους Επιτρόπους του, το ΔΕΕ δεν του αναγνώρισε την ιδιότητα του τρίτου σε σχέση με την Επίτροπο στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού και κατέληξε: «Όταν αποφαίνεται επί της «εκθέσεως διαφωνίας» που συντάσσει Επίτροπός του, το Ελεγκτικό Συνέδριο

20. ΔΕΚ C-53/03, *Syfait* κ.λπ., 31.05.2005, ECLI:EU:C:2005:333, σκ. 33.

21. ΔΕΕ C-517/09, *RTL Belgium*, 22.12.2010, ECLI:EU:C:2010:821, σκ. 45.

22. *Ibid.*

23. ΔΕΕ C-363/11, *Epitropos tou Elegktikou Synedriou*, 19.12.2012, ECLI:EU:C:2012:825.

δεν έχει την ιδιότητα τρίτου όσον αφορά τα εν προκειμένω συμφέροντα και, ως εκ τούτου, δεν διαθέτει την απαιτούμενη αμεροληψία έναντι του δικαιούχου της επίμαχης δαπάνης (...)²⁴.

Υπό μορφή παρενθετικού σχολίου, πάντως, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η προϋπόθεση της ιδιότητας του τρίτου έναντι της αρχής που εκδίδει την προσβαλλόμενη απόφαση είναι αναγκαία, αλλά όχι επαρκής, προκειμένου να πληρούται η απαίτηση περί ανεξαρτησίας. Ο Γεν. Εισαγγελέας Ruiz-Jarabo Colomer εξηγεί με παιδαγωγικό τρόπο ότι η ιδιότητα του αποφασίζοντος οργάνου ως τρίτου αποτελεί απλώς μία έκφανση της εγγύησης της ανεξαρτησίας. Αντίθετα, «η εξίσωση της ανεξαρτησίας με την ιδιότητα του τρίτου, ο οποίος επιλύει τη διαφορά έναντι των αντιδίκων, φέρει το στίγμα της περιοριστικής απλουστεύσεως»²⁵.

IV. Η πρόσφατη εξέλιξη της νομολογίας

Σε μεταγενέστερες της *Gabalfria* κ.λπ. αποφάσεις του, το Δικαστήριο επιδόθηκε σε μια συνεπή προσπάθεια παροχής χρήσιμων διευκρινίσεων, εξειδικεύοντας το κριτήριο της δικαστικής ανεξαρτησίας και οριοθετώντας έναντι αυτού την αρχή της ισοβιότητας. Παγίως, πλέον, γίνεται δεκτό ότι η έννοια της ανεξαρτησίας έχει δύο πτυχές. Η πρώτη πτυχή, εξωτερικής φύσης, προϋποθέτει ότι το οικείο όργανο προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ικανές να θέσουν σε κίνδυνο την αμερόληπτη κρίση των μελών του. Η αναγκαία αυτή ελευθερία σε σχέση με τέτοιου είδους εξωτερικά στοιχεία διασφαλίζεται συνήθως με την παροχή συγκεκριμένων εγγυήσεων για την προστασία των προσώπων στα οποία έχει ανατεθεί το δικαιοδοτικό έργο, όπως είναι η ισοβιότητα. Η δεύτερη πτυχή, εσωτερικής φύσης, παρεμφερής προς την έννοια της αμεροληψίας, απαιτεί από τον δικαστή την αντικειμενική και αυστηρή εφαρμογή των κανόνων δικαίου, καθώς και την τήρηση εκ μέρους του ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους και από τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς²⁶. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι «αυτές οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας απαιτούν την ύπαρξη κανόνων, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση του οργάνου, τον διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαίρεσης ή παύσης τους, ώστε οι πολίτες να μην έχουν καμία εύλογη αμφιβολία ως προς τη στεγανότητα του εν λόγω οργάνου

έναντι των εξωτερικών στοιχείων και ως προς την ουδετερότητά του έναντι των αντιμαχόμενων συμφερόντων»²⁷.

Την ίδια στιγμή, με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβώνας και την πλήρη νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων εγκαινιάζεται μία νέα κατηγορία αποφάσεων στη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία αξιοποιεί τη συνδυαστική ερμηνεία και εφαρμογή των εξής διατάξεων: του άρθρου 2 ΣΕΕ που ορίζει πλέον ότι η Ένωση βασίζεται, μεταξύ άλλων, στην αξία του κράτους δικαίου· του άρθρου 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ που επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης· του άρθρου 47 του Χάρτη που κατοχυρώνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου. Πρόκειται για την κατηγορία εκείνη των αποφάσεων που συνδέει ρητώς την αρχή της αποτελεσματικής (πραγματικής) δικαστικής προστασίας, ως βασικής συνιστώσας της αρχής του κράτους δικαίου, με την προϋπόθεση της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας, της οποίας απαραίτητη πτυχή είναι περαιτέρω η αρχή της ισοβιότητας των δικαστών. Στον βαθμό που τα εθνικά δικαστήρια είναι ταυτόχρονα και «ενωσιακά» – δεδομένου ότι είναι επιφορτισμένα με την άμεση εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης ομού με το Δικαστήριο – τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν το δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προστασίας στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, «ανεξάρτητα από το εάν και κατά πόσο (...) θέτουν *in concreto* σε εφαρμογή το δίκαιο αυτό»²⁸. Συνεπώς, ο έλεγχος της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστών ανατίθεται και στο ίδιο το Δικαστήριο, στο πλαίσιο εμπέδωσης των κοινών αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ και ενίσχυσης της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών στους τομείς δικαστικής συνεργασίας²⁹. Με άλλα λόγια, μολονότι η οργάνωση της δικαιοσύνης σε εθνικό επίπεδο εμπίπτει στη δικονομία αυτονομία των κρατών μελών, η εν λόγω αρμοδιότητα οφείλει να ασκείται σε συμφωνία προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως από το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ³⁰. Αφ' ης στιγμής ένα όργανο εντάσ-

24. Ibid, σκ. 25.

25. ΔΕΚ C-17/00, *De Coster*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σμμ. 93.

26. Βλ. ΔΕΚ C-506/04, *Wilson*, 19.09.2006, ECLI:EU:C:2006:587, σκ. 51-52. Ομοίως, μεταξύ πολλών, ΔΕΕ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-585/18, C-624/18 και C-625/18, *A.K. (Indépendance de la chambre disciplinaire de la Cour suprême)*, 19.11.2019, ECLI:EU:C:2019:982, σκ. 121 επ.

27. Ibid, σκ. 53.

28. Μ. ΒΗΛΑΡΑΣ, Δικαστική Ανεξαρτησία και Αρχές της Αμοιβαίας Εμπιστοσύνης και Αναγνώρισης στην Πρόσφατη Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2019, σ. 129.

29. P. ZINONOS, *Judicial Independence & National Judges in the Recent Case Law of the Court of Justice*, *European Public Law*, 2019, σ. 631 επ.

30. Έτσι και Α. ΠΛΙΑΚΟΣ, Κράτος δικαίου και δικαστική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2019, σ. 240. L. PECH / K.L. SCHAPPELE, *Is the Organization of National Judiciaries a Purely Internal Competence?*, διαθέσιμο σε: <https://>

σεται στο επίσημο δικαιοδοτικό σύστημα ενός κράτους μέλους – άρα ενδέχεται ανά πάσα στιγμή να κληθεί να αποφανθεί επί ζητημάτων που συνδέονται με την εφαρμογή και την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης – πρέπει να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Η θεμελιωδέστερη και η πιο άμεσα συνυφασμένη με την αποστολή του δικαστή είναι η απαίτηση περί ανεξαρτησίας.

Ευθυγραμμιζόμενο με τις εν λόγω εξελίξεις, το Δικαστήριο, όπως παρατηρεί ο Γεν. Εισαγγελέας Hogan, «*ανέπτυξε εν συνεχεία, με εντυπωσιακό τρόπο, τη νομολογία του σχετικά με τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης*»³¹. Το ουσιαστικό περιεχόμενο της έννοιας της ανεξαρτησίας συγκεκριμενοποιήθηκε (και αυστηροποιήθηκε) έτι περισσότερο όταν, στο πλαίσιο αίτησης προδικαστικής απόφασης πορτογαλικού δικαστηρίου με αντικείμενο τη νομιμότητα των προσωρινών περικοπών των δικαστικών αποδοχών στην Πορτογαλία, το Δικαστήριο άδραξε την ευκαιρία να τονίσει ότι «*η ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων είναι ουσιώδους σημασίας για την ορθή λειτουργία του συστήματος δικαστικής συνεργασίας το οποίο ενσαρκώνει ο μηχανισμός προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (...). Η έννοια της ανεξαρτησίας προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι το σχετικό όργανο ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε οποιαδήποτε ιεραρχική σχέση ή σχέση υπαγωγής έναντι οποιουδήποτε φορέα και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προελεύσεως και ότι, ως εκ τούτου, προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους. Όπως και η ισοβιότητα των μελών εντός τέτοιου οργάνου η καταβολή στα μέλη αυτά αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν αποτελεί εγγύηση σύμφυτη με την ανεξαρτησία των δικαστών*»³². Οι διευκρινίσεις του Δικαστηρίου όμως δεν σταματούν εδώ. Στο πλαίσιο της πολύκροτης απόφασής του σχετικά με τις πλημμέλειες του πολωνικού δικαστικού συστήματος, η απαίτηση περί ανεξαρτησίας και αμερόληψιάς της δικαιοσύνης συνδέθηκε με την ανάγκη ύπαρξης κανόνων, «*ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση του οργάνου, τον διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαίρεσης ή παύσης τους (...)*»³³,

καθώς και μιας σειράς εγγυήσεων ως προς το πειθαρχικό καθεστώς που διέπει το δικαστικό σώμα³⁴. Παράλληλα, πλέον προσφάτως, στο πλαίσιο διαδικασίας επί παραβάσει που κίνησε η Επιτροπή κατά της Πολωνίας λόγω της μείωσης του ορίου της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, το ΔΕΕ τόνισε την κεφαλαιώδη σημασία της αρχής της ισοβιότητας για την προστασία των δικαστών από εξωτερικές παρεμβάσεις και πιέσεις και συστηματοποίησε το περιεχόμενο της ως εξής: *μολονότι η ισοβιότητα των δικαστών δεν είναι απόλυτη, γίνεται δεκτό ότι οι τελευταίοι μπορούν να παυθούν πρόωρα από την άσκηση των καθηκόντων τους εφόσον κρίνεται ότι είναι προς τούτο ακατάλληλοι λόγω αδυναμίας ή σοβαρού παραπτώματος*³⁵. Εντούτοις, η θέσπιση της επίμαχης πολωνικής μεταρρύθμισης περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου συνεπάγεται την άμεση και πρόωρη παύση εν ενεργεία δικαστών, γεγονός που εγείρει εύλογες αμφιβολίες όσον αφορά τους πραγματικούς σκοπούς της εν λόγω μεταρρύθμισης και την τήρηση της αρχής της ισοβιότητας. Για τους ίδιους λόγους, και η πρόβλεψη της δυνατότητας παράτασης της ενεργού δικαστικής υπηρεσίας πέραν του κανονικού ορίου της ηλικίας συνταξιοδότησης οφείλει να περιβάλλεται συγκεκριμένων εγγυήσεων. Οι εγγυήσεις αυτές πρέπει, ειδικότερα, να διασφαλίζουν ότι αποκλείεται «*όχι μόνον οποιαδήποτε άμεση άσκηση επιρροής, υπό τη μορφή εντολών, αλλά και πιο έμμεσες μορφές ασκήσεως επιρροής δυνάμενες να κατευθύνουν τις αποφάσεις των οικείων δικαστών*»³⁶.

Η κατ' αυτόν τον τρόπο διεύρυνση του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του άρθρου 19 ΣΕΕ και η ρητή σύνδεσή του με την απαίτηση περί ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης αποτελεί προϊόν αντίδρασης του Δικαστηρίου απέναντι στον κίνδυνο σοβαρής παραβίασης, από συγκεκριμένα κράτη μέλη, των θεμελιωδών αξιών του άρθρου 2 ΣΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των συστημικών ελλείψεων όσον αφορά τη διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και του δικαιώματος πρόσβασης σε ανεξάρτητα και αμερόληπτα δικαστήρια. Οι πρωτοφανείς αυτές εξελίξεις δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστο το περιεχόμενο της έννοιας του «δικαστηρίου κράτους μέλους» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ, μιας αυτόνομης έννοιας του δικαίου της Ένωσης³⁷.

verfassungsblog.de/is-the-organisation-of-national-judiciaries-a-purely-internal-competence/ (προσπελάστηκε 10.03.2020).

31. ΔΕΕ C-274/14, *Banco de Santander*, Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, 01.10.2019, ECLI:EU:C:2019:802, σημ. 5.

32. ΔΕΕ C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, 27.02.2018, ECLI:EU:C:2018:117, σκ. 43-45.

33. ΔΕΕ C-216/18, *Minister for Justice and Equality (Défaillances du système judiciaire)*, 25.07.2018, ECLI:EU:C:2018:586, σκ. 66. Η απόφαση αφορούσε τη σημασία της ανεξαρτησίας των δικα-

στικών συστημάτων των κρατών μελών στο πλαίσιο του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

34. Ibid, σκ. 67.

35. ΔΕΕ C-619/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Indépendance de la Cour suprême)*, 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531, σκ. 76. Έτσι και ΔΕΕ C-192/18, *Επιτροπή/Πολωνία (Indépendance des juridictions de droit commun)*, 05.11.2019, ECLI:EU:C:2019:924, σκ. 112-115.

36. Ibid, ΔΕΕ C-619/18, σκ. 112. Ibid, ΔΕΕ C-192/18, σκ. 120.

37. I.-M. LARION, *The meaning of national court in Article 267 TFEU and the importance of the Court's independence, Challenges of*

V. Η φύση του TEAC – Εκτίμηση του Δικαστηρίου και συμπεράσματα

Υπό το φως της πλέον σύγχρονης νομολογίας σχετικά με το κριτήριο της ανεξαρτησίας, κατανοούμε πλήρως τους ισχυρούς ενδοιασμούς που εξέφρασε ο Γεν. Εισαγγελέας, αλλά και το Δικαστήριο, ως προς την εφαρμογή της απόφασης *Gabalfrisa* κ.λπ. στο πλαίσιο αξιολόγησης της φύσης του TEAC. Προκειμένου, λοιπόν, να εκτιμήσει τις σοβαρές αμφιβολίες που εγείρονται ως προς τη θωράκιση του TEAC έναντι εξωτερικών πιέσεων, το ΔΕΕ εξέτασε εκ νέου το καθεστώς διορισμού και παύσης του προέδρου και των λοιπών μελών των ισπανικών φορολογικών δικαστηρίων εν γένει. Συναφώς, προέκυψε ότι τα μέλη τους υπάγονται αποκλειστικά στο βασικό καθεστώς των υπαλλήλων της Δημόσιας Διοίκησης και όχι – όπως επιτάσσει παγίως η αρχή της ισοβιότητας και όπως προσηύκει σε δικαστικούς λειτουργούς – σε ειδικές ρυθμίσεις καθορίζουσες μέσω ρητών νομοθετικών διατάξεων τις εξαιρετικές εκείνες περιπτώσεις που δικαιολογούν την παύση από τα καθήκοντά τους³⁸. Έτσι, μολονότι κατά την ισπανική νομοθεσία τα μέλη των φορολογικών δικαστηρίων απολαύουν λειτουργικής ανεξαρτησίας, δημιουργούνται εύλογες ανησυχίες ως προς το εάν η ανάκληση ή η ακύρωση του διορισμού τους συνοδεύεται από ειδικές εγγυήσεις δυνάμενες να αποκλείουν αποτελεσματικά τη θραύση της ανεξαρτησίας τους από μη προσήκουσες επεμβάσεις, άμεσες ή έμμεσες, της εκτελεστικής εξουσίας³⁹.

Από την άλλη πλευρά, αν και υφίσταται λειτουργικός διαχωρισμός μεταξύ των φορολογικών αρχών και των φορολογικών δικαστηρίων, τα οποία αποφαίνονται επί των ενστάσεων που υποβάλλονται κατά των αποφάσεων των εν λόγω αρχών – κάτι που αναγνωρίστηκε ήδη στο πλαίσιο της υπόθεσης *Gabalfrisa* κ.λπ. – ορισμένα χαρακτηριστικά της διαδικασίας της έκτακτης προσφυγής επαναφέρουν στο προσκήνιο την προϋπόθεση της ιδιότητας του αποφασίζοντος οργάνου ως τρίτου έναντι των αντιμαχόμενων συμφερόντων. Πιο συγκεκριμένα, έκτακτη προσφυγή κατά των αποφάσεων του TEAC ασκείται αποκλειστικά από τον Γενικό Διευθυντή Φορολογίας του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών, ο οποίος όμως ακολούθως μετέχει στη σύνθεση του ειδικού τμήματος του TEAC που επιλαμβάνεται της προσφυγής αυτής. Στην εν λόγω σύνθεση μετέχει και ο Γενικός Διευθυντής ή ο Διευθυντής της Κρατικής Υπηρεσίας Φορολογικής Διοίκησης από την οποία προέρχεται η πράξη την οποία αφορά η προσβαλλόμενη απόφαση. Ο Γεν. Εισαγγελέας χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη σύνθεση ως ένα «πολύ ιδιάζον γεγονός» που αντιβαίνει προς τη θεμελιώδη αρχή του άρθρου 47 εδ. β' του Χάρτη⁴⁰.

Τελικώς, όπως παρατηρεί το Δικαστήριο, «εξ αυτού προκύπτει σύγχυση μεταξύ της ιδιότητας του μετέχοντος στη διαδικασία έκτακτης προσφυγής και εκείνης του μέλους του οργάνου που επιλαμβάνεται της ίδιας προσφυγής»⁴¹. Δεδομένου του οργανικού, λειτουργικού και θεσμικού δεσμού που υφίσταται μεταξύ του TEAC και του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών, δεν μπορεί να αναγνωριστεί στο TEAC η ιδιότητα τρίτου σε σχέση με τη διοικητική αυτή αρχή. Παράλληλα, το ίδιο το γεγονός ότι η διαδικασία έκτακτης προσφυγής μπορεί να κινηθεί μόνον από τις φορολογικές αρχές θα μπορούσε να λειτουργήσει για το TEAC ως «μορφή αδιόρατης πίεσης», θέτοντας εν αμφιβόλω την ανεξαρτησία του⁴². Συνεπώς, «το TEAC δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας, υπό την εσωτερική της πτυχή, η οποία είναι συμφυής με την ιδιότητα του εθνικού δικαστηρίου»⁴³ και η αίτησή του προδικαστικής απόφασης απορρίπτεται ως απαράδεκτη.

Η υπό σχολιασμό απόφαση έρχεται να επιβεβαιώσει τις ανησυχίες που είχε εκφράσει προ εικοσαετίας ο Γεν. Εισαγγελέας Saggio ως προς τη συγκρότηση και τη λειτουργία των ισπανικών φορολογικών δικαστηρίων. Η πλέον πρόσφατη εξέλιξη της νομολογίας του ΔΕΕ, ιδίως ως προς την απαίτηση περί ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, προφανώς συνέβαλε στο να καταλήξουν – με σχετική ευκολία – Δικαστήριο και Γεν. Εισαγγελέας στο ίδιο συμπέρασμα. Στο πλαίσιο συστηματοποιημένης ερμηνείας της έννοιας της δικαστικής ανεξαρτησίας, η αρχή της ισοβιότητας αναδεικνύεται σε συνήθη και απαραίτητη πτυχή της. Ειδικότερα, επιτάσσει οι περιπτώσεις παύσης των μελών ενός δικαιοδοτικού οργάνου, πριν από τη συμπλήρωση του υποχρεωτικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή πριν από τη λήξη της θητείας τους, να προβλέπονται κατά σαφή και περιοριστικό τρόπο από τον νόμο, «μέσω ρητών νομοθετικών διατάξεων που παρέχουν εγγυήσεις οι οποίες υπερβαίνουν τις προβλεπόμενες από τους γενικούς κανόνες του διοικητικού και του εργατικού δικαίου που εφαρμόζονται σε περίπτωση καταχρηστικής παύσης»⁴⁴. Η αυστηροποίηση της αρχής της ανεξαρτησίας αποκτά μεγαλύτερη σημασία όταν η αρχή αυτή αντιμετωπίζεται ως συνιστώσα της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, που με τη σειρά της αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της αξίας του κράτους δικαίου. Η περίφημη απόφαση για τους Πορτογάλους δικαστές, η οποία συνοψίζει μεγάλο μέρος της σύγχρονης νομολογίας σχετικά με τις απαιτήσεις της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη σημαντική – έστω και έμμεση – απάντηση του

the Knowledge Society, Bucharest, 2019, σ. 597.

38. Σκ. 66-67 της σχολιαζόμενης απόφασης.

39. Ibid, σκ. 69.

40. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 31.

41. Σκ. 74 της σχολιαζόμενης απόφασης.

42. Ibid, σκ. 75 και Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 42.

43. Σκ. 77 της σχολιαζόμενης απόφασης.

44. Ibid, σκ. 60.

Δικαστηρίου στο φαινόμενο της οπισθοδρόμησης του κράτους δικαίου (“rule of law backsliding”) σε συγκεκριμένα κράτη μέλη⁴⁵. Στο μέτρο που, κατά το άρθρο 19 ΣΕΕ, αρμόδια για την τήρηση του δικαίου της Ένωσης είναι, πέραν του ΔΕΕ, και τα εθνικά δικαστήρια, η εγγύηση της ανεξαρτησίας τους είναι πρωταρχικής σημασίας τόσο για τη διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και την ορθή λειτουργία του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής όσο και για την καλλιέργεια αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των δικαστικών συστημάτων των κρατών μελών στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Υπό αυτά τα δεδομένα, ακόμα και η παραμικρή αμφιβολία ως προς τις εγγυήσεις ανεξαρτησίας ενός εθνικού οργάνου δικαιολογεί τον μη χαρακτηρισμό του ως δικαστηρίου κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και, συνεπώς, τη μη συμπερίληψή του στο σύστημα δικαστικής συνεργασίας που ενσαρκώνει ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής.

► Προσφυγή παράβασης κατά κράτους μέλους κατά το άρθρο 260 παρ. 2 ΣΛΕΕ

Υποχρεώσεις του κράτους μέλους για τη θέσπιση νομοθεσίας περί προηγούμενης εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν και κατά την αδειοδότηση και κατασκευή αιολικού πάρκου

Οδηγία 85/337/ΕΟΚ – αδειοδότηση και κατασκευή αιολικού πάρκου – σχέδιο – προηγούμενη εκτίμηση – περιβαλλοντικές επιπτώσεις – άρθρο 260 παρ. 2 ΣΛΕΕ – αρχή της καλόπιστης συνεργασίας – ανάκληση διοικητικής απόφασης – αρχή δικαιολογημένης εμπιστοσύνης – ασφάλεια δικαίου

ΔΕΕ C-261/18, Επιτροπή/Ιρλανδία (Parc éolien de Derrybrien), 12.11.2019, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: Κ. Lenaerts, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2019:955 – Προσφυγή κατά κράτους μέλους

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, το 2003 ξεκίνησαν στο Derrybrien της κομητείας του Galway, στην Ιρλανδία, εργασίες για την κατασκευή αιολικού πάρκου. Το συγκεκριμένο αιολικό πάρκο θα αποτελούσε το μεγαλύτερο σχέδιο επίγειας εκμετάλλευσης αιολικής ενέργειας που εφαρμόστηκε στην Ιρλανδία και ένα από τα σημαντικότερα στην Ευρώπη. Τον Οκτώβριο του 2003, η ισχύς της άδειας που είχε χορηγηθεί για τα δύο πρώτα στάδια των εργασιών έληξε και ο κύριος του έργου ζήτησε την ανανέωσή της, η οποία χορηγήθηκε τον Νοέμβριο του 2003. Στις 16 Οκτωβρίου 2003, στο Derrybrien έγινε μια τερά-

στια κατολίσθηση η οποία προκάλεσε την αποκόλληση περίπου μισού εκατ. κυβικών μέτρων τύρφης που μόλυνε τον ποταμό Owendalulleegh και προκάλεσε τον θάνατο περίπου 50.000 ψαριών. Η έρευνα σχετικά με το ανωτέρω συμβάν κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η περιβαλλοντική καταστροφή σχετιζόταν με τις εργασίες για την κατασκευή του αιολικού πάρκου του Derrybrien¹. Μετά την τήρηση της προδικασίας (προειδοποιητική επιστολή, αιτιολογημένη γνώμη), η Επιτροπή άσκησε προσφυγή δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ² κατά της Ιρλανδίας. Αφενός, η Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι η Ιρλανδία δεν θέσπισε τις απαραίτητες διατάξεις ώστε τα σχέδια που είναι πιθανόν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον να αποτελούν, πριν από τη χορήγηση της άδειας, αντικείμενο διαδικασίας εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σύμφωνα με την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ³ και ότι επέτρεψε την υποβολή αίτησης νομιμοποίησης μετά την ολική ή μερική εκτέλεση των σχεδίων, κατά παράβαση των σκοπών πρόληψης που έχει η εν λόγω Οδηγία. Αφετέρου, η Επιτροπή αμφισβήτησε τις συνθήκες υπό τις οποίες χορηγήθηκαν οι άδειες για την κατασκευή του αιολικού πάρκου του Derrybrien. Το Δικαστήριο, με την απόφασή του επί της υπόθεσης C-215/06⁴ της 3ης Ιουλίου 2008, δέχθηκε και τις δύο αιτιάσεις της Επιτροπής και έκρινε ειδικότερα ότι η Ιρλανδία, παραλείποντας να θεσπίσει όλες τις απαραίτητες διατάξεις ώστε, πριν τη χορήγηση των αδειών για την κατασκευή αιολικού πάρκου και για τις συναφείς δραστηριότητες καθώς και πριν την πραγματοποίηση των εργασιών, να διενεργηθεί εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, σύμφωνα με τα άρθρα 5 έως 10⁵ της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ,

1. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα G. Pitruzzella της σχολιαζόμενης απόφασης, 13.06.2019, ECLI:EU:C:2019:493, σημ. 2-6.
2. Ε. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 544 επ.
3. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1985 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, ΕΕ 1985 L 175/40.
4. ΔΕΚ C-215/06, *Επιτροπή/Ιρλανδία*, 03.07.2008, ECLI:EU:C:2008:380.
5. Το άρθρο 5 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ προέβλεπε τα εξής: «1. Στην περίπτωση των σχεδίων που, κατ' εφαρμογή του άρθρου 4, πρέπει να υποβάλλονται σε εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, σύμφωνα με τα άρθρα 5 έως 10, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε ο κύριος του έργου να παρέχει, υπό την κατάλληλη μορφή, τις πληροφορίες που καθορίζονται στο παράρτημα ΙΙΙ, στο μέτρο που: α) τα κράτη μέλη κρίνουν ότι οι πληροφορίες αυτές ανταποκρίνονται σε ένα δεδομένο στάδιο της διαδικασίας για άδεια και στα ειδικά χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου σχεδίου ή ενός τύπου σχεδίου και των στοιχείων του περιβάλλοντος που ενδέχεται να θιγούν· β) τα κράτη μέλη κρίνουν ότι μπορούν εύλογα να απαιτήσουν από τον κύριο του έργου να συλλέξει τα στοιχεία, λαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, υπόψη τις υπάρχουσες γνώσεις και μεθόδους εκτίμησης. 2. Οι πληροφορίες τις οποίες παρέχει ο κύριος του έργου σύμφωνα με την παράγραφο περιλαμβάνουν τουλάχιστον: – περιγραφή του σχεδίου ως προς τη θέση, το σχεδιασμό και το μέγεθός του, – περιγραφή

45. L. PECH / S. PLATON, Judicial independence under threat: The Court of Justice to the rescue in the *ASJP* case, CML Rev., 2018, σ. 1828.

παραβίασε τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 2⁶,

των μέτρων που μελετώνται προκειμένου να αποφευχθούν, να μειωθούν και, αν είναι δυνατό, να αντιμετωπισθούν οι σημαντικότερες δυσμενείς επιπτώσεις, – τα απαραίτητα στοιχεία για την εξακρίβωση και την εκτίμηση των σημαντικών επιπτώσεων που το σχέδιο προβλέπεται ότι θα έχει στο περιβάλλον, – μία μη τεχνική περίληψη των πληροφοριών που αναφέρονται στην πρώτη, δεύτερη και τρίτη περίπτωση. 3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν, όταν το κρίνουν απαραίτητο, ώστε οι αρχές να παρέχουν, στον κύριο του έργου, τις κατάλληλες πληροφορίες που διαθέτουν». Το άρθρο 6 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ προέβλεπε τα εξής: «1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι αρχές τις οποίες μπορεί να αφορά το σχέδιο, εξαιτίας της ειδικής τους ευθύνης στον τομέα του περιβάλλοντος, να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν γνώμη για την αίτηση αδειας. Προς το σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη ορίζουν τις αρχές των οποίων πρέπει να ζητηθεί η γνώμη, γενικά ή κατά περίπτωση, κατά την υποβολή των αιτήσεων αδειας. Στις αρχές αυτές γνωστοποιούνται οι πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί δυνάμει του άρθρου 5. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η διαβούλευση αυτή ορίζεται από τα κράτη μέλη. 2. Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε: – να τίθεται στα διάθεση του κοινού κάθε αίτηση άδειας, καθώς και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται δυνάμει του άρθρου 5, – να δίνεται στο ενδιαφερόμενο κοινό η δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του πριν αρχίσει το σχέδιο». Το άρθρο 7 της Οδηγίας αυτής προέβλεπε τα εξής: «Όταν ένα κράτος μέλος διαπιστώνει ότι ένα σχέδιο μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον άλλου κράτους μέλους ή αν το ζητήσει ένα κράτος μέλος που μπορεί να υποστεί σημαντικές επιπτώσεις, το κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου πρόκειται να εκτελεστεί το σχέδιο διαβιβάζει στο άλλο κράτος μέλος τις πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί δυνάμει του άρθρου 5 την ίδια στιγμή που τις θέτει στη διάθεση των δικών του υπηκόων. Οι πληροφορίες αυτές χρησιμεύουν ως βάση όλων των αναγκαίων διαβουλεύσεων στα πλαίσια των διμερών σχέσεων των δύο κρατών μελών σε βάση αμοιβαιότητας και ισοδυναμίας». Το άρθρο 8 της εν λόγω Οδηγίας προέβλεπε τα εξής: «Οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται δυνάμει των άρθρων 5, 6 και 7 πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα πλαίσια της διαδικασίας για τη χορήγηση αδειας». Το άρθρο 9 της ίδιας Οδηγίας προέβλεπε τα εξής: «Εφόσον ληφθεί απόφαση, η αρμόδια αρχή ή οι αρμόδιες αρχές θέτουν στη διάθεση του ενδιαφερόμενου κοινού: – το περιεχόμενο της απόφασης και τους όρους που ενδεχομένως συνοδεύουν την απόφαση, – τους λόγους και τις θεωρήσεις στις οποίες θεμελιώθηκε η απόφασή τους, εφόσον αυτό προβλέπεται από τη νομοθεσία των κρατών μελών. Οι λεπτομέρειες που διέπουν την πληροφόρηση αυτή ορίζονται από τα κράτη μέλη. Αν έχουν διαβιβάσει πληροφορίες σε άλλο κράτος μέλος σύμφωνα με το άρθρο 7, ενημερώνεται για την εν λόγω απόφαση και το κράτος αυτό». Το άρθρο 10 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ προέβλεπε τα εξής: «Οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν επηρεάζουν την υποχρέωση των αρμόδιων αρχών να τηρούν τα όρια που επιβάλλονται από τις εθνικές κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις και από την καθιερωμένη νομική πρακτική όσον αφορά το απόρρητο των επιχειρήσεων και το εμπορικό απόρρητο, καθώς και όσον αφορά την προστασία του δημόσιου συμφέροντος. Όταν εφαρμόζεται το άρθρο 7, η διαβίβαση πληροφοριών σε άλλο κράτος μέλος και η λήψη πληροφοριών από άλλο κράτος μέλος υπόκεινται στους περιορισμούς που ισχύουν στο κράτος μέλος όπου πρόκειται να εκτελεστεί το σχέδιο».

6. Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1, 2 και 3 εδ. α' της τροποποιημένης Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ: «1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, πριν χορηγηθεί η άδεια, τα έργα τα οποία ενδέχεται να έχουν σημαντικές

4⁷ και 5 έως 10 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ.

Λόγω της μη συμμόρφωσης της Ιρλανδίας με την ανωτέρω απόφαση, η Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητική επιστολή⁸ (τον Ιούλιο του 2009 και τον Μάρτιο του 2010), αλλά μετά το πέρας των διαβουλεύσεων η Επιτροπή δεν πείστηκε και εκτίμησε ότι εξακολουθούσε να μην έχει επιτευχθεί η συμμόρφωση με τη δεύτερη περίπτωση του σημείου 1 του διατακτικού της ανωτέρω απόφασης. Έτσι, η Επιτροπή άσκησε την προσφυγή κατά το άρθρο 260 παρ. 2 ΣΛΕΕ⁹ με αίτημα να αναγνωριστεί ότι η Ιρλανδία δεν είχε τηρήσει την πρώτη δικαστική απόφαση και, ειδικότερα, κατά το σκέλος ότι δεν είχε διενεργηθεί εκτίμηση

επιπτώσεις στο περιβάλλον λόγω, μεταξύ άλλων, της φύσεως, του μεγέθους ή της θέσεώς τους, να χρειάζονται άδεια και εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Αυτά τα έργα ορίζονται στο άρθρο 4.2. Η εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον μπορεί να διεξάγεται από τα κράτη μέλη στα πλαίσια των υπαρχουσών διαδικασιών παροχής αδειών για σχέδια ή, αν δεν υπάρχει τέτοια διαδικασία, στα πλαίσια άλλων διαδικασιών ή των διαδικασιών που θα θεσπιστούν για την εκπλήρωση των στόχων της παρούσας οδηγίας. [...]3. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, τα κράτη μέλη μπορούν σε εξαιρετικές περιπτώσεις να εξαιρούν, εν όλω ή εν μέρει, ένα ειδικό έργο από την παρούσα οδηγία».

7. Σύμφωνα με το άρθρο 4 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ: «1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 2 παράγραφος 3, τα έργα που απαριθμούνται στο παράρτημα I υποβάλλονται σε εκτίμηση σύμφωνα με τα άρθρα 5 έως 10. 2. Με την επιφύλαξη του άρθρου 2 παράγραφος 3, για τα έργα που απαριθμούνται στο παράρτημα II, τα κράτη μέλη αποφασίζουν βάσει: α) κατά περίπτωση εξέτασης, ή β) κατωτέρων ορίων ή κριτηρίων που καθορίζει το κράτος μέλος, κατά πόσο το έργο θα υποβληθεί σε εκτίμηση σύμφωνα με τα άρθρα 5 έως 10. Τα κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόσουν και τις δύο διαδικασίες που αναφέρονται στα στοιχεία α) και β). 3. Όταν γίνεται κατά περίπτωση εξέταση ή όταν έχουν τεθεί κατώτατα όρια ή κριτήρια για τους σκοπούς της παραγράφου 2, λαμβάνονται υπόψη τα κριτήρια επιλογής που ορίζονται στο παράρτημα III. 4. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι αποφάσεις που λαμβάνει η αρμόδια αρχή σύμφωνα με την παράγραφο 2 δημοσιεύονται».

8. Π.Ι. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκη της Λισσαβώνας, 5η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 359.

9. «2. Εάν η Επιτροπή κρίνει ότι το συγκεκριμένο κράτος μέλος δεν έλαβε τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση της αποφάσεως του Δικαστηρίου, μπορεί να προσφύγει στο Δικαστήριο αφού παράσχει στο κράτος αυτό τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του. Προσδιορίζει το ύψος του κατ' αποκοπήν ποσού ή της χρηματικής ποινής που οφείλει να καταβάλει το κράτος μέλος και το οποίο η Επιτροπή κρίνει κατάλληλο για την περίπτωση. Εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι το συγκεκριμένο κράτος μέλος δεν συμμορφώθηκε με την απόφασή του, μπορεί να του επιβάλει την καταβολή κατ' αποκοπήν ποσού ή χρηματικής ποινής. Η διαδικασία αυτή δεν θίγει το άρθρο 259». Μ.Δ. ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Στοιχεία Συνθήκης της Λισσαβώνας, Σχόλιο – Κείμενο, εκδ. Βασ. Ν. Κατσαρού, Αθήνα, 2010, σ. 142. Γ. ΓΡΥΛΛΟΣ, Άρθρο 260 ΣΛΕΕ, σε: Β. Χριστιανό (επιμ.), Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σσ. 1059-1065. Τ.С. HARTLEY, The foundations of European Union Law, 8th ed., 2014, σσ. 335-339.

περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν τη χορήγηση αδειών για την κατασκευή του αιολικού πάρκου και για τις συναφείς δραστηριότητες.

Με την προσφυγή της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζήτησε από το Δικαστήριο:

- να διαπιστώσει ότι η Ιρλανδία, καθόσον δεν έλαβε τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση της απόφασής του επί της υπόθεσης C-215/06, όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση του σημείου 1 του διατακτικού της απόφασης αυτής, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 260 ΣΛΕΕ·

- να υποχρεώσει την Ιρλανδία να καταβάλει στην Επιτροπή κατ' αποκοπήν ποσό και χρηματική ποινή.

Παρατηρήσεις

Παναγιώτης Ι. Αργαλιάς*

Ι. Σημαντικά νομικά ζητήματα – Εκτίμηση του Δικαστηρίου

Αναφορικά με τα σημαντικότερα νομικά ζητήματα που προέκυψαν κατά την εκδίκαση της σχολιαζόμενης απόφασης αναφέρουμε ότι αρχικά η Ιρλανδία αμφισβήτησε το βάσιμο της προσφυγής, ισχυριζόμενη ότι η ανάκληση των αδειών που χορηγήθηκαν στον φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου δεν ήταν δυνατή σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο της Ιρλανδίας καθόσον είχαν καταστεί απρόσβλητες. Ωστόσο, η Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι η Ιρλανδία υποχρεούνταν να εξαλείψει τις παράνομες συνέπειες που απορρέουν από τη διαπιστωθείσα παράβαση και να προβεί, στο πλαίσιο διαδικασίας τακτοποίησης, σε εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του αιολικού πάρκου σύμφωνα με τις απαιτήσεις της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ.

Με άλλα λόγια, το επίδικο ζήτημα σχετιζόταν με την υποχρέωση και την ευθύνη του κράτους μέλους, ήτοι της Ιρλανδίας, οσάκις έχει εγκριθεί σχέδιο κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ιδίως στην περίπτωση που η άδεια δεν προσβλήθηκε εντός της προθεσμίας που προβλέπει η εθνική νομοθεσία και, επομένως, έχει καταστεί απρόσβλητη εντός της εθνικής έννομης τάξης.

Το ΔΕΕ εκτίμησε ότι η διενέργεια περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν τη χορήγηση αδειών για σχέδια που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον δικαιολογείται από την ανάγκη να λαμβάνει υπόψη η αρμόδια αρχή, κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, όσο το δυνατόν πιο έγκαιρα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις όλων των τεχνικών διαδικασιών σχεδιασμού και λήψης

αποφάσεων, προκειμένου να αποφεύγεται εξαρχής η δημιουργία ρυπάνσεων ή οχλήσεων και όχι να καταπολεμούνται οι συνέπειές τους εκ των υστέρων¹⁰. Το ΔΕΕ σημείωσε ότι αν και η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ δεν προσδιόριζε κυρώσεις, η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας¹¹ δηλώνει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εξαλείφουν τις παράνομες συνέπειες της παραβίασης του δικαίου της Ένωσης. Η ανωτέρω υποχρέωση αναφέρεται σε κάθε όργανο του οικείου κράτους μέλους και, ιδίως, στις εθνικές αρχές, οι οποίες υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να θεραπεύσουν την παράλειψη εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, για παράδειγμα με την ανάκληση ή την αναστολή της ισχύος άδειας που έχει ήδη χορηγηθεί, προκειμένου να προβούν σε τέτοια εκτίμηση¹².

Όσον αφορά τη δυνατότητα εκ των υστέρων θεραπείας τέτοιας παράλειψης, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ δεν απαγορεύει εθνικούς κανόνες οι οποίοι επιτρέπουν, σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις, τη νομιμοποίηση παράτυπων δραστηριοτήτων ή τη θεραπεία των ελαττωμάτων παράτυπων πράξεων υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης, υπό την προϋπόθεση ότι η δυνατότητα αυτή δεν παρέχει στους ενδιαφερομένους την ευκαιρία να καταστρατηγήσουν τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης ή να αποφύγουν να τους εφαρμόσουν¹³. Ωστόσο, η εκτίμηση η οποία διενεργείται στο πλαίσιο διαδικασίας νομιμοποίησης, μετά την κατασκευή και έναρξη λειτουργίας εγκατάστασης, δεν μπορεί να περιορισθεί μόνο στις μελλοντικές επιπτώσεις της στο περιβάλλον, αλλά πρέπει να λάβει υπόψη και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τον χρόνο της δημιουργίας της εγκατάστασης¹⁴.

Έτσι, δεν θα ήταν συμβατό με την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ το να θεωρηθεί άνευ ετέρου ότι τα σχέδια των οποίων η άδεια έχει πλέον καταστεί δικαστικώς απρόσβλητη λόγω παρέλευσης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής που προβλέπει η εθνική νομοθεσία έχουν αδειοδοτηθεί νομίμως από την άποψη της υποχρέωσης διενέργειας εκτίμησης των περιβαλλοντικών τους επιπτώσεων¹⁵.

Το ΔΕΕ σημείωσε επίσης ότι η εθνική νομοθεσία και, ειδικότερα, το Planning and Development (Amendment) Act 2010 ρύθμιζε τη διαδικασία αντικατάστασης άδειας και όριζε ότι από τη στιγμή που κρίνεται, ιδίως με οριστι-

10. Σκ. 73 της σχολιαζόμενης απόφασης.

11. Άρθρο 4 παρ. 3 ΣΛΕΕ.

12. Σκ. 75 της σχολιαζόμενης απόφασης.

13. ΔΕΕ C-196/16 και C-197/16, *Comune di Corridonia*, 26.07.2017, ECLI:EU:C:2017:589, σκ. 37 και 38.

14. *Ibid*, σκ. 41.

15. ΔΕΕ C-348/15, *Stadt Wiener Neustadt*, 17.11.2016, ECLI:EU:C:2016:882, σκ. 43.

* Δ.Ν., Δικηγόρος

κή απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ότι χορηγήθηκε παρανόμως άδεια η οποία αφορά σχέδιο για το οποίο απαιτούνταν εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η αρμόδια αρχή κοινοποιεί γραπτή ειδοποίηση στον φορέα εκμετάλλευσης του έργου, υποχρεώνοντάς τον να υποβάλει αίτηση αντικατάστασης της άδειάς του υποβάλλοντας και διορθωτική δήλωση περιβαλλοντικών επιπτώσεων¹⁶. Επιπροσθέτως, η ανωτέρω νομοθεσία επέτρεπε στον φορέα εκμετάλλευσης σχεδίου εγκριθέντος κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων να ζητήσει την έναρξη της διαδικασίας τακτοποίησης¹⁷.

Ωστόσο, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι, κατά τη λήξη της προθεσμίας που τάχθηκε με την προειδοποιητική επιστολή, η Ιρλανδία δεν είχε προβεί σε νέα εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του αιολικού πάρκου στο πλαίσιο της τακτοποίησης των επίμαχων αδειών και, επομένως, παραβίαζε το δεδικασμένο της απόφασης επί της υπόθεσης C-215/06.

Η Ιρλανδία ισχυρίστηκε, επίσης, ότι δεν μπορούσε να υποχρεώσει τον φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου να ζητήσει κατ' αντικατάσταση άδεια αποδεχόμενη ότι ο φορέας εκμετάλλευσης είναι θυγατρική ανήκουσα κατά 100% σε ημιδημόσιο φορέα, του οποίου η Ιρλανδία κατέχει το 90% των μετοχών. Ωστόσο, προέβαλε ότι ο εν λόγω φορέας είναι ανεξάρτητος όσον αφορά την καθημερινή διαχείριση των δραστηριοτήτων του.

Επίσης, η Ιρλανδία υποστήριξε ότι οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης αντιτίθενται στην ανάκληση διοικητικής απόφασης, η οποία, λόγω παρέλευσης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής, δεν υπόκειται πλέον σε ευθεία προσφυγή και, επομένως, έχει καταστεί απρόσβλητη.

Το ΔΕΕ επανέλαβε την πάγια νομολογία του σύμφωνα με την οποία ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλεστεί διατάξεις, πρακτικές ή καταστάσεις της εσωτερικής του έννομης τάξης προκειμένου να δικαιολογήσει τη μη τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης¹⁸. Επομένως, η Ιρλανδία δεν μπορούσε, προκειμένου να δικαιολογήσει τη μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την απόφαση της 3ης Ιουλίου 2008, να επικαλεστεί εθνικές διατάξεις οι οποίες περιορίζουν τις δυνατότητες κίνησης διαδικασίας τακτοποίησης¹⁹. Επιπλέον, κάθε όργανο του εν λόγω κράτους

μέλους, και άρα και οι δημοτικές του αρχές, υποχρεούνται να λαμβάνουν, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να θεραπεύσουν την παράλειψη εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του αιολικού πάρκου. Το ΔΕΕ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα και έκρινε ότι και η αδράνεια του φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου θα πρέπει να καταλογιστεί στο κράτος καθόσον ο φορέας εκμετάλλευσης ελέγχεται από την Ιρλανδία²⁰.

Αναφορικά με το επιχείρημα της Ιρλανδίας ότι η ανάκληση των διοικητικών αδειών που χορηγήθηκαν παρανόμως στον φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου αντιτίθεται στην ασφάλεια του δικαίου και στην προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, κρίθηκε ότι η διαδικασία λόγω παράβασης κράτους μέλους στηρίζεται στην αντικειμενική διαπίστωση ότι το κράτος μέλος δεν τήρησε τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ή από πράξη του παραγωγού δικαίου και ότι, μολονότι η ανάκληση παράνομης πράξης πρέπει να διατάσσεται εντός εύλογης προθεσμίας και πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο βαθμός εμπιστοσύνης την οποία ο ενδιαφερόμενος είχε, ενδεχομένως, ως προς τη νομιμότητα της πράξης αυτής, εντούτοις μια τέτοια ανάκληση είναι, καταρχήν, δυνατή²¹.

Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Ιρλανδία δεν μπορεί να επικαλεσθεί την ασφάλεια δικαίου και τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του οικείου επιχειρηματία σε κεκτημένα δικαιώματα για να αντιταχθεί στις συνέπειες που απορρέουν από την αντικειμενική διαπίστωση της εκ μέρους της αθέτησης των υποχρεώσεων που υπέχει από την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ όσον αφορά την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων.

Το γεγονός ότι μετά τη λήξη της δέμηνης προθεσμίας ή, αντιστοίχως, της προθεσμίας των οκτώ εβδομάδων που όρισε ο PDAA οι επίμαχες άδειες δεν υπέκειντο πλέον σε ευθεία προσφυγή και οι εθνικές αρχές δεν μπορούσαν να θίξουν την ισχύ τους, δεν σημαίνει ότι τα σχέδια των έργων δεν μπορούν να θεωρηθούν άνευ ετέρου ως νομίμως αδειοδοτηθέντα από την άποψη της υποχρέωσης διενέργειας εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων²². Επιπλέον, το ΔΕΕ τόνισε στο πλαίσιο του συγκεκριμένου επιχειρήματος ότι ο επιχειρηματίας δύναται να ζητήσει από το κράτος, κατ' εφαρμογήν της εθνικής νομοθεσίας, αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη συνεπεία των ενεργειών και των παραλείψεων του εν λόγω κράτους.

16. Άρθρο 177B του μέρους XA του Planning and Development (Amendment) Act 2010 (PDAA).

17. Ibid, άρθρο 177 C.

18. ΔΕΕ C-378/13, *Επιτροπή/Ελλάδα*, 02.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2405, σκ. 29· ΔΕΕ C-433/15, *Επιτροπή/Ιταλία*, 24.01.2018, ECLI:EU:C:2018:31, σκ. 56.

19. Άρθρο 177B και το άρθρο 177C του μέρους XA του PDAA.

20. ΔΕΚC-6/05, *Medipac-Καζαντζίδης*, 14.06.2007, ECLI:EU:C:2007:337, σκ. 43.

21. ΔΕΚ C-508/03, *Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο*, 04.05.2006, ECLI:EU:C:2006:287, σκ. 67 και 68.

22. Σκ. 95 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Καταληκτικά, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Ιρλανδία, καθόσον δεν έλαβε το σύνολο των μέτρων που συνεπάγεται η εκτέλεση της απόφασης της 3ης Ιουλίου 2008, παραβίασε τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 260 παρ. 1 ΣΛΕΕ.

II. Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Η σχολιαζόμενη απόφαση ακολουθεί την πάγια νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με την προσφυγή για παράβαση κράτους μέλους και ερμηνεύει τις ρυθμίσεις του άρθρου 260 ΣΛΕΕ αναφορικά με την παραβίαση απόφασης του ΔΕΕ από κράτος μέλος. Ωστόσο, η συγκεκριμένη επίδικη περίπτωση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από κάποιες ιδιαίτερες που παρουσιάζει:

Πρώτον, η ανάκληση των διοικητικών πράξεων και η έννοια της διαδικαστικής αυτονομίας του κράτους μέλους υποχωρούν στο πλαίσιο της αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ και ειδικότερα του προστατευτικού σκοπού της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ.

Δεύτερον, η αρχή της ασφάλειας του δικαίου και η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικούμενου υποχωρούν ενόψει της απαραίτητης ορθής εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον με τον προσήκοντα τρόπο. Ας σημειωθεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση ο φορέας εκμετάλλευσης μπορεί να ζητήσει αντικατάσταση της άδειας και, με τον τρόπο αυτό, να περιορίσει την ενδεχόμενη ζημία του ή ακόμη και να ζητήσει αποζημίωση για την παράβαση του δικαίου της ΕΕ από την πλευρά του κράτους μέλους.

Τρίτον, στην προσφυγή του άρθρου 260 ΣΛΕΕ εκείνο που ενδιαφέρει είναι εάν η μη εφαρμογή της απόφασης του ΔΕΕ καταλογίζεται στο κράτος. Από τη στιγμή, βέβαια, που καταλογίζεται στο κράτος, η αυτονομία του κράτους ως προς τις εθνικές διοικητικές προθεσμίες παραμερίζεται προς όφελος της προστασίας του περιβάλλοντος και της αποτελεσματικότερης εφαρμογής της πολιτικής ενέργειας.

Έτσι, λοιπόν, η συγκεκριμένη απόφαση αποτελεί και ένα παράδειγμα της αρχής της ενσωμάτωσης²³ με την έννοια ότι η ενεργειακή πολιτική θα πρέπει συνεκτικά και να συνυπολογίζει τους στόχους του περιβάλλοντος και τις συνέπειες που ένα ενεργειακό έργο, όπως η κατασκευή ενός αιολικού πάρκου, επιφέρει στο περιβάλλον.

► Έλεγχος διττού αξιοποιήσιμου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ και ασφάλεια δικαίου

Κρίσιμο δίκαιο για την εφαρμογή της εξαίρεσης από τον έλεγχο διττού αξιοποιήσιμου είναι αυτό που ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης

23. Άρθρο 11 ΣΛΕΕ.

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – άρθρο 2 παρ. 2 – εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης – κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιοποιήσιμου της πράξης – προϋποθέσεις – αξιόποινη πράξη τιμωρούμενη από το κράτος μέλος έκδοσης με στερητική της ελευθερίας ποινή ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών – τροποποίηση της ποινικής νομοθεσίας του κράτους μέλους έκδοσης μεταξύ της ημερομηνίας των πραγματικών περιστατικών και της ημερομηνίας έκδοσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης – χρονικά εφαρμοστέος νόμος που πρέπει να ληφθεί υπόψη για να εξακριβωθεί αν το ανώτατο όριο ποινής είναι τουλάχιστον τρία έτη

ΔΕΕ C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen - Double incrimination), 03.03.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: L. S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2020:142 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, και υποβλήθηκε από το Εφετείο Γάνδης (Βέλγιο) στο πλαίσιο της εκτέλεσης, στο Βέλγιο, ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος από την Audiencia Nacional (ανώτερο ειδικό δικαστήριο, Ισπανία) σε βάρος του X.

Το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 προβλέπει ότι για τις κατηγορίες αξιοποιήσιμων πράξεων που απαριθμούνται στην εν λόγω Απόφαση-πλαίσιο, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται η τρομοκρατία, η εκτέλεση του ΕΕΣ λαμβάνει χώρα χωρίς έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου της πράξης από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ, εφόσον η πράξη για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ τιμωρείται στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος με στερητική της ελευθερίας ποινή ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών.

Ως προς τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, αυτά αφορούν τον X, ο οποίος καταδικάστηκε το 2017 από το ανώτατο ειδικό δικαστήριο της Ισπανίας για πράξεις που διέπραξε κατά τα έτη 2012 και 2013 και οι οποίες στοιχειοθετούν, με βάση το ισπανικό δίκαιο, τα εγκλήματα της εξύμνησης της τρομοκρατίας και του εξευτελισμού των θυμάτων της τρομοκρατίας, στη μέγιστη ποινή φυλάκισης δύο ετών. Κατόπιν της μετάβασης του ενδιαφερομένου από την Ισπανία στο Βέλγιο, η αρμόδια δικαστική αρχή εξέδωσε ΕΕΣ με σκοπό την παράδοσή του στις ισπανικές αρχές και την έκτιση της επιβληθείσας σε αυτόν ποινής. Η βελγική αρχή εκτέλεσης του εκδοθέντος σε βάρος του X ΕΕΣ ζήτησε από την ισπανική αρχή συμπληρωματικές πληροφορίες προκειμένου να διαπιστώσει εάν είναι εφαρμοστέο, στην προκειμένη περίπτωση, το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 και,

επομένως, εάν η παράδοση του Χ στις ισπανικές αρχές πρέπει να λάβει χώρα χωρίς έλεγχο του διττού αξιόποινου της πράξης για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ, ως πράξης εμπίπτουσας στην κατηγορία της «τρομοκρατίας». Από τις πληροφορίες που παρασχέθηκαν από την ισπανική αρχή έκδοσης του ΕΕΣ προκύπτει ότι η διάταξη που τυποποιεί το έγκλημα που διέπραξε ο Χ τροποποιήθηκε το 2015, και η ανώτατη ποινή που προβλέπεται για αυτή είναι πλέον 3, και όχι 2, έτη. Το εθνικό δικαστήριο διερωτάται αν για την εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο για το ΕΕΣ θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η διάταξη ως ίσχυε κατά τον χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης ή κατά τον χρόνο έκδοσης του ΕΕΣ. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, θα πληρούνταν, εν προκειμένω, και οι δύο προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 2 παρ. 2 για την παράδοση του εκζητούμενου χωρίς έλεγχο του διττού αξιόποινου. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει αίτηση για έκδοση προδικαστικής απόφασης από το Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο προβαίνει σε ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 λαμβάνοντας υπόψη το γράμμα, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και τον σκοπό του. Ενώ από το γράμμα της εν λόγω διάταξης δεν μπορεί να αντληθεί κάποιο συμπέρασμα για το ποιο χρονικά εφαρμοστέο δίκαιο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ, το Δικαστήριο, με βάση το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η διάταξη αλλά και τον σκοπό που αυτή εξυπηρετεί, καταλήγει ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν εφαρμόζεται το άρθρο 2 παρ. 2 και, επομένως, εάν πρέπει να λάβει χώρα παράδοση χωρίς έλεγχο του διττού αξιόποινου, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο που ίσχυε στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης για την οποία εκδόθηκε ΕΕΣ.

Πιο συγκεκριμένα, τονίζει ότι κατά την εκτίμηση του άρθρου 2 παρ. 1 της Απόφασης-πλαίσιο η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να λαμβάνει υπόψη την ποινή που επιβλήθηκε πράγματι στον εκζητούμενο και όχι αυτή που θα μπορούσε, κατά τον χρόνο εκτέλεσης του ΕΕΣ, να του επιβληθεί δυνάμει του δικαίου του κράτους μέλους έκδοσης. Αντίστοιχα, και δεδομένης της ανάγκης συνεκτικής εφαρμογής των δύο πρώτων παρ. του άρθρου 2, προκειμένου να εκτιμηθεί εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 2 παρ. 2 θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο που εφαρμόστηκε πράγματι στη συγκεκριμένη υπόθεση και όχι οι μεταγενέστερες τροποποιήσεις. Άλλωστε, το συμπέρασμα αυτό επιρρωνύεται και από την τελεολογία της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584, η οποία έγκειται στην ταχεία εκτέλεση των ΕΕΣ. Θα ήταν αντίθετη με τον εν λόγω σκοπό η απαίτηση να εξετάζει κάθε φορά η δικαστική αρχή εκτέλεσης ενός ΕΕΣ το

εφαρμοστέο χρονικά δίκαιο στο κράτος μέλος έκδοσης και να ελέγχει εάν έχουν λάβει χώρα μεταγενέστερες των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης τροποποιήσεις των εφαρμοστέων διατάξεων.

Επιπλέον, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι μια διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 θα έθιγε την ασφάλεια δικαίου, ενώ επιπλέον θα επέτρεπε σε κάθε κράτος μέλος να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης τροποποιώντας τις προβλεπόμενες ποινές για τις αξιόποινες πράξεις που εντάσσονται σε αυτό. Τέλος, διευκρινίζει ότι, ακόμα και αν δεν τυγχάνει εν προκειμένω εφαρμογής το άρθρο 2 παρ. 2, αυτό δεν σημαίνει ότι το ΕΕΣ κατά του Χ δεν θα εκτελεστεί, αλλά ότι εναπόκειται στη δικαστική αρχή εκτέλεσης να εφαρμόσει τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 4 της Απόφασης-πλαίσιο και να εκτελέσει το ΕΕΣ αφού εξετάσει το κριτήριο του διττού αξιόποινου σε σχέση με τη συγκεκριμένη πράξη για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ.

Παρατηρήσεις

Έλλη Τσιτσιπά*

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Απόφαση-πλαίσιο 2002/584 αποτελεί το πρώτο συγκεκριμένο παράδειγμα εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις¹. Η εν λόγω αρχή στηρίζεται με τη σειρά της σε ένα υψηλό επίπεδο εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών². Οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της αμοιβαίας αναγνώρισης επελέγησαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε ως τα θεμέλια της δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών³ έναντι της τεχνικής της εναρμόνισης των εθνικών δικαίων⁴. Ωστόσο, από τη συγκεκριμένη επιλογή έχουν αναδειχθεί αρκετά προβλήματα κατά την εφαρμογή της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 που οφείλονται στον μεγάλο βαθμό δι-

* ΜΔΕ, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη» ΚΔΕΟΔ

1. Αιτιολογική σκ. 6 της Απόφασης-πλαίσιο.

2. Ibid, αιτιολογική σκ. 10.

3. Συμπεράσματα της Προεδρίας, Τάμπερε, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999, σημ. 33, διαθέσιμο σε: <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>.

4. S. ALEGRE / M. LEAF, Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Far Too Soon? Case Study – the European Arrest Warrant, ELJ, 2004, σ. 201. Για τη σχέση μεταξύ των δύο μεθόδων, βλ. A. SUOMINEN, The Sensitive Relationship Between the Different Means of Legal Integration: Mutual Recognition and Approximation, σε: C. Brière / A. Weyembergh (επιμ.), The Needed Balances in EU Criminal Law, Past, Present and Future, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2018.

αφοροποίησης των εθνικών δικαίων των κρατών μελών και στο γεγονός ότι ο ενιαίος, χωρίς εσωτερικά σύνορα⁵, χώρος εντός του οποίου κυκλοφορούν, αναγνωρίζονται και εκτελούνται οι δικαστικές αποφάσεις εκάστου των κρατών μελών δεν αποτελεί ενιαία δικαιοδοσία, αλλά το δίκαιο σε αυτόν παραμένει «εδαφικό»⁶. Σε αυτό το πλαίσιο, η υπό σχολιασμό απόφαση αναδεικνύει δύο αλληλένδετα ζητήματα: πρώτον, αυτό της κατάργησης του ελέγχου του διττού αξιολογίου κατά την εκτέλεση ενός ΕΕΣ και, δεύτερον, αυτό της επίδρασης που δύναται να έχει μεταγενέστερη νομοθετική μεταβολή εθνικού δικαίου κατά τη λήψη απόφασης για την εκτέλεση ενός ΕΕΣ και την εφαρμογή εκ μέρους της δικαστικής αρχής εκτέλεσης των διατάξεων της Απόφασης-πλαίσιο για την κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιολογίου.

II. Η κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιολογίου στο σύστημα του ΕΕΣ

Σκοπός της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 είναι να αντικαταστήσει τη διαδικασία έκδοσης μεταξύ κυβερνήσεων με μια διαδικασία παράδοσης μεταξύ δικαστικών αρχών, η οποία χαρακτηρίζεται από την ταχεία εκτέλεση των εκδοθέντων ΕΕΣ με την τήρηση ελάχιστων διατυπώσεων. Η Απόφαση-πλαίσιο αποτέλεσε ένα πρωτοπόρο εργαλείο σε σχέση με την παραδοσιακή διαδικασία έκδοσης που ακολουθούσαν μέχρι τότε τα κράτη μέλη βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Έκδοσης που έχει υπογραφεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, αφαίρεσε, με ελάχιστες εξαιρέσεις, από τα κράτη μέλη τη δυνατότητα να αρνούνται την έκδοση των υπηκόων τους μέσω της κατάργησης της ρήτρας ιθαγένειας και, δεύτερον, κατήργησε τον έλεγχο του διττού αξιολογίου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ που εκδίδονται για αξιόποινες πράξεις που εμπίπτουν σε μια από τις 32 κατηγορίες εγκλημάτων που απαριθμούνται στο άρθρο 2 παρ. 2 αυτής, υπό την προϋπόθεση ότι τα εγκλήματα αυτά τιμωρούνται στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος με ποινή ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον 3 ετών.

Η τελευταία επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη αποτέλεσε στην πράξη έναν συμβιβασμό, καθώς η αρχική πρόταση της Επιτροπής για την Απόφαση-πλαίσιο καταργούσε καθολικά τον έλεγχο του διττού αξιολογίου ως προϋπό-

5. Βλ. το άρθρο 3 παρ. 2 της ΣΕΕ, το οποίο ορίζει τον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης ως έναν χώρο «χωρίς εσωτερικά σύνορα, μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων σε συνδυασμό με κατάλληλα μέτρα όσον αφορά τους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα, το άσυλο, τη μετανάστευση και την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας».

6. V. MITSILEGAS, *Conceptualising Mutual Trust in European Criminal Law. The Evolving Relationship between Legal Pluralism and Rights-Based Justice in the European Union*, σε: E. Brouwer / D. Gerard (επιμ.), *Mapping Mutual Trust: Understanding and Framing the Role of Mutual Trust in EU Law*, *EUI Working Paper MWP 2016*, σ. 23 επ.

θεση για την εκτέλεση ενός ΕΕΣ⁷. Έτσι, το μοντέλο που επιλέχθηκε τελικά βασίζεται, αφενός, στην ύπαρξη μιας λίστας εγκλημάτων σχετικά με τα οποία καταργείται η δυνατότητα της δικαστικής αρχής εκτέλεσης να ελέγξει εάν η πράξη για την οποία εκδόθηκε ΕΕΣ τυποποιείται ως έγκλημα και στο δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης και, αφετέρου, στη διατήρηση της σχετικής δυνατότητας για τα υπόλοιπα εγκλήματα⁸.

Η συμβατότητα της κατάργησης του ελέγχου του διττού αξιολογίου με τα θεμελιώδη δικαιώματα και, συγκεκριμένα, με την αρχή της νομιμότητας και την αρχή της ισότητας αποτέλεσε το αντικείμενο της πρώτης απόφασης του ΔΕΚ επί προδικαστικού ερωτήματος σχετικά με την εγκυρότητα της Απόφασης-πλαίσιο. Στην εμβληματική του απόφαση επί της υπόθεσης *Advocaten voor de Wereld*⁹, το Δικαστήριο έκρινε το άρθρο 2 παρ. 2 καθ' όλα συμβατό τόσο με την αρχή της ισότητας όσο και με την αρχή της νομιμότητας¹⁰. Πρόσθεσε, μάλιστα, ότι η έλλειψη ορισμού στο κείμενο της Απόφασης-πλαίσιο των 32 κατηγοριών εγκλημάτων δεν συνεπάγεται παράβαση της αρχής της νομιμότητας, καθώς εναπόκειται στο κάθε κράτος μέλος κατά την τυποποίηση των συγκεκριμένων αδικημάτων στο ποινικό του δίκαιο να σεβαστεί την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*¹¹, ώστε, ακόμα και ένα κράτος μέλος να αναπαράγει λέξη προς λέξη τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 2 στο εθνικό του δίκαιο κατά την υιοθέτηση εθνικών μέτρων μεταφοράς της Απόφασης-πλαίσιο, να μην υφίσταται παραβίαση της αρχής της νομιμότητας¹².

7. Βλ. σχετικά Πρόταση Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες μεταξύ κρατών μελών, COM/2001/0522 τελικό, ΕΕ 2001 C 332/305. Η συγκεκριμένη πρόταση για την ολοσχερή κατάργηση της αρχής του διττού αξιολογίου συνοδευόταν από τη δυνατότητα κάθε κράτους μέλους να καταρτίσει μια «αρνητική λίστα» με εγκλήματα για τα οποία διατηρούσε την ευχέρεια να αρνηθεί την εκτέλεση του εντάλματος, ακόμα και αν τυποποιούνταν ως εγκλήματα στο κράτος μέλος έκδοσης.

8. Για το ιστορικό υιοθέτησης της Απόφασης-πλαίσιο, βλ. N. KEIJZER, *The European Arrest Warrant Framework Decision between Past and Future*, σε: E. Guild (επιμ.), *Constitutional challenges to the European arrest warrant*, Wolf Legal Publishers Nijmegen, The Netherlands, 2006, σ. 20 επ.

9. ΔΕΚ C-303/05, *Advocaten voor de Wereld*, 03.05.2007, ECLI:EU:C:2007:261.

10. Βλ. αναλυτικά επί της συγκεκριμένης απόφασης, I. ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ, *Το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και η αρχή του διττού αξιολογίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 90 επ.

11. Βέβαια, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η συγκεκριμένη αρχή δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση της λήψης απόφασης για την εκτέλεση ενός ΕΕΣ, όπως θα επισημανθεί κατωτέρω στις καταληκτικές παρατηρήσεις.

12. ΔΕΚ C-303/05, ό.π., σκ. 52.

Από τη διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 2 δεν προκύπτει ωστόσο αν για τον έλεγχο των προϋποθέσεων εφαρμογής του θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος που ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης ή, εφόσον μεσολαβήσει νομοθετική μεταβολή, αυτό που ισχύει κατά τον χρόνο λήψης απόφασης για την εκτέλεση του ΕΕΣ.

Πρόκειται για ένα ενδεχόμενο που μπορεί να εμφανιστεί πολλές φορές στην πράξη, δεδομένου ότι το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην εκτέλεση ενός ΕΕΣ και την πράξη για την οποία αυτό εκδόθηκε μπορεί να είναι αρκετά μεγάλο, ενώ μπορεί να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την υπόθεση και το εκάστοτε κράτος μέλος¹³. Κατά το διάστημα αυτό, το κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να νομοθετεί και να τροποποιεί τον ποινικό του κώδικα. Το ερώτημα που αναπόφευκτα γεννάται είναι αν μια νομοθετική μεταβολή, όπως αυτή του ισπανικού ποινικού κώδικα στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία συνίσταται στην αύξηση της ανώτατης προβλεπόμενης ποινής στα 3 έτη, ήτοι το όριο που θέτει το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 για την κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιοποιήσιμου, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από το κράτος μέλος εκτέλεσης του ΕΕΣ κατά τη λήψη της σχετικής απόφασης.

Το Δικαστήριο με τη συγκεκριμένη απόφαση απαντά, ευλόγως, αρνητικά στο συγκεκριμένο ερώτημα καθώς, όπως είναι αυτονόητο, δεν είναι δυνατό το εφαρμοστέο στην εκάστοτε υπόθεση δίκαιο να διαφέρει από αυτό που λαμβάνεται υπόψη από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης του εντάλματος προκειμένου να διαπιστώσει αν μπορεί να κάνει έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου ή όχι¹⁴.

Πράγματι, οι νομοθετικές μεταβολές συχνά ανακινούν ζητήματα διαχρονικού δικαίου και για τον λόγο αυτό προβλέπονται μεταβατικές διατάξεις που εγγυώνται την ασφάλεια δικαίου. Ωστόσο, τέτοιο ζήτημα διαχρονικού δικαίου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δημιουργείται εν προκειμένω, εφόσον στον ενδιαφερόμενο επιβλήθηκε ποινή με βάση τον ποινικό κώδικα ως ίσχυε πριν την τρο-

ποποίηση του 2015. Το ίδιο δίκαιο θα πρέπει να εφαρμοστεί, αυτονόητα, και κατά την υπαγωγή ή όχι της συγκεκριμένης περίπτωσης στην εξαίρεση από τον έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου που προβλέπει το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο, όπως επιτάσσει η ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικότητας του συστήματος του ΕΕΣ και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

III. Η αποτελεσματικότητα του συστήματος του ΕΕΣ και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων

Η ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού που θεσπίζεται με την Απόφαση-πλαίσιο 2002/584 προτάσσεται τόσο από τα κράτη μέλη, που υποστηρίζουν ότι το κρίσιμο δίκαιο για την υπαγωγή μιας υπόθεσης στην εξαίρεση ελέγχου του διττού αξιοποιήσιμου είναι αυτό που ισχύει κατά τον χρόνο εκτέλεσης του ΕΕΣ, όσο και από το Δικαστήριο, το οποίο τελικά απορρίπτει το συγκεκριμένο επιχείρημα.

Ο Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις του εύστοχα διακρίνει μεταξύ της «ατομικής αποτελεσματικότητας» και της «δομικής αποτελεσματικότητας»¹⁵. Η πρώτη, την οποία προτάσσουν οι δύο εμπλεκόμενες κυβερνήσεις στη συγκεκριμένη υπόθεση αλλά και ο Procureur-General του Βελγίου, συνεπάγεται την αποτελεσματικότητα στη συγκεκριμένη υπόθεση, η οποία μεταφράζεται στην εκτέλεση του ΕΕΣ που εκδόθηκε κατά του Χ και την παράδοσή του στις ισπανικές αρχές. Η δεύτερη, που χρησιμοποιείται από το Δικαστήριο κατά τη θεμελίωση της κρίσης του, είναι αυτή που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την τελεολογική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης, καθώς αναφέρεται στην αποτελεσματικότητα του μηχανισμού που εισήγαγε η Απόφαση-πλαίσιο για το ΕΕΣ και συναρτάται με τον γενικότερο σκοπό που αυτή επιδιώκει.

Ο σκοπός αυτός συνίσταται στην ταχεία και χωρίς ιδιαίτερες διατυπώσεις εκτέλεση των ΕΕΣ που εκδίδονται από τα κράτη μέλη, αλλά όχι μόνο σε αυτό. Το άρθρο 1 παρ. 3 της Απόφασης-πλαίσιο καθιστά φανερό ότι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί παράγοντα που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την έκδοση και εκτέλεση ενός ΕΕΣ και δεν θα πρέπει να παραβλέπεται στο όνομα του αυτοματισμού και της ταχείας εκτέλεσης κάθε ΕΕΣ που εκδίδεται εντός της Ένωσης. Όπως αναφέρει εύστοχα και ο Γεν. Εισαγγελέας¹⁶, αν μοναδικός σκοπός του συστήματος της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 ήταν η διασφάλιση της εκτέλεσης ΕΕΣ σε κάθε περίπτωση, ο ενωσιακός νομοθέτης δεν θα είχε προβλέψει λόγους άρνησης ή διαφορετικά καθεστώτα παράδοσης. Επιπλέον, η ερμηνεία μιας διάταξης δεν είναι δυνατόν

13. J. GOLDSMITH, EAW Rights-Analysis of the implementation and operation of the European Arrest Warrant from the point of view of defence practitioners, Council of Bars and Law Societies of Europe, Brussels/Hague, 2016, σ. 25 επ.

14. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το συγκεκριμένο συμπέρασμα του Δικαστηρίου, αλλά και του Γεν. Εισαγγελέα, βασίζεται στην ερμηνεία του παραρτήματος της Απόφασης-πλαίσιο στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 8 αυτής σχετικά με τα στοιχεία που πρέπει να παρέχονται από τη δικαστική αρχή έκδοσης του ΕΕΣ προς τη δικαστική αρχή εκτέλεσης αυτού. Το επιχείρημα ορισμένων κυβερνήσεων σχετικά με την έλλειψη ερμηνευτικής αξίας των παραρτημάτων δεν αναφέρθηκε καθόλου από το Δικαστήριο, ενώ απορρίφθηκε με μεγάλη ευκολία από τον Γεν. Εισαγγελέα στις Προτάσεις του (σημ. 61).

15. ΔΕΕ C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen - Double incrimination), Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, 26.11.2019, ECLI:EU:C:2019:1011, σημ. 86.

16. Ibid, σημ. 85.

να στηριχθεί στην «ατομική αποτελεσματικότητα» ή, με άλλα λόγια, στις συγκεκριμένες περιστάσεις μιας συγκεκριμένης υπόθεσης και στο εάν θα εκτελεστεί το ΕΕΣ κατά ενός συγκεκριμένου προσώπου ή όχι¹⁷.

Η εκτίμηση του αν μια υπόθεση υπάγεται στο άρθρο 2 παρ. 2 και, επομένως, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να παραδώσει τον εκζητούμενο χωρίς να προβεί σε έλεγχο διττού αξιοποίνου με βάση την ποινή που προβλέπεται για τη συγκεκριμένη πράξη κατά τον χρόνο εκτέλεσης του εντάλματος θέτει, μάλιστα, εν αμφιβόλω την αρχή της ασφάλειας δικαίου. Κατά τον τρόπο αυτό, θα δινόταν στο κράτος μέλος η δυνατότητα να τροποποιήσει τη νομοθεσία του αυξάνοντας την ανώτατη επιβαλλόμενη ποινή για τις πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 2 παρ. 2, ώστε να ικανοποιείται το ποσοτικό κριτήριο της ανώτατης επιβαλλόμενης ποινής τουλάχιστον 3 ετών, και συνακόλουθα να στερήσει τη δυνατότητα επίκλησης της έλλειψης διττού αξιοποίνου από πρόσωπα τα οποία θα είχαν την εν λόγω δυνατότητα αν δεν είχε μεσολαβήσει νομοθετική μεταβολή¹⁸. Μάλιστα, η συγκεκριμένη επέκταση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 2 παρ. 2 θα μπορούσε να βασιστεί και σε άλλα κριτήρια, όπως το δίκαιο που ίσχυε κατά τον χρόνο έκδοσης του ΕΕΣ ή αυτό που ίσχυε κατά τον χρόνο παραλαβής του ΕΕΣ από το κράτος μέλος εκτέλεσης¹⁹.

Το Δικαστήριο, ωστόσο, καθιστά σαφές ότι το κρίσιμο δίκαιο για την εκτίμηση εφαρμογής του άρθρου 2 παρ. 2 είναι αυτό που πράγματι εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση, με αποτέλεσμα μεταγενέστερες νομοθετικές μεταβολές να μην πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης. Άλλωστε, ο σκοπός της ταχείας εκτέλεσης ενός ΕΕΣ θα υπονομευόταν αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης όφειλε να ελέγχει προτού αποφασίσει για την εκτέλεση ενός ΕΕΣ εάν μεσολάβησε νομοθετική μεταβολή στο κράτος μέλος έκδοσης που να οδηγεί στην υπαγωγή μιας υπόθεσης στο άρθρο 2 παρ. 2.

Τέλος, το Δικαστήριο προβαίνει σε μια ακόμα διαπίστωση, η οποία αντιτάσσεται στο επιχείρημα της ισπανικής και της βελγικής κυβέρνησης και του Procureur-General του Βελγίου περί διασφάλισης της «ατομικής αποτελεσματικότητας» της Απόφασης-πλαίσιο στη συγκεκριμένη υπόθεση. Το γεγονός ότι μια υπόθεση δεν υπάγεται στο άρθρο 2 παρ. 2 για την κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιοποίνου δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι δεν θα λάβει χώρα η εκτέλεση του ΕΕΣ και η παράδοση του εκζητούμενου. Η εκτέλεση είναι δυνατή, εφόσον η δικαστική αρχή εκτέλεσης καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η πράξη

για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ συνιστά αξιόποινη πράξη και με βάση το δίκαιο του κράτους μέλους αυτού²⁰.

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η κρίση του Δικαστηρίου στη συγκεκριμένη απόφαση είναι σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενη και δεν δημιουργεί αυτή καθαυτήν ιδιαίτερους προβληματισμούς. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ανακύπτουν και δύο επιπλέον αλληλένδετα ζητήματα, τα οποία ωστόσο δεν αποτέλεσαν το αντικείμενο προδικαστικών ερωτημάτων και, επομένως, ορθώς, δεν αντιμετωπίστηκαν από το Δικαστήριο. Πρόκειται για το ζήτημα του ορισμού του εγκλήματος της τρομοκρατίας και αυτό της προσβολής της ελευθερίας της έκφρασης.

Αξίζει να σημειωθεί σχετικά ότι η υιοθέτηση της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 συμπεριλαμβάνεται σε μια σειρά μέτρων που ελήφθησαν από την τότε Κοινότητα ως απάντηση στις τρομοκρατικές επιθέσεις της 9ης Σεπτεμβρίου 2001. Στα μέτρα αυτά εμπίπτει και η Απόφαση-πλαίσιο 2002/475 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας²¹, η οποία έχει ως στόχο της τη σύγκλιση των δικαίων των κρατών μελών ως προς τον ορισμό του συγκεκριμένου εγκλήματος. Το εάν τα εγκλήματα που τυποποιούνται στον ισπανικό ποινικό κώδικα ως εξύμνηση της τρομοκρατίας και εξευτελισμός των θυμάτων της τρομοκρατίας εμπίπτουν στον ορισμό της τρομοκρατίας με βάση τη σχετική Απόφαση-πλαίσιο και, επομένως, στην κατηγορία της «τρομοκρατίας» του άρθρου 2 παρ. 2 είναι κάτι που δεν φαίνεται να αμφισβητείται με βάση, τουλάχιστον, τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην απόφαση του Δικαστηρίου και στις Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα. Επίσης, δεν αντιμετωπίζεται το ζήτημα εάν η τυποποίηση των συγκεκριμένων πράξεων ως εγκλημάτων τρομοκρατίας θίγει την ελευθερία έκφρασης, εν προκειμένω του Χ, ως τραγουδιστή ραπ μουσικής.

Μια ακόμα παρατήρηση είναι κρίσιμη εν προκειμένω σχετικά με την αρχή της νομιμότητας, η οποία αποτελεί ειδικότερη έκφανση της αρχής της ασφάλειας δικαίου και θεμελιώνεται στο άρθρο 49 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο ενδιαφερόμενος προέβαλε ενώπιον του Δικαστηρίου επιχειρήματα σχετικά με την παραβίαση της συγκεκριμένης αρχής, υποστηρίζοντας ότι αυτή εφαρμόζεται κατά την εκτέλεση ενός ΕΕΣ. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Γεν. Εισαγγελέας²², αλλά και σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ για το αντίστοιχο άρθρο 7 της ΕΣΔΑ που θεμελιώνει την εν λόγω

17. Σκ. 40 της σχολιαζόμενης απόφασης.

18. Ibid, σκ. 39.

19. Βλ. σχετικά Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 87.

20. Σκ. 42 της σχολιαζόμενης απόφασης.

21. Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, ΕΕ 2002 L 164/3.

22. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα, ό.π., σημ. 92 επ.

αρχή²³, η δικαστική συνεργασία σχετικά με την εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, όπως είναι για παράδειγμα η συνεργασία στο πλαίσιο της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584, δεν συνεπάγεται την επιβολή ποινής, ώστε να τίθεται ζήτημα εφαρμογής της αρχής της νομιμότητας.

Τέλος, αξίζει να αναρωτηθούμε ποια θα ήταν η στάση των δικαστικών αρχών έκδοσης και εκτέλεσης του ΕΕΣ και η κρίση του Δικαστηρίου εάν η μεταγενέστερη των πραγματικών περιστατικών νομοθετική μεταβολή οδηγούσε στο αντίστροφο αποτέλεσμα, εάν δηλαδή η προβλεπόμενη ανώτατη ποινή ήταν αρχικά 3 ετών, ικανοποιώντας έτσι το ποσοτικό κριτήριο του άρθρου 2 παρ. 2, και μετά την τροποποίησή της μειωνόταν στα 2 έτη. Μια τέτοια

τροποποίηση θα οδηγούσε σαφώς σε ευνοϊκότερα για τον ενδιαφερόμενο αποτελέσματα, ωστόσο ακολουθώντας το σκεπτικό του Δικαστηρίου στην υπό κρίση υπόθεση καταλήγουμε ότι και πάλι το κρίσιμο δίκαιο για την υπαγωγή μιας υπόθεσης στο άρθρο 2 παρ. 2 είναι αυτό που πράγματι εφαρμόστηκε στη συγκεκριμένη υπόθεση. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την ανάγκη διαφύλαξης της συνεκτικής εφαρμογής της Απόφασης-πλαίσιο και της ασφάλειας δικαίου αλλά και από το γεγονός ότι η αρχή της νομιμότητας, και η ειδικότερη αρχή *lex mitior*, δεν εφαρμόζονται κατά την εκτέλεση ενός ΕΕΣ.

---

23. ΕΔΔΑ *Szabó κατά Σουηδίας* (Προσφυγή Νο 28578/03), απόφαση της 27ης Ιουνίου 2006.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Νοέμβριος 2019 – Ιανουάριος 2020)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 3 – Απαγόρευση των βασανιστηρίων

Υπόθεση A. κατά Ρωσίας (Προσφυγή No 37735/09), απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2019

παράνομη σύλληψη – ανήλικη μάρτυρας – αποτελεσματική έρευνα καταγγελιών – αυθαίρετες ενέργειες αστυνομίας

Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι, ενώ ήταν παρούσα κατά τη σύλληψη του πατέρα της, έγινε μάρτυρας της βίας που ο ίδιος υπέστη μολονότι δεν προέβαλε καμία αντίσταση στη σύλληψή του. Λίγο μετά από τα γεγονότα αυτά, η προσφεύγουσα διαγνώστηκε με σειρά ιατρικών διαταραχών, όπως νευρολογική διαταραχή, ενούρηση και διαταραχή μετατραυματικού στρες. Η εναγόμενη κυβέρνηση αρνήθηκε τις καταγγελίες της προσφεύγουσας, ισχυριζόμενη ότι δεν ασκήθηκε βία κατά τη σύλληψη του πατέρα της και, για τον λόγο αυτό, οι αρχές δεν μπορούν να καταστούν υπεύθυνες για οποιαδήποτε βλάβη υπέστη η ίδια.

Κατά την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι καταγγελίες της προσφεύγουσας για όσα κατέστη μάρτυρας κατά τη σύλληψη του πατέρα της και για τη βίαιη φύση της σύλληψης ήταν αξιόπιστες.

Η εκδοχή των γεγονότων που προέβαλε η εναγόμενη κυβέρνηση βασιζόταν στα ευρήματα της προανάκρισης, το πρώτο στάδιο εξέτασης καταγγελιών. Όμως το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν υπήρχε λόγος να απομακρυνθεί από την προγενέστερη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία δεν επαρκούσε οι αρχές να διεξάγουν προανάκριση χωρίς να ακολουθεί κύρια ανάκριση, ώστε να συμμορφωθούν στα όσα ορίζει το άρθρο 3 της Σύμβασης περί υποχρέωσης διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας των βάσιμων καταγγελιών κακομεταχείρισης από την αστυνομία. Οι αρχές ανταποκρίθηκαν στις καταγγελίες της προσφεύγουσας περί μεταχείρισης απαγορευμένης από το άρθρο 3 της Σύμβασης διεξάγοντας προανάκριση. Δεν άσκησαν, όμως, ποινικές διώξεις, ώστε να διεξαχθεί κύρια ανάκριση. Η επιλογή τους αυτή επικυρώθηκε από τα εθνικά δικαστήρια και έτσι απαλλάχθηκαν από τη διαικαστική υποχρέωσή τους να διεξάγουν έρευνα των καταγγελιών, σύμφωνα με το άρθρο 3. Ωστόσο, η διεξαγωγή προανάκρισης δεν απάλλαξε την κυβέρνηση από το βάρος απόδειξης και την υποχρέωση συγκέντρωσης αποδεικτικού υλικού που να αποκρούει τις βάσιμες καταγγελίες της προσφεύγουσας σχετικά με τα όσα κατέστη

μάρτυρας κατά τη βίαιη σύλληψη του πατέρα της. Για τον λόγο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε τις καταγγελίες της προσφεύγουσας βάσιμες και αποδεδειγμένες.

Κατά το στάδιο σχεδιασμού και διεξαγωγής της σύλληψης του πατέρα της προσφεύγουσας δεν ελήφθη υπόψη από τις αρχές η προστασία της, δεδομένου ότι η ίδια κατά τον χρόνο εκείνο ήταν μόλις εννέα ετών. Οι αστυνομικοί, παρόλο που γνώριζαν ότι ήταν παρούσα, δεν έδωσαν καμία σημασία και προχώρησαν στη σύλληψη, υποβάλλοντάς την να παρακολουθήσει σκηνές βίας κατά του πατέρα της, ο οποίος δεν προέβαλε καμία αντίσταση. Αυτό επηρέασε σοβαρά την προσφεύγουσα και οι αρχές απέτυχαν να την προστατεύσουν από την έκθεσή της σε κακομεταχείριση.

Το εναγόμενο κράτος δεν ανταποκρίθηκε στην κατά το άρθρο 3 της Σύμβασης διαδικαστική υποχρέωσή του να διεξάγει αποτελεσματική έρευνα των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης.

Παραβίαση άρθρου 3.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στην προσφεύγουσα το ποσό των 25.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

Υπόθεση Ilias και Ahmed κατά Ουγγαρίας (Προσφυγή No 47287/15), απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2019 του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης

απόρριψη αιτήματος ασύλου – κίνδυνος σε τρίτη χώρα – κράτηση σε διασυνοριακή ζώνη διέλευσης – επαναπρόσκληση

Οι προσφεύγοντες, υπήκοοι Μπαγκλαντές, υπέβαλαν αίτημα χορήγησης ασύλου όταν έφτασαν στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης ανάμεσα στην Ουγγαρία και τη Σερβία. Οι αιτήσεις τους απορρίφθηκαν και οδηγήθηκαν πίσω στη Σερβία.

Ενώπιον του Δικαστηρίου κατήγγειλαν, μεταξύ άλλων, ότι η κράτησή τους στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης ήταν παράνομη, ότι οι συνθήκες της παράνομης κράτησής τους ήταν ανεπαρκείς και ότι η απέλασή τους στη Σερβία τους εξέθεσε σε σοβαρό κίνδυνο να υποστούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.

Στις 14 Μαρτίου 2017, Τμήμα του Δικαστηρίου ομόφωνα διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης αναφορικά με την απέλαση στη Σερβία, καθώς και παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 της Σύμβασης. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, οι ουγγρικές αρχές, παραβιάζοντας το

άρθρο 3, αγνόησαν τις εκθέσεις που αφορούσαν τη Σερβία και το πρόσθετο αποδεικτικό υλικό που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες, υποβάλλοντάς τους σε ένα άδικο και υπερβολικό βάρος απόδειξης, χωρίς επαρκή πληροφόρηση. Αναφορικά με το άρθρο 5 παρ. 1, οι προσφεύγοντες στερήθηκαν την ελευθερία τους χωρίς να προηγηθεί επίσημη απόφαση των αρχών, αλλά κατ' εφαρμογή αποκλειστικά μιας γενικής διάταξης του νόμου που επιδεχόταν ευρεία ερμηνεία.

Το Δικαστήριο ομόφωνα έκρινε επίσης ότι, αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης στη ζώνη διέλευσης, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3, αλλά παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 και του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 2017, η υπόθεση παραπέμφθηκε ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης του Δικαστηρίου, μετά από σχετικό αίτημα της εναγόμενης κυβέρνησης.

Οι προσφεύγοντες δεν αποχώρησαν από τη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης οικειοθελώς. Συνεπώς, η απομάκρυνσή τους από την Ουγγαρία αποφασίστηκε από το εναγόμενο κράτος.

Το περιεχόμενο των εκ του άρθρου 3 υποχρεώσεων του κράτους που απελάσει διαφέρει ανάλογα εάν η χώρα προορισμού είναι η χώρα προέλευσης του αιτούντα άσυλο ή τρίτη χώρα και, στην τελευταία αυτή περίπτωση, έχει διαφορά εάν στη χώρα από την οποία απελάθηκε κάποιος ελέγχθηκε ή όχι η ουσία της αίτησης ασύλου του.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι σε όλες τις περιπτώσεις απομάκρυνσης ενός αιτούντα άσυλο από ένα συμβαλλόμενο κράτος σε ένα άλλο, ενδιάμεσο κράτος χωρίς να έχει εξεταστεί η αίτηση ασύλου στην ουσία της – ανεξάρτητα εάν το τρίτο κράτος που παραλαμβάνει είναι μέλος της ΕΕ ή όχι ή εάν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση ή όχι – είναι καθήκον του κράτους που απελάσει να εξετάσει ενδελεχώς εάν ο αιτών άσυλο κινδυνεύει σοβαρά να μην έχει πρόσβαση σε επαρκή διαδικασία υποβολής αιτήματος ασύλου στη χώρα που τον παραλαμβάνει, δηλαδή εάν διατρέχει τον κίνδυνο να προωθηθεί άμεσα ή έμμεσα στη χώρα προέλευσής του χωρίς να αξιολογηθούν, υπό το πρίσμα του άρθρου 3, επαρκώς οι κίνδυνοι που ενδεχομένως να αντιμετωπίσει. Εάν αποδειχθεί ότι οι σχετικές με τον ανωτέρω κίνδυνο εγγυήσεις είναι ανεπαρκείς, το άρθρο 3 της Σύμβασης επιβάλλει υποχρέωση στη χώρα που δέχθηκε το αίτημα ασύλου να μην προωθήσει τον αιτούντα άσυλο σε τρίτη χώρα.

Επιπροσθέτως στο βασικό αυτό ζήτημα, το κράτος που προχωρά σε απέλαση θα πρέπει να αξιολογήσει και τον ενδεχόμενο κίνδυνο η αντίθετη προς το άρθρο 3 μεταχείριση να αφορά, για παράδειγμα, τις συνθήκες κράτησης ή διαβίωσης στην τρίτη χώρα που προωθούνται οι αιτούντες άσυλο.

Δεν αρκεί για μια χώρα να απαλλαγεί αναδρομικά από την ανωτέρω περιγραφόμενη υποχρέωσή της, εάν εκ των

υστέρων αποδειχθεί ενώπιον των εθνικών ή διεθνών διαδικασιών ότι ο αιτών άσυλο δεν διατρέχει κίνδυνο στη χώρα καταγωγής του. Διαφορετικά θα ήταν δυνατό νομίμως και με συνοπτικές διαδικασίες να προωθούνται σε «μη ασφαλείς» τρίτες χώρες οι αιτούντες άσυλο που θα κινδύνευαν εάν προωθούνταν πίσω στη χώρα καταγωγής τους. Μια τέτοια προσέγγιση θα καθιστούσε χωρίς νόημα την απαγόρευση κακομεταχείρισης σε περιπτώσεις απέλασης αιτούντων άσυλο.

Όσον αφορά στους αιτούντες άσυλο των οποίων οι αιτήσεις ήταν αβάσιμες ή ακόμη περισσότερο που δεν επικαλούνταν ανάγκη προστασίας λόγω σχετικού κινδύνου, τα συμβαλλόμενα μέρη είναι ελεύθερα, υποκείμενα πάντα στις διεθνείς υποχρεώσεις τους, να απορρίψουν τις αιτήσεις τους και να τους επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους ή σε μια τρίτη χώρα που θα τους δεχθεί. Η μορφή μιας τέτοιας εξέτασης θα εξαρτηθεί βεβαίως από τη σοβαρότητα των ισχυρισμών και των παρεχόμενων αποδείξεων.

Στην παρούσα υπόθεση, σύμφωνα με τον ουγγρικό Νόμο περί Ασύλου που ορίζει τις προϋποθέσεις υποβολής αίτησης ασύλου σε διάφορες περιπτώσεις και είναι ενδεικτικός του τρόπου που επέλεξε η Ουγγαρία να ενσωματώσει τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι ουγγρικές αρχές δεν εξέτασαν την ουσία των αιτήσεων ασύλου των προσφευγόντων, δηλαδή δεν εξέτασαν εάν οι προσφεύγοντες διέτρεχαν τον κίνδυνο να υποστούν κακομεταχείριση στο Μπαγκλαντές, τη χώρα καταγωγή τους. Αντιθέτως, απέρριψαν τις αιτήσεις ασύλου επειδή οι προσφεύγοντες προήλθαν από τη Σερβία, η οποία κατά τις ουγγρικές αρχές ήταν μια ασφαλής τρίτη χώρα και, άρα, ήταν σε θέση να εξετάσει επί της ουσίας τις εν λόγω αιτήσεις ασύλου.

Συνεπώς, η ώθηση για τις καταγγελίες των προσφευγόντων υπό το πρίσμα του άρθρου 3 ήταν ότι απομακρύνθηκαν παρά τις σαφείς ενδείξεις ότι στη Σερβία δεν επρόκειτο να είχαν πρόσβαση σε ένα σύστημα ασύλου ικανό να τους προστατεύσει από τον κίνδυνο της επαναπροώθησης.

Καθώς η απόφαση των ουγγρικών αρχών να απομακρύνουν τους προσφεύγοντες στη Σερβία δεν συνδεόταν με την κατάσταση στο Μπαγκλαντές και την ουσία των αιτήσεων ασύλου, δεν ήταν καθήκον του Δικαστηρίου να εξετάσει εάν οι προσφεύγοντες διέτρεχαν τον κίνδυνο κακομεταχείρισης στο Μπαγκλαντές. Ούτε μπορεί το Δικαστήριο να λειτουργήσει ως πρώτος βαθμός δικαιοδοσίας και να εξετάσει πτυχές της ουσίας των αιτήσεων ασύλου, όταν το εναγόμενο κράτος επέλεξε – νομίμως – να μην ασχοληθεί μ' αυτές και όταν η προσφυγή βασίστηκε στην έννοια της «ασφαλούς τρίτης χώρας». Το ερώτημα εάν υπάρχει βάσιμη καταγγελία, κατά το άρθρο 3, περί κινδύνων στη χώρα προέλευσης εξετάζεται σε υποθέσεις όπου η χώρα που απελάσει έχει ασχοληθεί με την ύπαρξη τέτοιων κινδύνων.

Επομένως, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει: (α) εάν οι αρχές με επαρκή τρόπο και με δική τους πρωτοβουλία έλαβαν υπόψη τους τις διαθέσιμες γενικές πληροφορίες σχετικά με τη Σερβία και το σύστημα ασύλου της, (β) εάν δόθηκε στους προσφεύγοντες η δυνατότητα να καταδείξουν ότι η Σερβία στην προκειμένη περίπτωση δεν αποτελούσε ασφαλή χώρα και (γ) εάν οι ουγγρικές αρχές δεν έλαβαν υπόψη τους τις καταγγελλόμενες ανεπαρκείς συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στη Σερβία.

Οι ουγγρικές αρχές βασίστηκαν σε μια λίστα «ασφαλών τρίτων χωρών» που περιλαμβανόταν σε έναν νόμο, δημιουργώντας έτσι την πεποίθηση ότι οι χώρες αυτές είναι ασφαλείς.

Η Σύμβαση δεν απαγορεύει στα συμβαλλόμενα κράτη να καταρτίζουν λίστες χωρών που τις θεωρούν ασφαλείς προορισμούς για τους αιτούντες άσυλο. Το ίδιο έκαναν και τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με την Οδηγία σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση ασύλου¹. Ωστόσο, κάθε υπόθεση ότι μια συγκεκριμένη χώρα είναι «ασφαλής» θα πρέπει, αφενός, να στηρίζεται και να επιβεβαιώνεται σε κάθε απόφαση που αφορά ξεχωριστά αιτούντα άσυλο, αφετέρου, εξ αρχής να υποστηρίζεται επαρκώς από μια ανάλυση των σχετικών συνθηκών στη χώρα αυτή και προπαντός του συστήματος ασύλου που διαθέτει. Όμως, στην παρούσα υπόθεση κατά τη λήψη των σχετικών αποφάσεων δεν αξιολογήθηκε ενδελεχώς ο κίνδυνος που υπήρχε στη Σερβία εξαιτίας της έλλειψης αποτελεσματικής πρόσβασης στο σύστημα υποβολής αίτησης ασύλου, συμπεριλαμβανομένου του κινδύνου επαναπροώθησης.

Επίσης, στην υπόθεση των προσφευγόντων οι αποφάσεις απέλασης παρέβλεψαν τα έγκυρα ευρήματα της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες αναφορικά με τον υφιστάμενο κίνδυνο αδυναμίας πρόσβασης σε αποτελεσματικό σύστημα υποβολής αιτήματος ασύλου στη Σερβία και απομάκρυνσης, με συνοπτικές διαδικασίες, στη Βόρεια Μακεδονία και στη συνέχεια στην Ελλάδα και υποβολής αιτήματος ασύλου στην Ελλάδα υπό συνθήκες μη συμβατές με όσα ορίζει το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Οι ουγγρικές αρχές έθεσαν σε μεγαλύτερο κίνδυνο τους προσφεύγοντες, καθώς τους ανάγκασαν να εισέλθουν παράνομα στη Σερβία αντί να διαπραγματευθούν μια μεθοδική επιστροφή σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσουν εγγυήσεις από τις σερβικές αρχές.

Εν τέλει, αναφορικά με το επιχείρημα της εναγόμενης κυ-

βέρνησης ότι όλα τα συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης, συμπεριλαμβανομένης της Σερβίας, της Βόρειας Μακεδονίας και της Ελλάδας, έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις και ότι η Ουγγαρία δεν θα πρέπει να φέρει το επιπλέον βάρος της αποζημίωσης για το αναποτελεσματικό σύστημα απονομής ασύλου των παραπάνω χωρών, κρίθηκε από το Δικαστήριο ως μη επαρκές για να δικαιολογήσει την αποτυχία της Ουγγαρίας – η οποία επέλεξε να μην εξετάσει την ουσία των αιτήσεων ασύλου των προσφευγόντων – να αντεπεξέλθει στις δικές της υποχρεώσεις, οι οποίες πηγάζουν από την απόλυτη φύση της απαγόρευσης της κακομεταχείρισης που προβλέπει το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Συνοψίζοντας, το εναγόμενο κράτος απέτυχε να απεκδυθεί των διαδικαστικών υποχρεώσεων του που απορρέουν από το άρθρο 3 και να αξιολογήσει τους κινδύνους κακομεταχείρισης προτού απομακρύνει τους προσφεύγοντες από την Ουγγαρία.

Παραβίαση άρθρου 3 (αναφορικά με την απέλαση στη Σερβία).

Το Τμήμα Ευρείας Σύθεσης του Δικαστηρίου επικύρωσε την ανάλυση που πραγματοποίησε το δικάσαν Τμήμα σχετικά με τις συνθήκες που έζησαν οι προσφεύγοντες, όταν ήταν περιορισμένοι στη διασυνοριακή ζώνη. Οι προσφεύγοντες ήταν για 23 ημέρες περιορισμένοι σε μια ζώνη 110 τετραγωνικών μέτρων. Παρακείμενα της ζώνης αυτής τους δόθηκε από ένα δωμάτιο σε ένα κοντέινερ. Το δωμάτιο περιελάμβανε πέντε κρεβάτια και την υπό εξέταση περίοδο οι προσφεύγοντες ήταν οι μόνοι διαμένοντες. Οι συνθήκες υγιεινής ήταν καλές και παρεχόταν φαγητό ικανοποιητικής ποιότητας και ιατρική περίθαλψη, ενώ μπορούσαν να περνούν χρόνο εκτός των δωματίων. Είχαν τη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή με άλλους αιτούντες άσυλο, με εκπροσώπους της Υπατης Αρμοστείας, με ΜΚΟ και με δικηγόρο. Οι προσφεύγοντες ήταν στην ίδια ευάλωτη θέση με κάθε άλλο ενήλικα αιτούντα άσυλο το χρονικό εκείνο σημείο. Ακόμη και αν οι προσφεύγοντες επηρεάστηκαν από την αβεβαιότητα του εάν τελούσαν υπό κράτηση και του εάν είχαν εφαρμογή στην περίπτωση τους οι νομικές εγγυήσεις κατά μιας αυθαίρετης κράτησης, η βραχύτητα της περιόδου αυτής και το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες γνώριζαν για την εξέλιξη της διαδικασίας ασύλου, η οποία ήταν ταχεία, υποδείκνυαν ότι οι εις βάρος τους αρνητικές επιπτώσεις μιας όποιας τέτοιας αβεβαιότητας ήταν περιορισμένες. Συνοπτικά, η καταγγελλόμενη κατάσταση δεν ήταν τόσο σοβαρή ώστε να αποτελέσει απάνθρωπη μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3.

Μη παραβίαση άρθρου 3 (αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης στη διασυνοριακή ζώνη).

Κάνοντας τον διαχωρισμό μεταξύ του περιορισμού της ελευθερίας μετακίνησης και της στέρησης της ελευθερίας των αιτούντων άσυλο υπό περιορισμό, το Δικαστή-

1. Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας.

ριο πρέπει να ακολουθήσει μια πρακτική και ρεαλιστική προσέγγιση, έχοντας υπόψη τις σημερινές συνθήκες και προκλήσεις. Είναι σημαντικό κυρίως να αναγνωριστεί το δικαίωμα των κρατών, με την επιφύλαξη των διεθνών υποχρεώσεών τους, να ελέγχουν τα σύνορά τους και να λαμβάνουν μέτρα κατά των αλλοδαπών που παρακάμπτουν τους περιορισμούς στη μετανάστευση.

Για να προβεί στη διάκριση μεταξύ του περιορισμού της ελευθερίας κίνησης και της στέρησης της ελευθερίας των αλλοδαπών σε διασυνοριακές ζώνες στα αεροδρόμια και στα κέντρα υποδοχής αναγνώρισης και καταγραφής των μεταναστών, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους εξής παράγοντες: (α) την προσωπική κατάσταση και τις επιλογές των προσφευγόντων, (β) το εφαρμοστέο νομικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας και τον σκοπό αυτού (του πλαισίου), (γ) τη σχετική διάρκεια, κυρίως εν όψει του σκοπού και της προστασίας που απολάμβαναν οι προσφεύγοντες εν αναμονή των γεγονότων και (δ) τη φύση και τον βαθμό των πραγματικών περιορισμών που τους επιβλήθηκαν ή που βίωσαν οι προσφεύγοντες.

Η παρούσα υπόθεση αφορά, για πρώτη φορά, σε μια ζώνη διέλευσης μεταξύ των συνόρων δυο κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου αιτούντες άσυλο ανέμεναν την εξέταση του αιτήματός τους για παροχή ασύλου.

Οι προσφεύγοντες δεν διήλθαν τα σύνορα από τη Σερβία εξαιτίας ενός άμεσου κινδύνου της ζωής ή της υγείας τους στη χώρα αυτή, αλλά επειδή το επέλεξαν αυτοβούλως. Εισήλθαν στη διασυνοριακή ζώνη μεταξύ Σερβίας και Ουγγαρίας με δική τους πρωτοβουλία.

Το δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν την είσοδο αλλοδαπών στο έδαφός τους αναγκαστικά συνεπάγεται ότι η έγκριση εισόδου ενδεχομένως να συνδέεται με κάποιες προϋποθέσεις. Συνεπώς, εν απουσία άλλων σημαντικών παραγόντων, η κατάσταση όπου ένα άτομο αιτείται να εισέλθει σε μια χώρα και αναμένει για μικρό χρονικό διάστημα να εγκριθεί το δικαίωμά του να εισέλθει στη χώρα αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στέρηση της ελευθερίας από το κράτος, καθώς σε τέτοιες περιπτώσεις οι κρατικές αρχές δεν λαμβάνουν έναντι του ατόμου άλλα μέτρα, παρά ανταποκρίνονται στο αίτημά του να εισέλθει στη χώρα με το να εκδίδουν τις απαραίτητες θεωρήσεις.

Εφόσον η παραμονή των προσφευγόντων στη διασυνοριακή ζώνη δεν υπερέβη σημαντικά τον απαιτούμενο χρόνο για την εξέταση των αιτημάτων παροχής ασύλου και δεν υπήρχαν εξαιρετικές περιστάσεις, η διάρκεια καθυστερήσεων δεν μπορεί να αποτελέσει αποφασιστικό παράγοντα στην ανάλυση του Δικαστηρίου, εν προκειμένω, της εφαρμογής του άρθρου 5. Τούτο, μάλιστα, ισχύει στις περιπτώσεις όπου τα άτομα, εν αναμονή του ελέγχου των αιτήσεών τους παροχής ασύλου, επωφελούνται δικαιωμάτων και εγγυήσεων κατά υπερβολικών περιόδων αναμονής. Στο πλαίσιο αυτό, ήταν πολύ σημαντικό το γεγονός

ότι υπήρχαν εθνικοί κανονισμοί που περιόριζαν τη χρονική διάρκεια παραμονής στη διασυνοριακή ζώνη.

Η έκταση της περιοχής και ο τρόπος που αυτή ελεγχόταν ήταν τέτοιοι που η ελευθερία κίνησης των προσφευγόντων είχε περιοριστεί σε σημαντικό βαθμό, με τρόπο παρόμοιο με εκείνον που ισχύει σε συγκεκριμένους τύπους εγκαταστάσεων ήπιας κράτησης.

Από την άλλη πλευρά, ενώ ανέμεναν για την ολοκλήρωση της διαδικασίας ελέγχου των αιτήσεων χορήγησης ασύλου, οι προσφεύγοντες διέμεναν σε συνθήκες οι οποίες, μολονότι περιελάμβαναν σημαντικούς περιορισμούς στην ελευθερία κίνησής τους, εντούτοις δεν περιόριζαν αδικαιολόγητα την ελευθερία τους ή σε βαθμό ή με τρόπο άσχετο με τον έλεγχο των αιτήσεών τους για παροχή ασύλου. Τέλος, παρά τις σημαντικές δυσκολίες που επιφέρει μια μαζική εισροή αιτούντων άσυλο και μεταναστών από τα σύνορα, οι προσφεύγοντες διέμεναν μόνο είκοσι τρεις μέρες στη διασυνοριακή ζώνη, περίοδος που δεν θεωρείται ότι υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα για να επιβεβαιωθεί ότι μπορεί να εγκριθεί το αίτημά τους να εισέλθουν στην Ουγγαρία και να τους χορηγηθεί άσυλο. Η κατάσταση των προσφευγόντων δεν επηρεάστηκε ουδόλως από οποιαδήποτε απραξία των ουγγρικών αρχών.

Επιπλέον, είναι σημαντικό ότι, σε αντίθεση, για παράδειγμα, με άτομα που είναι περιορισμένα στη ζώνη διέλευσης ενός αεροδρομίου, τα άτομα που βρίσκονται σε μια χερσαία διασυνοριακή ζώνη διέλευσης – όπως και οι προσφεύγοντες στην παρούσα υπόθεση – δεν χρειάζεται να επιβιβαστούν σε αεροπλάνο προκειμένου να επιστρέψουν στη χώρα από την οποία προήλθαν. Οι προσφεύγοντες προήλθαν από τη Σερβία, μια χώρα που δεσμεύεται από τη Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων και το έδαφος της οποίας ήταν άμεσα παρακείμενο με τη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης. Επομένως, στην πράξη η πιθανότητα να αποχωρήσουν από τη χερσαία διασυνοριακή ζώνη διέλευσης δεν ήταν θεωρητική, αλλά ρεαλιστική.

Όπου – όπως στην παρούσα υπόθεση – το σύνολο των σχετικών παραγόντων δεν υποδεικνύει μια κατάσταση *de facto* στέρησης της ελευθερίας και όπου είναι πιθανόν οι αιτούντες άσυλο, χωρίς άμεσο κίνδυνο για τη ζωή τους ή την υγεία τους, γνωστό ήδη ή που ήρθε σε γνώση των αρχών την εν λόγω περίοδο, να επιστρέψουν στην τρίτη ενδιάμεση χώρα από την οποία εισήλθαν, το άρθρο 5 της Σύμβασης δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση που βρίσκονται σε μια χερσαία διασυνοριακή ζώνη και αναμένουν την εξέταση των αιτήσεών τους για χορήγηση ασύλου, με το αιτιολογικό ότι δεν συμμορφώνονταν με τις χωριστές υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 3.

Στην παρούσα υπόθεση, σε αντίθεση με υποθέσεις κράτησης σε ζώνες διέλευσης αεροδρομίων και, κυρίως, με

την υπόθεση *Amuur κατά Γαλλίας*², ο κίνδυνος οι προσφεύγοντες να απολέσουν τη δυνατότητα εξέτασης των αιτημάτων χορήγησης ασύλου στην Ουγγαρία και οι φόβοι τους ότι θα έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε σύστημα υποβολής ασύλου στη Σερβία, αν και ήταν σχετικοί με το άρθρο 3, εντούτοις δεν καθιστούσαν τη δυνατότητα επιστροφής στη Σερβία από τη ζώνη διέλευσης απλώς θεωρητική. Το Δικαστήριο δεν μπορούσε να δεχθεί ότι οι παραπάνω φόβοι καθαυτοί, παρά τις άλλες συνθήκες που ίσχυαν στην παρούσα υπόθεση (οι οποίες διέφεραν απ' αυτές που ίσχυαν σε περιπτώσεις κράτησης σε ζώνες διέλευσης σε αεροδρόμια), αρκούσαν ώστε να τύχει εφαρμογής το άρθρο 5. Μια τέτοια ερμηνεία της εφαρμογής του άρθρου 5 θα διεύρυνε την έννοια της στέρησης της ελευθερίας πέρα από το νόημα που αποδίδεται στη Σύμβαση.

Κατά συνέπεια, οι εν λόγω φόβοι δεν είχαν ως αποτέλεσμα να κάνουν τη διαμονή των προσφευγόντων στη διασυνοριακή ζώνη ακούσια υπό τη σκοπιά του άρθρου 5 και, επομένως, δεν μπορούν καθαυτοί να ενεργοποιήσουν την εφαρμογή της διάταξης αυτής.

Νόμω αβάσιμη η προσφυγή (αναφορικά με την εφαρμογή και την παραβίαση του άρθρου 5).

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε σε καθέναν από τους προσφεύγοντες το ποσό των 5.000 ευρώ για αποζημίωση ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 5 – Δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια

Υπόθεση Ζ.Α. και λοιποί κατά Ρωσίας (Προσφυγές Nos 61411/15, 61429/15, 61427/15, 3028/16), απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2019 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης

αιτούντες άσυλο – υποχρεωτική διαμονή – ζώνη διέλευσης αεροδρομίου

Οι τέσσερις προσφεύγοντες, αιτούντες άσυλο, αφού τους αρνήθηκε η είσοδος στη Ρωσία, κρατήθηκαν στη διεθνή ζώνη διασυνοριακής διέλευσης του αεροδρομίου Sheremetyevo στη Ρωσία για περιόδους που κυμαίνονταν από πέντε μήνες έως έναν χρόνο και δέκα μήνες. Κοιμούνταν σε στρώμα στο πάτωμα στον χώρο επιβίβασης του αεροδρομίου, ο οποίος ήταν συνεχώς φωτισμένος, γεμάτος κόσμο και θόρυβο και σιτίζονταν με μερίδες που παρείχε το ρωσικό γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Δεν είχαν πρόσβαση σε καταιονιστήρες (ντουζ). Ενώπιον του Δικαστηρίου οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι στερήθηκαν

παρανόμως την ελευθερία τους (άρθρο 5 παρ. 1 της Σύμβασης) και παραπονέθηκαν για τις συνθήκες κράτησής τους (άρθρο 3).

Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε, στις 28 Μαρτίου 2017, ότι παραβιάστηκε το άρθρο 5 παρ. 1 της Σύμβασης. Ο περιορισμός τους, για μεγάλο χρονικό διάστημα, στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης του αεροδρομίου, χωρίς τη δυνατότητα να εισέλθουν σε ρωσικό έδαφος ή σε άλλη τρίτη χώρα, ισοδυναμούσε με *de facto* στέρηση της ελευθερίας, για την οποία δεν υπήρχε νομική βάση κατά τη ρωσική νομοθεσία. Το Τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε, επίσης, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 εξαιτίας των συνθηκών που βίωσαν οι προσφεύγοντες στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης για μεγάλες χρονικές περιόδους.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 2017, η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, κατόπιν αιτήματος της εναγόμενης κυβέρνησης.

Το δικαίωμα να περιορίζεται η ελευθερία του ατόμου μόνον σύμφωνα με τον νόμο και το δικαίωμα να υφίστανται ανθρώπινες συνθήκες όταν κρατείται κανείς υπό κρατικό έλεγχο αποτελούν τις ελάχιστες εγγυήσεις που πρέπει να εξασφαλίζονται σ' αυτούς που υπόκεινται στη δικαιοδοσία όλων των συμβαλλομένων κρατών, ανεξαρτήτως της αυξανόμενης «κρίσης μετανάστευσης» στην Ευρώπη.

Διαχωρίζοντας μεταξύ του περιορισμού της ελευθερίας μετακίνησης και της στέρησης της ελευθερίας στο πλαίσιο του περιορισμού των αιτούντων άσυλο, η προσέγγιση του Δικαστηρίου θα πρέπει να είναι πρακτική και ρεαλιστική, έχοντας υπόψη τις σύγχρονες συνθήκες και προκλήσεις. Είναι σημαντικό κυρίως να αναγνωριστεί το δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν τα σύνορά τους, εφαρμόζοντας τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, και να λαμβάνουν μέτρα κατά των αλλοδαπών που παρακάμπτουν τους περιορισμούς στη μετανάστευση.

Διαχωρίζοντας μεταξύ του περιορισμού της ελευθερίας κίνησης και της στέρησης της ελευθερίας στο πλαίσιο περιορισμού των αλλοδαπών σε διασυνοριακές ζώνες διέλευσης σε αεροδρόμια και κέντρα υποδοχής για την ταυτοποίηση και την καταγραφή των μεταναστών, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους κάτωθι παράγοντες: (α) την προσωπική κατάσταση των προσφευγόντων και τις επιλογές τους, (β) το εφαρμοστέο νομικό καθεστώς της εν λόγω χώρας και τον σκοπό αυτού, (γ) τη διάρκεια, κυρίως εν όψει του σκοπού και της διαδικαστικής προετοιμασίας που απόλαυσαν οι προσφεύγοντες εν αναμονή των γεγονότων και (δ) τη φύση και τον βαθμό των πραγματικών περιορισμών που επιβλήθηκαν ή βίωσαν οι προσφεύγοντες.

Στην παρούσα υπόθεση, λαμβάνοντας υπόψη τα γεγονότα που ήταν γνωστά για τους προσφεύγοντες και τα αντίστοιχα ταξίδια τους και, ιδίως, το γεγονός ότι δεν έφτασαν στη Ρωσία εξαιτίας ενός άμεσου και επικείμενου κινδύνου

2. ΕΔΔΑ *Amuur κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 19776/92), απόφαση της 25ης Ιουνίου 1996.

για τη ζωή τους ή την υγεία τους, αλλά εξαιτίας συγκεκριμένων συνθηκών των διαδρομών του ταξιδιού τους, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εισήλθαν στο αεροδρόμιο ακούσια, αλλά και χωρίς την ανάμειξη των ρωσικών αρχών. Συνεπώς, ήταν ξεκάθαρο ότι, σε κάθε περίπτωση, οι ρωσικές αρχές είχαν το δικαίωμα να προβούν στους απαραίτητους ελέγχους των αιτήσεων προτού αποφασίσουν εάν θα τους επιτρέψουν να εισέλθουν.

Οι ρωσικές αρχές δεν επεδίωξαν να στερήσουν την ελευθερία των προσφευγόντων και άμεσα τους αρνήθηκαν την είσοδο. Οι προσφεύγοντες παρέμειναν στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης, κυρίως επειδή ανέμεναν το αποτέλεσμα των διαδικασιών ελέγχου των αιτήσεων ασύλου.

Το δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν την είσοδο των αλλοδαπών στο έδαφός τους σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η θεώρηση εισόδου ενδεχομένως να εξαρτάται από τη συμμόρφωση με σχετικές προϋποθέσεις. Συνεπώς, εφόσον εκλείπουν άλλοι σημαντικοί παράγοντες, η κατάσταση προσώπου που έχει υποβάλει αίτηση να εισέλθει σε ένα κράτος και αναμένει για σύντομο χρονικό διάστημα την αποδοχή του αιτήματός του δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στέρηση ελευθερίας από το κράτος αυτό, καθώς σε τέτοιες περιπτώσεις οι αρχές δεν λαμβάνουν άλλα μέτρα σε σχέση με το πρόσωπο αυτό, παρά μόνο ανταποκρίνονται στο αίτημά του να εισέλθει στη χώρα μετά από σχετικό έλεγχο.

Περαιτέρω ρόλο παίζει εάν υφίστανται, σύμφωνα με τα όσα ορίζει το σχετικό νομικό καθεστώς, εγγυήσεις για τη διαδικασία ελέγχου των αιτημάτων παροχής ασύλου των προσφευγόντων και διατάξεις εθνικής νομοθεσίας που να ορίζουν τη μέγιστη διάρκεια παραμονής στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης και εάν αυτά εφαρμόστηκαν στην παρούσα υπόθεση.

Στην πραγματικότητα, η εναγόμενη κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να υποδείξει κάποια διάταξη εθνικής νομοθεσίας που όριζε τη μέγιστη διάρκεια που μπορούν να παραμείνουν οι προσφεύγοντες στη διασυνοριακή ζώνη. Επίσης, παραβλέποντας τη ρωσική νομοθεσία που αποδίδει σε κάθε αιτούντα άσυλο το δικαίωμα να του εκδίδεται μια βεβαίωση ότι η αίτησή του τελεί υπό εξέταση και να τοποθετείται σε προσωρινό κατάλυμα όσο διαρκεί η εξέταση της αίτησης, οι προσφεύγοντες αφέθηκαν στη μοίρα τους στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης. Οι ρωσικές αρχές δεν παραδέχθηκαν ότι ήταν κατά κάποιον τρόπο υπεύθυνοι για τους προσφεύγοντες και ότι τους άφησαν εκ τούτου νομικά εκτεθειμένους, χωρίς να μπορούν να προσβάλουν τα μέτρα που περιόριζαν την ελευθερία τους. Όσο παρέμειναν στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης οι τέσσερις προσφεύγοντες, δεν είχαν καμία πληροφόρηση σχετικά με το αποτέλεσμα των αιτήσεών τους για χορήγηση του καθεστώτος πρόσφυγα ή για χορήγηση προσωρινού καθεστώτος ασύλου.

Εφόσον η παραμονή των προσφευγόντων στη διασυνοριακή ζώνη δεν υπερέβη σημαντικά τον απαιτούμενο για την εξέταση του αιτήματος ασύλου χρόνο και δεν υπήρχαν εξαιρετικές συνθήκες, το ζήτημα της διάρκειας από μόνο του δεν θα μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά την ανάλυση του Δικαστηρίου σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 5 στην υπόθεση. Αυτό ισχύει ιδίως όπου τα πρόσωπα, κατά την αναμονή της εξέτασης του αιτήματος ασύλου, επωφελούνται δικαιωμάτων και μέτρων διασφάλισης από μια υπέρμετρη διάρκεια αναμονής. Από την άποψη αυτή ήταν πολύ σημαντικό το γεγονός ότι υπήρχε εθνική νομοθεσία που περιόριζε τη διάρκεια παραμονής στη διασυνοριακή ζώνη.

Η κατάσταση των προσφευγόντων επηρεάστηκε σοβαρά από τις καθυστερήσεις και την αδράνεια των ρωσικών αρχών, η οποία και δεν δικαιολογούνταν.

Δεν υπήρχε κάποια ένδειξη ότι οι προσφεύγοντες δεν συμμορφώθηκαν με κάποιον ισχύοντα νόμο ή ότι δεν ενήργησαν καλή τη πίστη κατά τη διάρκεια του περιορισμού τους στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης ή σε κάποιο άλλο στάδιο των διαδικασιών με το να δυσχεραίνουν, για παράδειγμα, την εξέταση των αιτημάτων ασύλου.

Παρόλο που οι προσφεύγοντες είχαν αφεθεί στην τύχη τους εντός της περιμέτρου της διασυνοριακής ζώνης διέλευσης, η έκταση της ζώνης και ο τρόπος εντός της οποίας ελέγχονταν ήταν τέτοιοι που η ελευθερία κίνησης των προσφευγόντων περιορίστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό, κατά τρόπο παρόμοιο με εκείνο κάποιων εγκαταστάσεων ήπιας κράτησης.

Προκειμένου να αποχωρήσουν οι προσφεύγοντες από τη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης χωρίς να κατευθυνθούν στη Ρωσία απαιτείται προγραμματισμός, επικοινωνία με τις αεροπορικές εταιρίες, αγορά εισιτηρίων και πιθανόν υποβολή αίτησης χορήγησης ασύλου, ανάλογα με τον προορισμό. Η εναγόμενη κυβέρνηση δεν τεκμηρίωσε τον ισχυρισμό της ότι, παρόλα τα εμπόδια, «οι προσφεύγοντες ήταν ελεύθεροι να αποχωρήσουν από τη Ρωσία ανά πάσα στιγμή και να κατευθυνθούν όπου επιθυμούσαν». Θα πρέπει να αποδειχθεί με πειστικότητα ότι οι προσφεύγοντες είχαν πρακτικά και ρεαλιστικά τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από τη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης του αεροδρομίου χωρίς να εκτεθούν σε άμεσο κίνδυνο της ζωής τους, γνωστό ή που τέθηκε υπόψη των αρχών την επίδικη περίοδο.

Έχοντας υπόψη διάφορους παράγοντες – κυρίως την έλλειψη νομικών διατάξεων που να ορίζουν τη μέγιστη διάρκεια της παραμονής των προσφευγόντων, τον σε μεγάλο βαθμό παράτυπο χαρακτήρα της παραμονής τους στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης του αεροδρομίου, την υπέρμετρη διάρκεια αυτής της παραμονής και τις σημαντικές καθυστερήσεις του ελέγχου των αιτημάτων ασύλου, τα χαρακτηριστικά της ζώνης όπου κρατήθηκαν, τον

έλεγχο στον οποίο υποβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της επίμαχης περιόδου και το γεγονός ότι δεν είχαν πρακτικά τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από τη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης – το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι προσφεύγοντες στερήθηκαν την ελευθερία τους, κατά την έννοια του άρθρου 5 της Σύμβασης.

Συνεπώς, το άρθρο 5 παρ. 1 είχε εφαρμογή στην υπόθεση αυτή.

Το Δικαστήριο έχει συνείδηση των δυσκολιών που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν τα συμβαλλόμενα μέρη όταν μεγάλος αριθμός αιτούντων άσυλο καταφθάνει στα σύνορά τους. Υπό την προϋπόθεση της απαγόρευσης της αυθαιρεσίας, η νομική προϋπόθεση της διάταξης αυτής ενδεχομένως γενικά να θεωρείται ότι πληρούται από ένα εθνικό νομικό καθεστώς εάν, για παράδειγμα, προβλέπεται μόνο το όνομα της αρχής αρμόδιας να διατάξει τον περιορισμό σε μια διασυνοριακή ζώνη, η μορφή της εντολής περιορισμού, οι πιθανοί λόγοι αυτού και τα όριά του, η μέγιστη διάρκειά του και, όπως ορίζει το άρθρο 5 παρ. 4, η ισχύουσα διαδικασία δικαστικού ελέγχου.

Επιπλέον, το άρθρο 5 παρ. 1 (στ) δεν εμποδίζει τα κράτη να υιοθετούν νομοθεσία η οποία ορίζει τις περιπτώσεις που ένας τέτοιος περιορισμός μπορεί να διαταχθεί, λαμβάνοντας υπόψη δεόντως τις πραγματικές συνθήκες μιας μεγάλης ροής αιτούντων άσυλο. Ειδικότερα, η παρ. 1 (στ) δεν απαγορεύει την επιβολή περιορισμού σε μια διασυνοριακή ζώνη διέλευσης για περιορισμένο χρονικό διάστημα, καθώς ένας τέτοιος περιορισμός είναι γενικά απαραίτητος ώστε να διασφαλιστεί η παρουσία των προσφευγόντων κατά τη διάρκεια εξέτασης του αιτήματός τους ή περαιτέρω επειδή είναι αναγκαίο να εξεταστούν γρήγορα τα αιτήματα ασύλου και επειδή για τον σκοπό αυτό έχει εγκατασταθεί στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης μια δομή και προσαρμοσμένες σ' αυτή διαδικασίες.

Δεν υπήρχε αυστηρώς ορισμένη νομική βάση στη ρωσική νομοθεσία, πάνω στην οποία να στηρίζεται και να δικαιολογείται η στέρηση της ελευθερίας των προσφευγόντων.

Αυτό από μόνο του επαρκεί για να διαπιστωθεί παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1. Όμως, υπήρχαν και επιπλέον λόγοι που χειροτέρευαν τις αντίστοιχες καταστάσεις των προσφευγόντων.

Η πρόσβαση των προσφευγόντων στη διαδικασία απονομής ασύλου είχε σημαντικά αποτραπεί εξαιτίας της κράτησής τους, καθώς στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης δεν είχαν στη διάθεσή τους καμία πληροφορία για τη διαδικασία ασύλου στη Ρωσία και η πρόσβασή τους σε νομική βοήθεια ήταν περιορισμένη.

Επίσης, αντιμετώπισαν σοβαρές καθυστερήσεις στην προσπάθειά τους να υποβάλουν τις αιτήσεις ασύλου και, παρόλα τα έγγραφα αιτήματά τους, δεν τους εκδόθηκε και επιδόθηκε βεβαίωση ότι έχουν υποβάλει σχετική αίτηση, όπως όριζε ο νόμος.

Υπήρξαν καθυστερήσεις και στην ενημέρωση των προσφευγόντων για κάποιες αποφάσεις που εξέδωσαν ρωσικά διοικητικά και δικαστικά όργανα.

Επιπλέον, οι προσφεύγοντες είχαν περιοριστεί σε ένα μέρος που ξεκάθαρα ήταν ακατάλληλο για μακροχρόνια παραμονή.

Τέλος, η διάρκεια της παραμονής κάθε προσφεύγοντα στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης του αεροδρομίου ήταν σημαντική και εμφανώς υπερβολική, εν όψει της φύσης και του σκοπού της εν λόγω διαδικασίας ασύλου και κυμαινόταν από πέντε μήνες μέχρι πάνω από ένα έτος και εννέα μήνες.

Η κράτηση των προσφευγόντων κρίνεται ότι υπολείπεται των κριτηρίων της Σύμβασης, όσον αφορά τους σκοπούς προστασίας που θέτει το πρώτο σκέλος της πρώτης παραγράφου του άρθρου 5.

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 3. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, το Δικαστήριο ήταν σε θέση να διαπιστώσει με σαφήνεια ότι οι συνθήκες της παραμονής των προσφευγόντων στη διασυνοριακή ζώνη διέλευσης του αεροδρομίου ήταν ακατάλληλες για μια ακούσια μακροχρόνια παραμονή. Κατά την κρίση του, υπολείπεται των ελάχιστων απαιτήσεων του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μια κατάσταση, όπου ένα άτομο αναγκάζεται να κοιμάται για μήνες στο πάτωμα σε μια συνεχώς φωτισμένη, με πολύ κόσμο και θόρυβο διασυνοριακή ζώνη διέλευσης στο αεροδρόμιο, χωρίς ελεύθερη πρόσβαση σε ντους ή σε χώρο μαγειρείου, χωρίς τη δυνατότητα άσκησης σε εξωτερικό χώρο και χωρίς πρόσβαση σε ιατρική βοήθεια και κοινωνική πρόνοια.

Η κατάσταση χειροτέρευσε καθώς οι προσφεύγοντες αφέθηκαν στη μοίρα τους, κατά παράβαση της ρωσικής νομοθεσίας που παρέχει σε κάθε αιτούντα άσυλο το δικαίωμα να λάβει βεβαίωση υποβολής και εξέτασης αιτήματος ασύλου και να εγκατασταθεί σε χώρο προσωρινής διαμονής, όσο εξετάζεται το αίτημά του.

Η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών αναγνώρισε ότι τρεις από τους προσφεύγοντες είχαν ανάγκη διεθνούς προστασίας, καθώς όσα αντιμετώπισαν κατά τη μετανάστευσή τους επιβάρυναν την αγωνία τους.

Τέλος, η κράτηση κάθε προσφεύγοντα ήταν ιδιαίτερος μεγάλης διάρκειας, καθώς κυμαινόταν από πέντε έως είκοσι δύο μήνες.

Λαμβάνοντας υπόψη τις φρικτές συνθήκες που αντιμετώπισαν για μεγάλο χρονικό διάστημα οι προσφεύγοντες και την αποτυχία των αρχών να τους φροντίσουν, το Δικαστήριο έκρινε ότι αντιμετώπισαν εξευτελιστική συμπεριφορά, κατά παράβαση του άρθρου 3.

Εξάλλου, οι προσφεύγοντες κατά τη διάρκεια της επίδικης

περίοδου τελούσαν υπό τον έλεγχο και την επιτήρηση του εναγόμενου κράτους.

Παραβίαση άρθρου 3.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε στους προσφεύγοντες για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστησαν ποσά που κυμαίνονταν από 15.000 έως 26.000 ευρώ.

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση *Konkurrenten. No AS κατά Νορβηγίας (Προσφυγή No 47341/15)*, απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019

Πρόσβαση στη δικαιοσύνη – Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)

Η Νορβηγία είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)³ και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ)⁴. Η προσφεύγουσα εταιρία που δραστηριοποιείται στον τομέα των λεωφορείων εξπρές κατέθεσε σειρά καταγγελιών στην Εποπτική Αρχή της ΕΖΕΣ σχετικά με μια φερόμενη ως παράνομη κρατική βοήθεια που χορηγήθηκε σε μια ανταγωνιστική εταιρία. Μετά την άρνηση της Εποπτικής Αρχής της ΕΖΕΣ, η προσφεύγουσα εταιρία έφερε την υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ. Όμως το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ απέρριψε ως απαράδεκτη την προσφυγή με την αιτιολογία ότι η προσφεύγουσα στερείται ενεργητικής νομιμοποίησης, κρίνοντας ότι η θέση της στην αγορά δεν επηρεάστηκε σημαντικά από την επίμαχη κρατική βοήθεια. Η κρίση αυτή ήταν σύμφωνη με τις παρατηρήσεις που κατέθεσε το νορβηγικό κράτος ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ, όπως επέτρεπαν οι σχετικοί κανόνες.

Καθώς η ΕΖΕΣ δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση, η προσφυγή εμφανίζεται εκ προοιμίου να είναι ασυμβίβαστη, όσον αφορά τα άτομα που ρυθμίζει, με τις διατάξεις της ανωτέρω αναφερόμενης. Όμως η προσφεύγουσα εταιρία πρόέβαλε δύο διαφορετικά επιχειρήματα

3. Η Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) ιδρύθηκε το 1960 με σκοπό την προώθηση του ελεύθερου εμπορίου και την οικονομική ολοκλήρωση των μελών του από την Αυστρία, τη Δανία, την Ελβετία, την Πορτογαλία, τη Σουηδία, τη Νορβηγία και το Ηνωμένο Βασίλειο, χώρες που δίσταζαν να ενταχθούν πλήρως στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Αργότερα, έγινε μέλος της η Φιλανδία, η Ισλανδία και το Λιχτενστάιν. Μετά από τη σταδιακή αποχώρηση διαφόρων χωρών, πλέον μέλη της είναι η Ελβετία, η Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και η Νορβηγία.

4. Ο Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος (ΕΟΧ) δημιουργήθηκε το 1994 για να επεκτείνει την ισχύ των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εσωτερική αγορά στις χώρες της ΕΖΕΣ. Στον ΕΟΧ ανήκουν η Νορβηγία, η Ισλανδία και το Λιχτενστάιν. Η Ελβετία είναι μέλος της ΕΖΕΣ, αλλά δεν συμμετέχει στον ΕΟΧ.

αναφορικά με το γιατί ενδεχομένως να προκύπτει ευθύνη της εναγόμενης κυβέρνησης, κατά το άρθρο 1 της ΕΣΔΑ, στο πλαίσιο των διαδικασιών ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ. Τα προαναφερόμενα επιχειρήματα απορρίφθηκαν ως ακολούθως.

Το Δικαστήριο εξέτασε αρχικά τον ρόλο του εναγόμενου κράτους στις επίμαχες διαδικασίες. Δεν διαπίστωσε ότι το εναγόμενο κράτος ενεπλάκη στις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δικαιολογηθεί η απόδοση ευθυνών για την ενδεχομένως μη συμμόρφωση των διαδικασιών αυτών με το άρθρο 6 της Σύμβασης.

Καταρχάς, δεν υπήρχε σύνδεση μεταξύ των διαδικασιών ενώπιον εθνικών οργάνων και αυτών ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ. Δεύτερον, το εναγόμενο κράτος δεν είχε κάποια επιρροή στις διαδικασίες αυτές, πέρα από την όποια πειστικότητα των επιχειρημάτων του που αναπτύσσονταν στις γραπτές και στις προφορικές παρατηρήσεις του προς το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ.

Κατά την κρίση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος του ΕΟΚ-ΕΖΕΣ κατέθεσε παρατηρήσεις αναφορικά με μια υπόθεση εκκρεμή ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ, σύμφωνα προς τους δικονομικούς κανόνες, δεν εγείρει ευθύνη του κατά την έννοια της ΕΣΔΑ.

Τούτο ίσχυε ανεξάρτητα από τη θέση του κράτους σχετικά με το ζήτημα που κρινόταν ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ ή της ποιότητας των παρατηρήσεών του. Εάν το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ επρόκειτο τελικά να κρίνει επί της υπόθεσης εντός του πλαισίου που αναπτυσσόταν στις παρατηρήσεις αυτές, αυτό από μόνο του δεν ενεργοποιούσε την ευθύνη του εν λόγω κράτους, σύμφωνα με την ΕΣΔΑ. Πράγματι, το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ είναι ένα δικαστικό όργανο που κρίνει επί μιας νομικής βάσης υποθέσεις ανεξάρτητα και αμερόληπτα.

Στη συνέχεια, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εξέτασε εάν οι καταγγελίες της προσφεύγουσας εταιρίας ήταν αποτέλεσμα δομικού ελαττώματος του καθεστώτος του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ. Στην υπόθεση *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi κατά Ιρλανδίας*⁵ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διαπίστωσε κυρίως ότι: (α) εάν ένας οργανισμός, στον οποίο ένα κράτος παραχώρησε δικαιοδοσία, προσέφερε προστασία σε θεμελιώδη δικαιώματα με τρόπο τουλάχιστον «ισάξιο» με εκείνο που προσφέρει η ΕΣΔΑ, τεκμαίρεται ότι το κράτος δεν απέκλινε από τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ όταν το μόνο που έκανε ήταν να εφαρμόσει νομικές υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη συμμετοχή του στον οργανισμό, (β) το (ανωτέρω) τεκμή-

5. ΕΔΔΑ *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi κατά Ιρλανδίας* (Προσφυγή No 45036/98), απόφαση της 30ης Ιουνίου 2005 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.

ριο θα μπορούσε να ανατραπεί εάν η προστασία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ ήταν προφανώς ελλιπής στην προκειμένη περίπτωση.

Όμως, η βάση αυτού του τεκμηρίου καταρχήν εξέλειπε όταν αφορούσε την εφαρμογή της νομοθεσίας του ΕΟΧ σε εθνικό επίπεδο εντός του πλαισίου της Συμφωνίας του ΕΟΧ, εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων των ισχυουσών συμβάσεων σε σχέση με αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όντως, (α) σε αντίθεση με τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η νομοθεσία του ΕΟΧ δεν είχε άμεση εφαρμογή και υπεροχή και (β) παρόλο που το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ εξέφρασε την άποψη ότι οι διατάξεις της Συμφωνίας του ΕΟΧ θα πρέπει να ερμηνεύονται «*υπό το φως των θεμελιωδών δικαιωμάτων*» προκειμένου να ενδυναμώνεται η συνάφεια ανάμεσα στη νομοθεσία του ΕΟΧ και αυτής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Συμφωνία του ΕΟΧ δεν συμπεριελάμβανε τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή κάποια αναφορά σε άλλα νομικά κείμενα ιδίου αποτελέσματος, όπως η ΕΣΔΑ.

Ωστόσο, το ζήτημα στην υπόθεση αυτή δεν ήταν εάν η Νορβηγία μπορούσε να κριθεί υπόλογη σύμφωνα με την ΕΣΔΑ για την εφαρμογή της νομοθεσίας του ΕΟΧ, αλλά αντιθέτως εάν ευθυνόταν για την καταγγελλόμενη άρνηση πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όταν το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ απέρριψε την υπόθεση της προσφεύγουσας εταιρίας. Όμως, επίκληση αυτής της ευθύνης μπορούσε μόνο να γίνει εάν και μέχρι το σημείο που η καταγγελλόμενη παράβαση μπορούσε να αποδοθεί σε μια δομική ατέλεια των δικονομικών εγγυήσεων που προσέφερε το οργανωτικό και διαδικαστικό καθεστώς του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ. Το κριτήριο σε σχέση μ' αυτό ήταν εάν το διαδικαστικό καθεστώς υστερούσε καταφανώς όταν συγκρινόταν με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ.

Με βάση τα ακόλουθα, δεν διακρινόταν κάποιο προφανές ελάττωμα στην προστασία των εκ της ΕΣΔΑ δικαιωμάτων της προσφεύγουσας.

Δεδομένου ότι το δικαστήριο της ΕΖΕΣ συστήθηκε για να λειτουργήσει ως ένα δικαστικό όργανο παρόμοιο με εκείνο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και ότι οι βασικές διαδικαστικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ έχουν ως πρότυπο εκείνες του ΔΕΕ, το μόνο σημείο εκκίνησης θα μπορούσε να είναι ότι δεν υπήρχαν τέτοια προφανή ελαττώματα. Αυτό όντως επιβεβαιωνόταν από τις συγκεκριμένες διατάξεις στις Συμφωνίες του ΕΟΧ και της Εποπτικής Αρχής της ΕΖΕΣ, του Κανονισμού του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ και της νομολογίας του που παρουσίασαν τα μέλη και η Εποπτική Αρχή της ΕΖΕΣ. Ειδικότερα, το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ ήταν ένα όργανο που απαρτιζόταν από ανεξάρτητους και αμερόληπτους δικαστές, οι οποίοι εξέδιδαν αιτιολογημένες αποφάσεις λαμβανόμενες κατόπιν δημόσιων και κατ' αντιμωλία ακροαματικών διαδικασιών.

Η προσφεύγουσα δεν αντέκρουσε το ισχυρό τεκμήριο που πήγαζε εκ των ανωτέρω αναφερομένων. Καταρχάς, η προσφεύγουσα συμμετείχε ενεργά στις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ και είχε κάθε ευκαιρία να επικαλεστεί το παραδεκτό της αίτησής της και να παρουσιάσει στο Δικαστήριο αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με την ενεργητική της νομιμοποίηση. Επίσης, το Δικαστήριο της ΕΖΕΣ αιτιολόγησε λεπτομερώς τους λόγους που δεν αναγνώρισε την ενεργητική νομιμοποίηση της προσφεύγουσας, σύμφωνα με τους εφαρμοστέους κανόνες.

Το Δικαστήριο έκρινε απαράδεκτη ως προδήλως αβάσιμη την προσφυγή.

► Άρθρο 7 – Μη επιβολή ποινής άνευ νόμου

Υπόθεση **Ramak και Bakir κατά Τουρκίας (Προσφυγή Νο 22429/07 και 25295/07)**, απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 2019

δικαστική απόφαση – ερμηνεία αδικήματος – αντίθεση με εθνική νομοθεσία

Το 2006, οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση επειδή είχαν συναντήσεις μεταξύ τους και διένειμαν φυλλάδια, καθώς και επειδή κατείχαν παράνομα περιοδικά και μανιφέστα. Καταδικάστηκαν σύμφωνα με την προγενέστερη μορφή του Νόμου για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας (Νόμος 3713), κατά τον οποίο ως τρομοκρατία οριζόταν κάθε πράξη που διαπράχθηκε με πίεση, εξαναγκασμό και βία, τρόμο, εκφοβισμό, καταπίεση ή απειλή, συνοδευόμενη με έναν ή περισσότερους από τους αναφερόμενους πολιτικούς ή ιδεολογικούς σκοπούς, ενώ ως οργάνωση οριζόταν απλώς κάθε είδους ένωση δύο ή περισσότερων ατόμων που επιδιώκουν έναν κοινό σκοπό. Τα εθνικά δικαστήρια έλαβαν επίσης υπ' όψιν τις τροποποιήσεις που επήλθαν το 2003 στον Νόμο 3713, σύμφωνα με τις οποίες περιοριζόταν ο ορισμός της «τρομοκρατίας» και της «τρομοκρατικής οργάνωσης», καθώς προβλέφθηκε ως προϋπόθεση η χρήση βίας και άλλοι σωρευτικοί όροι, ειδικότερα η πρόθεση διάπραξης εγγενών εγκληματικών πράξεων, πρόσθετοι τρόποι πίεσης, τρόμου, εκφοβισμού, καταπίεσης ή απειλής και η ύπαρξη κάποιου από τα αναφερόμενα ιδεολογικά ή πολιτικά κίνητρα. Τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι θα πρέπει να δοθεί μια ευρεία ερμηνεία στον όρο «βία» και να συμπεριληφθούν καταστάσεις όπου δεν έγινε μεν χρήση βίας με τη φυσική έννοια, αλλά εντούτοις υιοθετήθηκε ως σκοπός της οργάνωσης, όπως και στην περίπτωση των προσφευγόντων. Έτσι, στην περίπτωση των προσφευγόντων κρίθηκε ότι πληρούται η εκ του νόμου προϋπόθεση της «βίας», καθώς το μανιφέστο και τα κείμενα που διένειμαν ήταν από τη φύση τους τόσο ανάρμοστα, ώστε ισοδυναμούσαν με ηθικό εξαναγκασμό του κοινού. Η έννοια του ηθικού εξαναγκασμού δεν υπήρχε

στο κείμενο του εφαρμοστέου νόμου.

Το βασικό ζήτημα στην παρούσα υπόθεση είναι η νέα δικαστική ερμηνεία, ειδικότερα εάν η καταδίκη των προσφευγόντων για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση, επειδή οι πράξεις τους συνιστούσαν ηθικό εξαναγκασμό, είναι σύμφωνη με την ουσία του αδικήματος και εάν οι προσφεύγοντες μπορούσαν εύλογα να προβλέψουν την καταδίκη κατά τον χρόνο της συμμετοχής τους στα γεγονότα που έλαβαν χώρα το 2002.

Το Δικαστήριο δεν συμφώνησε με το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι η καταδίκη των προσφευγόντων ήταν προβλέψιμη κατά την προγενέστερη και ισχύουσα κατά τον χρόνο τέλεσης των αδικημάτων μορφή του Νόμου 3713, δεδομένου ότι εκείνες οι διατάξεις σε κάθε περίπτωση έδιναν έναν ευρύτερο ορισμό της έννοιας της τρομοκρατίας. Καταρχάς, η αρχή ότι οι ευνοϊκότερες ποινικές διατάξεις πρέπει να εφαρμόζονται αναδρομικά εξασφαλίζεται εμμέσως πλην σαφώς από το άρθρο 7 της Σύμβασης και περιλαμβάνεται στον κανόνα που ορίζει ότι, όπου υπάρχουν διαφορές μεταξύ του ποινικού νόμου που ίσχυε κατά τον χρόνο της διάπραξης του αδικήματος και μεταγενέστερων νόμων που υιοθετήθηκαν πριν από την έκδοση απόφασης, τα δικαστήρια οφείλουν να εφαρμόσουν τον ευμενέστερο για τον κατηγορούμενο νόμο. Επίσης, και κατά την τουρκική ποινική νομοθεσία εφαρμόζονται οι ευμενέστερες για τον κατηγορούμενο διατάξεις. Δεύτερον, τα εθνικά δικαστήρια είχαν και αυτά εφαρμόσει στην περίπτωση των προσφευγόντων την τροποποιημένη μορφή του νόμου σε συνδυασμό με την προγενέστερη. Το ΕΔΔΑ, συνεπώς, περιορίστηκε στο να εξετάσει τη νομιμότητα της καταδίκης των προσφευγόντων σύμφωνα με αυτές τις μορφές του νόμου και όχι σύμφωνα με εκείνες που ίσχυαν κατά τον χρόνο διάπραξης του αδικήματος.

Εξετάζοντας εάν η ευρεία ερμηνεία που έδωσαν τα εθνικά δικαστήρια στο κείμενο του νόμου ήταν ευλόγως προβλέψιμη, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη, καταρχάς, εάν η εν λόγω ερμηνεία ήταν επακόλουθη εξέλιξη μιας εύληπτης συνέχειας της νομολογίας. Όπως διαφαίνεται, οι προηγούμενες ερμηνείες των σχετικών διατάξεων από τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να αποτελέσουν μια βάση για τη χρήση της έννοιας «ηθικός εξαναγκασμός». Η εναγόμενη κυβέρνηση δεν κατάφερε να παρουσιάσει στο Δικαστήριο μια ανάλογη υπόθεση, όπου μια ένωση να κρίθηκε ως τρομοκρατική οργάνωση εξαιτίας και μόνο της φύσης των γραπτών δηλώσεών της και παρόλη την έλλειψη πράξεων βίας από πλευράς της. Ούτε παρουσίασε παραδείγματα εθνικής νομολογίας που περιελάμβαναν την έννοια «ηθικός εξαναγκασμός» στο πλαίσιο τρομοκρατικών αδικημάτων.

Δεύτερον, το Δικαστήριο εξέτασε εάν η διατύπωση των επίμαχων διατάξεων θα μπορούσε μολαταύτα να θεωρηθεί ότι ευλόγως υπονοεί αυτή την έννοια. Με αυτόν τον

τρόπο, το Δικαστήριο όφειλε να εξακριβώσει εάν η επίμαχη έννοια ήταν συμβατή με την ουσία του αδικήματος, δηλαδή εάν η επίκλησή της στην υπόθεση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί εύλογη, ανεξάρτητα εάν έγινε επίκληση αυτής για πρώτη φορά από τα εθνικά δικαστήρια. Η διατύπωση των σχετικών διατάξεων υποδήλωνε ότι η ουσία του αδικήματος της συμμετοχής σε μια τρομοκρατική οργάνωση ήταν η σύνδεση μιας οργάνωσης που είχε σκοπό και τρόπο δράσης την προσφυγή στη χρήση βίας και μαζικού εκφοβισμού προκειμένου να προωθήσει συγκεκριμένους πολιτικούς και ιδεολογικούς σκοπούς. Το γεγονός ότι οι νομοθέτες επέλεξαν να αποκλείσουν από τη μορφή του Νόμου 3713, το 2003, τη χρήση της βίας ως απαραίτητο τρόπο διάπραξης τρομοκρατίας ενδυνάμυνε το συμπέρασμα ότι η πραγματική βία ή η πρόθεση χρήσης τέτοιας βίας ήταν βασικής σημασίας στοιχείο του ορισμού του αδικήματος.

Ήταν η πρώτη φορά που τα εθνικά δικαστήρια κλήθηκαν να αποφασίσουν εάν θα μπορούσε η επίμαχη οργάνωση να χαρακτηριστεί ως τρομοκρατική. Από αυτήν την άποψη, το Τουρκικό Αναιρετικό Δικαστήριο έκρινε ότι, στις περιπτώσεις που τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να αξιολογήσουν για πρώτη φορά εάν μια οργάνωση μπορεί να χαρακτηριστεί ως τρομοκρατική, θα πρέπει να ερευνούν ενδελεχώς και να εξετάζουν τη φύση της οργάνωσης διερευνώντας τον σκοπό της, εάν υιοθέτησε πλάνο δράσης ή παρόμοια επιχειρησιακά μέτρα και εάν κατέφυγε στη βία ή σε μια αξιόπιστη απειλή χρήσης βίας κατά την ανάπτυξη του πλάνου δράσης. Όμως, με βάση τα πραγματικά περιστατικά που αποδείχθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, δεν προέκυψε ότι πληρούνται στην παρούσα υπόθεση τα σωρευτικά στοιχεία του αδικήματος της συμμετοχής σε μια τρομοκρατική οργάνωση, όπως ερμηνεύτηκαν από το Ακυρωτικό Δικαστήριο. Ενώ τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι η επίμαχη οργάνωση δεν ενεπλάκη σε ένοπλες επιθέσεις, εντούτοις δεν ασχολήθηκαν με το ερώτημα εάν υιοθέτησε πλάνο δράσης ή παρόμοια επιχειρησιακά μέτρα για την επίτευξη ενός τέτοιου σκοπού. Στο πλαίσιο αυτό, δεν υπήρχε κάποιο στοιχείο στη δικογραφία που να αποτελεί ένδειξη ότι η οργάνωση αυτή, πέρα από μια απλή διακήρυξη κάποιων σκοπών, είχε λάβει κάποιο προπαρασκευαστικό βήμα ή κάποια μορφή δράσης προκειμένου να διαπράξει βίαιες ενέργειες. Τα εθνικά δικαστήρια στηρίχθηκαν στο ενημερωτικό σημείωμα της Διεύθυνσης Ασφαλείας, που έκρινε την επίμαχη οργάνωση ως μια Μαρξιστική-Λενινιστική παράνομη οργάνωση της οποίας απώτερος σκοπός ήταν να προκαλέσει ένοπλη εξέγερση στην Τουρκία. Ωστόσο, το σημείωμα αυτό δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως σχετικό, καθώς οι αποδιδόμενες σε αυτό πράξεις στην οργάνωση ήταν μόνο η διανομή φυλλαδίων και κειμένων και η κατοχή βιβλίων από τους υπόπτους.

Ήταν, συνεπώς, σαφές ότι τα εθνικά δικαστήρια καταδίκαι-

σαν τους προσφεύγοντες για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση εξαιτίας των πολιτικών ιδεών και φιλοδοξιών που εκφράστηκαν σε κάποια κείμενα που συντάχθηκαν από την οργάνωση. Δεν παρείχαν εξήγηση πώς η έννοια του ηθικού εξαναγκασμού σχετιζόταν με τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος αυτού, καθώς και αναφορικά με τον βαθμό και την αυστηρότητα που έπρεπε αυτός να φτάσει, ώστε να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι αποτελεί τρομοκρατία. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια επέλεξαν να ασκήσουν τη διακριτική τους ευχέρεια με τρόπο διευρυμένο, υιοθετώντας μια ερμηνεία μη συμβατή τόσο με την κυρίαρχη εθνική νομολογία όσο και με την ουσία του αδικήματος, όπως αυτό οριζόταν κατά το εθνικό δίκαιο. Επομένως, σύμφωνα με τις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης, τα εθνικά δικαστήρια παραβίασαν τα εύλογα όρια της νομολογιακής αποσαφήνισης που γίνεται αποδεκτή και ίτοι τελεί σε αντίθεση με τις εγγυήσεις που παρέχει το άρθρο 7 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο αναγνωρίζει τις δυσκολίες που υπάρχουν στη μάχη κατά της τρομοκρατίας και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα κράτη εξαιτίας των εξελισσόμενων μεθόδων και τακτικών που χρησιμοποιούνται κατά τη διάπραξη των τρομοκρατικών εγκλημάτων. Έχει, επίσης, υπόψη του ότι δεν υφίσταται ένας παγκόσμια αποδεκτός ορισμός της τρομοκρατίας. Όμως, αυτό δεν μπορούσε να εκληφθεί ότι σημαίνει ότι οι θεμελιώδεις εγγυήσεις που προσφέρει το άρθρο 7 της Σύμβασης, παρέχοντας λογικά όρια στις νέες και εκτεταμένες νομολογιακές ερμηνείες στον τομέα του ποινικού δικαίου, δεν τυγχάνουν εφαρμογής στη δίωξη και την τιμωρία των εγκλημάτων τρομοκρατίας. Τα εθνικά δικαστήρια όφειλαν να επιδείξουν ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διασάφηση των στοιχείων ενός εγκλήματος, με τρόπο που να το καθιστά προβλέψιμο και συμβατό με την ουσία του.

Σύμφωνα με τις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης, τα εθνικά δικαστήρια αδικαιολογήτως επέκτειναν το πεδίο εφαρμογής του ποινικού δικαίου στην υπόθεση των προσφευγόντων κατά παράβαση των εγγυήσεων που προσφέρει το άρθρο 7 της Σύμβασης.

Παραβίαση άρθρου 7.

Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 εξαιτίας της επιβολής απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα στον δεύτερο προσφεύγοντα, ο οποίος διέμενε στη Γερμανία και παρέμεινε για πάνω από τέσσερα χρόνια στην Τουρκία, όσο διαρκούσε η εκδίκαση των υποθέσεών του.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 7.500 ευρώ στον πρώτο προσφεύγοντα και το ποσό των 760 ευρώ στον δεύτερο προσφεύγοντα ως αποζημίωση της θετικής ζημίας που υπέστησαν, ενώ στον τελευταίο επιδίκασε και το ποσό των 9.750 ευρώ ως αποζημίωση της ηθικής του βλάβης.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση Petithory Lanzmann κατά Γαλλίας (Προσφυγή No 23038/19), απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2019

■ *γενετικό υλικό αποβιώσαντα – χρήση από τον πρόγονο – συνέχιση της οικογενειακής σειράς*

Ο γιος της προσφεύγουσας απεβίωσε το 2017 σε ηλικία είκοσι τριών ετών, εξαιτίας ενός κακοήθους όγκου που διαγνώστηκε το 2014. Αμέσως μόλις πληροφορήθηκε την ασθένειά του, έλαβε μέτρα ώστε να γίνει πατέρας και να αποκτήσει παιδί ακόμη και εάν αποβίωνε. Αποθήκευσε, λοιπόν, γενετικό υλικό του σε ένα γαλλικό νοσοκομείο και επικοινωνήσε με ένα ιατρικό κέντρο στο εξωτερικό με σκοπό να προβεί σε τεχνητή γονιμοποίηση.

Μετά τον θάνατο του γιου της προσφεύγουσας, οι γαλλικές ιατρικές αρχές αρνήθηκαν να της χορηγήσουν άδεια να μεταφέρει τους γαμέτες σε μια χώρα που επέτρεπε τη χρήση τους μετά θάνατον για τους σκοπούς μιας ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ή μιας παρένθετης κύησης.

Η προσφεύγουσα κατέφυγε εσπευσμένα στο γαλλικό Διοικητικό Δικαστήριο καταγγέλλοντας μια «σοβαρή και προδήλως παράνομη» παραβίαση μιας θεμελιώδους ελευθερίας. Ο δικαστής απέρριψε την αίτησή της επειδή οι εν λόγω προϋποθέσεις για μια τέτοια αίτηση δεν πληρούνταν. Ειδικότερα, ο εθνικός δικαστής έκρινε ότι η νομοθετικά προβλεπόμενη απαγόρευση εξαγωγής των γαμετών σε τέτοιες περιπτώσεις αποσκοπούσε στην επίτευξη του θεμιτού σκοπού της αποφυγής παράκαμψης της εθνικής νομοθεσίας και ενέπιπε στο πλαίσιο διακριτικής μεταχείρισης που απολάμβανε κάθε κράτος κατά την εφαρμογή της Σύμβασης. Επίσης, δεν αποδείχθηκε ότι η επιθυμία του γιου της προσφεύγουσας αποτελούσε μέρος ενός συγκεκριμένου σχεδίου να γίνει πατέρας ή ότι είχε συναινέσει στη χρήση των γαμετών του μετά θάνατον.

Κατά την άποψη της προσφεύγουσας, η επίμαχη απαγόρευση δεν δικαιολογούνταν ούτε λόγω των αλλαγών που συντελούνται μέσα στην κοινωνία και την οικογένεια ούτε λόγω των συμφερόντων του αγέννητου παιδιού, το οποίο θα είχε έναν ή περισσότερους συγγενείς να το φροντίζουν και να του μεταφέρουν τις αναμνήσεις της οικογένειας Lanzmann.

Η καταγγελία της προσφεύγουσας αφορούσε την αδυναμία της να μεταφέρει τους γαμέτες του αποβιώσαντα γιου της και να προχωρήσει σε τεχνητή γονιμοποίησή τους μετά τον θάνατό του και σύμφωνα με τις επιθυμίες του σε μια χώρα όπου επιτρεπόταν αυτή η πρακτική, προκειμένου να διαωρισθεί η μνήμη της οικογένειας Lanzmann.

Για τους σκοπούς της ανάλυσής του, το Δικαστήριο χωρί-

σε την καταγγελία της προσφεύγουσας σε δύο σκέλη, σ' αυτό που ισχυριζόταν ότι ήταν άμεσο θύμα και σ' εκείνο που ήταν έμμεσο.

Ποια είναι η τύχη των γαμετών που φυλάσσονται από ένα άτομο και το ζήτημα της χρήσης αυτών σύμφωνα με τις επιθυμίες του μετά τον θάνατό του συνδέεται με το δικαίωμά του να αποφασίσει πώς και πότε θα γίνει γονιός. Όμως, το δικαίωμα αυτό ανήκει στην κατηγορία των προσωποπαγών δικαιωμάτων και δεν μεταβιβάζεται. Συνεπώς, η προσφεύγουσα δεν ήταν σε θέση να ισχυριστεί ότι υπήρξε θύμα για λογαριασμό του αποβιώσαντα γιου της.

Απαράδεκτη η προσφυγή λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης.

Είναι γεγονός ότι η έννοια της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής εμπεριέχει το δικαίωμα του σεβασμού της απόφασης να γίνει κάποιος γονιός με τη γενετική έννοια. Επίσης, το δικαίωμα των ζευγαριών να καταφεύγουν σε ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή αποτελεί μια μορφή αυτής της έννοιας. Όμως, το άρθρο 8 της Σύμβασης δεν εγγυάται το δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας.

Στην παρούσα υπόθεση, ο εθνικός δικαστής απέρριψε τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας, κρίνοντας, καταρχάς, ότι η επίμαχη απαγόρευση δεν ήταν ασυμβίβαστη με τη Σύμβαση, δεδομένου του επιδιωκόμενου σκοπού της ιατρικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής κατά τη γαλλική νομοθεσία (ο οποίος είναι αποκλειστικά η αντιμετώπιση της κλινικά διαγνωσμένης στειρότητας σε ζευγάρια). Δεύτερον, ο εθνικός δικαστής έκρινε ότι δεν υπήρχε κανένα στοιχείο στη δικογραφία που να αποδείκνυε ότι ο γιος της προσφεύγουσας της είχε δώσει άδεια να κάνει χρήση των γαμετών του μετά τον θάνατό του.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχε λόγος να έχει διαφορετική προσέγγιση.

Ομοίως, το Δικαστήριο δεν πείστηκε από την έμφαση της προσφεύγουσας στην επιθυμία της να αποτρέψει να χαθεί η μνήμη της οικογένειας Lanzmann. Παρόλη την αξία της φιλοδοξίας της να συνεχιστεί η οικογενειακή γραμμή, γεγονός παρέμεινε ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 8 της Σύμβασης δεν περιλαμβάνει δικαίωμα να γίνει κάποιος παππούς ή γιαγιά.

Απαράδεκτη η προσφυγή λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης.

► Άρθρο 14 – Απαγόρευση των διακρίσεων

Υπόθεση Beizaras και Levickas κατά Λιθουανίας (Προσφυγή Νο 41288/15), απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2020

ΜΚΟ – προστασία από ομοφοβικά σχόλια – μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Οι προσφεύγοντες είναι δύο νεαροί άντρες. Ένας απ' αυτούς, το 2014, ανήρτησε στη σελίδα του στο Facebook μια φωτογραφία τους να φιλιούνται (η ανάρτηση ήταν δημόσια, χωρίς να περιορίζεται η πρόσβαση μόνο στους «φίλους»). Η ανάρτηση είχε σκοπό να δημοσιοποιήσει τη σχέση τους και να ενεργοποιήσει μια συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων ΛΟΑΚΤΙ (LGBT) στην κοινωνία της Λιθουανίας. Η ανάρτηση διαδόθηκε και έλαβε εκατοντάδες τοξικά ομοφοβικά σχόλια (όπως, για παράδειγμα, παραινήσεις προς τους προσφεύγοντες να «ευνοχιστούν», να «πεθάνουν» και να «καούν»).

Μετά από αίτημα των προσφευγόντων, μια οργάνωση για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων ΛΟΑΚΤΙ (στην οποία ήταν μέλη και οι ίδιοι) έκανε καταγγελία στην εισαγγελία για τριάντα ένα από αυτά τα σχόλια, ζητώντας να εκκινήσει έρευνα για υποκίνηση σε ομοφοβικό μίσος και βία (άρθρο 170 του λιθουανικού Ποινικού Κώδικα, το οποίο ποινικοποιεί την υποκίνηση σε διακρίσεις συμπεριλαμβανομένης και της διάκρισης λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού).

Η εισαγγελία αρνήθηκε να διενεργήσει προκαταρκτική εξέταση και τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν το 2015 τις προσφυγές της οργάνωσης κατά της άρνησης αυτής για τους εξής λόγους:

– η ανάρτηση δημοσίως αυτής της «εκκεντρικής» φωτογραφίας ισοδυναμούσε με πρόκληση από την πλευρά των προσφευγόντων και ερχόταν σε αντίθεση με τον σεβασμό της άποψης των άλλων, δεδομένων των «παραδοσιακών οικογενειακών αξιών» που κυριαρχούσαν στη Λιθουανία,

– τα επίμαχα σχόλια εξέφραζαν την αρνητική γνώμη των συγγραφέων τους, υπό την έννοια ότι ήταν ομολογουμένως ανήθικα, άσεμνα ή κακώς επιλεγμένα, αλλά εν πάση περιπτώσει δεν εμπεριείχαν, με βάση αυτά και μόνο, τα υποκειμενικά και αντικειμενικά στοιχεία του εν λόγω αδικήματος (όπως αυτά φαίνεται να απορρέουν από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου) που πρέπει να συντρέχουν στο πρόσωπο καθενός από τους συγγραφείς.

Οι προσφεύγοντες εξήγησαν ότι προτίμησαν να ζητήσουν από τον οργανισμό να ενεργήσει για λογαριασμό τους εξαιτίας του φόβου αντιποίνων από τους συγγραφείς των on-line σχολίων. Η καταγγελία της οργάνωσης και οι μετέπειτα προσφυγές της για να προστατεύσει τα συμφέροντα των προσφευγόντων αφορούσαν συγκεκριμένα περιστατικά, τα οποία παραβίασαν τα δικαιώματα δύο μελών της. Όποια και αν ήταν η πιθανή «στρατηγική» για την επίτευξη ενός ευρύτερου σκοπού, οι ενέργειες της οργάνωσης δεν αποτελούσαν μια ομαδική αγωγή (*actio popularis*). Επίσης και σε κάθε περίπτωση, η νομιμοποίηση της οργάνωσης ουδέποτε εξετάστηκε ή αμφισβητήθηκε σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με τη λιθουανική νομοθεσία, ο εισαγγελέας οφείλει να διεξάγει έρευνα κατόπιν καταγγελίας, έστω και ανώνυμης. Τέλος οι ίδιοι οι προσφεύγοντες, ενεργώντας

για λογαριασμό τους, υπέβαλαν την προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, μετά την έκδοση των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων επί της υπόθεσης που αφορούσε την προστασία των δικαιωμάτων τους.

Έχοντας υπόψη τη σοβαρότητα των εν λόγω καταγγελιών, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να μπορεί η οργάνωση να ενεργήσει ως εκπρόσωπος των συμφερόντων των προσφευγόντων ενώπιον των εθνικών διαδικασιών. Διαφορετικά θα αποτελούσε εμπόδιο στην εξέταση, σε εθνικό επίπεδο, σοβαρών καταγγελιών σχετικά με παραβιάσεις της Σύμβασης, δεδομένου ότι στις σύγχρονες κοινωνίες η πρόσβαση σε συλλογικά όργανα είναι ένας τρόπος – κάποιες φορές ο μοναδικός – για να προστατευθούν αποτελεσματικά συγκεκριμένα συμφέροντά τους οι πολίτες⁶.

Ως προς τη διαθεσιμότητα ενδίκων μέσων, πέραν αυτών των ποινικών, το ζήτημα αυτό συνδέεται εγγενώς με την ουσία της υπόθεσης.

Για τους παρακάτω εκτιθέμενους λόγους, το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν όντως διακριτική μεταχείριση εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού, χωρίς σοβαρό λόγο, δεδομένου ότι:

– τα σχόλια μίσους προσώπων που στρέφονταν κατά των προσφευγόντων και της ομοφυλοφιλικής κοινότητας γενικότερα οφείλονταν στη φανατική στάση προς την κοινότητα αυτή,

– ο ίδιος προκατειλημμένος τρόπος σκέψης ήταν ακολούθως και ο πυρήνας της αποτυχίας των αρχών να ανταποκριθούν στην υποχρέωσή τους να ερευνήσουν τις καταγγελίες επιτυχώς.

Ήταν σαφές ότι τα σχόλια στη σελίδα του Facebook του πρώτου προσφεύγοντος επηρέασαν την ψυχολογική του κατάσταση και την αξιοπρέπειά του. Συνεπώς, το άρθρο 14 είχε εφαρμογή σε συνδυασμό με την έννοια της «ιδιωτικής ζωής» του άρθρου 8, δεδομένης της σοβαρότητας των επιθέσεων αυτών.

Ενώ το Δικαστήριο αναγνώρισε την τεταμένη ατμόσφαιρα που ισχύει σχετικά με το ζήτημα αυτό στη Λιθουανία, εντούτοις έκρινε ότι η εσκεμμένη πρόθεση των προσφευγόντων να προκαλέσουν συζήτηση γύρω από την ομοφυλοφιλία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή που μπορεί να προκαλέσει δημόσια αναταραχή. Αντιθέτως, αποτελούσε μια δίκαιη και δημόσια συζήτηση μεταξύ προσώπων με διαφορετικές απόψεις, μέσω της οποίας προωθούνταν η κοινωνική συνοχή.

6. Βλ. ΕΔΔΑ *Center for Legal Resources on behalf of Valentin Campeanu κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 47848/08), απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης της 17ης Ιουλίου 2014 και *Gorraiz Lizarraga και λοιποί κατά Ισπανίας* (Προσφυγή No 62543/00), απόφαση της 27ης Απριλίου 2004.

Οι αρχές τόνισαν την «εκκεντρική» φύση της συμπεριφοράς των προσφευγόντων και το εφετείο πρόσθεσε ότι θα ήταν προτιμότερο οι προσφεύγοντες να μοιράζονταν τη φωτογραφία τους μόνο με «ομοϊδεάτες» τους, μια δυνατότητα που προσφέρει το Facebook. Ενόψει αυτών των αναφορών σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό των προσφευγόντων, ήταν σαφές ότι ένας από τους λόγους για την άρνηση να διενεργηθεί προκαταρκτική εξέταση ήταν η αποδοκιμασία του γεγονότος ότι ήταν ανοιχτοί σχετικά με τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό.

Σχετικά με τις περαιτέρω αναφορές των εθνικών δικαστηρίων στο γεγονός ότι η πλειοψηφία της λιθουανικής κυβέρνησης εκτιμούσε τις οικογενειακές αξίες με την παραδοσιακή τους έννοια και την πεποίθηση ότι οι αρχές αυτές αποτελούν το θεμέλιο της κοινωνίας, δεν υπήρχε λόγος να θεωρηθεί ότι αυτοί οι παράγοντες ήταν ασυμβίβαστοι με την κοινωνική αποδοχή της ομοφυλοφιλίας, όπως αποδεικνύεται από την αυξανόμενη γενική τάση να θεωρείται ότι οι σχέσεις μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου εμπίπτουν στην έννοια της οικογενειακής ζωής (σχετικώς έκρινε και το Συνταγματικό Δικαστήριο της Λιθουανίας το 2011).

Άρα, φαινόταν εκ πρώτης όψης ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός των προσφευγόντων έπαιξε ρόλο στον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν από τις αρχές. Κατά συνέπεια, η εναγόμενη κυβέρνηση έπρεπε να αποδείξει ότι ήταν αποδεκτός ο τρόπος που οι αρχές αντιμετώπισαν τα περιστατικά που τους καταγγέλθηκαν.

Χωρίς να σημαίνει ότι κάθε ρητορική μίσους πρέπει, ως τέτοια, να εγείρει ποινική δίωξη, το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση δεν μπορούσε να παρακολουθήσει το σκεπτικό των εθνικών αρχών:

– αναφορικά με το περιεχόμενο των επίμαχων σχολίων. Η έννοια της υποκίνησης μίσους δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη και έκκληση για διάπραξη βίας ή άλλων εγκληματικών ενεργειών. Η προσβολή, ο χλευασμός και η συκοφαντία είναι αρκετά για να γείρουν την ισορροπία έναντι της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης που τελείται με τρόπο ανεύθυνο. Επίσης, η εναγόμενη κυβέρνηση δεν κατέφερε να αντιδράσει ικανοποιητικά στο επιχείρημα ότι, εάν τα επίμαχα σχόλια θεωρούνταν ότι δεν είχαν ποινικό ενδιαφέρον, τότε ήταν δύσκολο να αντιληφθεί κανείς τι είδους σχόλια ήταν,

– αναφορικά με τη σημασία της έλλειψης μιας «συστηματικής» πτυχής των επιθέσεων. Η απεχθής φύση ενός σχολίου – πόσο μάλλον η παρακίνηση να «σκοτώσουν» τους προσφεύγοντες – ήταν κατά την άποψη του Δικαστηρίου αρκετή για να ληφθεί υπόψη σοβαρά, ακόμη και εάν ο συγγραφέας ανάρτησε μόνο ένα τέτοιο σχόλιο.

Κατά κοινή ομολογία, οι ποινικές κυρώσεις, ακόμη και για άτομα υπεύθυνα για την πιο σοβαρή ρητορική μίσους και για υποκίνηση βίας, μπορούν να επιβληθούν μόνο ως

έσχατο μέτρο. Το ίδιο ισχύει και για ρητορική μίσους σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τη σεξουαλική ζωή των άλλων. Με αυτή την επισήμανση υπόψιν, η παρούσα υπόθεση αφορά σε αποκάλυπτες προτροπές για επιθέσεις κατά της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας των προσφευγόντων. Συνεπώς, ήταν απαραίτητη η προστασία που προσέφεραν οι διατάξεις του ποινικού δικαίου.

Αν και ο λιθουανικός Ποινικός Κώδικας θεωρητικά προέβλεπε τέτοια προστασία, στην πράξη δεν προσφέρθηκε στους προσφεύγοντες εξαιτίας της διακριτικής συμπεριφοράς των αρχών, μιας συμπεριφοράς που αποτελούσε τον πυρήνα της αποτυχίας των αρχών να ανταποκριθούν στην υποχρέωσή τους να ερευνήσουν αποτελεσματικά εάν τα επίμαχα σχόλια αποτελούσαν υποκίνηση σε μισαλλοδοξία και βία.

Ως προς το εάν ήταν διαθέσιμα άλλα ένδικα μέσα στους προσφεύγοντες (πριν από τα δικαστήρια ή τις διοικητικές αρχές), θα ήταν προδήλως παράλογο στην παρούσα υπόθεση να απαιτηθεί από τους προσφεύγοντες να τα εξαντλήσουν. Θα είχε επίσης ως αποτέλεσμα τον υποβιβασμό της σοβαρότητας των επίμαχων σχολίων.

Παραβίαση άρθρου 14.

Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της παραβίασης του άρθρου 14 που διαπιστώθηκε ανωτέρω, εξετάστηκε χωριστά εάν, ενόψει των διακριτικών συμπεριφορών που επηρέασαν αρνητικά την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας, στην παρούσα υπόθεση αποδείχθηκαν αναποτελεσματικά τα γενικότερα ένδικα μέσα.

Σε τεχνικό επίπεδο, επειδή η πλειοψηφία των επίμαχων σχολίων αναρτήθηκε μέσω των προσωπικών προφίλ των ατόμων, μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι αρχές δεν θα

αντιμετώπιζαν δυσκολίες να εντοπίσουν τους συγγραφείς, εάν το ήθελαν.

Λαμβάνοντας υπόψη τη γενικότερη τάση της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων, τα συμπεράσματα των οργάνων επιτήρησης και τα στατιστικά στοιχεία που του προσκομίστηκαν, το Δικαστήριο έκρινε ότι το ανωτέρω ερώτημα είχε καταφατική απάντηση. Αποφάσισε επί της ουσίας ότι:

– ο τρόπος που επέλεξε ο εισαγγελέας να εφαρμόσει τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν θεωρείται ότι αποτελεί ένα αποτελεσματικό εθνικό ένδικο μέσο για καταγγελίες σχετικά με πράξεις ομοφοβικής διακριτικής μεταχείρισης (καθώς το Ανώτατο Δικαστήριο δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να διευκρινίσει τα πρότυπα που εφαρμόζονται σε υποθέσεις ρητορικής μίσους ανάλογης βαρύτητας),

– οι αρχές δεν έκαναν σχεδόν τίποτα όσον αφορά το πεδίο της αυξανόμενης έλλειψης ανοχής προς τις σεξουαλικές μειονότητες. Στην πραγματικότητα, τα υπεύθυνα όργανα εφαρμογής της νομοθεσίας δεν αναγνώριζαν την προκατάληψη ως κίνητρο σε τέτοια αδικήματα. Δεν ακολούθησαν μια προσέγγιση, η οποία λάμβανε υπόψη τη σοβαρότητα της κατάστασης και, ειδικότερα, δεν επέδειξαν μια σφαιρική προσέγγιση για να αντιμετωπίσουν το ζήτημα του ρατσισμού και της ομοφοβικής ρητορικής μίσους.

Παραβίαση άρθρου 13.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε σε κάθε προσφεύγοντα το ποσό των 5.000 ευρώ για αποζημίωση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Η απαγόρευση βασανιστηρίων και ομαδικής απέλασης αλλοδαπών κατά το άρθρο 3 ΕΣΔΑ και το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4

Η επαναπροώθηση μεταναστών-προσφύγων που δεν τηρούν τις νόμιμες διαδικασίες

μετανάστες – πρόσφυγες – αιτούντες άσυλο – αλλοδαποί – χερσαία σύνορα – παράνομη διέλευση – χώρος Σένγκεν – χορήγηση διεθνούς προστασίας – απαγόρευση βασανιστηρίων – άρνηση εισόδου – μαζική απέλαση – επαναπροώθηση – δικαίωμα πραγματικής προσφυγής

ΕΔΔΑ, Προσφυγές Νος 8675/15 και 8697/15, Υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας, απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2020

Στην παρούσα υπόθεση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: το Δικαστήριο) έκρινε, υπό ευρεία σύνθεση, ότι η Ισπανία, με τις ενέργειές της για άμεση και συλλογική απέλαση αλλοδαπών, μετά από προσπάθεια των τελευταίων να διασχίσουν τα χερσαία σύνορά της μαζικά και παράτυπα, δεν παραβίασε το άρθρο 3 της Σύμβασης (απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης) και το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 (απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών). Η στάση της Ισπανίας ερμηνεύτηκε ως έκφανση της υποχρέωσης των κρατών για έλεγχο των εθνικών τους συνόρων και της δικαιολογημένης απαίτησής τους για υποβολή σχετικών αιτήσεων προστασίας στα υφιστάμενα συννοριακά σημεία διέλευσης.

Παρατηρήσεις

Αναστασία Καλλίδου*

I. Πραγματικά περιστατικά

Τον Αύγουστο του 2014, μια πολυπληθής ομάδα αρκετών εκατοντάδων μεταναστών από την υποσαχάρια Αφρική, συμπεριλαμβανομένων των δύο αιτούντων N.D. και N.T., προσπάθησε να εισέλθει στην Ισπανία, παραβιάζοντας τις περιφράξεις της πόλης Μελίγια¹ στο Μαρόκο, έναν ισπανικό θύλακα στις ακτές της Βόρειας Αφρικής. Οι προσφεύγοντες συνελήφθησαν στο πλαίσιο του εγχειρήματος από τους ειδικούς φρουρούς φύλαξης συνόρων, οι οποίοι τους επαναπροώθησαν στο Μαρόκο χωρίς διαδικασία ταυτοποίησης και χωρίς παροχή δυνατότητας για επεξήγηση των προσωπικών περιστάσεων που συνέτρεχαν στο πρόσωπο καθενός εξ' αυτών.

II. Η απόφαση του Δικαστηρίου

Επί του παραδεκτού

Το Δικαστήριο κλήθηκε για πρώτη φορά να εξετάσει το ζήτημα της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 στην περίπτωση της άμεσης και βίαιης απομάκρυνσης μεταναστών, μετά από προσπάθεια αυτών για διάσχιση χερσαίων συνόρων μαζικά και κατά τρόπο μη εξουσιοδοτημένο. Δεδομένου ότι η ισπανική κυβέρνηση υποστήριξε ότι η υπόθεση των προσφευγόντων αφορούσε άρνηση εισόδου στην ισπανική επικράτεια και όχι απέλαση, το Δικαστήριο έπρεπε να εξακριβώσει αν η έννοια της απέλασης καλύπτει επίσης την απαγόρευση εισόδου αλλοδαπών στα σύνορα συμβαλλόμενου κράτους ή – όσον αφορά κράτη ανήκοντα στον χώρο Σένγκεν – στα εξωτερικά σύνορα της εν λόγω περιοχής. Το Δικαστήριο δεν είχε αποφανθεί προηγουμένως για τη διάκριση μεταξύ της απαγόρευσης εισόδου και της απέλασης αλλοδαπών, ιδίως των μεταναστών ή των αιτούντων άσυλο. Από την εξέταση του διεθνούς δικαίου και του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέκυψε η υιοθέτηση της άποψης του Δικαστηρίου, ότι η προστασία της Σύμβασης, η οποία θα πρέπει να ερμηνεύεται αυτόνομα, δεν μπορεί να εξαρτάται από τυπικούς παράγοντες. Η σκέψη του Δικαστηρίου, μάλιστα, ήταν πως αντίθετη προσέγγιση συνεπάγεται σοβαρούς κινδύνους αυθαιρεσίας, καθόσον τα πρόσωπα που δικαιούνται προστασίας δυνάμει της Σύμβασης θα μπορούσαν να στερηθούν αυτής, για παράδειγμα με το επιχείρημα ότι, μη έχοντας διέλθει νόμιμα τα σύνορα του κράτους, δεν δύνανται να προβάλουν ισχυρισμό για προστασία. Υπό το πρίσμα αυτό, η εύλογη ανησυχία των κρατών μελών για την εξάλειψη των ολοένα συχνότερων προσπαθειών για καταστρατήγηση των περιορισμών μετανάστευσης δεν μπορεί ωστόσο να καταστήσει αναποτελεσματική την προστασία που παρέχει η Σύμβαση, και ειδικότερα το άρθρο 3, το οποίο περιέλαβε την απαγόρευση της επαναπροώθησης κατά την έννοια της Σύμβασης της Γενεύης σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων. Το Δικαστήριο ερμήνευσε, λοιπόν, τον όρο απέλαση με τη γενική έννοια (απομάκρυνση από τόπο), ως αναφορά σε οποιαδήποτε βίαιη απομάκρυνση ενός αλλοδαπού από το έδαφος ενός κράτους, ανεξαρτήτως της νομιμότητας διαμονής, του χρονικού διαστήματος διαμονής, του τόπου σύλληψης, του καθεστώτος μετανάστη ή αιτούντος άσυλο και της συμπεριφοράς του κατά τη διέλευση των συνόρων. Κατά συνέπεια, διαπιστώθηκε ότι το άρθρο 3 της Σύμβασης και το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 ισχύουν για κάθε κατάσταση που εμπίπτει στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου κράτους, μεταξύ άλλων σε περιπτώσεις όπου οι αρχές του εν λόγω

* LLM, M.A., Δικηγόρος

1. Ισπανικά: Melilla.

κράτους δεν έχουν ακόμη εξετάσει την ενδεχόμενη ύπαρξη λόγων που παρέχουν στους ενδιαφερομένους τη δυνατότητα να ζητήσουν προστασία. Κατά τη θέση του Δικαστηρίου, οι σκέψεις αυτές, οι οποίες αποτέλεσαν και τη βάση των πρόσφατων αποφάσεων του στις υποθέσεις *Hirsi Jamaa κ.α.*², *Sharifi κ.α.*³ και *Khlaifia κ.α.*⁴, σχετικά με τους αιτούντες που είχαν επιχειρήσει να εισέλθουν στο έδαφος ενός κράτους μέσω της θαλάσσιας οδού, παραμένουν επίκαιρες, μη έχοντας χάσει καθόλου την ισχύ τους. Επομένως, δεν συντρέχει λόγος να υιοθετηθεί μια διαφορετική ερμηνεία του όρου απέλαση, όσον αφορά τις βίαιες απομακρύνσεις από το έδαφος κράτους στο πλαίσιο μιας προσπάθειας διέλευσης των εθνικών συνόρων από το χερσαίο έδαφος. Στην προκειμένη περίπτωση, οι αιτούντες απομακρύνθηκαν από το ισπανικό έδαφος και επεστράφησαν βίαια στο Μαρόκο, με χειροπέδες και ενάντια στη θέλησή τους, από τα μέλη της *Guardia Civil*⁵. Συνεπώς, υπήρξε απέλαση κατά την έννοια του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4.

Επί της ουσίας

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, δεν συντρέχει παραβίαση του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 εάν η απουσία απόφασης ατομικής απομάκρυνσης είναι συνέπεια της συμπεριφοράς του αιτούντος. Συγκεκριμένα, ενώ το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 απαιτεί από τις κρατικές αρχές να εξασφαλίσουν ότι κάθε ενδιαφερόμενος αλλοδαπός έχει πραγματική και αποτελεσματική δυνατότητα να υποβάλει επιχειρήματα κατά της απέλασής του, η συμπεριφορά του ενδιαφερόμενου αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εκτίμηση της προστασίας που πρέπει να παρέχεται σύμφωνα με τη διάταξη αυτή. Ειδικότερα, η έλλειψη ενεργού συνεργασίας κατά τη διαδικασία της ατομικής εξέτασης των περιστάσεων των προσφευγόντων έχει οδηγήσει το Δικαστήριο στη διαπίστωση ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για τη μη πραγματοποίηση τέτοιας εξέτασης. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η ίδια αρχή πρέπει να εφαρμόζεται και στις καταστάσεις στις οποίες η συμπεριφορά προσώπων που διέσχισαν χερσαία σύνορα κατά μη εξουσιοδοτημένο τρόπο, σκόπιμα επωφελήθηκε από τον μεγάλο τους αριθμό και τη δύναμη αυτών, η οποία ήταν ικανή να δημιουργήσει μια σαφώς διαταραγμένη κατάσταση,

δύσκολα ελέγξιμη και απειλούσα τη δημόσια ασφάλεια. Εντούτοις, στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο ερώτημα κατά πόσον, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, το εναγόμενο κράτος παρείχε πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση στα μέσα νόμιμης εισόδου, ιδίως στις διαδικασίες των συνόρων. Όταν το εναγόμενο κράτος είχε παράσχει τέτοια πρόσβαση, αλλά ο αιτών δεν είχε κάνει χρήση αυτής, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει, με την επιφύλαξη της εφαρμογής των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης, εάν υπήρχαν βάσιμοι λόγοι που εμπόδισαν τον ενδιαφερόμενο να το πράξει, ερειδόμενοι σε αντικειμενικά γεγονότα για τα οποία το κράτος ήταν υπεύθυνο. Τα μέσα νόμιμης εισόδου θα πρέπει να επιτρέπουν σε όλα τα πρόσωπα που έχουν αντιμετωπίσει διώξεις να υποβάλουν αίτηση προστασίας, βασιζόμενη ιδίως στο άρθρο 3, υπό όρους που εξασφαλίζουν την επεξεργασία της αίτησης σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες.

Στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης, η εφαρμογή του Κώδικα συνόρων του Σένγκεν προϋποθέτει την ύπαρξη επαρκούς αριθμού σημείων διέλευσης των συνόρων. Ελλείψει κατάλληλων ρυθμίσεων, τα κράτη μπορούν να αρνηθούν την είσοδο στο έδαφός τους, γεγονός που θα μπορούσε να καταστήσει αναποτελεσματικές όλες τις διατάξεις της Σύμβασης που αποσκοπούν στην προστασία των ατόμων που αντιμετωπίζουν πραγματικό κίνδυνο δίωξης. Εντούτοις, όπου υφίστανται τέτοιου είδους ρυθμίσεις και εξασφαλίζουν το δικαίωμα να ζητήσουν οι ενδιαφερόμενοι προστασία δυνάμει της Σύμβασης, και ιδίως του άρθρου 3, με πραγματικό και αποτελεσματικό τρόπο, η Σύμβαση δεν εμποδίζει τα κράτη να απαιτήσουν, κατά την εκπλήρωση της υποχρέωσής τους να ελέγχουν τα σύνορα, την κατάθεση αιτήσεων για την παροχή της εν λόγω προστασίας στα υπάρχοντα συνοριακά σημεία διέλευσης. Κατά συνέπεια, θα μπορούσαν να αρνηθούν την είσοδο στο έδαφός τους αλλοδαπών, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, οι οποίοι είχαν αποτύχει, χωρίς βάσιμους λόγους, να συμμορφωθούν με αυτές τις απαιτήσεις, επιδιώκοντας τη διέλευση των συνόρων σε διαφορετικό σημείο, ιδίως επωφελομένοι από τον μεγάλο αριθμό τους και χρησιμοποιώντας δύναμη στο πλαίσιο μιας επιχείρησης εκ των προτέρων σχεδιασμένης. Το ισπανικό δίκαιο παρείχε στους αιτούντες διάφορα μέσα για να ζητήσουν την είσοδο στο εθνικό έδαφος. Διαπιστώθηκε ότι την 1η Σεπτεμβρίου 2014, λίγο μετά τα γεγονότα της παρούσας υπόθεσης, οι ισπανικές αρχές δημιούργησαν γραφείο για την καταχώρηση αιτήσεων ασύλου στο διεθνές σημείο διέλευσης BeniEnzar. Επιπλέον, ακόμη και πριν από τη σύσταση του γραφείου αυτού, υπήρχε τόσο η νομική υποχρέωση αποδοχής αιτήσεων ασύλου στο εν λόγω σημείο διέλευσης, αλλά και η πραγματική δυνατότητα υποβολής τέτοιων αιτήσεων. Οι ενάγοντες παρέλειψαν

2. ΕΔΔΑ *Hirsi Jamaa και λοιποί κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 27765/09), απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης.

3. ΕΔΔΑ *Sharifi και λοιποί κατά Ιταλίας και Ελλάδας* (Προσφυγή No 16643/09), απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2014.

4. ΕΔΔΑ *Khlaifia και λοιποί κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 16483/12), απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2016 του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης.

5. Ισπανική Πολιτοφυλακή.

να κάνουν χρήση της δυνατότητας αυτής, προκειμένου να παρουσιάσουν λόγους κατά της απέλασής τους κατά τρόπο ορθό και νόμιμο. Το Δικαστήριο δεν ήταν πεπεισμένο ότι οι αιτούντες είχαν βάσιμους λόγους να μην χρησιμοποιήσουν το συντομικό πέρασμα BenlEnzar. Εν προκειμένω, ακόμη και αν υποθεθεί ότι υπήρχαν δυσκολίες στο να προσεγγίσει κανείς φυσικά το σημείο διέλευσης από την πλευρά του Μαρόκου, δεν είχε διαπιστωθεί καμία ευθύνη του εναγόμενου κράτους για την κατάσταση αυτή. Με τη διαπίστωση αυτή, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4. Το Δικαστήριο υπογράμμισε το επιχείρημα της κυβέρνησης, σύμφωνα με το οποίο, πέραν της πραγματικής και αποτελεσματικής πρόσβασης στο ισπανικό έδαφος στο συντομικό σημείο διέλευσης BenlEnzar, οι αιτούντες μπορούσαν να υποβάλουν αίτηση είτε για βίζα είτε για διεθνή προστασία στις διπλωματικές και προξενικές αντιπροσωπείες της Ισπανίας στη χώρα προέλευσης ή διέλευσης ή στο Μαρόκο. Συγκεκριμένα, εάν οι αιτούντες επιθυμούσαν να ζητήσουν τέτοια προστασία, θα μπορούσαν εύκολα να έχουν μεταβεί στο ισπανικό προξενείο στο Ναντόρ, το οποίο ήταν κοντά στον τόπο όπου πραγματοποιήθηκε η διέλευση των συντομικών φραχτών. Δεν είχαν παράσχει καμία εξήγηση στο Δικαστήριο σχετικά με το γιατί δεν το είχαν πράξει. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έλλειψη εξατομικευμένης διαδικασίας για την απέλαση και, κατά συνέπεια, ατομικών αποφάσεων απέλασης οφειλόταν στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν χρησιμοποιήσει τις επίσημες διαδικασίες εισόδου που υφίσταντο για τον σκοπό αυτό και, ως εκ τούτου, η επαναπροώθησή τους χωρίς την εξέταση των αιτημάτων τους ήταν συνέπεια της δικής τους συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο κήρυξε την καταγγελία του άρθρου 3 απαράδεκτη, ενώ έκρινε ομόφωνα πως η έλλειψη ενός τέτοιου μέτρου δεν συνιστά παραβίαση του άρθρου 13 περί έλλειψης πραγματικής προσφυγής, σε συνδυασμό και με το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η παρούσα απόφαση του ΕΔΔΑ, που εκδίδεται μετά από παραπομπή στο τμήμα μείζονος συνθέσεως κατόπιν αιτήματος της ισπανικής κυβέρνησης, αντιστρέφει την προηγούμενη καταδίκη της Ισπανίας. Συγκεκριμένα, με την απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2017, τμήμα του Δικαστηρίου είχε κρίνει ομόφωνα ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 λόγω έλλειψης εξατομικευμένης εξέτασης της κατάστασης καθενός από τους αιτούντες, καθώς και παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4. Βασικό πυλώνα της νέας συλλογιστικής του Δικαστηρίου που το οδήγησε να κρίνει διαφορετικά αποτέλεσε το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες

δεν επέλεξαν τη νόμιμη οδό για να εισέλθουν στα σύνορα της Ισπανίας, ενώ ως επιβαρυντικός παράγοντας έδρασε η εκμετάλλευση του μεγάλου αριθμού τους και η χρήση βίας.

Η απόφαση αυτή σε κάθε περίπτωση δίνει ένα ισχυρό μήνυμα στα ευρωπαϊκά κράτη. Το ενδιαφέρον ερώτημα εν προκειμένω είναι ποιες θα είναι οι συνέπειες αυτής της απόφασης και αν θα επηρεάσει τις ευρωπαϊκές πολιτικές, οδηγώντας σε επαναπροσδιορισμό του καθεστώτος περί των συνόρων της ΕΕ. Η παρούσα κρίση του Δικαστηρίου, θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως εξουσιοδότηση των κρατών να αρνούνται την είσοδο στο έδαφός τους αλλοδαπών, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, οι οποίοι δεν συμμορφώνονται με τη νομιμότητα. Αυτό θα είχε πρακτικά ως συνέπεια, ελλείψει ατομικής διαδικασίας, άτομα χρίζοντα προστασίας να χάνουν τη δυνατότητα να εξηγήσουν τις περιστάσεις που συντρέχουν στο πρόσωπό τους. Πράγματι, μια ενδεχόμενη εγκαθίδρυση της δυνατότητας κάθε κράτους μέλους να θέτει φυσικά ή νομικά εμπόδια για τους αναζητούντες προστασία κατά τη διακριτική του ευχέρεια, θα οδηγούσε σε σημαντική συρρίκνωση του δικαιώματος για αίτηση προστασίας, και σε στέρηση της δυνατότητας προσφυγής κατά της πράξης (ατομικής) απέλασης, λόγω της παντελούς έλλειψης της τελευταίας. Συγκεκριμένα, κατά την υπό εξέταση κρίση του Δικαστηρίου, το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου αριθ. 4 παρέχει προστασία, και επομένως δυνατότητα εξατομικευμένης εξέτασης φακέλων, μόνο στην περίπτωση απουσίας εναλλακτικής νόμιμης (και όχι παράνομης) οδού, ειδικά ο αιτών στερείται κάθε νομικής υποστήριξης.

Ο προβληματισμός γύρω από την απόφαση χαρακτηρίζεται έντονος, με υπέρμαχους των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για γενικευμένες τακτικές επαναπατρισμού και να επισημαίνουν πως η παρούσα γραμμή του Δικαστηρίου δεν συνάδει με τον ρόλο του ως αποτελεσματικού υπερασπιστή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αρχή της μη επαναπροώθησης συνιστά αναμφισβήτητο ακρογωνιαίο λίθο του δικαιώματος ασύλου, και η αμφισβήτησή της ευαίσθητο θέμα. Στον αντίποδα της άσκησης της ελευθερίας κινήσεων των μεταναστών, η προστασία των συνόρων της ΕΕ είναι ένα ζήτημα που φλέγει τα κράτη μέλη της. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η ΕΕ πρέπει να ενισχύσει την προστασία των εξωτερικών συνόρων της και να αναπτύξει περαιτέρω μέτρα για την περιφρούρηση του χώρου Σένγκεν, ώστε να αντιμετωπίσει επιτυχώς την έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί σε πολλές συνοριακές περιοχές. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επεσήμανε τις νέες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα ευρωπαϊκά κράτη, όσον αφορά τον έλεγχο της μετανάστευσης ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης,

και τις πρόσφατες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που είχαν ιδιαίτερο αντίκτυπο σε ορισμένες περιοχές της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής⁶. Σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης των αντικρουόμενων δυνάμεων, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση η ευρεία σύμπλευση της διεθνούς κοινότητας, όσον αφορά την υποχρέωση και την αναγκαιότητα τα συμβαλλόμενα κράτη να προστατεύουν τα σύνορά τους και να σέβονται τις θεμελιώδεις αρχές της ασφάλειας και της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, ενώ αυτό θα πρέπει να λαμβάνει χώρα με τρόπο που να ανταποκρίνεται στις εγγυήσεις της Σύμβασης, και

---

6. Παρ. 78 της σχολιαζόμενης απόφασης. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ *Khlaifia και λοιποί κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 241.

ιδίως στην υποχρέωση μη επαναπροώθησης⁷. Όπως προκύπτει, τα κράτη θα πρέπει, σε κάθε περίπτωση, ακόμα και όταν αντιμετωπίζεται μεγάλη μεταναστευτική πίεση, να εγγυώνται τα δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων, διατηρώντας ωστόσο το δικαίωμα να ζητούν συμμόρφωση με συγκεκριμένες υφιστάμενες διαδικαστικές ρυθμίσεις που αποσκοπούν στην τήρηση της νομιμότητας και συνιστούν έκφραση των υποχρεώσεων τις οποίες τα ίδια τα κράτη υπέχουν απέναντι στη διεθνή κοινότητα.

---

7. Παρ. 232 της σχολιαζόμενης απόφασης.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► Παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας

Αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης φορολογικής κύρωσης και αρχή *ne bis in idem*

αίτηση αναίρεσης – άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ – άρθρα 50 και 52 παρ. 1 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων – άρθρο 15 Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα – αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης φορολογικής κύρωσης – αρχή *ne bis in idem*

ΣτΕ (Τμ. Β'), απόφαση αριθμ. 272/2020, 19.02.2020

Στην απόφαση με αριθμό 272/2020, το Συμβούλιο της Επικρατείας απασχολήθηκε για ακόμη μια φορά τόσο με τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης της αρχής *ne bis in idem* κατά την επιβολή κυρώσεων επί φορολογικών παραβάσεων όσο και με το ζήτημα της αναδρομικής εφαρμογής της ευνοϊκότερης κύρωσης, ιδίως στο πεδίο του φορολογικού δικαίου.

Παρατηρήσεις

Μαρία Κρίκα*

I. Λίγα λόγια για την υπό κρίση υπόθεση

Ναυτιλιακή εταιρία πλοίων αναψυχής, με αντικείμενο εργασιών τις υπηρεσίες ενοικίασης επαγγελματικού τουριστικού σκάφους, εισήγαγε από τις νήσους Μάρσαλ σκάφος δηλώνοντάς το ως επαγγελματικό (σκάφος αναψυχής) με συνέπεια να τύχει ατέλειας σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 1 του Ν. 2859/2000¹, ήτοι απαλλαγής από την καταβολή του οφειλόμενου κατά την εισαγωγή ΦΠΑ. Σε έλεγχο που διενεργήθηκε διαπιστώθηκε ότι τα ναυλοσύμφωνα που είχε συντάξει καθώς και τα τιμολόγια που είχε εκδώσει η εταιρία για την ως άνω δραστηριότητα ήταν εικονικά, προς τον σκοπό εμφάνισης του σκάφους ως επαγγελματικού και αποφυγής της καταβολής του οφειλόμενου κατά την εισαγωγή ΦΠΑ. Κατόπιν τούτου, η διάδικη τελωνειακή αρχή θεώρησε ότι οι ως άνω πράξεις συνιστούν το αδίκημα της λαθρεμπορίας του άρθρου 155 παρ. 1 β' και 2 περ. α' του Ν. 2960/2001 και εξέδωσε σε βάρος των αναιρεσειόντων διοικητική πράξη με την οποία τους επιβλήθηκαν πολλαπλά τέλη.

Με την κρινόμενη αίτηση αναίρεσης, οι αναιρεσειόντες αιτήθηκαν την αναίρεση της 1994/2018 απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης με την οποία απορρίφθηκε προσφυγή τους κατά της ως άνω πράξης της

τελωνειακής αρχής (α) περί επιβολής σε βάρος καθενός από αυτούς, ως υπαίτιου παραβάσεων λαθρεμπορίας, κατ' επιμερισμό, πολλαπλού τέλους, καθώς και του δι-αφυγόντος φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) και (β) περί κήρυξης τους ως αλληλεγγύως και εις ολόκληρον συνυπόχρεων για την καταβολή του συνόλου των καταλογισθέντων ποσών πολλαπλού τέλους και οφειλόμενου ΦΠΑ.

Μεταξύ των ισχυρισμών που προέβαλαν οι αναιρεσειόντες ήταν (α) η παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, δεδομένου ότι κατά το χρονικό σημείο έκδοσης της προσβαλλόμενης πράξης είχε ασκηθεί για την ίδια πράξη (*idem factum*) της λαθρεμπορίας ποινική δίωξη εναντίον τους και (β) η παραβίαση της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου περί επιβολής κυρώσεων (κατά το άρθρο 7 ΕΣΔΑ, το άρθρο 49 του Χάρτη και το άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα), δεδομένου ότι στο άρθρο 19 του Ν. 4002/2011 (ειδική περαιώση για επαγγελματικά σκάφη αναψυχής) προβλέπεται, μεταξύ άλλων, η άρση των κυρώσεων που επιβάλλονται σύμφωνα με την κείμενη τελωνειακή νομοθεσία, καθώς και η κατάργηση των εκκρεμών ποινικών και διοικητικών δικών στις περιπτώσεις όπου διαπιστώνεται η ιδιωτική χρήση των εν λόγω σκαφών βάσει εικονικών ναυλώσεων.

Το ΣτΕ, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς των αναιρεσειόντων, επανέλαβε τα κριτήρια ενεργοποίησης της αρχής *ne bis in idem*, ενώ ανέπτυξε ενδιαφέρουσες σκέψεις για την οριοθέτηση της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου περί επιβολής κυρώσεων βάσει τόσο του εθνικού όσο και του ενωσιακού δικαίου.

II. Η αρχή *ne bis in idem*

Προκαταρκτικά, επισημαίνεται ότι η αρχή *ne bis in idem* κατοχυρώνεται από το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (στο εξής: 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ), αναγνωρίζεται κατά πάγια νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου και απορρέει από το άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το ΣτΕ, επαναλαμβάνοντας παλαιότερη νομολογία του², προχωρά σε μια εννοιολογική οριοθέτηση της αρχής *ne bis in idem* επισημαίνοντας ότι, κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ³ της ΕΣΔΑ, προκειμένου να ενεργοποιηθεί η προβλεπόμενη σε αυτή απαγόρευση (*ne bis in idem*), απαιτείται, κατ' αρχήν, να συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις: (α) να υπάρ-

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

1. ΦΕΚ Α' 248/07.11.2000.

2. Βλ. αποφάσεις ΣτΕ 951/2018, 1102-1104/2018 και 1887/2018.

3. Το 7ο ΠΠ κυρώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 1705/1987 (ΦΕΚ Α' 89).

χουν περισσότερες της μίας διακεκριμένες διαδικασίες επιβολής κύρωσης, οι οποίες δεν συνδέονται στενά μεταξύ τους, (β) οι διαδικασίες αυτές να είναι «ποινικές» κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ, ήτοι βάσει των κριτηρίων *Engel*⁴, κατ' εφαρμογή των οποίων μπορούν να θεωρηθούν ως «ποινικές» και κυρώσεις που επιβάλλονται από διοικητικά όργανα, ενόψει της φύσης των σχετικών παραβάσεων ή/και του είδους και της βαρύτητας των προβλεπόμενων για αυτές διοικητικών κυρώσεων, (γ) η μία από τις εν λόγω διαδικασίες να έχει περατωθεί με αμετάκλητη απόφαση και (δ) οι διαδικασίες να στρέφονται κατά του ίδιου προσώπου και να αφορούν στην ίδια κατ' ουσίαν παραβατική συμπεριφορά. Τονίζει δε ότι οι διατάξεις των άρθρων 50 και 52 παρ. 1 του Χάρτη έχουν ανάλογο κανονιστικό περιεχόμενο με εκείνο του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ.

III. Οριοθέτηση της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης

Το ΣτΕ, ακολουθώντας παλαιότερη νομολογία του⁵, επισημαίνει ότι η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης (και, γενικότερα, του ευμενέστερου για τον φορολογούμενο νόμου περί επιβολής διοικητικών κυρώσεων) για παράβαση της φορολογικής νομοθεσίας αποτελεί γενική αρχή του ημεδαπού φορολογικού δικαίου, με δικαιολογητικό έρεισμα τις συνταγματικές διατάξεις περί ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1) και περί αναλογικότητας των περιορισμών του δικαιώματος επί της περιουσίας (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ'). Υπό το πρίσμα αυτών, κατά τη θέσπιση διατάξεων μεταβατικού δικαίου προς ρύθμιση των υποθέσεων επιβολής φορολογικών κυρώσεων που εκκρεμούν ενώπιον της Διοίκησης ή ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, ο νομοθέτης, εφόσον κρίνει ότι η αποτελεσματική πρόληψη και καταστολή των οικείων παραβάσεων μπορεί να επιτευχθεί μέσω της θέσπισης διοικητικών κυρώσεων ηπιότερων σε σχέση με τις ήδη προβλεπόμενες στον νόμο, δεσμεύεται να επιλέγει τη θέσπιση των ηπιότερων κυρώσεων.

Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, η οποία έχει τον χαρακτηριστήρα κανόνα διαχρονικού δικαίου, ο ευμενέστερος ή μη για τους φορολογουμένους χαρακτήρας του νεότερου νόμου που προβλέπει κύρωση για ορισμένη φορολογική παράβαση δεν κρίνεται γενικώς, αλλά ενόψει της συγκεκριμένης περίπτωσης, κατόπιν σύγκρισης όλων των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων που αφορούν στο χρονικό διάστημα από τη διάπραξη της παράβασης έως και την εκδίκαση της υπόθεσης από το διοικητικό

δικαστήριο και εξέτασης ποια από τις ρυθμίσεις αυτές, εφαρμοζόμενη στο σύνολό της, άγει, κατ' εκτίμηση των συνθηκών της υπόθεσης, στην ελαφρύτερη κύρωση.

Ωστόσο, ο ανωτέρω κανόνας δύναται να καμφθεί από σαφή, αντίθετη νομοθετική διάταξη, η οποία είτε αποκλείει την αναδρομική εφαρμογή της νεότερης, ευμενέστερης για τον φορολογούμενο ρύθμισης είτε την προβλέπει, όχι όμως άνευ ετέρου, αλλά υπό προϋποθέσεις που θίγουν ουσιωδώς τα έννομα συμφέροντα του φορολογούμενου. Τέτοια νομοθετική διάταξη, ως θεσπίζουσα απόκλιση από την ως άνω θεμελιώδη αρχή, πρέπει να δικαιολογείται επαρκώς (ενόψει και των αναφερόμενων στις προπαρασκευαστικές εργασίες της θέσπισής της), ώστε να συνάδει προς τις συνταγματικές αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας.

Περαιτέρω, όπως επισημαίνει το ΣτΕ, το άρθρο 7 ΕΣΔΑ κατοχυρώνει και την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου για τον παραβάτη ουσιαστικού «ποινικού» νόμου⁶, ενώ το προστατευτικό πεδίο του καλύπτει και τις περιπτώσεις επιβολής διοικητικών κυρώσεων «ποινικής» φύσης, βάσει κριτηρίων παρόμοιων με εκείνων της νομολογίας *Engel* για το άρθρο 6 ΕΣΔΑ⁷. Υπό αυτές τις παραδοχές, η ως άνω αρχή εφαρμόζεται και επί χρηματικών φορολογικών ή τελωνειακών κυρώσεων σημαντικού ύψους⁸, όπως είναι τα επίδικα πολλαπλά τέλη που επιβλήθηκαν στους αναιρεσείοντες. Η εφαρμογή της, ωστόσο, δεν είναι απόλυτη, αλλά δύναται να περιορισθεί, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας⁹, ιδίως ενόψει της αναγόμενης στο δημόσιο συμφέρον ανάγκης να εξυπηρετηθεί η αποτελεσματική πρόληψη και καταστολή των σχετικών παραβάσεων, κυρίως δε των πλέον σοβαρών, από την άποψη ποσού ή/και συνθηκών τέλεσης. Το ΣτΕ, μάλιστα, τονίζει ότι η παραδοχή αυτή δεν δημιουργεί ζήτημα παραβίασης του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη, λόγω παροχής προστασίας ελάχιστον σε σχέση με εκείνη που κατοχυρώνει το άρθρο 7 ΕΣΔΑ, διότι ο ως άνω περιορισμός συνδέεται με την ανάγκη αποτελεσματικής πρόληψης και καταστολής των σχετικών παραβάσεων.

Ειδικά για τις παραβάσεις διατάξεων της τελωνειακής και φορολογικής νομοθεσίας, το ΣτΕ κάνει μνεία στην πά-

4. ΕΔΔΑ *Engel και λοιποί κατά Κάτω Χωρών* (Προσφυγές Νος 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72), απόφαση της 8ης Αυγούστου 1976.

5. Βλ. αποφάσεις 1438/2018 (και περαιτέρω σχολιασμό αυτής Π. ΠΑΝΤΑΖΟΥΛΟΣ, ΘΠΔΔ, 2018, σ. 738 επ.), 351/2019, 352/2019, 1389/2019 και 2691/2019.

6. Βλ. ΕΔΔΑ *Scoppola κατά Ιταλίας* (Προσφυγή Νο 10249/03), απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2009, παρ. 108-109.

7. Βλ. ΕΔΔΑ *Nadtochiy κατά Ουκρανίας* (Προσφυγή Νο 7460/03), απόφαση της 15ης Μαΐου 2008, παρ. 32· ΕΔΔΑ *Zaja κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 37462/09), απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2016, παρ. 86-89· ΕΔΔΑ *Rola κατά Σλοβενίας* (Προσφυγές Νος 12096/14 και 39335/16), απόφαση της 4ης Ιουνίου 2019, παρ. 54.

8. Βλ. ΣτΕ 2957/2013, 2221/2018, 351/2019 (επταμ.), 1389/2019 (επταμ.), 2691/2019 (επταμ.).

9. Βλ. και ΣτΕ 351/2019 (επταμ.), 1389/2019 (επταμ.), 2691/2019 (επταμ.).

για νομολογία του ΔΕΚ/ΔΕΕ¹⁰ σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν και να επιβάλλουν αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις για τέτοιες παραβάσεις, στον βαθμό που η ενωσιακή τελωνειακή και φορολογική νομοθεσία δεν περιέχει ειδικές διατάξεις περί κυρώσεων (όπως συμβαίνει με την ενωσιακή νομοθεσία περί ΦΠΑ). Στο πλαίσιο αυτό, τα όργανα των κρατών μελών κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους δεσμεύονται από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, καθώς και από τις επιταγές του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, το ΣτΕ επισημαίνει την υποχρέωση των οργάνων της Ελληνικής Δημοκρατίας να τηρούν την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης, ως μια εκ των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, τονίζοντας ωστόσο ότι η εφαρμογή της εν λόγω αρχής δεν είναι απόλυτη, αλλά δύναται να περιοριστεί προς εκπλήρωση της προαναφερόμενης

υποχρέωσης των κρατών μελών να θεσπίζουν και να επιβάλλουν αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και αναλογικές κυρώσεις για παραβάσεις της νομοθεσίας περί ΦΠΑ¹¹. Μάλιστα, η διάταξη του άρθρου 15¹² παρ. 1 εδ. γ' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα¹³, παρόλο που δεν προκύπτει ότι καταλαμβάνει και την επιβολή κυρώσεων για διοικητικές παραβάσεις, όπως τα πολλαπλά τέλη στην υπό κρίση υπόθεση, πάντως, δεν παρέχει προστασία ευρύτερη σε σχέση με εκείνη που κατοχυρώνει το άρθρο 7 ΕΣΔΑ.

Κατόπιν τούτου, γίνεται σαφές ότι το ΣτΕ αποδέχεται ότι η ισχύς της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης φορολογικής κύρωσης εξαρτάται από προϋποθέσεις, καθώς και ότι για ορισμένη παράβαση νομίμως η εφαρμογή της αρχής αποκλείεται προς εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος.

10. ΔΕΚ C-36/94, *Siesse*, 26.10.1995, ECLI:EU:C:1995:351, σκ. 20· ΔΕΚ C-213/99, *De Andrade*, 07.12.2000, ECLI:EU:C:2000:678, σκ. 19· ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:105, σκ. 25-27, 35-36· ΔΕΕ C-105/14, *Taricco κλπ.*, 08.09.2015, ECLI:EU:C:2015:555, σκ. 36-40· ΔΕΕ C-81/15, *Καπνοβιομηχανία Καρέλια*, 02.06.2016, ECLI:EU:C:2016:398, σκ. 35-37 και 48· ΔΕΕ C-42/17, *M.A.S. και M.B.*, 05.12.2017, ECLI:EU:C:2017:936, σκ. 30-36.

11. *Ibid*, ΔΕΕ C-105/14, σκ. 44-58· ΔΕΕ C-42/17, σκ. 30-62.

12. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, «εάν μετά τη διάπραξη [του ποινικού αδικήματος] ο νόμος προβλέπει την επιβολή ελαφρύτερης ποινής, ο δράστης επωφελείται από αυτήν».

13. Κυρωθέν με το άρθρο πρώτο του Ν. 2462/1997 (Α' 25).

► Ημερίδα εργασίας με θέμα «Συνεργασία αμερικανικών και ελληνικών ακαδημαϊκών φορέων»

Η Γραμματέας του ΚΔΕΟΔ, Δρ. Βιργινία Τζώρτζη, εκπροσώπησε το ΚΔΕΟΔ στην ημερίδα με τίτλο “Attracting U.S. Students in Greece: Opportunities and Challenges”, η οποία συνδιοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, την αμερικανική υπηρεσία “USA-Study Abroad”, το Ίδρυμα “Fullbright” και το Γενικό Προξενείο των ΗΠΑ στη Θεσσαλονίκη. Τις εργασίες της ημερίδας, που πραγματοποιήθηκε την Πέμπτη 12 Δεκεμβρίου 2019 στην αίθουσα συνεδρίων του ΠΑΜΑΚ, παρακολούθησε και η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ και στέλεχος της ΜοΚΕ, κα Αικατερίνη Σγουρίδου.

Το αντικείμενο της ημερίδας ήταν, ειδικότερα, η ανάπτυξη συνεργασίας σε τομείς επιστημονικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, με ιδιαίτερη μνεία στο θέμα της προσέλκυσης Αμερικανών φοιτητών για σπουδές σε ελληνικά ΑΕΙ, στις ευκαιρίες και στις προκλήσεις που δημιουργούνται, καθώς και στις καλύτερες πρακτικές που μπορούν να αξιοποιηθούν από την ελληνική πλευρά για να δημιουργηθεί ένα ελκυστικό περιβάλλον για τους ενδιαφερόμενους νέους.

Κατά την έναρξη της εκδήλωσης απύθηναν χαιρετισμό ο Γενικός Πρόξενος των ΗΠΑ στη Θεσσαλονίκη, κ. Gregory W. Pfleger, που υπογράμμισε τις πολλές θετικές εμπειρίες των Αμερικανών φοιτητών οι οποίοι σπουδάζουν στη Θεσσαλονίκη, και ο Πρύτανης του ΠΑΜΑΚ, καθηγητής κ. Στυλιανός Δ. Κατρανίδης, που επεσήμανε την ανάγκη διεθνοποίησης των δράσεων των ελληνικών πανεπιστημίων, ώστε αυτά να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής.

Ο Δρ. Erich Dietrich, καθηγητής Ανώτερης Εκπαίδευσης και Διεθνούς Εκπαίδευσης στο New York University, παρουσίασε την κεντρική ομιλία της ημερίδας με θέμα «Το Μέλλον της Διεθνούς Εκπαίδευσης» και εστίασε στις προσπάθειες της Ελλάδας να διευρύνει τη διεθνοποίηση στην ανώτερη εκπαίδευση, αναφερόμενος εκτενώς στα στοιχεία τα οποία έχουν καταγραφεί και τις τάσεις οι οποίες διαμορφώνονται στις ΗΠΑ σχετικά με τον φοιτητικό πληθυσμό που επιθυμεί να σπουδάσει στο εξωτερικό. Όπως χαρακτηριστικά είπε, η Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια έχει ανέλθει κατά τρεις θέσεις στην κλίμακα των προτιμητέων χωρών και για το ακαδημαϊκό έτος 2017-2018 βρισκόταν στη 14η θέση με 5.223 φοιτητές.

Η εκδήλωση συνεχίστηκε με συζήτηση στρογγυλής τράπεζας, στην οποία συμμετείχαν εκ-πρόσωποι από ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Βόρειας Ελλάδας και στην οποία εξετάστηκαν λεπτομερώς οι δυνατότητες και οι αναγκαίες δράσεις, ώστε τα εν λόγω ιδρύματα να καταστούν προορισμός Αμερικανών φοιτητών.

Αικατερίνη Σγουρίδου

► Παρουσίαση μελέτης του ΚΔΕΟΔ με θέμα «Εμπορικά Σήματα και Γεωγραφικές Ενδείξεις κατά το ενωσιακό και διεθνές πλαίσιο – Case Study: Η χρήση του όρου “Μακεδονία”»

Την Παρασκευή 13 Δεκεμβρίου 2019, πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Makedonia Palace στη Θεσσαλονίκη εκδήλωση-συνάντηση εργασίας με θέμα «Ευρωπαϊκά συλλογικά σήματα και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των Μακεδονικών προϊόντων», που διοργάνωσε το Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα, με πρωτοβουλία της ευρωβουλευτή της ΝΔ κας Άννας-Μισέλ Ασημακοπούλου, η οποία είναι επίσης Αντιπρόεδρος της Επιτροπής Διεθνούς Εμπορίου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και μέλος της Επιτροπής Εσωτερικής Αγοράς και Προστασίας των Καταναλωτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Στην εκδήλωση, που έλαβε χώρα σε συνέχεια της ανακοίνωσης πρωτοβουλίας του Συνδέσμου Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος για τη δημιουργία και διεθνή κατοχύρωση ενός συλλογικού σήματος για τα Μακεδονικά προϊόντα, μεταξύ άλλων εισηγήσεων, παρουσιάστηκε και μελέτη που εκπόνησε το ΚΔΕΟΔ με τίτλο «Εμπορικά Σήματα και Γεωγραφικές Ενδείξεις κατά το ενωσιακό και διεθνές πλαίσιο – Case Study: Η χρήση του όρου “Μακεδονία”», η οποία ανατέθηκε στο ΚΔΕΟΔ από την κα Ασημακοπούλου, προς τον σκοπό επιστημονικής θωράκισης και τεκμηρίωσης της επιχειρηματολογίας και των δράσεων για την προστασία των μακεδονικών προϊόντων.

Την ερευνητική ομάδα που εργάστηκε για την εκπόνηση της μελέτης του ΚΔΕΟΔ στελέχωσαν ο κ. Ευστάθιος Κουτσοχήνας, ΔΝ, δικηγόρος, Πρόεδρος ΔΣΘ και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΚΔΕΟΔ, η Διευθύντρια Ερευνών του ΚΔΕΟΔ, κα Ευτυχία Μουαμελετζή, ΔΝ, δικηγόρος, και οι επιστημονικές συνεργάτιδες του ΚΔΕΟΔ, κ.κ. Γεωργία Βασιλειάδου, Ευστρατία Κώστογλου, Μαρία Σαπαρδάνη και Έλλη Τσιτσιπά. Η μελέτη, με τη μεθοδική της επισκόπηση και τη διεξοδική ανάλυση του ευρωπαϊκού και διεθνούς νομοθετικού πλαισίου για τα εμπορικά σήματα και τις γεωγραφικές ενδείξεις, εξετάζει, καταρχάς, τον ρόλο τους στην Ενιαία Αγορά και τη χρήση τους ως εργαλείου περιφερειακής ανάπτυξης, επικεντρώνεται δε στα συλλογικά σήματα. Περαιτέρω, μέσω μιας περιπτωσιολογικής προσέγγισης, εντοπίζει τα πιθανά οφέλη τα οποία μπορεί να έχει η Ελλάδα όσον αφορά τον όρο «Μακεδονικός».

Κατά την έναρξη της εκδήλωσης απύθηναν χαιρετισμούς ο Υφυπουργός Εσωτερικών (Μακεδονίας-Θράκης), κ. Θεόδωρος Καραόγλου, εκπρόσωποι του Περιφερειάρχη Κεντρικής Μακεδονίας και του δημάρχου Θεσσαλονίκης, η επικεφαλής του Γραφείου του Πρωθυπουργού στη Θεσσαλονίκη, κα Μαρία Αντωνίου, και ο κ. Χρήστος Βρίκος, δικηγόρος και μέλος του ΔΣ του Οργανισμού Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας. Στη συνέχεια, η κα Ασημακοπούλου ανέπτυξε το θέμα «Κατοχύρωση Ευρωπαϊ-

κών σημάτων και διεθνές εμπόριο: Η οπτική σκοπιά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και οι θέσεις του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος», ενώ, κατόπιν, ο κ. Κουτσοχήνας παρουσίασε τα καίρια ζητήματα που αναλύονται στη μελέτη του ΚΔΕΟΔ. Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με τις ομιλίες του Γενικού Γραμματέα Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων & Εξωστρέφειας του Υπουργείου Εξωτερικών, κ. Γρηγόρη Δημητριάδη, για τις πρωτοβουλίες της κυβέρνησης σε σχέση με την προώθηση των ελληνικών προϊόντων, του Προέδρου του ΣΕΒΕ, κ. Γεώργιου Κωνσταντόπουλου για τα συλλογικά σήματα ως εργαλεία περιφερειακής ανάπτυξης, και του Προέδρου του ΕΛΓΟ Δήμητρα, καθηγητή κ. Σέρκο Χαρουτουγιάν, για τα εθνικά και ευρωπαϊκά συστήματα πιστοποίησης αγροτικών προϊόντων.

Έλλη Τσιτσιπά

► **Συμμετοχή της Γραμματέως του ΚΔΕΟΔ, κας Βιργινίας Τζώρτζη, σε Forum της «Διεθνούς Διαφάνειας Ελλάδος»**

Την Παρασκευή 31 Ιανουαρίου 2020, έλαβε χώρα, στην αίθουσα «Μανώλης Αναγνωστάκης» του Δήμου Θεσσαλονίκης, forum με θέμα “Why Think Tanks and Civil Society Matter”, το οποίο συνδιοργάνωσε η «Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς» με το “Dukakis Center” του American College of Thessaloniki (ACT) και στο οποίο το ΚΔΕΟΔ εκπροσωπήθηκε από τη Γραμματέα του, κα Βιργινία Τζώρτζη.

Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε, εκτός από τη Θεσσαλονίκη, και σε άλλες 140 και πλέον πόλεις παγκοσμίως που φιλοξένησαν παρόμοιες εκδηλώσεις με το ίδιο θέμα στο πλαίσιο του “Think Tanks and Civil Society Program” του University of Pennsylvania.

Τις εργασίες του forum, στο οποίο έλαβαν μέρος ΜΚΟ και think tanks με έδρα ή παρουσία στη Θεσσαλονίκη, συντόνισαν η Δρ. Άννα Δαμάσκου, Πρόεδρος της Διεθνούς Διαφάνειας Ελλάδος, και ο Dr. David Wisner, Εκτελεστικός Διευθυντής του Dukakis Center του ACT. Η Γραμματέας του ΚΔΕΟΔ, κα Τζώρτζη, συμμετείχε στο πρώτο πάνελ με τίτλο: «Θεμελιώδεις Αξίες και Κοινωνία των Πολιτών».

Η εκδήλωση, που ήταν ανοικτή στο ευρύ κοινό, στόχευε κυρίως στην ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με τη σημασία των φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών για την προώθηση θεμελιωδών πολιτικών και κοινωνικών αξιών, καθώς και στη διασύνδεση της πόλης με ένα παγκόσμιο δίκτυο τέτοιων φορέων.

Βιργινία Τζώρτζη

► **Συμμετοχή στελεχών του ΚΔΕΟΔ σε επιστημονική συνάντηση με θέμα «Ελληνο-βουλγαρικές συζητήσεις: Το μέλλον της Ευρώπης»**

Το διήμερο 30 Ιανουαρίου - 1 Φεβρουαρίου 2020, έλαβε χώρα στο Σαντάνσκι της Βουλγαρίας η δεύτερη κατά σειρά επιστημονική συνάντηση στο πλαίσιο των ελληνοβουλγαρικών συζητήσεων, η οποία ασχολήθηκε με το μέλλον της Ευρώπης και συνδιοργανώθηκε από το Public Policy Institute της Σόφια και το γερμανικό ίδρυμα Hans Seidel Stiftung. Στη συνάντηση συμμετείχαν ακαδημαϊκοί και νέοι επιστήμονες και των δύο χωρών, Βούλγαροι και Έλληνες ομιλητές, που προέρχονταν από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους (κοινωνιολόγοι, νομικοί, πολιτικοί επιστήμονες, ιστορικοί) και προσέγγισαν ποικιλοτρόπως ακανθώδη ζητήματα της τρέχουσας ευρωπαϊκής πραγματικότητας, με έμφαση στις προκλήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Βαλκανίων.

Εκ μέρους του ΚΔΕΟΔ, προσκλήθηκαν η Γραμματέας του, κα Βιργινία Τζώρτζη, που στην εισήγησή της αναφέρθηκε διεξοδικά στον νεοεισαχθέντα θεσμό της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας και στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και οι κ.κ. Μαρία Σαπαρδάνη και Έλλη Τσιτσιπά, επιστημονικές συνεργάτιδες που, επίσης, παρουσίασαν εισηγήσεις και παρακολούθησαν τις εργασίες της συνάντησης. Ειδικότερα, η κα Σαπαρδάνη ανέπτυξε ζητήματα σχετικά με την ανάγκη για συνοχή και ενιαία εκπροσώπηση της ΕΕ στο πεδίο των εξωτερικών της σχέσεων, δίδοντας έμφαση στο καθήκον ειλικρινούς συνεργασίας και στα συνταγματικά όρια που τίθενται από τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ, ενώ η κα Τσιτσιπά ανέλυσε τη συνάρθρωση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τις αρχές της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ και της καλόπιστης συνεργασίας, και πάλι υπό το πρίσμα της πλούσιας νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ.

Η επιστημονική συνάντηση ολοκληρώθηκε με επιτυχία και με τη διατύπωση χρήσιμων συμπερασμάτων για το μέλλον της Ευρώπης στην αυγή της νέας χιλιετίας, ενώ παράλληλα εκφράστηκε η ευχή, η πρωτοβουλία που έχει αναληφθεί για ετήσια συνάντηση επιστημόνων και των δύο χωρών, να καθιερωθεί ως θεσμός.

Μαρία Σαπαρδάνη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

M. MULLER / C. MULDER, *Proceedings before the European Patent Office: A Practical Guide to Success in Opposition and Appeal*, Edward Elgar Publishing, 2020, xxiv + 230 σελ.

Συνδυάζοντας την βήμα προς βήμα πρακτική καθοδήγηση με τους σχετικούς ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου κανόνες, τα βιβλία της σειράς εκδόσεων Elgar Practical Guides, στην οποία ανήκει και το παρόν έργο, στοχεύουν στην προσέγγιση νομικών ζητημάτων από πρακτικής σκοπιάς. Το παρόν έργο με τίτλο “Proceedings before the European Patent Office” πραγματεύεται τις διαδικασίες άσκησης ένστασης και προσφυγής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας. Αφενός, εξετάζει το ουσιαστικό και δικονομικό νομικό πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένων και των νέων δικονομικών κανόνων ενώπιον των Τμημάτων Προσφυγών που τέθηκαν σε ισχύ τον Ιανουάριου του 2020, αφετέρου, παρέχει πρακτικές συμβουλές, αλλά και συμβουλές τακτικής, με σκοπό την εξασφάλιση επιτυχίας αναφορικά με την υποστήριξη ή/και την αντίκρουση των ασκούμενων εντάσεων και προσφυγών. Σε τούτο κατατείνει, εξάλλου, και η συνεχής παράθεση νομολογιακών παραδειγμάτων που διακρίνει το παρόν έργο, αφού με τον τρόπο αυτό παρουσιάζει τις πάγιες θέσεις των Τμημάτων Ενστάσεων και των Συμβολίων Προσφυγών αναφορικά με τον χειρισμό των υποθέσεων ενώπιόν τους.

Κατόπιν μιας σύντομης εισαγωγής στη θεματική, το δεύτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στην παροχή συμβουλών αναφορικά με την κατάθεση της αίτησης για χορήγηση διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Εξετάζονται, ιδίως, η εξασφάλιση δικαιώματος προτεραιότητας, αλλά και ο τρόπος σύνταξης της αίτησης (δομή, εκφραστικό ύφος, χαρακτηριστικά, περιεχόμενο της αίτησης κ.ά.). Στο σημείο αυτό, κρίθηκε σκόπιμο από τους συγγραφείς να παράσχουν συμβουλές ως προς ορισμένα σημεία, τα οποία οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να προσέξουν ιδιαίτερος ήδη κατά το στάδιο κατάθεσης της αίτησης, ώστε να βρίσκονται στην καλύτερη δυνατή θέση από νομικής άποψης κατά το στάδιο άσκησης ένστασης ή/και προσφυγής.

Το τρίτο κεφάλαιο του παρόντος έργου εξετάζει τη διαδικασία ενστάσεων κατά της χορήγησης του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Μετά από μια σύντομη εισαγωγή σχετικά με τη σύνθεση των Τμημάτων Ενστάσεων, οι συγγραφείς εξετάζουν, αφενός, το παραδεκτό της ένστασης, συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος της εκπρόθεσμης άσκησης της, αφετέρου, τους λόγους για τους οποίους μπορεί αυτή να ασκηθεί, παρέχοντας συμβουλές υποστήριξης

αλλά και αντίκρουσής της. Συναφώς, αναλύεται και η δυνατότητα τροποποίησης της ευρεσιτεχνίας κατά το στάδιο αυτό. Εν συνεχεία, για την περίπτωση διεξαγωγής προφορικής συζήτησης, εξετάζονται οι κανόνες που τη διέπουν και παρουσιάζεται βήμα προς βήμα η διαδικασία που ακολουθείται. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την έκδοση της απόφασης επί της ένστασης, η οποία πιθανόν να οδηγήσει σε άσκηση προσφυγής.

Εν συνεχεία, στα επόμενα κεφάλαια εξετάζεται η διαδικασία των προσφυγών. Ειδικότερα, στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι προσφυγές κατά των αποφάσεων του Τμήματος Ενστάσεων, οι οποίες αποκαλούνται προσφυγές *inter partes*, δοθέντος ότι στη διαδικασία εμπλέκονται περισσότερα από ένα μέρη. Έμφαση δίδεται, καταρχάς, στην κατάστρωση της προσφυγής, έτσι ώστε να κριθεί παραδεκτή. Εν συνεχεία, η παρουσίαση της διαδικασίας προσφυγών διακρίνεται από τους συγγραφείς σε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει την κατάθεση της προσφυγής και την απάντηση σε αυτή από το αντίδικο μέρος, το δεύτερο στάδιο εκκινεί από το σημείο αυτό και εκτείνεται μέχρι την κλήση των μερών σε ακρόαση, ενώ το τρίτο στάδιο καταλαμβάνει τη διεξαγωγή της προφορικής διαδικασίας. Οι συγγραφείς εξετάζουν αναλυτικώς την ακολουθούμενη διαδικασία κατά τα τρία αυτά στάδια, παρέχοντας συνεχώς χρήσιμες οδηγίες και συμβουλές στον αναγνώστη.

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζονται οι *ex parte* προσφυγές, δηλαδή εκείνες που ασκούνται κατά των αποφάσεων των Τμημάτων του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας πλην του Τμήματος Ενστάσεων. Καθώς στην πλειονότητά τους τυγχάνουν εφαρμογής όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο για τις *inter partes* προσφυγές, οι συγγραφείς εμμένουν εν προκειμένω μόνο σε όσα σημεία εντοπίζονται διαφορές και αποκλίσεις από τα προλεχθέντα.

Το έργο ολοκληρώνεται με έναν σύντομο επίλογο, αφού προηγουμένως εξετάζονται στο έκτο κεφάλαιο ορισμένα επιπλέον ζητήματα, όπως ο καταμερισμός των εξόδων, η άσκηση παρεμβάσεων και η δυνατότητα επίσπευσης των σχετικών διαδικασιών.

Καταληκτικά, το παρόν έργο διακρίνεται για την έντονα πρακτική προσέγγιση των ζητημάτων που πραγματεύεται. Παρουσιάζει βήμα προς βήμα τη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας κατά την άσκηση ένστασης ή/και προσφυγής κατά της απόκτησης διπλώματος ευρεσιτεχνίας, παρέχοντας συνεχώς στον αναγνώστη οδηγίες και

συμβουλές επί του πρακτέου. Αναμφίβολα, το βιβλίο αυτό αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για κάθε επιστήμονα που ασχολείται με το δίκαιο των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας. Ειδικά, όμως, για τον δικηγόρο της πράξης αποτελεί πολύτιμο οδηγό, ικανό να τον συνδράμει τόσο στην παροχή των κατάλληλων νομικών συμβουλών στους ενδιαφερό-

μενους για τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας εντολές του όσο και στην εκπροσώπησή τους ενώπιον του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας.

Ευστρατία Κώστογλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. ΒΙΒΛΙΑ ΚΔΕΟΔ 2019 – Β΄

Επιμ.: Λαμπρινή Γκουπιδένη

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

DOUGLAS-SCOTT SIONAIDH, HATZIS NICHOLAS: Research handbook on EU Law and Human Rights. Cheltenham: Edward Elgar, 2019. xli, 542 pp.

BREXIT

KRAMME MALTE, BALDUS CHRISTIAN, SCHMIDT-KESSEL MARTIN (Hrsg.): Brexit: Privat- und wirtschaftsrechtliche Folgen. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2020. 827 pp.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

KABBAΔA, ΔΗΜΗΤΡΑ Δ.: Η Προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων του αναδόχου δημοσίας συμβάσεως: σύμφωνα με την ΕΣΔΑ και το ενωσιακό δίκαιο. Θεσσαλονίκη: Νομική Βιβλιοθήκη, 2019. xvi, 411 σσ.

ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ: Μελέτες δημοσίου διεθνούς δικαίου. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2019. 301 σσ.

ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΣΟΥΛΤΑΝΙΔΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ, ΖΟΛΩΤΑΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ: Παραγραφές υπέρ και κατά του Δημοσίου. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2019. 262 σσ.

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΚΑΡΥΔΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ: Διαιτητική επίλυση διεθνών επενδυτικών διαφορών και ενωσιακή έννομη τάξη: διαφορές κρατών μελών/Ε.Ε. και επενδυτών. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2020. xxiv, 305 σσ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

MITSOLEGAS, VALSAMIS: EU criminal law after Lisbon: rights, trust and the transformation of justice in Europe. Hart: Oxford, 2018. xxxiii, 295 pp.

MITSOLEGAS, VALSAMIS, BERGSTROM MARIA, KONSTADINIDES THEODORE (eds): Research handbook on EU criminal law. Cheltenham: Edward Elgar, 2016. xxxvi, 621 pp.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

GIEGERICH, THOMAS ... [κ.ά.]: Ο Ευρωπαϊκός Συνταγματισμός και η κρίση του. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2019. 189 σσ.

ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

DORSSEMONT, FILIP: The Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Employment Relations. Oxford: Hart, 2019. xviii, 685 pp.

HESELHAUS SEBASTIAN, NOWAK CARSTEN: Handbuch der Europäischen Grundrechte. 2. Aufl. Munchen: Beck, 2020. li, 1633 pp.

JARASS HANS D., KMENT MARTIN: EU-Grundrechte. 2. Aufl. München: Beck, 2019. xxxi, 444 pp.

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

BAR CHRISTIAN VON, MANKOWSKI PETER: Internationales Privatrecht: Bd. II - Besonderer Teil. 2. neu bearb. Aufl. München: Beck, 2019. lx, 1099 pp.

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

BARENTS, RENE. Directory of EC Case Law on State Aids. 3rd ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2019. xxiv, 880 pp.

DORN, JENNY KATHARINA: Private und administrative Rechtsdurchsetzung im europäischen Beihilfenrecht. Baden-Baden: Nomos, 2017. 429 pp.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

EHMANN EUGEN, SELMAYR MARTIN (Hrsg.): DS-GVO Datenschutz-Grundverordnung: Kommentar. 2. Aufl. München: Beck, 2018. xxii, 1624 pp.

ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

SCHLECHTRIEM PETER, SCHROETER ULRICH G., SCHWENZER INGEBORG: Kommentar zum UN-Kaufrecht (CISG): Übereinkommen der Vereinten Nationen über Verträge über den internationalen Warenkauf. 7., neu bear. und erw. Aufl. München: Beck, 2019. cxliv, 1704 pp.